Inledningsvetenskapen till den Heliga Skrift

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk av **Martin Gabriel Rosenius** (1825-1901) har digitaliserats i november 2010 på University of Toronto och anpassats för Projekt Runeberg i februari 2016 av Ralph E.

Inledningsvetenskapen lill den Heliga Skrif!

efter de bästa föredömen och till lättnad vid förberedelse för isynnerhet Dimissions-, Prest- och Pastoral-Exaiuen samt för öfrigt till praktisk handledning

framstäld

af

M. Gr. Rosenius,

Akademie Adjnnkt i Lund.

LUND, Berlingska Boktryckeriet,

på Fr. Berlings förlag,

1872.Förord.

Det arbete, som härmed offentliggöres, är i första hand afsedt att tjena studerande vid universitetet. De isagogiska verken af Keil och Guericke, till hvilka studerande oftast hänvisas, hafva, ehuru deras stora värde förtjenar allt erkännande, och de äfven för detta arbete utgjort en af de mera betydande källorna, likväl synts författaren vara väl mycket utförliga och magasinartade, för att kunna anses egentligen lämpliga för dem, hvilka i ämnet göra sina första studier. Dessutom förråder sig i dem understundom en grundsats för ämnets behandling, hvilken författaren måste ogilla. Att, vid verkligt tvifvelaktiga frågors utvecklande, gå så till väga, som vore resultatet nära nog på förhand gifvet, kan på oinvigda, men vakna sinnen — ocli man vaknar numera äfven här — omöjligen verka helsosamt. Skall saken vinna de ungas förtroende, så måste den visa sig tåla vid forskuingens hela belysning. En otvifvelaktighet i förväg, eller blotta skenet deraf, måste hos dem alstra tvifvel.

Tjenande till intressets väckande vore väl ock, att i läroboken icke flera frågor kastades fram, än man, utan att den blefve utöfver sin bestämmelse omfattande, hunne med att gifva en någorlunda nöjaktig lösning. Den vetgirige läsaren vill gerna i hvarje sak finna ett bestämdtresultat. Men skall resultatet kunna vara bestämdt, så får det icke heller vara alltför abstrakt. Det måste erbjuda läsaren tillfälle, att skåda så mycket in i grunderna, att han i dem kan för sitt forskningsbegär vinna en fästpunkt och verklig näring.

På svenska linnes förut ett arbete af icke ringa förtjenst, det af framlidne Professorn vid Upsala universitet A. E. Knös, Grunddragen till den bibliska Isagogiken, Ups. 1863. Men detta säges redan vara utgånget i bokhandeln. Det är dessutom tillkommet i och med akademiska föreläsningar, hvilka höllos omkring 30 år sedan. Och det behöfver icke sägas, att vetenskapen sedan dess i en mängd spörsmål öppnat vyer, hvilka böra göras undervisningen till 'godo.

I hopp att till fyllande af det behofvet något måtte genom det föreliggande arbetet vara gjordt, lägges detta i en upplyst allmänhets händer. Måtte det blifva Herrens sak till något gagn! Måtte det kunna i någon mån lätta deras arbete, hvilka, såsom bibelordets tjenare, hafva att i våra bygder föra kyrkans baner, men, såsom alltid och

allestädes, i en olika strid.

Lund den 26 Augusti 187*2.'

Författaren.Innehåll.

Sidan.

Begreppet af en inledningsvetenskap till den Heliga Skrift.

i. D en heliga skrift" är en benämning, hvilken gifves samfält åt Gamla och Nya Testamentets skrifter. Men uti N. Testamentet, hvarest förekomma uttrycken skrift1), skriften 2), skrifterna 3), heliga skrifter 4), de heliga skrifterna 5), kunna dessa, i kraft af tidsförhållandena då, icke med visshet antagas afse något mer än G. Testamentets skrifter, hvilka ock någon gång sjelfva gifva sig benämningen skrifterna6). Att N. Testamentets skrifter lika visst, som G. Testamentets, äro af utommenskligt och öfverjordiskt ursprung, var ett antagande, hvars historiska spår med säkerhet anträffas först i den patristiska literaturen från andra århundradets sednare hälft. Och i den mån det antagandet vann kyrklig utbildning ocli allmängiltighet, började ock de ofvan anförda benämningarna, och andra med dem likbetydande, att användas äfven om N. Testamentets skrifter. Så hos Klemens Alexandrinarn,

') 1 Petr. 2: 6; 2 Petr. 1: 20: ygccfij.

Joh. 2: 22. Gal. 3: 8, 22: f, ygccy?).

3) Matt. 21: 42; 22: 29. Joh. 5: 39. Ap.G. 17: 2 m. fl. m. fl.:

al yQacfttl.

4) Rom. 1: 2: ygcafcd ayiai.

5) 2 Tim. 3: 15: ta Ifpcc ygä/u/uara.

c) Dan. 9: 2: D*-iBSr.

som, utan att skilja mellan G. och N. Testamentets skrifter, kallar clem de från Gud utgångna, af Gud ingifna skrifterna *), hos Origenes, som kallar dem de heliga skrifterna 2), lios Cyprianus, hvilken om dem nyttjar benämningen en gudomlig uppfyllelses källor 3), hos Atanasius, af hvilken de betecknas såsom de heliga och af Gud ingifna skrifterna 4). Så ock hos Krysostomus, hvilken dock åt den, i och med N. Testamentets tillkomst, med nytt innehåll riktade skriftsamlingen gaf den nya benämningen böckerna, b ib el en 5).

2. Redan N. Testamentets helige författare hade emot otrogna stamförvandter åberopat G. Testamentet såsom en trosnorm af oantastlig auktoritet, och derjemte mot en inom församlingen tidigt uppträdande halfhednisk spekulation sökt göra dess kraf på obetingad underkastelse oaf-visligt. Genom sekler fortgick ock den sålunda började striden. Men detta oaktadt dröjde det länge, innan man åt sina antaganden om den Hel. Skrift ocli dennas ställning till kristligt medvetande för öfrigt samt vilkoren för dennas helgd sökte gifva ett vetenskapligt uttryck. Tanken på en inledningsvetenskap till den Hel. Skrift blef dock af sjelfva dess behof omsider framtvingad. Och vid uppdragandet af de första grundlinierna till en sådan vetenskap uppfann man den tekniskt utmärkande benämningen Isagogik. Redan Adrianus, en kyrklig skriftställare, som synes hafva lefvat omkring år 500 e. Chr., gaf åt sin bok om den Hel. Skrifts egendomligheter benämningen Eiaaycoyi] elg råg S-eictg yqarpàg. Så finna vi ock, hurusom Ivassiodorus, som var rikskanslär hos Östgöternas uti

') yguycu tu &tiai, yQuycu &iöm'tv<SToi. Jfr Hagenbach, Dog-mengesch.

2) r« ely t a yoäuuitcu.

3) Divinæ plenitudinis fontes.

4) cu "eyhu xcà ötönvevOToi yyncfcci.

5) 7« ßißha.3

Italien konung Teodorik och dog 563 e. Chr., sedan han hade författat dels en underrättelse rörande den Hel. Skrift, hvilken han kallade Institutiones divinarum literarum, dels ett slags encyklopädi till humaniora i allmänhet, hvilken han kallade De artibus et disciplinis libera-lium literarum, uti ett företal till denna sednare gaf åt båda dessa verk benämningen Introductorii libri. Åt sin underrättelse angående de heliga skrifterna gaf han således namnet Intro ductor ius tiber. Sina föregångare på detta område kallade han ock Introductores scripturæ cli-vinæ. Mera allmänt gängse har benämningen Isagogik blifvit sedan för den reformerta kyrkan Andreas Rivetus *) hade utgifvit sitt verk Isagoge s. introductio gene-ralis ad Scripturam s. V. et N. T., och för den lutherska kyrkan Joh. Gottlob Carpzow 2) liade utgifvit Introductio ad libros canonicos Bibliorum Y. T. omnes. Bland Tyskarna har emellertid det tyska ordet Einleitung blifvit det vanligaste, sedan, öfver Nija Test. Joh. Dav. Michaelis 3) hade 1750 utgifvit sin Einl. in die gottl. Bucher cles N. B., och öfver Gamla Test. Joh. Gottfr. Eichhorn4) Einl. in das Alte Test.

3. Den sålunda ifrån början åt vetenskapen gifna benämningen synes ock, när man skolat formligen uttrycka densammas begrepp, hafva intill sednaste tid varit en ledtråd, af hvilken man, mer än af någon annan, låtit sig bestämmas. Så hafva De Wette och Keil betecknat Isagogiken såsom "sammanställningen af vissa till en riktig uppskattning och behandling af Bibelen nödiga förkunskaper." Till de förkunskaper, som härvid företrädesvis borde afses, har man räknat biblisk filologi, hermeneu-tik, kritik och literatur-historia, biblisk historia, kronologi,

') † 1643.

s) † 1767.

3) † 1791.

4) † 1827.

1*4

geografi och arkäologi, eller, med andra ord, de bibliska lijelpvetenskaperna. Emellertid liar Keil, och med honom andra, funnit sig böra inskränka begreppet derhän, att Isagogiken vore en "historisk-kritisk inledning till den Hel. Skrift." Deremot har man dock med rätta anmärkt, att man endast genom ett godtycke kan inskränka Isago-gikens syftning och ändamål till de förkunskaper, som kunnat afses vid tillägget af bestämningarna historisk, kritisk, då ju uti denna vetenskap ingen af de bibliska lijelpvetenskaperna bör lemnas utan afseende 1). Detsamma gäller ock om de försök, att bestämma begreppet, hvarvid man på den ena eller andra af ifrågavarande bestämningar lagt hufvudsaklig tonvigt t. ex. det af Richard Simon 2), som gaf åt sin inledning till G. Test. benämningen Histoire critique du V. Testament., och det af Lücke, som, uti ett företal till Schleiermachers Einl. in's N. T. 1845, betecknar den bibliska inledningsvetenskapen såsom en Kritik des Kanons.

4. Detta oaktadt har man, såsom det synes, stannat vid det antagandet, att Isagogiken vore riktigast att fatta såsom historisk vetenskap, att den vore, i korthet sagdt, ingenting annat än den bibliska literaturens historia, samt att man blott behöfde genomföra historiens begrepp, för att uti Isagogiken, fattad såsom historia, finna såväl en vetenskaplig princip, som den mångfald af speciela mo-menter, som derunder väsendtligen hörer3). Men lika visst, som man, ifall frågan betraktas från en mera formel synpunkt, och i enlighet med hvad redan anmärkts, icke är berättigad, att derhän inskränka Isagogikens uppgift, att den vore Bibelens historia och ingenting annat, lika visst skall ock denna definition äfven i materielt liän-

') Jfr H. Aug. Hahn Herzog III. 727 ff.

a) † 1712.

3) Jfr Hahn p. a. st.5

seende befinnas vara alltför inskränkt. Uttrycket Bibelens historia kan fattas dels så, att Bibelen tänkes såsom ett opersonligt ting, hvars historia vore intet annat än serien af de åtgärder, som med afseende på detsamma blifvit utifrån vidtagna; dels så, att Bibelen persofinieras och dess historia, i likhet med hvarje personligt väsendes, fattas såsom det kontinuerliga uttrycket af ett i mer eller mindre mån framträdande förnuftigt medvetande. I förra fallet skulle Isagogiken, såsom utgörande Bibelens historia, hafva att förtälja endast om den behandling, som Bibelen från menniskornas sida rönt; men uppenbart är, att Isa-gogikens uppgift är en vida större och mera omfattande. I sednare fallet skulle Isagogiken framställa för oss, i hvad mån det förnuftiga medvetandet uti den såsom ett personligt väsende tänkta Bibelen framträdt; men det är lika uppenbart, att något sådant icke heller är allt, som Isagogiken bör framställa. Isagogiken vill nemligen skildra, icke ett förnuftets framträdande i partiel och vanlig mening, utan framträdandet af ett sanniugsmedvetande, äfven om detta skulle visa sig öfverskrida gränsorna för det ändliga, och på samma gång gränsorna för hvad vi uti egentlig mening kalla historia.

5. Äfven sistnämda försök att angifva Isagogikens begrepp och ändamål måste således anses mindre tillfrids-ställande. Orsaken är ingen annan än den nyss antydda, att denna vetenskaps föremål, Bibelen, är, i förhållande till allt, som kan hafva en historia uti detta ords vanliga och egentliga betydelse, någonting enstaka, utomordentligt och väsendtligen olikartadt. Bibelen måste, om den icke skall förneka sig sjelf, fordra att få vara den absoluta normen för mensklighetens förhållande till Gud. På erkännandet af det berättigade uti detta kraf beror, huruvida på menniskornas religiösa lif Bibelen skall kunna något eller alls intet inverka. På detta erkännande beror, huruvida en kristlig tro och trosvetenskap finnes till eller icke. Utan detta6

erkännande skulle ändtligen ett studium af Bibelen sjelf sakna en grundval, sålunda ock sakna allt värde, all betydelse. Men på samma gång som, för vinnandet af bibelstudiets ändamål, detta erkännande visar sig vara af denna allt afgörande vigt, är det också just det, som menniskorna i allmänhet äro allramest obenägna att afgifva. Och detta derföre, att människonaturens innersta böjelse är, efter Bibelens egen utsago, motvilja mot den Anda, som ur dess skrifter tilltalar oss 1). Utan tvifvel är det ock just på grund häraf som man redan från kristenhetens yttersta forntid funnit den vetenskap, som sysselsätter sig med Bibelens studium och tolkning, i det hänseendet

olik alla andra vetenskaper, att sjelfva dess princip, antagandet af Bibelens absoluta giltighet såsom religionens norm hos hvarje menniska möter en naturlig gensägelse. Det är väl då ock på samma grund fäderna funno skäl att, för att såvidt möjligt bringa sjelfva --denna princip på det klara, låta bibeltolkningen föregås af en förvetenskap. Att bana väg for inseendet af Bibelens ÖfvermensJcliga auktoritet är således Isagogilcens yttersta mål. Och till uppnående deraf hörer visserligen ytterst ett uppvisande af de öfvernaturliga verkningar inom menskligheten, hvarigenom Bibelen rättfärdigar denna sin karaktär. Men om detta uppvisande med framgång skall kunna åvägabringas, måste först visas, att uti den del af Bibelens faktiska företeelse, som kan sägas vara en jemförelsevis mera naturlig och mensklig, eller med andra ord, allt, som hörer till dess utansida, intet förekommer, hvarigenom dess egenskap att böra anses såsom den betingande orsaken till dessa verkningar vore förverkad och upphäfd. Man har sålunda att uppvisa de uti Bibelen innehållna skrifternas äkthet och hvad man kallat deras menskliga tillförlitlighet (fides humana). Och till detta uppvisande hörer, att

') Jfr Rom. 8: 7.7

efter omständigheternas kraf införa begynnaren i Bibelens studium uti alla de ofvan namngifna bibliska hjelpveten-skaperna, detta dock i mer eller mindre mån, allteftersom den ena eller andra ibland dessa vetenskaper mer eller mindre förmår att i första liand främja det nämda hufvudsyftet. Och vid betraktandet häraf torde man väl riktigast kunna säga, att Isagogiken är :

Den propädeutiska behandlingen af de mera allmänna kunskapsämnen, förutan hvilkas inhemtande Bibel en icke kan till ursprung och värde rätt uppskattas, och följaktligen icke heller på ett fullt ändamålsenligt sätt studeras.

6. Länge dröjde det, innan något arbete trädde fram, hvaruti denna uppgift kan sägas med mera tydlighet fattad. Så var nemligen förhållandet hvarken med de præ-cepta tractandarum scripturarum, hvilka törekomma uti Augustinus' skrift De doctrina christiana, icke heller med Hieronymus1 Libellug de optimo interpretandi genere, icke ens med det förut nämda verket af Adrianus Eiaaycoyrj sig ràg d-siag yoarpàg, hvilka skrifter eller skriftdelar allesamman hafva ett mera specielt innehåll, hörande snarast under den bibliska liermeneutiken. Först uti en något sednare tids produkter, bland dessa de af den ofvannämde Kassiodorus utgifna Institutiones divinarum literarum kan man märka ett närmande till hvad vi vilja kalla Isagogik. Detta arbete innehåller nemligen, jemte hermeneutiska reglor, äfven en framställning om bibelindelning, kanon och kritik. Mera bestämdt och planmässigt behandladt finna vi vårt ämne först hos Nicol. Lyranus *) uti hans Brevis commentarius in universa biblia. Dock kan man väl säga att Isagogikens ämne äfven här mera beröres än behandlas. Först i och med reformationen och dess nyvaknade intresse för bibelen såsom kyrkans princip, vaknade ock intresset för denna urkunds allsidiga betraktande och be-

') † 1340.8

lysning. Dock var hågen i hörjan mera uteslutande riktad på det dogmatiska, på lärobegreppens fastställande genom Bibelens riktiga utläggning. Häraf kommer, att de protestantiska kyrkorna blefvo uti det ifrågavarande ämnets behandling förekomna af den katolska. De första verk, hvaruti detta mera allsidigt behandlas, äro nemligen det af romkatoliken Santes Pagninus Lucencis *): Isa-gogæ ad ss. litt. liber unus, Lugd. 1536, och det af den samma kyrka tillhörande Sixtus Senensis 2): Bibliotheca sancta ex præcipius cath. ecclesiæ auctoribus collecta, Ven. 1566. Inom de evangeliska kyrkorna började det isago-giska arbetet förnämligast med texthistoria, isynnerhet genom de tre lärde skriftställarne med namnet Buxtorf i Basel på 1600-talet. En mera allmän protestantisk behandling af ämnet från samma tid är t. ex. det redan nämda arbetet af Andr. Rivetus 3): Isagoge s. introductio generalis ad Scripturam. Inom samma del af kristenheten hafva på den sednaste tiden framträdt mera fullständigt genomförda behandlingar

1) öfver G. Testamentet af Michaelis (1787), Heng-stenberg (1831—39), Hävernick (1836—1841), Keil (1859).

2) öfver N. Testamentet förnämligast af Guericke (sednast 1868).

3) öfver både G. och N. Testamentet af Thomas Hartwell Horne (1863).

7. Afgörandet af den frågan, huruvida den Hel. Skrift genom sin verkliga beskaffenhet motsvarar de anspråk,

hvilka hon vill göra gällande, beror emellertid icke blott deraf, att de yttre vilkoren för hennes trovärdighet (integritet, autenti) befinnas vara faktiskt för handen, utan ock deraf, att innehållets vigt befinnes fullt rättfärdiga dessa

') † 1541.

*) † 1599. ') † 1643.9

anspråk, samt att detta innehåll, sådant det framträder uti sin kärna och sammanfattning ingenstädes genom inre motsägelser omintetgöres. Till Isagogikens uppgift hörer derföre ock, att, såvidt detta uti en kortfattad öfversigt kan åstadkommas, vid granskning af de enskilta heliga skrifterna, undersöka, dels med hvad klarhet hela Bibelens liufvudtanke, försoningsnåden i Christus, uti livar och en af dessa skrifter uttalas, dels hvad betydelse dessa skrifters enskilta delar med hänseende till denna tankes uttalande hvar för sig ega. Uti Isagogikens föremål hafva vi följaktligen att skilja emellan tvenne väsendtligt skiljaktiga momenter, ett mera yttre och formelt samt ett mera inre och materielt. Från äldre tider har man ock skiljt emellan en Isagogikens allmännare och en dess spe-cielare del. I det väsendtliga fasthållande denna åtskil-nad, men med blicken oaflåtligen fästad på hvad vi ofvanföre sagt vara Isagogikens yttersta syftemål, vilja vi på det sätt behandla vårt ämne, att vi först företaga frågan om Bibelens form, sedan den om dess uppkomst, slutligen den om dess värde. Och emedan å ena sidan det Gamla och å andra sidan det Nya Testamentets heliga skrifter äro, såväl till språk, som till tidsförhållanden och graden af det religiösa medvetandets utveckling, sinsemellan af väsendtligen utmärkande karaktär, så skall ock, enligt den metod för ämnets behandling, hvilken, sedan Richard Simon år 1678 utgaf sitt ofvan nämda verk Hi-stoire critique du Y. et N. T., vunnit häfd, det G. Testamentets Isagogik från N. Testamentets afskiljas och hvardera under sin särskilta rubrik framställas.

') T. ex. Joh. 3: 16.10

Inledningsvetenskapen till Gamla Testamentets Heliga Skrift.

FÖRSTA KAPITLET.

Den gammaltestamentliga Inledningsvetenskapens

förhistoria.

1. Innan vi öfvergå till behandlingen af vårt egentliga föremål, bör, till uppfattningens underlättande, en redogörelse lemnas beträffande de under gamla eller nya testamentet lefvande lärde mäns verk, hvilka, utom G. Testamentet sjelft för oss utgöra en hufvudsaklig källa för de kunskapsämnen, af hvilka vår vetenskaps byggnad bör uppföras. Och för detta ändamål erinras, att dessa kunskapsämnen nästan allesamman befinna sig inom området af en från uråldriga tider hos Judarna uppkommen, till den Hel. Skrifts oeli framför allt den mosaiska lagens tolkning hörande tradition.

2. Sedan nemligen Judarne under exilen hade börjat för de förlorade högtiderna i templet söka en ersättning uti sammankomsterna i sina synagogor, och dessa, efter deras återkomst till hemlandet, ännu funnos behöfliga och fortforo, var det framför allt den mosaiska lagen, som vid dem förelästes. Men då, till följe af de assyriska och kaldäiska invasionerna, hebräiskan mer och mer med främmande språkelementer uppblandades, så började behofvet af förklarande öfversättningar snart göra sig gällande. Detta synes hafva inträffat åtminstone före den mackabäiska tiderymden, således före 166 f. Chr. Ty, att11

clöma af Neh. 8: 8, tyckes det sannolikt, att man före denna tiderymd, ja redan kort tid efter återkomsten från exilen började känna bibeltextens förstående genom den nämda omständigheten försvårad, och, om den af den stora allmänheten skulle kunna förstås, en tydning af densamma, åtminstone i vissa fall, behöflig. De öfversättningar, hvilka af denna anledning sedermera uppstodo, voro de s. k. parafraserande öfversättningarna på kaldäiska. Man liar kallat dessa öfversättningar Targumim, hvilket ord just betyder 'öfversättningar och härledes från det kaldäiska verbet aain *), öfver sätta och förklara, hvaraf bildats substantivet ns:nr, n^Jnn. Dessa Targumim synas hafva först framträdt i förra hälften eller medlet af 100-talet f. Chr. De ibland dem, hvilka för

oss äro bekanta, förskrifva sig dock från en något sednare tid, nemligen tiden 1—50 e. Chr. Dessa Targumim äro de af On-kelos, som var Gamaliels lärjunge, ocli Jonatan, som var lärjunge till rabbinläraren Hillel (110 f. Chr.— 10 e. Chr.). Vi skola till dem längre fram återkomma.

3. Till dessa sålunda begynnande tydningsförsök slöto sig, sedan Mackabäernas tid (slutad 64 f. Chr. med Ju-däens läggande under Roms spira genom Pomejus), mångahanda uttydningar och närmare bestämmelser, hvilka man betraktade såsom liggande i lagstiftarens afsigt, och hvarigenom man sökte göra lagen mera tillämplig på den tidens mer utvecklade förhållanden. Dem, som gjorde dessa tillämpande tydningar, kallade man ö^-]Bic, yga/n-{.icireTg, afskrifvarne och föreläsarne af lagen, de lagkunnige, de skriftlärde, de vise.

4. Den skatt af traditioner, som genom dessa skriftlärdas bemödanden under tidernas lopp (tiden näst före och näst efter Christi födelse) samlades, kallade man den

') Det kald. är beslägtadt med det hebräiska

texuit.12

andra lagen, eller den andra läran med kanonisk auktoritet, på hebr. rr:^ *) Parallelt med denna tradition gick en mera exegetisk och dogmatisk, således ännu icke till lefnadslag auktoriserad tradition, kallad snar; d. ä. tolkningen, af -m r; declaravit, manifestavit. Af denna visa sig spår redan uti LXX. Till »t 3 "ca finnes, utom m.ir, äfven en annan, efter all sannolikhet samtidigt började, ehuru först i medeltidens sednare skiften bekantgjord traditionel efterbildning. Denna hette ni: sp, hvilket ord, härledt från rzp recepit, betyder det emottagna d. ä. tradition, såvida denna betecknas från den emottagandet sida. Ocli med detta ord betecknades ett teosofiskt vetande, hvaraf blott några utvalda borde erhålla del: en metafysiskt mystiskt spekulerande och esoterisk religionsfilosofi. Således voro mar; och rrrrp tvenne sinsemellan

T T ~ T T» —

karaktäristiskt åtskilda, men hvarandra kompletterande transformationer af Lagens innehåll, så att, då Mischna var den etiskt-juridiska afbildningen af Lagen, så var rnaij den dogmatiska och den filosofiska 2). — Men

under det nu Mischna, Haggada och Kabbala voro trenne med hvarandra parallelt gående teorier öfver Lagen, så gafs det derjemte trenne andra former af judisk laglärdom, som afsågo dessa teoriers praktiska användning. Dessa bestodo

1) i korta, för inpräglande i minnet afsedda satser, hvilkas sammanfattning och summa kallades Mr':!-;, hvilket ord, härledt från ryb rj, skulle betyda egentl, det som går, som är gängse, som går och gäller såsom riktigt, det

') Med detta IG, som väl var ett af uppfunnet

konstord, kan jemföras det hebr. som, härledt af <"7.11/ itera-

tivt, betyder just den andra i ordningen (af tvenne närbeslägtade), det andra exemplaret af något, n:o 2 af det eller det.

Man skulle nästan kunna säga, att då Mose's lag var solen,

och Mischna en deraf upplyst planet, så voro deremot v och •"i^sjp tvenne denna planets drabanter.13

fortgående och bestående i motsats till synagogans skiftande subjektiva meningar.

2) uti den gifna traditionens förklarande genom dess återförande till och jemförande med Mose's lag. Detta förklarande kallade man tydning, rå11 a, härledt från \i3-h söka, begrunda, utforska, làmri hänförde sig städse till Herrens lag, var just begrundandet och det allt djupare och djupare inträngandet uti densamma. Derföre var ock ttniE, till sin ursprungliga betydelse, den verksamhet, som frambragte Mischna. Men TL^na fick derjemte en betydelse, som omsider blef den allmänna och egentliga, den att utgöra det alltjemt fortsatta studiet af lagen eller Mischna. Detta studium blef visserligen nedlagdt äfven i skriftliga verk; men det uti dessa verk nedlagda hade dock städse karaktären af något, så att säga, flytande och rörligt, något, som, under det Mischna var den en gång

för alla fixerade lagen, det fasta och varaktiga, var tvärtom ännu ej fixeradt och såsom lag erkändt.

3) uti den traditionelt gifna lagtolkningens tydning och fastställande i tvetydiga fall samt tillämpande på nya förhållanden. Denna tydning och tillämpning kallades på kaldäiska JriES, på liebräiska hvilket sistnämda ord väl må anses liktydigt med moN talande, och således här betyda ett talande eller räsonerande angående Lagen och dess tolkning, rrv r, var således ett räsonerande hit och dit öfver det i lagtolkningen i allmänhet statuerade: clet, hvaruti den lefvande statutbildningen fortsattes och likasom utmynnade.

Allt detta, såväl det företrädesvis teoretiska, nemligen Mischna, Haggada och Kabbala, som det företrädesvis praktiska, nemligen Halaka, Midrasch (Midrascliim) och Gemara sammanfattade man under benämningen -nöbn, lära, undervisning, ett magasin för judisk laglärdom, hvars uppkomst man förlägger till tiden 100—500 e. Chr.

5. Som emellertid de skriftlärde, Soferim, eller, så-14

som de äfven pläga benämnas, Talmudisterna, visade sig alltför godtyckliga vid den mosaiska Lagens tydning, så framkallades deraf en ny, lika storartad literär sträfvan. Denna säges hafva börjat i Tiberias på 600-talet och fortgått ända intill slutet af 900-talet. Och den benämning, hvarunder deri bland sina idkare förekommer, är mba.

T T 7

mbü, mba. Detta ord, som har sin härledning från det kaldäiska tradidit1), betyder öfverlemning, mundt-lig tradition, och är, oaktadt denna ursprungliga betydelse, benämningen på ett skriftligt verk: en grammatisk-kritisk kommentar till G. Testamentets text, till hvars räddande från Talmudisternas förfalskningsförsök den hufvudsakligen var ämnad. Att detta skriftliga verk fick benämningen möa, mundtlig tradition, såsom ock dess upphofsman fingo benämningen Masoreter, beror utan tvifvel deraf, att innehållet, i likhet med Talmuds, varit från början ämnadt, att blott i mundtlig meddelelse fortgå. Men såsom det gick med den mundtliga uppränningen till Talmud, så gick det ock med den till Masora: den blef omsider uti ett mycket vidlyftigt skriftligt verk fixerad.

6. Till lättande af den kronologiska öfversigten af det nu framställda, kunna hufvudmomenterna deraf till någon del åskådliggöras medelst följande

Schema,

min omkring år 1500 f. Chr.

(n-nsrtö æyja „ „ 400 f. Chr. —500 e. Chr.)

D^a^nn „ „ 100 f. Chr. —50 e. Chr.2)

Tiüirn „ „ 100 f. Chr. —500 e. Chr.

1)

mü n

T T —

TI

„ 100 f. Chr. —150 e. Chr.

J) Jfr de hebr. talesätten "PS]n;, "1SD, T^Ött.

2) Anmärkas bär dock, att de af oss kända Targumim äro, efter all sannolikhet, från tiden 1—50 e. Chr.15

„ 150—500 e. Chr. „ 600—900 e. Chr.

ANDRA KAPITLET.

I enlighet med den ofvan angifna allmänna planen för vårt ämnes behandling, bör ock, särskilt vid föredragandet af G. Testamentets Isagogik, gången blifva den, att vi behandla allra först dess form, sedan dess uppkomst och slutligen dess värde.

Gamla Testamentets form.

Till vårt ämnes framställande i denna punkt hörer frågan om G. Testamentets språk, om dess text samt om hjelpmedlen för vinnande cif kännedom om denna sistnäm-das ursprungliga lydelse.

I. G. Testamentets språk.

1. De språk, på hvilka G. Testamentet blifvit affattadt, äro det Jcaldäislca och det hebräisTca. Dessa språk äro-blott tvenne grenar af en stor språkstam, hvilken man kallat den semitiska, emedan nästan alla de folk, af hvilka den talas, enligt Gen. 21 ff. härstamma ifrån patriarken Sem 1). Denna språkstam var inhemsk mellan Medelhafvet i vester och trakterna bortom Eufrat och Ti-

*) Man har tvekat, antingen man borde kalla dessa språk orientaliska eller semitiska; mot den förra benämningen reser sig den svårigheten, att den omfattar flere språk, hvilka icke tillhöra den nu ifrågavarande språkfamiljen, således att denna benämning är för vid; mot den sednare den, att de folk, af hvilka de ifrågavarande språken (aramäiska, hebräiska och arabiska), talas, äro flera än de ifrån Sem härstammande folken, att benämningen således är för trång; oaktadt detta sistnämda fel, har man behållit benämningen semitiska, hvilken också är åtminstone lika adäqvat, som benämningen orientaliska.

2) rt?^16

gris i öster, mellan de armeniska bergen i norr och Arabiens sydkust i söder, således uti Palastina, Fenicien, Syrien, Mesopotamien, Assyrien, Babylonien och Arabien; men derjemte hade den från Arabien redan i forntiden bredt sig ut öfver Ätiopien och, genom feniciska kolonier, öfver flera af Medelhafvets öar och kuststräckor. Under denna stora språkstam höra tre hufvudgrenar, nemligen:

1) Aramäiska i norr, delande sig i Syriska (Vest-aramäiska) och' Kaldäiska (Ostaramäiska). En bidialekt af kaldäiska, blandad med hebräiska former, finnes ock. Denna benämnes Samaritanska.

2) Arabiska i söder, från hvars syddialekt, som kallas Himjaritiska, At i opiska är en utgrening.

3) Hebräiska, som talades mellan Syrien i norr och Arabia Petræa i söder, således uti Palästina. Tvenne med Hebräiskan nära öfverensstämmande språkarter äro Feniciska och Kanaanitiska.

2. Bland dessa semitiska språkarter finna vi nu Kal-däiskan blott för en ytterst obetydlig del af G. Testamentet använd, nemligen

1) Dan. 2: 4—7: 28. 2) Esra 4: 8—6: 18; 7: 12—26; 3) Jer. 10: 11. Allt det öfriga är skrifvet på Hebräiska.

Till benämningen kaldäiska synes ursprunget vara att söka uti det hebräiska ordet Kaldäer (sing.), hvars rot Kasd (enl. Ewald) skall först öfvergått till Kurd, derefter till Kald. Hebräiska åter är ett ord, hvilket somliga vilja härleda från den hebr. partikeln -a? träns, i kraft hvaraf det om Abraham nyttjade ordet "nisry, Gen. 14: 13, skulle betyda den från andra sidan liän, nemligen från andra sidan om Eufrat1). Sannolikast synes dock härledningen från det ordet som var namnet på den

') Ett stöd för denna härledning har man velat finna deruti, att LXX öfversätter m,"m'2i'n på det anförda stället med co nfQccrtjg ("den en utländning var").17

Gen. 10: 24 omtalade semiten, hvilken var son till Sala, sonson till Arfaksad, och sonsons son till Sem. Af detta skulle' man då hafva att härleda det nyssnämda Gen 14: 13 såsom attribut till Abraham förekommande ordet "»"tasTi, den från -o- härstammande, Hebräen.

4. Hvad nu särskilt beträffar det hebräiska språket, såsom det, på hvilket, med undantag af ofvannämda lilla del, hela G. Testamentet är författadt, så befinnes det, om det jemföres med de öfriga semitiska språkarterna, ega vissa detsamma temligen bestämdt utmärkande egendomligheter. Till dessa höra en större enkelhet och renhet i formerna. Dessutom finner man ordbetydelser och ordbildningar, hvilka inom de öfriga dialekterna redan vunnit häfd och en stadgad användning, här åter vara i det första stadiet af sin uppkomst. Antalet af plur-iliteræ är ock här vida' mindre. De starkare bildnings-bokstäfverna a och r; finner man här mera sällan utbytta mot de svagare :

och a. I afseende på rikedom står hebräiskan midt emellan aramäiskan å ena samt arabiskan å den andra sidan. Då nemligen aramäiskan är det fattigaste och minst utvecklade, arabiskan deremot det rikaste och mest utvecklade, så är deremot hebräiskan ett språk, som väl icke kan kallas rikt, men icke heller i egentlig mening fattigt. Ett språk, om hvilket man anmärkt, att det har 18 ord, som betyda sönderbryta, 8 ord, som betyda mörker, 9 ord, som betyda förtröstan, 24 ord, som betyda laglydnad, bör väl nemligen icke hänföras till de fattiga, om det ock, inom området af vissa ordklasser, visar sig ännu icke hafva hunnit igenom sin barndomsperiod 1).

5. En fråga, som lifligt agiterats, är den, huruvida

') Om hebräiskans ännu mycket outvecklade karaktär vittnar det ringa antalet af dess partiklar, adjektiver samt nomina. abstracta och andra ord af en mera abstrakt betydelse.

218

icke hebräiskan vore att anse såsom mensklighetens urspråk. Att så vore, synes dock icke sannolikt. Ty en komparativ undersökning af såväl de semitiska, som indo-germaniska språken lärer, att båda utgått från något språk med enstafviga rötter, följande lex biliteræ. Men som hebräiskan följer lex triliteræ och dermed röjer sin karaktär, att vara ett mera utbildadt språk och således tillhöra, så att säga, en sednare språkgeneration, kan hon icke vara urspråket.

6. Uti hebräiskans utveckling hafva vi att åtskilja följande tre perioder:

1) den mosaiska. Det för den hebräiska literaturen under denna period utmärkande är dels en mera allmänt framträdande antik karaktär, dels här och der förekommande ålderdomliga ord och ordformer, äfvensom prosans poetiska färg och poesiens egendomligt höga enkelhet och kraft. Hit höra Mose's 5 Böcker.

2) den davidisk-salomoniska. Denna period sträcker sig normalt från Samuel till Hiskia (1150—700), och uppnår sin högsta blomstring under David och Salomo. Till bestämmande af denna periods språkkaraktär bidrog den från Samuels tid på teokratiens utveckling mäktigt inverkande profetien. Den närmaste språkliga följden af denna inverkan var utbildningen af en oratorisk diktion, som mer eller mindre närmar sig den lyriska och ofta helt öfvergår i lyriska former. Under David och Salomo uppblomstrade ock en poesi, jemförelsevis utmärkt genom rikedomen och omfånget af sitt ordförråd samt sin andliga kraft och bildsamhet. Till de literära alstren från denna period räkna vi Josuas Bok, Domare-Boken, Ruts Bok, Samuels Böcker, Konunga Böckerna, Davids Psalmer, Ordspråks Boken, Höga Wi san, Job, Jesaja, Daniel, och De små profeterna, utom Zefanja.

3) den exiliska. Det utmärkande för denna period är ett språkets afmattande och förfall. Orsaken till detta19

förfall voro till en början de assyriska invasionerna, genom hvilka aramäiskan började att göra sig på den rena hebräiskans bekostnad gällande. Aramäiska ord och ordformer inträngde, hebräiskans andliga bildningsdrift försvagades, skilnaden mellan poetisk och prosaisk diktion upphörde, och snart förstod nian icke fullt den verkliga hebräiskan. Men hade genom de assyriska invasionerna aramäiskan gjort sitt första inträde, så kom den genom de kaldäiska till fullt herravälde, och detta ScL} cltit} vid Judarnas återvändande från exilen, det synes varit blott de gamla utvandrarne, samt, bland de yngre, de mera bildade, som förstodo oblandad hebräiska, under det deremot det under fångenskapen uppväxta slägtet icke mera förstod fädernas tungomål, och hebräiskan var, åtminstone till ganska stor del, icke mera lefvande, utan död. Och för den meningen, att densamma skulle bibehållits, åtminstone på vissa orter och inom vissa kretsar, ända intill Alexander d. St:s tid, synes historien icke hafva tillräckliga skäl att uppvisa.

II. G. Testamentets text.

Vi hafva här att till besvarande framställa frågan om textens skrifning, interpunktion, skriftecken, punktering och afäélande.

1. Sedan det hebräiska språket redan i flere århundraden varit Abrahamsafkomlingarnas talspråk, började man att medelst skrift äfven för ögat försinliga dess ljud. När detta skett och hvarifrån den första impulsen dertill utgått, kan icke med noggranndet afgöras. Somliga *) antaga, att redan patriarkerna voro skrifkonstens uppfinnare,

andra, att Hebräerna lärt denna konst utifrån. I sistnämda fall åter har man funnit troligt, att uppfinningen af denna kulturens allra mäktigaste hafstång

') Hävernick, Hengstenberg.

1*20

tillhörer Agyptierna. För cletta antagande hafva emellertid afgörande skäl icke kunnat förebringas. Nästan sannolikare synes ock, att Hebräerna emottogo denna uppfinning från något annat österländskt folk, t. ex. Kanaaniterna, synnerligast Fenicierna. Sagan om den feniciske prinsen Kadmos, som, efter att hafva grundat Tebä, skulle bland Gräkerna hafva infört ifrågavarande färdighet, synes åt ett sådant antagande gifva stöd. Var Kadmos en historisk person, så var han, efter all sannolikhet, samtida med Mose. Och att på Mose's tid skrifkonsten var bland hans folk öflig, afgifver Pentateuken otvetydiga vittnesbörd.

2. Beträffande vidare det första och ursprungliga sättet, att skrifva hebräiskan, må först märkas, att materialet, hvarpå man skref, var ifrån de äldsta tider sannolikt hudar eller ägyptiskt linne. Sedermera, under århundradena närmast före Alexander d. St., började bruket af ägyptiska papyrusblad. Omsider öfvergick man till användning af pergament, förfärdigadt, enligt judisk föreskrift, af rena djurs skinn. Detta, åtminstone hvad Pentateuken vidkommer, redan på Josefus' tid. För öfrigt användes bläck '), om hvars tillredning och färg man icke eger någon närmare underrättelse. Skrifvandet skedde med ett formeradt rör, motsvarande det, som för N. Testamentets skrifvande användes 2). De sålunda med skrift försedda hudarna, linnet, bladen eller pergamentet var formadt till en lång bred rimsa, liknande en väf hos oss af icke för stor bredd. På denna rimsa, då den tänkes hori-zontelt utsträckt på längden, voro linier dragna uppifrån nedåt. Dessa linier bildade kolumner eller spalter, inom hvilka skriften tecknades uppifrån nedåt. Sedan skriften var färdig, upprullades den långa rimsan på en kafle från den ändan, som, då rimsan hölls så som när skriften

J) i"1*!-

2) xcii.«juoi.•21

skulle läsas, var längst till venster. Äfven den motsatta ändan var förenad med en kalle. När nu den sålunda hoprullade rimsan skulle läsas, blef den i motsatt riktning, och allteftersom läsningen fortgick, rullad öfver på kaflen till höger. Hela den sålunda gestaltade skriften kallade man i no nrvj eller blott rrrnE.

T * •

3. Sjelfva texten var ifrån början utan vokalteckeii uti inskränktare mening, var således i hufvudsaken blott konsonantskrift. Sannolikt var dock denna försedd med vissa läsetecken, såsom Sof Pasuk, Lineola Makef, Dagesch, Rafä m. fl. När man bortser från Sof Pasuk, var den sålunda också utan accenter och utan interpunktion.

4. Detta oaktadt hade skriften, icke blott en period-och versafdelning, utan äfven en ordafdelning. Denna var clock icke densamma, som den nu brukliga, hvilken infördes af Masoreterna (600—1000 e. Chr.). Man skiljde satserna, och merändels äfven orden genom små mellanrum ; men mycket nära sammanhängande ord skrefvos serie eontinua. Kapitelindelning fanns allsicke.

5. -De äldsta hos Hebräerna brukade skriftecknen, bokstäfverna, voro, efter all sannolikhet, nära beslägtade med dem, som förekomma på det äldsta mackabäiska22

myntet. Dessa åter hafva mycken likhet med de äldsta hos Samaritanerna och kallas derföre samaritanska. A andra sidan hafva såväl de nämda mackabäiska, som de samaritanska skriftecknen mycken likhet med de äldsta feniciska. Man kan följaktligen antaga, att före exilen samma skriftecken voro i bruk hos Hebräerna, Fenieierna och Samaritanerna.

6. De bokstäfver, som möta oss i de äldsta behållna handskrifterna, äro emellertid icke de nu nämda, utan de, hvilka tillhöra den s. k. qvadratskriften1). Dessa voro framför de förra utmärkta genom en skönare, mera rundad form, samt den egenskapen, att lättare kunna skrifvas. Den judiska sagan törmäler, att skriften med dessa

skriftecken skulle genom Esra blifvit hemförd från Babel. Sannolikt är väl ock, att, vid återkomsten från exilen, en förändring inträdde, icke blott med språket, till följe af aramäiskans inträngande, utan ock med skriftecknen. Detta oaktadt hafva somliga antagit, att qvadratskriftens införande skulle skett icke förr, än uti första eller andra eller fjerde århundradet efter Christus. Oriktigheten af detta antagande framgår dock deraf, att på Jesu tid, icke de ursprungliga skriftecknen, utan qvadratskriften var i bruk. Att så var, visar sig nemligen Matth. 5: 18, hvarest Herren säger, att icke "den minsta bokstaf eller en prick" (af lagen), icke hora ev ij nia y.eQa/a skulle förgås. Och något, som förekom uti den hebräiska texten, hvilken Herren plägar citera 2), och som skulle på en gång motsvarat det gräkiska hora och haft utseende af ett horn, fanns icke bland de ursprungliga bokstäfverna, men väl bland qvadratskriftens. Emellertid får införandet af denna icke heller sättas allt för långt tillbaka i tiden före Christus. Ty ännu på Mackabäernas tid, räknad från 166 f.

') ya-iü äfven kallad assyrisk skrift, "nTJ9tf 2nr.

2) Jfr Matt. 22: 44; 27: 46.23

Chr., voro cle ursprungliga skriftecknen, såsom sagdt är, endels i bruk. Det är då icke sannolikt, att qvadratskriften före denna tid varit allmänt brukad. De i den he-bräiska texten efter de äldsta handskrifterna nu brukade skriftecknen må derföre anses införda möjligen redan kort efter Esras tid, således omkring 400—440 f. Chr., ehuru deras allmännare användning och fulla utbildning till deras nu varande gestalt tvifvelsutan tillhör en sednare tid. För att ännu närmare fixera tidpunkten, torde man kunna säga, att qvadratskriftens införande skedde omkring år 150 f. Chr.

7. I hvad mån de ursprungliga, på mackabäiska mynt och på ädelstenar påträffade skriftecknen hade likhet eller olikhet med de sålunda på en sednare tid införda qvadratskriftens skriftecken, visar följande sammanställning :

b

?_ 1 ^

11 1 ^ t£3 B 1 9 1 TI & h i v T Ti S ch b v t j £1 W 0 o 1 t5 i> ü fe y '1TV tv s v

^ W w +

i v i)

r s sch t

8. Med införandet af det nya slaget af bokstäfver följde dock ännu icke de sedermera i bruk komna vokal-

') Esra kom nemligen år 458 f. Chr. med den andra tillbakavändande afdelningen af Israeliter till Jerusalem.24

tecknen. För något mer än 200 år sedan, eller omkring 1660, uppkom en häftig strid i fråga om dessa teckens ålder och ursprung. I likhet ined de flesta af medeltidens rabbiner, förfäktade nu isynnerhet, professorerna Buxtorf i Basel, fader *) och son2), den meningen, att äfven vokaltecknen uti O. Testamentets hebräiska text vore af gudomligt ursprung och införda genom Mose eller Esra. I motsats härtill hade emellertid redan Aben Esra 3) antydt den motsatta meningen, att dessa tecken skulle först på en sednare tid tillkommit. Denna mening biträddes sedan af Nikolaus af Lyra 4), samt i sextonde århundradet af reformatorerna. Den förra meningen vann dock, då den i det följande århundradet, såsom sagdt är, af mycket inflytelserika lärda gjordes gällande, ett allmänt och odeladt antagande. Det gick i Schweiz ända derhän, att åsigtens anhängare af densamma gjorde en symbolisk trosartikel, i det de genomdrefvo införandet i Formala Consensus, Art. IV, af denna sats: codicem hebr. V. T., tum quoacl consonas tum quoad vacalia, sive puncta ipsa sive punctorum saltem potestatem S-eÖ7vvevotov esse.

Det vissa är emellertid, att väl vokalbokstäfver funnos ifrån början, men icke blotta vokaltecken. Talmud (100 f. Chr.—500 e. Chr.) och Hieronymus känna icke de sistnämda. Det är derföre sannolikt, hvad man i sednare tid antagit, att vokaltecknen först efter Talmud och Hieronymus blifvit införda, och antagligast då af masoreterna (600—1000 e. Chr.). Att antaga denna tidsbestämmelse, föranledes man deraf, att, enligt hvad kändt är, Talmud

var afslutad med 500-talet, och att rabbinen Kajug i början af 1000-talet känner de hebräiska vokaltecknen alla sju. Man kan följaktligen anse dessa teckens införande

') † 1629.

') † 1664.

3) rabbin, † 1168.

4) † 1340.hafva börjat på 600- eller 700-talet, och afslutats på 900-talet. Redan före denna storartade nybildning visar sig ett framåtskridande i vokalbeteckningen, bestående deruti, att uti den hebräiska literaturens sednare alster scriptio plena mycket oftare förekommer. På den alexandrinska versionens tid ("200 f. Chr.) var denna vokalbok-stäfvernas fullständigare skrifning icke fullt införd, mera i Targumim (1—50 e. Chr.), nästan fulländadt i Talmud, intill 500—fiOO e. Chr., och hos Hieronymus. Det ma-soretiska vokalpunktsystemet, som är rikt utbildadt, till-.ochmed något konstigt och inveckladt, torde väl likaledes hafva mera småningom tillkommit, och först inemot det masoretiska tidehvarfvets slut antagit sin nu varande gestalt *).

9. Äfven andra förändringar af textens ursprungliga utseende vidtogos efterhand. I och med qvadratskriftens införande infördes äfven bruket, att skilja, icke blott perioder (stycken) och satser, utan äfven ord, och detta öfverallt, således icke, såsom förut, blott der, hvarest af sjelfva innehållet ett åtskiljande var föranledt, utan ock der, hvarest i kraft deraf orden med hvarandra på det närmaste sammanhänga. Detta åtskiljande blef dock sedermera genom försumlighet icke öfverallt i handskrifterna iakttaget. På Targumims tid (1—50 e. Chr.) synes det dock hafva varit genomfördt, eftersom det i deras hebräiska text konseqvent förekommer. Och i kristenhetens första århundraden måste det hafva vunnit full stadga, eftersom Hieronymus känner finalbokstäfverna, och Talmud föreskrifver, huru långt mellanrummet skulle vara mellan

') Den närmast liggande och egentliga anledningeu till vokaltecknens införande var den, att Talmuds upphofsman just af den opunkterade textens mångtydighet togo sig anledning till nya påfund utan tal och mått. Karaktären och tendensen af detta nyhets-makeri röjde sig bland annat deri, att de strängt fasthöllo den grundsatsen, att det traditionela ordet icke borde skrifvas.26

hvarje ord. Ordafdelningen är således äldre än den ma-soretiska interpunktionen.

Utom denna ordafdeluing infördes efterhand afdelningar i mer eller mindre långa stycken, hvilka voro medelst yttre tecken utmärkta. Mellanrum ii texten af olika storlek eller ock ny rad var det utmärkande. Sådana stycken voro de s. k. parascherna '). Så kallades nemligen de texten i oafbrutet sammanhang genomlöpande stycken, genom hvilkas afskiljande man, då någon interpunktion ännu icke fanns, sökte lätta läsningen, isynnerhet den vid gudstjenstsammankomsterna 2). Parascherna användes först till uppdelning af Pentateuken, men förekomma sedermera äfven i Profeterna och Psalmerna. De funnos till tidigare än Talmud. Ty Mischna anförer flera sådana. Det är derföre sannolikt, att, om de också icke härrörde från sjelfva de heliga skrifternas författare, de dock funnits till från den tid, då dessa skrifters föreläsande i synagogorna allra först begynte, således från tiden under och närmast efter exilen.

Närmast denna indelning i parascher kommer, med hänseende till de afdelningar längd, uti hvilka texten blifvit delad, indelningen i kapitel, hvilken uti våra nu mest nyttjade editioner af G. Testamentet utgör textens mest i ögonen fallande indelning. Men denna förekommer, jemförd med den förra, först under en mycket framskriden tid. Det allra första försöket till en kapitelindelning synes

') Af pl. ni'^-10 d. ä. afsöndringar, afskilda delar, af

afsöndra.

Af parascher gåfvos, i enlighet med det sagda, tvenne slag, nemligen dels de öppna, nirnnt d. ä. sådana, som började med en ny rad, de större läsestyckena; dels de slutna, nióinvj d. ä. sådana, som började inuti raden, de mindre läsestyckena. Uti de masoretiska handskrifterna och uti editionerna är det förra slaget betecknadt med C och det sednare med C.27

vara det, som rabbinen Jakob Ben Kajim på 1100-talet skall hafva funnit i en handskrift, och om hvars upphof man för öfrigt saknar alla underrättelser. Till den nu varande kapitelindelningen gjordes första början, såsom det synes, bland vännerna till Hugo af St. Caro l). hvilka uti Versio Yulgata i kapitel indelade G. Testamentet. Denna således på 1200-talet gjorda kapitelindelning öfverflyttades år 1440 af rabbinen Natan på G. Testamentets grundtext.

Från de förut omtalade, genom mellanrum eller ny rad åtskilda mindre långa paraschera, hvilka genomlöpa hela texten i oafbrutet sammanhang, och hvilka på en tid. då texten ännu icke hade interpunktion, endast åsyftade att underlätta läsningen, isynnerhet den offentliga, må man skilja de på en sednare tid uti Pentateuken införda längre parascherna eller sa b b atspjirilcopcnia. Dessa voro nemligen ämnade endast för att vid de gudstjenstsaiuman-komster. hvilka hvarje sabbat höllos i synagogorna, användas till lättande af den då städse förekommande läsningen af Pentateuken. För läsningen af Profeterna vid enahanda tillfällen gåfvos motsvarande afdelningar, hvilka man kallade haftarer 2). Dessa båda slags afdelningar äro följaktligen perikoper. De synas tillkomna under det rnasoretiska tidehvarfvet.

10. Såsom förut är nämdt, sträckte sig de ursprungliga i oafbrutet sammanhang fortlöpande parascherna genom hela G. Testamentets text. De tillhörde således äfven de poetiska böckerna. Men såsom deras ändamål var det allmänna, att angifva öfvergången från en sats till en annan, eller från ett mindre stycke till ett annat, så är den icke heller tillräcklig, för att angifva öfvergåugarna i

') † 1262.

2) ni^COi^ d. ä. utbrytningar (perikoper) af genombryta,

utbryta.28

den tankeutveckling och framställningsform, som för det poetiska innehållet är egendomlig, och som återspeglar sig uti dess rytm. Ungefär samtidigt med textens afde-lande i nämda parascher, infördes derföre jemte detta, uti vissa poetiska böcker samt uti vissa de öfriga böckerna tillhörande poetiska stycken, ännu ett afdelande, hvilket, efter all sannolikhet, för det mesta utmärktes derigenom, att hvarje rytmafdelning, hvarje membrum uti en vers intog en rad för sig. De medelst särskilta rader sålunda utmärkta särskilta afdelningarna af texten kallade man öij?"Os *). Hvar och en af dessa verser, hvilka inan också, ehuru mindre egentligt, plägar beteckna med det gräkiska ordet ari/oi, kunde åter, allt efter dess sammansättning och utförlighet, hafva mindre afdelningar, vmKo. och iicixcc. Och i stycken af detta slag uppdelade voro dels, såsom sades, de uti Pentatenken och de historiska böckerna inskjutna sångerna, dels Psalmerna, Ordspråksboken och Jobs bok.

Emellertid började man sedermera att, i någon likhet med dessa det poetiska skriftinnehållets verser, uppdela äfven den prosaiska texten uti afdelningar, hvilka, såsom de förra, kallades Epp^oe. Men dessa den prosaiska textens c^pnos, ehuru genom traditionen bestämda och kända, synas ifrån början icke hafva varit på något yttre sätt betecknade, på sin höjd genom små mellanrum. Att kunna, vid läsning af den prosaiska och dock alltid mer eller mindre poetiska texten angifva de särskilta versernas början och slut, synes från början hafva varit en konst, som mest genom öfning i skolorna och mundtlig tradition underhölls. Först efter den talmudiska perioden, men före Masoreternas punktering blefvo dessa verser betecknade medelst tvenne punkter (:), Sof Pasuk.

') D. ä. rader eller verser, af pöS skära, afskära, således egentligen — likasom rfT&^E och ni~itjDfj — afskurna, afskilda delar.29

Jemförer inan nu dessa a^&s, såväl de, uti hvilka den poetiska, som de, uti hvilka den prosaiska texten var afdelad, med de förut nämda hela G. Testamentets text genomgående parascherna, så tyckes bådas betydelse och ändamål vara temmeligen identiskt. Mellan båda dessa slag af stycken var dock den skilnad, att då parascherna voro gjorda efter innehållet, innehållsafdelningar, så voro deremot pasukerna gjorda efter rytmen, voro verser eller strofer.

Om båda slagen af o^OD vill Gemara veta, att de skulle införts af Mose. I enlighet med hvad redan blifvit antydt, är det dock sannolikast, att de, till lättnad vid läsande och uttolkande, uppkommo när de heliga skrifternas

föreläsande i synagogorna började eller redan någon tid hade fortgått.

11. Till det sålunda fortgående närmare bestämmandet af textens läsning hörer vidare accentuationen. Införandet af denna försiggick i och med textens genom Masoreternas verksamma hand skedda förseende med vokaltecken. Accenternas ändamål ligger antydt uti en dem tillkommande tvåfaldig benämning, nemligen dels benämningen üpüsü, sensus *), dels benämningen rnD"1^, modu-lationes, tecken för angifvande af uttalet. Andamålet var nemligen att angifva dels ordens och satsernas på deras sammanhang beroende mening, dels sättet för ordens uttal.

III. Hjelpmedlen för vinnande af kännedom om den ursprungliga lydelsen af G. Testamentets text,

1. De vigtigaste bland dessa hjelpmedel äro, i enlighet med sakens natur, de handskrifna exemplaren af G. Testamentets text. De hit hörande handskrifter, hvilka ännu finnas i behåll, äro af väsendtligt olika slag, i det

') "Sinnzeichen."30

en del hafva texten alldeles sådan, som den var före tillkomsten af Masora, andra åter hafva den med hela den utstyrsel, som i och med denna är åt densamma gifven. De förra kallas synagogrullar, de sednare privathandskrifter.

2. Synagogrullarna, hvilka blott innehålla Pentateu-ken, eller ock derjemte de fem Megillot (d. ä. Höga W., Klagovisorna, Predikaren, Ester och Rut), samt profet-perikoperna (haftarerna) äro af pergament och, enligt Talmuds stränga föreskrifter, af äkta gammaldags stil, äro skrifna med den kaldäiska qvadratskriften, utan vokaler och accenter, men med Sof Pasuk (:), ovanliga och utur originalerna med minutiös noggrannhet återgifna bok-stafsfigurer, ålderdomliga mellanrum och afsatser o. s. v. De hafva alla en ganska likformig text, och äro för det mesta icke rätt gamla, enär de, som blifvit mindre brukbara, sorgfälligt begrafvas. Uppkomsten af de äldsta till oss öfvergångna synagogrullarna torde knappt böra förläggas så långt tillbaka, som till Talmuds tidehvarf. För sin förmenta helighet säljas icke gerna de rätt gamla synagogrullarna åt kristna, och förekomma derföre sällan i biblioteken.

Till privathandskrifterna, hvilka likaledes äro skrifna med kalkäisk qvadratskrift, är materialet för det mesta pergament, stundom papper af bomull eller annat ämne, men icke i rullformat, utan i folio, qvart, oktav eller duodez. Konsonanter och vokaltecken (hvilka skrefvos vanligen af olika personer, eller, om af en person, dock i olika omgångar) äro skrifna med bläck af olika färg. Vanligtvis förekommer texten i kolumner. Ocli i de poetiska delarna upptaga verserna för det mesta hvardera en rad. Stundom förekommer den hebräiska texten ensam, stundom jemte en öfversättning, arabisk, syrisk, eller någon annan. Öfversättningen förekommer stundom i en särskilt kolumn, stundom versvis instucken i texten, någon31

gång med mindre stil i randen. I öfre och undre randen innehålles läsning ur Masora, någon gång en rabhinsk kommentar o. s. v.

Att bestämma privathandskrifternas ålder, möter icke ringa svårighet, till följe af den brist på noggrannhet, den tvetydighet, otydlighet och otillförlitlighet, som vidlåder de oftast i underskrifter' lemnade uppgifter, som derom annars skulle upplysa. Så äro ock de inre kriterierna för frågans afgörande mycket osäkra. Det enda, man under sådant förhållande med någorlunda visshet synes kunna antaga är, att bland de bibehållna privathandskrifterna endast några få gå tillbaka ända in på 1000-talet e. Chr. Från detta förhållande gifves, såvidt man vet. blott såtillvida ett undantag, som man bland den mystiska Judesekten Karaiterna på Krim funnit en codex från 916 e. Chr., innehållande Prophetæ Posteriores samt försedd mecl vokaltecken, accenter och Masora. Derjemte har man funnit en rulle från 843 e. Chr., innehållande en del af Pentateuken samt utan vokaltecken, accenter och Masora.

3. I andra rummet bland ifrågavarande hjelpmedel må nämnas öfversättningar från G. Testamentet. I dessa öfversättningar är oss gifvet, icke blott ett oskattbart medel till förklaring af G. Testamentet, utan ock, eftersom, enligt hvad nyss blifvit antydt, de till oss komna hebräiska bibelhandskrifterna allesamman äro ganska unga, näst dessa det säkraste intyget om den gammaltestamentliga textens ursprungliga lydelse. Med hänseende till den kritiska betydelse, som i följd häraf tillkommer dessa öfversättningar, och hvilken är större eller mindre, allt

eftersom de mer eller mindre direkt utgått från originalet, har man att bland dem skilja mellan tvenne klasser: de omedelbara och de medelbara. I första hand skola dock tvenne andra synpunkter leda vår betraktelse, nemligen dels den ordning, i hvilken öfversättningarne i tiden fram-32

trädt, dels det närmare eller fjermare förhållandet mellan grundspråket och de språk, på hvilka öfversättningarna äro gjorda.

De gräkiska öfversättningarna.

A. Den alexandrinska öfversättningen.

Den närmaste sagesmannen för hvad vi om denna öfversättning tro oss veta är Josefus, hvilken anförer ett derom handlande bref från en officer hos den ägyptiske konungen Ptolemæus Philaclelphus (284—246 f. Chr.), vid namn Aristeas, till en hans vän Filokrates. Uti detta bref förtäljes nemligen, hurusom nämde konung skulle af sin bibliotekarie Demetrius Phalereus blifvit uppmanad, att samla alla nationers lagar, och derföre från Jerusalem, genom den derstädes tjenstförrättande öfverstepresten Eleazar, inkallat 72 lärda, sex från hvarje stam. Dessa 72 skola på Nilön Faros hafva sammanträdt och rådplägat, och derefter för Demetrius Phalereus dikterat Judarnas lag, Pentateuken, på gräkiska. Denna öfversättning fick nu benämningen of eftåo/nrjxovza eller ni nuv l-ßåo/iirf/.orva, septuaginta '). Denna berättelse är ock antydd hos Ari-stobulus, en judisk lärd, som lefde något öfver ett århundrade f. Chr. Berättelsens fabelaktiga karaktär, och isynnerhet det nämda brefvets sedan bevisade oäkthet göra dock, att man ej kan sätta tro till mer än hvad äfven annorstädesifrån göres antagligt, det nemligen, att en gräkisk öfversättning af G. Testamentet blifvit satt i verlcet redan under Ptolemæus Philadelphus, och åtminstone ej långt efter hans regering blifvit afslutad. Redan Jesu Sy-raks Son (omkr. 100 f. Chr.) omnämner alla tre delarna af G. Testamentet: o vöfiog, nQoipt]Taiai och tà '/.oinà xCov ßißXliov såsom redan på gräkiska öfversatta.

') Förkortningsvis skrifves oftast for septuaginta blott LXX.33

LXX är gjord på den efter Alexander den Store allmänt utbredda xoivrj diàhxrog och således på samma slags gräkiska, som den, på hvilken N. Testamentet blifvit författadt, blott med den skilnad, att den uti detta sednare förekommande är åter en afart af y.oivrj diäley.Tog, den hellenistiska gräkiskan. Af öfversättningens olikartenhet i de särskilta böckerna kan man sluta, att den gjorts, icke af en, utan af flere. Ocli trots den höga tanke, man lätt gör sig om denna äldsta öfversättning af G. Testamentet, har den dock, vid närmare undersökning, befunnits vara ett ganska bristfälligt verk. Pentateuken är visserligen jemförelsevis utmärkt af ordagrannhet och en viss formfulländning. Men de historiska böckerna för öfrigt förråda deremot mycken brist på språkkännedom. Och hvad beträffar Profeterna, så är Jeremia ytterst godtyckligt öfversatt, Daniels bok snarare bearbetad än öfversatt, så att man redan från äldsta tider nödgades i dess ställe begagna Teodotions öfversättning. Bland de poetiska böckerna är Ordspråksboken bäst öfversatt, Psaltaren ytterst slafviskt ordagrannt, Predikaren detsamma ända derhän, att den ofta är alldeles obegriplig. Uti Jobs bok äro flera svårare ställen rent af utlemnade. Och i alla böcker visa sig, jemte sträfvandet efter en falsk ordagrannhet, den största godtycklighet i utbytandet af tropiska, särdeles antropomorfistiska uttryck mot egentliga, i undvikandet af förment anstötliga ord och tankar, uteslutningar, tillsatser, åsyftande att göra meningen tydligare, äfvensom omställningar o. m. d. Det hela är således mera en godtycklig bearbetning än en öfversättning. Och brist på noggrann språkkännedom gifver sig tillkänna öfverallt.

B. De öfriga gamla gräkiska öfver sättningarna.

a. Den gräkiska öfversättningen af Aquila. Författaren, Aquila, var en judisk proselyt från Pontus. Hans öfversättning tillkom i förra hälften af andra århundradet

334

(100—150 e. Chr.). Den är stundom ända till obegriplighet ordagrann.

b. Den gräkiska öfversättningen af Tcodotion. Författaren, Teodotion, var en judisk proselyt från Efesus. Hans

öfversättning, som gjordes kort efter den af Aquila, eller omkring 150 e. Chr., är egentligen blott en förbättring af LXX. Uti den sistnämda hade man derföre ock ofta utbytt t. ex. Daniels bok mot den Daniels bok, hvilken uti Teodotions' öfversättning förekommer.

c. Den gräkiska öfversättningen af SymniaJcus. Författaren, Symmakus, var en ebionit. Hans öfversättning tillkom kort efter Teodotions, eller 150—200 e. Chr., och var mera fri än de närmast förut nämda två föregångarena.

Alla dessa öfversättningar äro mycket trognare än LXX, låta de tropiska talesätten qvarstå, afvika ofta äfven i andra hänseenden från LXX, och äro derjemte i denna afvikelse med hvarandra öfverensstämmande. Emellertid finnas de icke i sin helhet i behåll. Hvad vi af dem hafva qvar utgöres endast af spridda delar, hvilka uti de till oss komna fragmenterna af Origenes' skrifter bevarats.

Emellertid var LXX den öfversättning, som allmännast begagnades. Men emedan, under cle första tiderna af dess tillvaro, dess text aldrig blef kritiskt fastställd, uppkommo snart en mängd godtyckliga afvikelser derifrån, hvilka af kristendomens fiender ofta åberopades såsom skäl, att betvifla dess sanning. Af denna anledning utarbetade Origenes ett stort bibelverk, kalladt Hexapla d. ä. den sexfaldiga bibelen, en bibel med sex eller ännu flera jemte hvarandra gående kolumner, af hvilka den första innehöll den hebräiska texten med hebräiska bokstäfver, den andra samma text med gräkiska bokstäfver, den tredje öfversättningen af Aquila, den fjerde den af Symmakus, den femte LXX, och den sjette Teodotions öfversättning. Derjemte förekomma för vigtigare ställen35

ännu trenne kolumner, till följe hvaraf detta verk äfven kallas Octapla (icke Enneapla, emedan den hebräiska texten ensam upptog två kolumner). Andra, såsom Lucianus, presbyter i Antiokia, och Hesykius, biskop i Ägypten, gjorde, sannolikt kort efter Origenes, således ungefär i sednare hälften af "200-talet, andra försök att förbättra LXX:s text. På detta sätt uppkommo af denna tvenne väsendtligt olika arter. Den ena var Septuaginta i dess allmännast gängse form. Denna kallades ock den allmänna '). Den andra utgjordes af de sålunda då och då tillkommande försöken, att förbättra och återställa till likhet med det ursprungliga. Dessa betecknades såsom den förras recensioner. Med alla dessa försök vanns emellertid icke det åsyftade ändamålet. Den godtyckliga behandlingen af septuaginta-texten fortfor, och det ända derhän, att vi nu mera hafva hvarken den allmänna eller recensionerna i deras ursprungliga skick.

De latinska öfVersättiiingariia.

A. Vetus latinus (interpres). Vid kristendomens öfvergång till det romerska rikets vestliga del, var dess hufvudverktyg, evangelium, ännu alltid ett gräkiskt. Inom de föreningar, som omkring denna nya bildningsprincip uppstodo, och från densamma emottogo sina mäktigaste och för det helas karaktär mest bestämmande intryck, hade också en rund tid bortåt gräkiskan blifvit det språk, som allmännast talades. Det språk, som Herren talade till de uppblomstrande vesterländska församlingarna, talade också dessas medlemmar sinsemellan. Detta var framför allt förhållandet inom den romerska församlingen. Till denna skref Ignatius på gräkiska. Och från densamma skref Klemens Romarn likaledes på gräkiska. Så skall ock, enligt Hieronymu^ uppgift, Viktor, biskop i

1) xoi-frj (xoivlj ixiSoßvg, vulgata editio, communis editio).

1*36

Kom omkring 190 e. Chr., hafva skrifvit samma språk. Med Tertullianus var, under den första perioden af hans verksamhet, förhållandet enahanda. Behofvet af en latinsk öfversättning af N. Testamentet kan då icke heller rätt tidigt hafva gjort sig mera känbart. Det är också först hos Tertullianus man påträffar vittnesbörd om tillvaron af en latinsk öfversättning. Och den af honom antydningsvis omnämda är utan tvifvel just den, hvilken af sednare fäder ofta omförmäles under benämningen la-tinus interpres eller allmännast Vetus Latinus.

Emedan de först uppkomna vesterländska församlingarna af mera betydenhet, om vi undantaga den i Rom, såsom de uti Afrika, Spanien och Gallien, svårligen kunna hafva blifvit grundade före 150 e. Chr., kan icke heller denna äldsta latinska bibelöfversättning före den tidpunk-

* *~ o - ii . ....i . — ' »

ten hafva framträdt. A andra sidan är dock väl sannolikt, att då den i slutet af samma århundrade af den anförde kyrkofadren först omnämnes, den redan i ett eller annat årtionde hade varit i bruk. Man torde derföre icke så mycket fela, om man antager, att den blifvit gjord omkring 170 e. Chr. Så är ock öfversättningens språk af den art, att den gör detta antagande sannolikt. Latinet var vid denna tid icke mera det rena och harmoniskt fulländade, som hos Cicero, utan i stället det urartade, som möter oss, t. ex. hos Seneca, Plinius d. y., Quintilia-nus och Tacitus. Ja, äfven i förhållande till dessas, är öfversättningens språk ett i många hänseenden försäm-radt. Det är nemligen uppfyldt af ord och ordformer från folkspråket, dessutom af en mängd provincialismer. Öfversättningen är derjemte alltför slafviskt bokstaflig, derigenom ofta onaturlig, olämplig, och förråder en upphofsman, som saknat ett högre mått af bildning. Man har derföre icke utan skäl antagit, att denna öfversättning tillkommit på en från den romerska bildningens medelpunkt något aflägsen ort, att den der af brist på en37

allmännare vana viel gräkiskä språket tramtvungits, ocli att dess verkställande företagits af män, som under sådana omständigheter stått till buds, utan afseende på huruvida de egt all för ändamålet behöflig insigt. Häraf, äfvensom af den omständigheten, att icke blott, såsom förut är nämdt, provincialismer, utan ock sådana egendomligheter, hvilka äro cle utmärkande för Tertullianus och den latinska språkform, som af honom fick sitt upphof, mycket ofta förekomma, har man velat sluta, att Ve-tus Latinus är en den afrikanska kyrkans produkt.

Af denna äldsta latinska översättning har emellertid blott en del blifvit åt efterverlden bevarad. Så liar genom samlande af anföranden derur, hvilka uti en mängd af de äldsta fädernas skrifter förekomma, N. Testamentet, ehuru såsom helt förloradt, dock blifvit till allra största delen från förgängelsen återeröfradt *). Af G. Testamentet är ock Psaltaren fullständigt bibehållen, så ock Esters bok. Men för öfrigt gifvas af G. Testamentet endast fragmenter. Af apokryferna äro deremot de flesta ännu i behåll.

B. Interpretatio Itala? Under denna benämning, eller, noga taget, under benämningen Versio Itala har man sedan långliga tider tillbaka angifvit ännu en, enligt förmenande före Hieronymus existerande latinsk bibelöfversättning. Emellertid synes anledningen, att antaga tillvaron af en sådan öfversättning vara hemtad uteslutande från ett enstaka yttrande hos Augustinus. Detta sistnämda förekommer uti hans verk: De doctrina christiana, 2: 14, 15, hvarest författaren talar om nödvändigheten, att af den följda (latinska) bibeltexten anställa en pröfning genom jemförande med andra handskrifter (codices). Han angifver sålunda såsom en textkritikens fordran, att, der inkomna fel äro påtagliga, dessa skola rättas, samt i den

') Särskilt C. Tischendorf utgaf 1847 ur codex palatinus pur-pureus från 300- eller 400-talet de fyra Evangelierna,38

mån detta skett: "ut emendatis non emendati (codices) cedant, ex uno dumtaxat interpretationis gcnere venieintes. In ipsis autem interpretationibus Itala ceteris præferatur, nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ."

Här har man nu tyckt det vara med alldeles ovedersäglig tydlighet tillkännagifver att vid den tid, då dessa ord skrefvos, d. ä. omkring år 397 e. Chr., jemte den äldre latinska öfversättningen, Vetus Latinus, fanns äfven en annan, Itala. Och under det man då sökt om en sådan öfversättnings individualitet bilda sig ett närmare begrepp, hafva somliga antagit, att Itala varit intet annat än Hieronymus1 Versio Vulgata, hvarom längre fram. Detta antagande strider dock emot historien, som intygar, att, då de ifrågavarande orden skrefvos, Versio Vulgata ännu icke var på långt när fullbordad *). Andra åter, såsom E. Reuss och O. F. Fritzsc-he, hafva ansett sannolikare, det vore Itala en benämning på Hieronymus' första, uti Italien förehafda översättningsarbete, det nemligen, hvarigenom han, enligt livad snart skall anföras, med ledning af den hexaplariska texten, bearbetade Vetus Latinus. Äter andra hafva antagit, att sedan den uti Afrika, såsom icke osannolikt synes, frambragta äldsta öfversättningen uti Italien hade, efter gräkiska handskrifters jemförande, blifvit på mångfaldigt sätt ändrad, omsider, jemte den afrikanska texten, en italiensk recension af densamma skulle uppstått, och att denna recension just vore betecknad med namnet Itala 2).

Vid alla dessa antaganden har dock ur hvad som skolat utgöra deras grund städse mycken oro förnummits. Ty först och främst är det uppenbart, att Hieronymus icke känner mer än en före hans eget öfversättningsföre-

]) Hieronymus var det nämda året 397 e. Chr. i Bethlehem, just inbegripen i arbetet med Vulgata, som först 404 fullbordades.

Så Wiseman uti Abhandlungen iiber verschiedene Gegenstände, Bd. I. Regensburg 1854.39

tag existerande latinsk öfversättning. Man har också funnit sig vid att antaga, det skulle Augustinus i denna punkt hafva lemnat en emot uppgiften af Hieronymus alldeles stridande uppgift. Att så vore, liar man sökt visa medelst anförande af andra ställen hos Augustinus, hvarest han säger, att latini interpretes voro så många, att de icke kunde räknas, och talar om latinorum interpretum infinita varietas och interpretum nunierositas o. s. v. 1). Härvid är dock att märka, att, om dessa ord af Augustinus af-säge, vare sig en flerhet af öfversättningar af bibelen i dess helhet, eller ock en flerhet i sig innefattande en öfversättning och flere recensioner derutaf, de i hvartdera fallet; skulle bevisa för mycket. Hvarken af öfversättningar eller recensioner i nämda mening eller af båda tillsammans kunde det finnas ett oräkneligt antal. Augustinus kan med dessa ord icke hafva åsyftat annat än de olika sätt, hvarpå enskilta bibelställen blefvo öfversatta eller deras öfversättning recenserad, samt deras mångfald, som man sålunda fann hafva uti öfversättandet deltagit. Att hans tal om de många interpretes har denna syftning, är ock endels bevisadt2) Till den betänklighet, som vid aktgifvande på intygen från Hieronymus sida sålunda inställer sig, komma nu ock andra, för frågan ännu mer afgörande, hvilka ur sjelfva det ifrågavarande hufvudstället hos Augustinus komma granskaren till mötes. Att nemligen med de interpreta-tiones, hvarom der talas, man har att förstå, icke så mycket något konkret, som fast hellre något abstrakt, icke så mycket enskilta, hela bibelen eller en större del deraf omfattande öfversättningar, eller lika enskilta och omfattande recensioner af en öfversättning, som fast hellre de på denna tid gängse olika grundsatserna ocli metoderna för bibelens öfversättning i allmänhet, detta tyckes sjelfva

De doetrina christ. 2: 11 ff. J) Jfr O. F. Fritzsche, Herzog's Real-Euc. XVII. 424.40

ställets sammanhang göra sannolikt. Ty näst före de orden: in ipsis autem interpetationibus Itala o. s. v. talas, såsom förut är anfördt, om sådana codices, hvilka voro ex uno dumtaxat interpretationis genere venientes d. ä. sådana bibelexemplar, vid hvilkas utarbetande eller recenserande ingen på jemförelse mellan flera genera interpretationis beroende pröfning skett, och hvilka derigenom icke heller blifvit vederbörligen rättade, emendati, och derföre borde gifva vika för dem, som blifvit detta. Då det nu, såsom vi sett, i omedelbart sammanhang härmed säges: in ipsis autem interpretationibus Itala ceteris præ-feratur, ligger det obestridligen närmast till hands, att förstå detta interpretationibus om genera interpretationis, således icke om individuela öfversättningar, utan om öfver sättningsmetoder. Och i hvilket hänseende sådana genera interpretationis varit från hvarandra åtskilda, -synes antydt genom de närmast efter Itala följande och derpå syftande orden: nam est verborum tenacior o. s. v. Det var en större eller mindre ordagrannhet, som utgjorde skilnaden.

Till den nu nämda sälla sig af inre skäl äfven andra betänkligheter. Der hvarest Augustinus otvetydigt talar om en konkret öfversättning plägar han derom använda, icke ordet interpretatio, utan ordet interpres, och detta, såsom det synes, med afsigt. De stående uttryck, hvarmed den äldsta latinska öfversättningen citeras, äro lati-nus interpres, in latino, apud Latinos o. s. v. Och, såsom vi sett, klagar Augustinus öfver en alltför stor mångfald af öfversättningar, men talar då, icke om interpretatio-num, utan om interprctum infinita varietas, diversitates, numerositas *). Det vore då sällsamt, om han här, med

') Att Augustinus på sådana ställen menar just de codices, hvari de konkreta öfversättningarna innehållas, och utan att ens tänka sig dessa såsom personifierade, finner man t. ex. i det anförda sammanhanget kap. 12: Difficile est enim ita diversos a se interpretes fieri, ut non se aliqua vicinitate contingant.41

tanken på en konkret öfversättning eller recension, undantagsvis användt ordet interpretatio.

Ändtligen må ock märkas, att ordet Itala i stället för det vanliga Italica vore, åtminstone för den tid, hvarom här är fråga, en språklig abnormitet. Och lika mycken betänklighet innebär den omständigheten, att, såsom redan

blifvit antydt, något annat ställe, hvarest vore taladt om en interpretatio Itala, hvarken i Augustinus' skrifter, icke heller uti hans tids kyrkliga literatur för öfrigt kan uppvisas.

De många, till en del mycket väsendtliga svårigheter, som sålunda möta vid antagandet, att med ordet Itala skulle förstås en från Vetus Latinus åtskild individuel bibelöfversättning före Hieronymus, hafva gjort, att man omsider börjat betvifla det ifrågavarande augustinska ställets integritet. Så antog Bentley *), att det i st. f. Itala ceteris præferatur, nam o. s. v. ursprungligen stått: illa ceteris præferatur, quæ o. s. v. Detta var dock påtagligen att våldföra texten, utan att man derigenom vann en rätt passande mening. Deremot är en mycket lycklig konjek-tur först af Potter 2) framställd och sedan upptagen af Eichhorn3), den nemligen, att i st. f. interpretationibus Itala, eller sammanskrifvet interpretationibiisitala ursprungligen stått interpretationibususitata eller isärskrifvet interpretationibus usitata. Antager man nu, hvad som ock synes ega jemförelsevis största sannolikhet, att dessa sistnämda ord varit de af Augustinus sjelf skrifna, så synes ock antagligt, att han med denna interpretatio usitata menat den öfversättningsmetod, hvilken genom föredömet af Vetus Latinus hade blifvit den brukligaste, och i kraft

') Teol. Prof. i Cambridge † 1742.

SJ Med detta namn, John Potter, förekommer en Erkeb, i Canterbury i förra hälften af 1700-talet.

Först Orientalium Prof. i Jena, sedan Filos. Prof. i Göttingen, † 1827.42

hvaraf man fasthöll grundtextens bokstaf så strängt, som möjligt, utan att meningen derigenom förlorade sin behöfliga tydlighet. Denna metod kunde då ock varit den mest gängse, måhända isynnerhet i Afrika, hvarest författaren skref dessa ord, och inom andra vesterländska församlingar, under det friare, eller rentaf parafraserande öfver-sättningsmetoder kunde blifvit gängse annorstädes, t. ex. i församlingen i Italien, eller den i Spanien, eller den i Gallien, eller ock samtidigt uti mer än en af dessa församlingar. Sannolikheten af detta antagande vinner ock ett mäktigt stöd deraf, att Augustinus annorstädes använder uttrycket interpretatio usitata t. ex. De consensu evan-gelistarum 2. 6&, hvarest han talar om codicibus eccle-siasticis interpretationis usitatæ.

Ar nu detta, såsom det synes, det sannolikaste, hvartill man i denna fråga kan komma, så skulle resultatet vara, att en Versio Itala icke kan visas hafva någonsin existerat, och att det mycket utbredda antagandet om tillvaron af en sådan öfversättning haft sin anledning endast uti en textkorruption.

C. Översättningsarbetena af Iiieronymus.

Dessa äro a. Bearbetningar af den äldre latinska öfversättningen. Såsom redan blifvit antydt, var Yetus Latinus ett med ganska många brister behäftadt verk. Härtill kom, att den text, som för densamma var lagd till grund, var ännu i det mest okritiska skick. Och af båda dessa omständigheter hade mången för ändamålet föga qvalificerad läsare tagit sig anledning, att efter tycke och smak, om ock med någon ledning af grundtexten, uti de latinska bibelexemplaren göra allehanda ändringar. Till följe häraf blef denna öfversättning på det svåraste vanställd *) och

1) Härom säger Augustinus De doctrina christ. 2: 11: Qui scrip-turas ex hebræa lingua in græcam verterunt, numerari possunt, latini43

var omsider i ännu högre grad korrumperad än LXX, innan dess återställelse genom Origenes inträdde. På uppdrag af den romerske biskopen Damasus ') företog derföre Hieronymus år 382 uti Rom en granskning och bearbetning af densamma. Som emellertid till Hieronymus' karaktär hörde nog mycken rädsla, att af det rykte om ortodoxi, som han hade vunnit, lida någon minskning, och för att undgå nödvändigheten af sådana ändringar, som skulle berott af försummad textkritik, lade han med flit till grund för sitt arbete blott sådana handskrifter (codices), "qui 11011 ita multum a lectionis latinæ consue-tudine discreparent," och hvilka följaktligen måste hafva äfven för Vetus Latinus legat närmast till grund. Dessutom förbättrade han blott der, hvarest meningen tycktes göra det alldeles oundgängligt, och lemnade de mera for-mela förbättringarna alltför mycket å sido. Sålunda förbättrade han först den latinska öfversättningen af N. Testamentet. Derefter bearbetade han på den nämde biskopens begäran först Psaltaren, och detta i tvenne särskilta omgångar. Till grund för bearbetningen

lades nemligen först den vanliga texten af LXX. Frukten af detta företag var Psalterium Romanum, som så blifvit benämdt, emedan det i romerska kyrkan varit det företrädesvis använda ända intill Pius V:s tid (1566—1572). Derefter företog han åter Psaltaren till bearbetning, men denna gång med den liexaplariska, med Origenes' kritiska tecken försedda texten till grund. Och af denna bearbetning framgick Psalterium Gallicanum, som erhöll detta namn, emedan det först i Gallien kom i bruk och der blef det mest använda. Efter Hexapla ämnade Hieronymus lika-

autem interpretes nullo modo. Ut enim cuiquam primis fidei tem-poribus in manus venit codex græcus, et aliquantulum facultatis sibi utriusque linguæ habere videbatur, ausus est interpretari. ') † 384.44

ledes bearbeta hela den öfriga delen af G. Testamentet. 1 hvad mån denna plan blef genomförd, veta vi emellertid icke. Han klagar någonstädes deröfver, att han genom någons bedrägeri förlorat en betydligare del af sitt arbete. At oss bevarad är också, utom Psaltaren, endast Jobs bok. Af bibehållna företal till Predikareboken och Krönikeböckerna veta vi emellertid, att bearbetningen omfattade äfven dessa.

b. Den omedelbart från grundtexten gjorda öfversättningen af G. Testamentet: Ver&ia Vidgata. Hierony-mus, som, under bearbetningen af den äldre latinska öfversättningen af G. Testamentet, icke blott egde den hexaplariska texten, utan ock hade hemligen ur en synagoga erhållit hebräiska handskrifter, kom derigenom i tillfälle, att arbeta sig in i G. Testamentets grundtext, och lärde derunder inse, huru det i verkligheten förhöll sig med LXX, som var den text, hvilken lian allra först lade till grund för sina bearbetningar; lärde inse, att man från den sednare i intet kunde med visshet sluta till den förra, eller hvad han kallar veritas liebræa, ja att LXX var från denna alltför ofta alldeles bortkommen. I mån häraf måste han ock känna sig med sitt förut gjorda arbete otillfredsställd. Härtill kom nu ock, att, som Judarna förklarade LXX för att vara en förfalskning af G. Testamentet, man med en bibel, som uti denna hade sin basis, aldrig kunde hoppas, att bland dem något väsendtligt uträtta. Och då dessutom biskop Kro-matius från Aquileja lifligt uppmanade honom, att icke låta bero vid det gamla, fattade han omsider sitt beslut, att från den hebräiska grundtexten företaga en ny och sjelfständig öfversättning af G. Testamentet.

Sedan han år 385 hade för alltid lemnat Rom, der han under bearbetandet af Yetus Latinus några år hade vistats, och begifvit sig till Betlehem, och der tillbragt någon tid, sannolikt under förberedelser för det förestå-45

ende arbetet, företog han detta dersammastädes år 392. Under användande af tidens bästa hermeneutiska hjelpmedel, nemligen Judarnas exegetiska tradition, förvarad i m.-n, och de äldre öfversättningarna, genomförde han det

X t - '

gigantiska verket med rastlöshet och såg detsamma år 404 fullbordadt.

Ehuru Hieronymus, känd och betecknad såsom den lärdaste bland vesterlandets kyrkofäder, i detta sitt förnämsta verk gifvit prof af god insigt i hebräiska språket och förträffliga hermeneutiska grundsatser, samt genom noggrannhet och trohet vid dessas tillämpning öfverträffar sina föregångare, erfor han med afseende derpå, om ock någon gång hugnad med ett erkännande, dock för det mesta ogillande och tadel. Han stod under början af sin vistelse i Betlehem i nära och förtroligt förhållande till såväl Rutmus, hvilken i egenskap af asket och historisk forskare vistades på Oljoberget, som ock till Johannes, biskop i Jerusalem. Men när hans öfversättning blifvit bekantgjord, blef han för dess skull af den förre tilloch-med anklagad för kätteri. Äfven Augustinus hyste ifrån början betänkligheter, dem han dock sedan alldeles frångick.

Allt detta oaktadt, började Hieronymus1 öfversättning efter icke lång tid att här och der vinna kyrkligt erkännande. Den vann denna upprättelse först i Gallien, sedan i Rom och det öfriga vesterlandet. Och denna omkastning i tänkesättet försiggick med sådan hastighet, att redan 200 år efter författarens död, således omkring 600, hans öfversättning hade undanträngt LXX och blifvit hvad den allt sedan kallats: versio vulgata.

Emellertid träffades denna bibelöfversättning, hvilken efter LXX var den mest allmänt vedertagna, snart af samma omilda behandling, som denna sistnämda. Med eller utan afsigt blef den efterhand af afskrifvarne jem-

merligt korrumperad. Det kom omsider derhän, att man af denna öfversättning knappt kunde påträffa tvenne46

codices, hvilka voro hvarannan lika. Derföre uppdrog Karl den Store åt Alkuin, att verkställa en revision. Dock har äfven sedan, ja genom hela medeltiden, texten städse ånyo förfalskats, och beriktiganden ånyo funnits behöfliga. Emellertid förklarade mötet i Trident 1546, att denna öfversättning skulle gälla såsom autentisk trosnorm samt ställas, såsom sådan, alldeles i jembredd med originaltexten. Men då blef det ock nödigt, att utreda, hvilken bland de hundradetals recensionerna det var, som skulle fullt innehafva detta anseende. Derföre utgaf påfven Sixtus V år 1589 en ny recension, och förkunnade i en bulla, der anspråken på ofelbarhet flödade öfver alla bräddar, att denna vulgata allena, och ingen annan, skulle i katolska kyrkan brukas och der ega "perpetuam auctoritatem." Men med denna af påfven godkända och, enligt hans dom, allena felfria edition blef utgången beklagansvärd. Ty när blott det digra verkets första del utkommit, fann sig den romerska kurian, för att icke gifva det redan nu i hoppet förbidade erkännandet af den påfliga ofelbarheten till spillo, nödsakad, att med ens indraga hela upplagan, som hvimlade af de gröfsta misstag. Bättre lyckades försöket sedan. Ty under Gregorius XIV företogs arbetet åter under ledning af den kraftfulle kardinal Rob. Bellar-min. Verkligen trädde ock under påfven Klemens VIII det nya verket i dagen: Editio Clementina utkom i Rom 1592, och har sedan varit inom romerska kyrkan ensam gällande.

De syriska öfversättningar na.

A. Peschitto. Detta ord, som är ett syriskt, f a e - (pe-schitto) af (peschàt) extendit, har man ansett betyda antingen: den utbredda, allmänt nyttjade, således liktydigt med det om LXX använda xoivrj, och med det om Hieronymus' öfversättning använda vulgata; eller ock: den rätt fram47

gjorda d. ä. deri enkla, antingen i betydelsen: den bokstafliga till skilnad från en mera spirituel, eller betydelsen: den trogna (som fasthåller ordens konstaterade betydelse) till skilnad från en allegoriskt mystisk. Men som det passiva participiet * . * « (peschit) lika litet, som det deremot svarande kaldäiska a-rås, har den förstnämda betydelsen, och då vidare den med namnet betecknade öfversättningen ingalunda är en strängt bokstaflig, och betydelsen: den trogna icke låter sig genom språkbruket vindiceras der, hvarest annars sådant vore snarast att vänta, t. ex. i Mischna och den jerusalemitiska Gemara, har man omsider börjat antaga för den ur betydelsen extendit härledda och genom de sistnämda auktoriteterna häfdvunna betydelsen: explanavit, deelaravit. i kraft hvaraf ordet (m-^iLs skulle helt enkelt betyda: den förklarade, öfversatta (bibelen).

Från huru lång tid tillbaka Peschitto må anses hafva existerat, kan väl ej med full visshet afgöras. En gammal tradition uppgifver, att G. Testamentet i Peschitto skulle vara öfversatt af någon kristen uti Edessa på apostelen Taddäus' samt konung Abgarus1 tid. äfvensom att N. Testamentet skulle blifvit öfversatt af Akäus, som varit lärjunge till Taddäus, och blifvit Edessas första biskop och martyr. Hela denna uppgift är dock osannolik, emedan, enligt historiens intyg, N. Testamentets skrifter icke blefvo så tidigt samlade till ett sådant helt, som det uti Peschitto, att de med alla deri innehållna delar kunnat af en apostelen Taddäus1 lärjunge blifva öfversatta. Lika oantaglig är en annan uppgift, att G. Testamentet skulle blifvit öfversatt redan på Salomos och Iirams tid, eller den, att det skulle blifvit det af den prest, som, efter Samarias förstörelse af Assyrierna, och dess invånares bortförande till Assyrien, blef, enligt 2 Kon. 17: 27 lf., skickad tillbaka till Samaria. Mot båda dessa uppgifter vittnar det, att uti öfversättningen förekomma gräkiska ord. Det första48

åt oss bevarade mera tillförlitliga vittnesbördet om dess tillvaro förekommer dessutom först på 300-talet hos Efräm Syrern *), af hvilken, såsom hans skrifter utvisa, denna öfversättning begagnades. Emellertid förklarar Efräm många uti Peschitto förekommande ord vara obegripliga dels för hans samtida, dels för honom sjelf. Häraf kan man sluta, att denna öfversättning tillkommit på en tid, som med ett icke så litet stadium föregick Efräm Syrerns, således åtminstone redan på 200-talet e. Chr., om icke ännu tidigare. Och detta antagande bestyrkes ytterligare genom det förhållandet, att 2 Petrus' P>ref, Johannes' 2 och 3 Bref samt Johannes' Uppenb. uti öfversättningen ännu saknas.

Tvifvelaktigt har det också synts, huruvida G. och N. Testamentet uti Peschitto öfversatts samtidigt d. v. s. uti oafbruten tidsföljd, eller G. Testamentet någon tid före N. Testamentet, eller ock tvärtom. Betänker man, att

kristendomen ganska tidigt vann insteg i Syrien, och att öfverallt de första kristna församlingarna hade för sed, att, vid sina gudstjentsammankomster, i likhet med Judarna, läsa G. Testamentet, så tyckes det antagligast, att också inom den syriska församlingen G. Testamentet blef först öfversatt, Emellertid är det att märka, att, öfverallt i N. Testamentet citaterna från G. Testamentet äro gjorda efter den gräkiska texten, LXX, icke efter den hebräiska eller derpå grundade syriska 2). Ocli häraf kunde man lätteligen vilja sluta, att, då N. Testamentet öfversattes, det G. Testamentet ännu icke fanns till. Nödvändigt är likväl icke, att antaga detta» Det påpekade förhållandet kunde hafva inträdt äfven i det fall, att G. Testamentet öfversattes af Judar, och deremot det N. Testamentet af någon kristen,

') † 378.

2) Ett undantag härifrån bildar till en del Ebräer-Brefvct, son» citerar åtminstone Psaltaren efter den i Peschitto.49

som icke var Jucle, och att, då denne sednare öfversatte, tillvaron af G. Testamentet på syriska var honom obekant.

Jemförd med LXX företer Peschitto den olikhet, att den icke omfattar apokryferna. Dessutom utmärkes denna öfversättning, som utgått omedelbart från den hebräiska och gräkiska grundtexten, af synnerlig noggrannhet, trollet och sjelfständighet, och är i detta hänseende för den bibliska textkritiken af utomordentlig vigt.

Från Peschitto hafva också andra öfversättningar gjorts, nemligen en arabisk och en persisk.

B. Vcrsio Philoxeniana. Då man under de mono-fysitiska stridernas första tidskifte stundom fann sig mindre tillfridsställd med Peschitto, lät en ifrig monofysitisk biskop uti Hierapolis vid Eufrat*) vid namn Philoxenus (485—518) en sin korbiskop 2) Polykarpus företaga en öfversättning på syriska af N. Testamentet. Denna öfversättning verkställdes ock, och detta omedelbart från grä-kiskan, och omfattar, i sitt nuvarande skick, hela N. Testamentet, med undantag af Uppenbarelseboken. Detta skedde i början af 500-talet och, enligt en efter slutet af Joh. Ev. bifogad anmärkning, år 508. Men med denna öfversättning var ock förknippad en från LXX gjord öfversättning af Psaltaren. Det för denna öfversättning utmärkande är sträng, ja slafvisk ordagrannhet. Den är derföre af stor ngt för textkritiken.

C. Öfversättningen af Paul af Telia. På inrådan af den monofysitiske patriarken Atanasius i Antiokia, utarbetade biskop Paul af Telia 3), efter den hexaplariska texten af LXX, år 617 en slafviskt ordagrann syrisk öfversättning af G. Testamentet, som för återställande af

') I ostnordostlig riktning från Antiokia i Syrien, annars kalladt Mabug eller Manbedsch.

5) Ungefär motsvarande kontraktsprost hos oss.

3) Ett ställe i Mesopotamien.

250

Hexaplas text är af stort värde. Denna öfversättning var af den monofysitiska söndringen föranledd och ämnad för monofysiter.

De kaldäiska öfversättningarne, Targumim.

De vigtigaste bland dessa äro:

A. Onkel os' T ar gum öfver Pentateuken. Efter all sannolikhet hade skriftliga öfversättningar och utläggningar af lagen funnits från tiden näst efter exilen, från omkring 400 f. Chr. eller från Nehemia"s tid, då man började att i synagogorna offentligen för folket förtydliga hvad som förelästes '). Hvad åter angår tiden, då särskilt Onkelos utarbetade sin Targum, så vet man blott, att han lefvat under de stormar, som närmast föregingo och efterföljde det Zerubabelska templets förstöring. Detta hans verk fullbordades sannolikt 1—50 e. Chr. Det är utmärkt för det rena kaldäiska språket samt sin trohet och ordagrannhet.

B. Jonatam Targum. Jonatan, Uziels son, skall hafva varit lärjunge till rabbinläraren Hillel (110 f. Chr. — 10 e. Chr.) och således med någon del af sin lefnad tillhört tiden före Christus. Hans Targum, om ock yngre än den af Onkelos, har sannolikt föga sednare tillkommit. Den omfattar endast Profeterna, de förra och de sednare.

') De Neh. 8: 8 förekommande orden zrc synas icke kunna betyda annat än: inlägga förstånd d. ä. begriplighet, tydlighet uti d. ä. förtydliga genom öfversättning eller åtminstone förklaring, hvilken sannolikt rörde sådana ord, som genom aramäiskans och kal-däiskans .inträngande började att af folket i allmänhet icke mera förstås. Mot denna uppfattning må ej anföras Neh. 13: 24, hvarest antydes, att man i allmänhet förstod "judiska" (rPTi). Ty om den judiska, hvarom här talas, var just en med främmande språkelementer mycket uppblandad, så hindrar icke detta, att bibelens judiska kunde vara till stor del för folket obegriplig.51

Jemförd med Onkelos' Targum, är den parafrastisk, och saknar den förres utmärkande enkelhet,

Jemte Onkelos' och Jonatans Targum omnämnes äfven en Targum Jeruschalmi, hvilken ansetts hafva ofvannämde Jonatan till föifattare, men som tvifvelsutan tillkommit först under andra hälften af 600-talet.

C. En sarnaritansJc öfversättning af Pentateuken, gjord efter en samaritansk recension af Pentateukens hebräiska text. Författare och ålder äro obekanta. Denna öfversättning har emellertid föregifvits vara af en prest Natanael, som skall hafva dött omkring år '20 f. Chr.

Jemförda med andra öfversättningar, synas Targumim hafva varit af en mera tillfällig bestämmelse. Ingen enda ibland dem omfattar nemligen hela G. Testamentet. De delar, hvilka uti dem innehållas, äro endast de, som vid de gemensamma gudstjenstsammankomsterna pläga företrädesvis föreläsas. Deras anledning och bestämmelse synes följaktligen hafva varit en pädagogiskt praktisk. Det i en öfversättning eller tolkning behöfliga kritiska elementet synes ock vara i väsendtlig mån tillbakasatt. Till följe häraf är texten, synnerligast hvad punkteringen beträffar, i ett mycket ofulländadt skick.

Jemte nu anförda öfversättningar må nämnas: En ätiopisk _ öfversättning, gjord på 300-talet på det heliga Geez-språket, och, hvad G. Testamentet beträffar, från LXX, samt omfattande hela bibelen. Den abys-siniska kyrkan blef nemligen genom tvenne ynglingar. Frumentius och Adesius, hvilka på ett tyriskt fartyg åtföljde en lärd vid namn Meropius, men vid Abyssiniens kust (Ost-Afrika) lidit skeppsbrott och med lifvet und-sluppit Abyssiniernas mordlust, i början af 300-talet grundad. Denna kyrka erhöll då ock nämda öfversättning, hvars upphofsman sannolikt var Frumentius.

Tvenne ägyptiska Öfversättningar, författade vid slu-

4*52

tet af 200 eller början af 300-talet. Båda voro gjorda på det koptiska språket. Och koptiska är det gamla kamitiska språket, uppblandadt med den gräkiska dialekt, som efter Alexander den Stores tid uppkom. Men den ena öfversättningen var gjord för Neder-Agypten och på den dialekt af det koptiska språket, som kallas den mem-fitiska. Den andra åter var gjord lor Ofver-Agypten och på den dialekt af samma språk, hvilken blifvit kallad den sahidiska eller tebaidiska. Dessa öfversättningar omfattade hela bibelen. Båda voro de, hvad Gr. Testamentet beträffar, gjorda från LXX, och hvad beträffar N. Testamentet, från dettas grundtext.

Arabiska Öfversättningar, en arm em sk och en geor-gisk eller grnsinisk, alla från LXX.

En götisk öfversättning af Ulfila'), tillkommen sedan 370 e. Chr. Denna öfversättning, innehållande både Gr. och N. Testamentet, var, hvad G. Testamentet vidkommer, gjord från LXX och omfattande det hela, utom Kon. BB. Af G. Testamentet har, så när som några mindre delar, allt sammans gått förloradt.

Versio Veneta. Under denna benämning förekommer uti St. Markus-biblioteket i Venedig en öfversättning, som existerat sedan 1300-talet, ännu i handskrift, af obekant författare, omfattande endast delar af G. Testamentet, och gjord, på en med barbarismer uppblandad gräkiska, med slafvisk trohet efter den masoretiska texten.

TREDJE KAPITLET.

G. Testamentets uppkomst.

Under denna benämning sammanfattas allt, som af äldre isagogici plägat få namn af speciel isagogik. G. Te-

') † 383 e. Chr.53

stamentets särskilta delar skola således här utgöra behandlingens föremål. Framställas skall, huru dessa delar först tillkommo, och huru de, i början fördelade i skilda grupper, efter hand blefvo till ett större belt sammanförda. Och på det att betydelsen och värdet af detta hela må kunna inses och uppskattas, skall, hvad de särskilta delarna vidkommer, till undersökning företagas, icke blott deras upprinnelse, utan ock deras innehåll och menskliga tillförlitlighet.

Från de äldsta tider tillbaka finner man G. Testamentet särskildt uti tre hufvudelar: Lagen, Profeterna och Psalmerna. För denna uppdelning har man ock i en sednare tid trott sig kunna uppvisa en dogmatisk grund, i det man nemligen ansett den första af dessa hufvuddelar? med hänseende till innehållet, vara att beteckna såsom den för det frälsande gudsmedvetandet objektivt grundläggande, den andra såsom den objektivt fortbildande, och den tredje såsom den. i hvilken den subjektiva tillegnelsen vore skildrad 1). Denna,, såsom det synes, för det hela ordnande och till ett sammanbindande tanke är dock i sjelfva verket hellre ett uti detsamma efteråt inlagdt än ett deruti inneboende och dess uppkomst i en viss ordning betingande moment. Ty den antagna artåtskilnaden mellan de ifrågavarande delarna är ingalunda en genomgående. En på sak grundad klassifikation kunna vi också erhålla, endast i den mån det blifver oss gifvet, att fatta de särskilta skrifternas innehåll samt den dogmatiska ståndpunkt, som de inom det hela intaga. Tillsvidare må vi derföre ock, utan anspråk på att G. Testamentets hufvuddelar skola anses hvar för sig utgöra någonting systematiskt fulländadt, låta icke blott nämda saksammanhang, utan ock den tidsföljd, i hvilken de synas hafva intagit

') Så Keil.54

sitt nu innehafda rum, vara det för de enskilta delarnas inbördes ordning bestämmande.

I. Uppkomsten af G. Testamentets enskilta delar.

A. Lagen eller Mose's Böcker.

1. Lagen, minrr 1), är den benämning, man gifvit åt det uppenbarade ordets första del. Och emedan denna, åtminstone sedan Filo och Josefus, varit uppdelad i fem böcker, har den äfven fått benämningen r) nevräxevyng J), Pentateuken. Sjelfva denna uppdelning hafva somliga isa-gogiker ansett härröra från LXX. Andra, såsom Delitzsch och Keil, anse densamma såsom ursprunglig. Emellertid hafva dessa delar, hvilka Judarna pläga benämna efter deras begynnelseord3), af de kristna fått benämningar, hvilka, såsom vi skola se, äro föranledda af dessa delars innehåll, och hvaruti det helas hufvudtankar, allmänt uttryckta, gifvas oss till känna.

2. Att framställa lagen för Guds folk, är Pentaten-kens uppgift. Och denna finna vi genomförd i följande momenter:

AA. Genesis, som är den första af Pentateukens böcker, boken om ursprungen. Uti denna framställes:

a. kap. 1: 1—11: 25: menniskans förhistoria, urtillståndet, fallet, förpatriarkerna, floden, Noah och hans efterkommande, förbistringen, slägtledningen från Sem till Abraham.

b. kap. 11: 26—50: 26 (slutet): det af Gud utvalda tolket, Abraliamiderna: Abrahams kallelse, skickelserna

') Äfven förekomma andra benämningar, såsom dels rr^Vrr "i-^, dels rnrp rnirn dels OTJ^r; rnin hds, dels "IE5

ST&73 rnin dels ~idd.

J) fj ntvicafv/os sc. ßCßXog. Ordet tf v/os har nemligen i det alexandrinska språket betydelsen volumen, bok.

:l) t. ex. den första: , den andra: riittx o. s. v.55

med honom och hans efterkommande intill invandringen i Agypten, samt Jakobs ocli Josefs död.

BB. Exodus, den andra af Pentateukens böcker, uttågets bok. I denna beskrifves: befrielsen från Agypten, tåget till Sinai, Lagens utgifvande, stiftshyddan.

CC. Levitikus, den tredje af Pentateukens böcker, Levins söners och gudstjenstens bok. I denna framhålles prestadömet ibland Guds folk och lagarna för dess verksamhet : offer, reningar, högtider m. m.

DD. Numeri, den ijerde af Pentateukens böcker, folkräkningens bok. I denna skildras: uppbrottet från Sinai och tåget genom öknen från andra till början af fyrationde året efter utvandringen från Agypten: nådebevis-ningar, otacksamhet, straff, ånger och derunder inskärpta lagar och förordningar, samt det heliga landets uppnående.

EE. Deuteronomium, den femte af Pentateukens böcker, lagförnyelsens bok. I denna anföras:

a. kap. 1—30: trenne den heliga lagen återupplifvande, ifyllande, inskärpande tal, hvilka]Slöse på Moabs slätter, midt emot Jeriko, höll i elfte månaden af fyra-tionde året efter utvandringen från Agypten.

b. kap. 31: 1—32: 47: lagbokens högtidliga öfverlemnande åt Leviterna.

c. kap. 32: 48—33: 29 (slutet): huru Gud förkunnar Mose lians död (k. 32: 48—52), hvarefter Mose öfver Israel uttalar sin välsignelse (k. 33).

d. kap. 34: ett löst bihang, hvari berättas om Mose's död.

3. Den tanke, som genomgår och sammanhåller det hela, är: den israelitiska gudsstatens *) historiska ursprung och grundande medelst lag. I enlighet med denna huf-vudtanke framställes:

AA. i Genesis, som begynner med berättelsen om skapelsen och syndafallet, hurusom

a. det teokratiska folket är med hela menskligheten beslägtadt;

b. sjelfva teokratien har i synden sin anledning.

') Benämningen gudsstat, öioxgcaüc, har till oss öfvergått från Josefus.56

BB. i Exodus, Levitikus och Numeri förloppet af de tilldragelser och meddelandet af de Herrens lagar, som på det inbördes förhållandet mellan Herren ocli Hans folk skulle utöfva en mera fandamental inflytelse.

CC. i Deuteronomium hufvudsumman af hvad i de föregående böckerna hade förekommit, i den afsigt, att så fast och nära, som möjligt, tillknyta bandet mellan Israel och dess Herre..

4. Hvarifrån Mose erhållit underrättelse om de af honom skildrade händelser, hvilka tillhöra tiden före hans egen, är en fråga, som, i enlighet med dess art, ännu blott approximativt kunnat besvaras. Jemföra vi den del af deri heliga historien, hvilken Mose tillhörer, med andra mera skapande och epokgörande delar deraf, t. ex. den, i hvilken det nya förbundets medlare trädde fram, ocli vi dervid bemärka, hurusom i det religiösa medvetandets utveckling öfvergångarna ingenstädes äro brådstörtande, utan hvarje nyskapelse föregås af sin beredelsetid, så måste vi emellertid antaga, att så varit äfven med den genom Mose förmedlade uppenbarelsen. Att äfven för lionom en helig mundtlig tradition förelåg, och, under inflytandet ofvanifrån, var en "fatabur," ur hvilken det blef honom gifvet, att "bära fram nytt och gammalt," må vi alltså icke betvifla. Men derjemte är det då ock sannolikt, att, såsom för evangelierna gåfvos förutsättningar af äfven skriftliga elementer *), icke heller den mosaiska urkunden saknat sina.

5. Medelst ett sådant antagande lemnas dock intet rum för de mångahanda försöken, att uti en enhetslös mångfald upplösa Pentateuken. Uti Genesis ocli en del af Exodus röjer sig den olikhet, att, under det, uti vissa delar af det stycket, Gud benämnes blott Äloliim, Han deremot uti andra benämnes blott Jehova. Redan af denna omständighet har man tagit sig anledning att uppställa

') Jfr Luk. 1: 1, 2.57

en hypotes, den s. k. iirkundhypotcsen, enligt hvilken Ge-nesis skulle vara sammansatt af hufvudsakligen tvenne olika slag af före Mose existerande skriftliga anteckningar, utaf hvilka det ena vore det s. k. älohistiska, det andra det jehovistiska slaget. Med dessa förmosaiska hufvudelementer skulle derjemte varit förenade andra af mera

underordnad och tillfällig betydelse. Ett allvarligt påpekande af den hela Pentateuken genomgående planen samt det nära och naturliga samband, hvar-medelst alla dess enskilta delar uti densamma löpa tillsamman, och som, under förutsättning af det ifrågavarande antagandets riktighet, vore otänkbart, har emellertid varit nog, att bringa denna förslagsmenings förfäktare till tystnad. Andra hafva dock anmärkt, hurusom uti hela Pentateuken ofta förekomma öfverskrifter till enskilta delar, och slutformler, derjemte en mängd upprepningar af samma sak och olika berättelser om samma händelse. Och man har dermed velat ådagalägga, det vore Pentateuken att anse såsom en stor kompilation af fragmenter eller från en mängd olika upphofsman utgångna skriftliga efterlem-ningar. Det nyss anförda motargumentet har dock äfven här gjort tillfyllest.

Icke desto mindre har man omsider framträdt med ännu en hypotes, den s. k. ifyUnadshypotesen. Enligt denna skulle Pentateuken icke sakna enheten af en genomgående plan, men dock icke i sin helhet vara af samma författare. Den skulle nemligen vara uppkommen medelst bearbetning af en äldre s. k. grundskrift, som skulle bildat kärnan och ledtråden genom det hela. Uti denna grundskrift skulle bearbetaren sedan gjort allehanda ifylbiader. Man har genomgått hela Pentateukens text och sökt visa, hvad som tillhört grundskriften och hvad ifyllnaderna. Härmed har man trott sig förklara orsaken till de förefunna olika berättelserna. Man har ansett ifyllaren hafva följt olika källor, och, då han vid58

olika tillfällen skildrat samma sak, vid det ena följt en, men vid det andra en annan källa. Detta skulle deremot ej kunnat vara händelsen med grundskriftens författare. Och man har sålunda sökt åt hvad man kallat grundskrift vindicera en sjelfständighet och en originalitet, som icke skulle tillkomma hvad man kallat ifyllnader, samt sålunda sökt visa, att de sednare skulle till den förra stå uti ett nödvändigt beroende, såsom denna förutan saknande reda och sammanhang, under det deremot den förra skulle innefatta en framställning, som vore i och genom sig sjelf begriplig. Men trots de sålunda gjorda ansträngningarna liar man visat, att om det, som man velat göra till fyllnac]er, skulle sakna sammanhang, ifall det borttoges, som ansetts tillhöra grundskriften, lika visst skulle den förmenta grundskriften sakna sammanhang, om de s. k. fyllnaderna borttoges. Och deraf har framgått, att hvad man kallat fylluader, som skulle i en sednare tid tillkommit, i sjelfva verket aldrig kunnat uti Pentateuken saknas.

Emellertid har man såsom ytterligare och hufvud-sakligt stöd för ifrågavarande hypotes anfört den förut antydda, inom olika delar af Pentateuken förekommande olika användningen af orden Alohim ocli Jehova. Denna hafva ifyllnadshypotesens förfäktare velat förklara på det sätt, att, under det ifyllnadernas upphofsman skulle öfverallt hafva användt namnen Alohim ocli Jehova promiscue, så skulle deremot grundskriftens författare hafva, ända till den Exod. 6: 2, 3 förtäljda händelsens anförande, undvikit att nyttja namnet Jehova, och deremot i de skildringar, som afse tiden efter den händelsen, städse användt det namnet, eller der båda namnen förekomme, användt namnet Alohim blott såsom appellativum till Jehova1).

') Ordet D^rpNt kan nemligen, såsom pluralis excellentiæ, ega appellativ betydelse: den allrahögste.59

Gruiidskriftens författare skulle nemligen ansett, att under den tid, som föregick nämda händelse, namnet Jehova icke ännu varit användt. Men om båda de hufvudpunkter, hvilka uti detta antagande ingå, gäller dock, att de hvila på en oriktig uppfattning. Ty att ifyllnadernas upphofsman skulle användt orden Alohim ocli Jehova promiscue, kan icke såsom allmänt gällande antagas, då hvartdera ordet har sin egen, för detsamma utmärkande betydelse. Då Alohim betyder Gud, såsom den öfver allt upphöjde, mäktige, allsmäktige, så betyder deremot Jehova Gud såsom den evige, oföränderlige, trofaste 1). Och denna grundåtskilnad i betydelsen är att fasthålla, äfven om vi medgifva, att den i enskilta fall tyckes ignorerad. Att åter grundskriftens författare skulle i Exod. 6: 2, 3 sett ett bekantgörande af ordet Jehova såsom namn på Israels Gud, göres af ställets sammanhang på intet sätt sannolikt, Orden lyda der v. 2—4 så: "Ocli Gud talade till Mose och sade: Jag är Herren (rnrr), och hafver synts Abraham, Isaak och Jakob, såsom Gud allsmäktig (^rc betr); men till mitt namn Herre (rrirr) var Jag dem icke känd. Hafver Jag dock upprättat mitt förbund med dem o. s. v. Iiär säger oss intet, att man nu först skulle begynna använda det namnet Jehova. Ingenting får man heller veta om förhållandet mellan namnen nir-;'1 och

x ;

dttSv, emedan korrelatet till rrir;"1 är »•^c-rat. Det enda, som med visshet tyckes ur orden framgå, är, att Herren nu, i och med de gifna löftenas trädande i verkställighet förmedelst det åt Israel utlofvade förbundets faktiska genomförande, vill för detta sitt folk göra, icke namnet Jehova bekant, men den tröstrika betydelsen af det namnet mer än tillförene uppenbar. Att också nirp redan före Mose's dagar var användt, derom vittnar dess omisskän-liga härledning från rrrj. Detta ord måste nemligen an-

') Exod. 3: 13-15.60

ses tillhöra den förmosaiska tiden, eftersom, uti skrifter under och efter Mose's tid, i dess ställe förekommer r^rr. Om denna namnet i-nir» tillkommande höga ålder vittnar ock tillvaron af förmosaiska sammansatta ord, i hvilkas sammansättning ^irr"1 ingår, såsom narri"1 1), Jr Ti a 2). Och att Mose skulle i sina skrifter tillagt tiden före honom ett ord, som först på hans tid höll på att uppkomma, är ju ej att antaga.

6. Såsom skäl, att betvifla Pentateukens enhet och ursprung från en och samme författare, har man för öfrigt anfört, att deruti skulle förekomma sjelfmotsägelser, samt, inom skilda delar, betecknande olikheter till ideer och språkbruk. Man har i allmänhet sökt ådagalägga hvad man kallat Pentateukens "ohistoriska karaktär". Häraf ock i allmänhet tvifvel beträffande dess äkthet. Hvad nu sjelfmotsägelser na beträffar, har man lyckats visa, att sådana i verkligheten icke förekomma, men väl skiljaktigheter till framställningssättet, som dock sakna väsendtlig betydelse. De öfriga betänkligheterna hafva, vid närmare undersökning, visat sig hafva lika litet att betyda. Så har man ock anmärkt, att de ställen i Pentateuken, hvarest, enligt föregifvande, dess ohistoriska karaktär skulle isynnerhet framträda, varit de, der någon underbar tilldragelse förtäljes 3). Såsom det synes, är det alltså det underbara, det mirakulösa, som här är den egentliga stötestenen. Redan i fråga om äktheten af denna skriftordets första del, är det i det gamla, aldrig igenfyllda svalget mellan rationalism och supranataralism, som den egentliga striden föres. Och hvad är det väl då, som skall slita oss denna tvist? Rationalism och supranaturalism äro, i

största allmänhet uttryckt, åskådningssätt, hvilkas åtskil-

•

') Mose's moder.

'-) Faraos dotter.

Jfr Thorn. Hartw. Horne, An Introduction to the Holy Scrip-tures. T. II. p. 517, 518, 574.61

nacl ligger i allt menskligt vetandes allra öfversta* grundförutsättning. Deras utgångspunkt är väsendtligen olika. Det ljus, som menniskoverlden för vårdande af sina im-materiela intressen behöfver, vill rationalisten, hemta ur sig sjelf, supranaturalisten åter ifrån Gud. Hvad den förre tror sig vinna på naturlig väg, tror sig den sednare kunna vinna endast på en öfvernaturlig, på uppenbarelsens väg. Eftersom sålunda der är en åtskilnad till principer, hvilka inom hvartdera systemet stå lika högt, och äro på en höjd, öfver hvilken den menskliga forskningen såsom sådan aldrig förmår lyfta sig, kan det ena eller andra åskådningssättets högre mått af sanning utforskas endast på praktisk väg. Endast ett oförvilladt aktgifvande på frukterna af det ena eller andra åskådningssättet kan här gifva utslaget. Men har man på sådan grund intagit supra-naturalismens ståndpunkt, så kan man icke längre betvifla möjligheten af under, eller m. a. o. möjligheten af tilldragelser i sinneverlden, hvilka ur de blotta naturtingen och deras krafter aldrig kunna förklaras, utan endast genom antagande af ett öfvernaturligt Guds ingripande i desamma. På supranaturalismens ståndpunkt antaga vi nemligen, att Gud en gång skapat verlden, att Gud således en gång med full frihet disponerat öfver de krafter och lagar, hvilka Han åt verlden gifvit. Men vi inse då ock, att denna frihet är en obegränsad, en absolut frihet, eller en sådan, hvars inneboende i Guds väsende förutsätter,, att dess utöfning utan gräns af tid och rum fortgår i och med verldens gång. Häraf följer med nödvändighet antagandet af undrens möjlighet. Vi lära sålunda inse, att undret, ehuru det af intet i sinneverlden kunde frambringas, likväl icke behöfver rubba ordningen i denna verld. Ty undrets ändamål, och i och med detsamma dess lag, dess bestämmande och styrande grund, är ytterst detsamma som naturkrafternas. Dessa tjena nemligen det allt öfverordnade ändamålet, att inom alla områden, äfven62

den i synd fallna verlden, åt den allsmäktige Upphofsman-nen upprätta ett rike. Och den lag, som vid undrets

inträde synes momentelt åsidosatt, blifver, i och med det att den viker undan, icke blott under en annan form, utan ock i vida egentligare mån förverkligad. Besinnar man derjemte, att undret, på ett visst stadium af det religiösa medvetandets utveckling, är ett i viss mån behöfligt medel, att åt detta gifva ökad lifaktighet och intensitet, så är ock tydligt, att detsamma med relativ nödvändighet ingår i Guds frälsningsplan och såtillvida är i den af Gud från början stadgade verldsordningen grundadt, Och huru stor den olikartenhet än må vara, hvarigenom undret, såsom oberoende af hvarje naturligt kausalsammanhang, skiljer sig från en blott naturtilldragelse, så kan den dock icke vara större än den, som hos menniskoindividen uppenbarar sig, då i ett sinne, förut beherrskadt och qvalitativt bestämdt endast af det sinliga, den pånyttfödande nåden bryter in och, midt i de jordiska drifternas hvirfvel, gifver väckelse åt ett lif af öfverjordiskt ursprung. Har någon på lifvets väg öfvertygats om verkligheten af sistnämda Guds omedelbara ingripande i naturen, så skall det fysiska undrets möjlighet af honom icke mera betviflas.

Icke blotta underbarheten af vissa uti Pentateuken förtäljda händelser kan således utgöra tillräckligt skäl, att betvifla dennas äkthet. Och detta aldra minst, om det underbara, som förtäljes, af sammanhanget skulle angifvas såsom ämnadt, att blott utgöra en sinlig bild. Verklig anledning till tvifvel skulle det förtäljda undret gifva endast i det fall, att en deri uttalad tanke icke blott ginge utöfver gränsorna för vår erfarenhet och fattningsförmåga, utan ock omkullkastade en annars i det uppenbarade ordet medgifven och med full klarhet bevittnad sanning. Kan åter något sådant icke uppvisas, så synas de uti Pentateuken förtäljda underbara händelserna, för erkännandet af dess äkthet, ingalunda innebära hinder.63

7. Särskilt hvad beträffar Deuteronomium, har man af dess företrädesvis paränetiska tendens velat draga den slutsatsen, att den icke kunde vara af samme författare, som den öfriga Pentateuken. Man har således ej förstått dess ändamål, att just inskärpa och till praktisk tillämpning bringa den i de föregående böckerna innehållna lagen samt att till denna göra de tillägg, som vid bosättningen i Kanaans land blefve behöfliga.

För öfrigt har man i Deuteronomium velat finna afvikelser från de föregående Böckernas innehåll, tillsatser och motsägelser, som skulle förråda, att författaren här vore en annan. Men afvikelserna bero egentligen blott derpå, att en anordning mera efter innehållet än efter tiden här följts, såsom då Israels knorrande i Tabera, Massa och vid Lustgrafvarna sammanställes med afgudatjensten på Sinai *). Hvad beträffar tillsatserna, så kunna ju dessa i och för sig icke afgifva ifrågavarande vittnesbörd. Vore det skulle ju i allmänhet en författare icke hafva

rätt att om en sak säga något annat och något mera än han om samma sak sagt förut. Och hvad slutligen beträffar motsägelserna, så finnas några sådana icke till i verkligheten. De äro blott skenbara.

Äfven från språkbruket i Deuteronomium, som man velat finna från den öfriga Pentateukens afvikande, har man tyckt sig vinna skäl, att för densamma antaga en egen författare. Och sannt är, att en viss ordrikedom samt några egendomliga ord och uttryckssätt äro för denna bok utmärkande. Men detta lärer väl icke hafva annat att betyda, än att Mose här dels talar i en långt sednare tid, dels antagit likasom en annan tonart, lämpad efter ändamålet, som var att på det fullständigaste inskärpa Guds lag.

') Man erinre sig härvid, hurusom, enligt hvad på sitt ställe skall visas, framställningen hos Mattäus genom enahanda olikhet skiljer sig från de öfriga evangelisternas.64

Enligt uppgift är Deuteronomium författad i elfte månaden af fyrationde året efter utvandringen från Ägypten, på Moabs fält, således kort före Kanaans tagande i besittning. Detta oaktadt hafva somliga, såsom De Wette, Ewald m. 11. velat finna, att denna bok författats först efter flere års vistelse i det förlofvade landet, att en mängd deri antydda historiska förhållanden och lagförändringar hafva en sådan vistelse till sin förutsättning, och att följaktligen Mose s uppträdande här såsom talare och skriftställare vore ren dikt. Vid en fördomsfri pröfning visar det sig dock, att, under det innehållet ingenting innebär, som med den mosaiska tidens förhållanden vore stridande, det deremot med förhållandena under den tid, till hvilken man velat förlägga dess uppkomst, svårligen låter sig förena. De betänkligheter, man framkastat, bero endast deraf, att man misskänt den ifrågavarande bokens profetiska karaktär.

8. Att Pentateuken utgör ett enda verk bevisas dels deraf, att, såsom redan antydts, den hel och hållen rörer sig omkring en hufvudsak: det genom Mose mellan Gud och Israel slutna förbundet, hvartill allt förmosaiskt utgör en förberedelse, och hvaraf allt eftermosaiskt är en utveckling; dels deraf, att kronologien i densamma utgör ett genom det hela konseqvent fortlöpande helt; vidare deraf, att de särskilta delarne alltigenom så med hvarandra sammanhänga, att en efterföljande städse tydligt förutsätter och stöder sig på den föregående; ändtligen deraf, att språkbruket är öfverallt väsendtligen ett.

9. Under det man i allmänhet plägat anse Mose vara författare till 1—4 böckerna af Pentateuken, har man, såsom förut antydts, velat förflytta uppkomsten af Deuteronomium till en långt sednare tid, och således frånsäga Mose författarskapet till denna bok. Men k. 31: 9 säger oss uttryckligen, att "Mose skref .denna lagen". Att med ordet skref här bör förstås det ursprungliga nedskrifva!!-65

det, icke ett af skrif v ande, det finner man, om detta ställe jemföres med k. 17: 18, hvarest Herren förordnar, att. efter det heliga landets intagande, Israels konung skulle skaffa sig en "afskrift af denna lagen." Här åter k. 31: 9 talas icke om någon afskrift: Mose 'skref." Det är således fulleligen bevisadt om Deuteronomium. att den är författad af Mose. Men då måste ock Mose författat hela Pentateuken. Ty af k. 4: 10 ff. är uppenbart, att Deuteronomium intet annat är än ett återupprepande af den i de föregående böckerna innehållna lagen, afsedd till efter-lefnad framfor allt under den blifvande vistelsen i Kanaan. Och om denna lags budord säger Mose sjelf, att de voro af honom, Mose, åt Israel gifna Då det nu på ett enda ställe i hela Pentateuken säges, att Mose skref den deri innehållna lagen, men deremot ingenstädes säges, att någon annan skref någon del deraf, så måste vi nödvändigt sluta, att den skrifvande, såvida han ej med flit ville göra sig otydlig, med orden k. 31: 9 låtit förstå, att Mose författat allt af Pentateuken, som föregår detta ställe 2). Huru långt sedan det af Mose författade sträcker sig, antingen till 31: 24, såsom Keil vill, eller till k. 34, eller till k. 34: 5, kan ej med full visshet sägas, då i texten sjelf derom ingenting nämnes. Visst är blott, att stycket k. 34: 5—12 icke är af Mose författadt.

Pentateuken är således, enligt dess eget intyg, af Mose författad. Men härom vittna, icke blott detta egna intyg, utan ock_bibelens öfriga skrifter, hvilka dels, genom sina återhäntydningar på dess innehåll, förutsätta dess tidigare tillvaro, dels uttryckligen kalla den för en skrift af Mose,

') Deut. 4: 10 m. fl.

Jfr 2 Kron. 35: 12, hvarest talas om iakttagelser vid offer, och således om sådant, angående hvilket föreskrifter äro gifna, icke blott i Deuteronomium, utan förnämligast i Levitikus, och hvarest det dock tillägges: "såsom skrifvet står i Mose's bok

566

såsom Jos. 8: 31: "Mose's lagbok" »), 2 Krön. 35: 12: "Mo-se's bok"2), 2 Krön. 23: 18: "Mose's lag"3) m. fl.

B. Profeterna (n^ira:)

Af dessa har man kallat de först i kanon förekommande, hvilka äro af historiskt innehåll, de förra a^N-o: och deremot de derefter förekommande, hvilka äro af jemförelsevis mera apokalyptiskt innehåll, de sednare: D^i-irtN ö^wS;"1^:. Ehuru det vid första påseende kan tyckas underligt, att en del historiska böcker med de profetiska uti egentlig mening förts under den gemensamma benämningen: Profeterna, så röjer sig dock uti denna anordning en djup blick uti det gamla förbundets nådeshushållning. Ett klart framstående förhållande uti detta är nemligen, att händelser inom Guds folk lika visst, som de inom detsamma framträdande andemeddelel serna hafva för såväl det närvarande, som tillkommande en betydelse. Detta röjer sig jemförelsevis tydligast uti vissa mera framstående personers och händelsers, såsom man plägar säga, typiska karaktär. Vi erinra här, att Han, som leder verlds-händelserna i deras helhet, måste i allra egentligaste mening vara ledaren af sitt egendomsfolk, och hvad som gäller om den borgerliga historien, att den nemligen är att anse såsom en magistra vitæ, måste framförallt gälla om den heliga historien. Och är det så, då kan det ock med sanning sägas, att det af Gud till hans eget utkorade folkets tilldragelser lika visst, som anderörelserna i dess profeters inre måste äfven för det tillkommande innebära en profetia.

') rri:^ rnin -120. a) r?u;ü -155. 3) ntfü nnin.

De förra profeterna.

Josua's Bok

Om clet är betydelsefullt, att G. Testamentets vigtigaste historiska böcker, med sitt profetiska bildspel, närmast föregå anförandet af dess profetior, så är det icke heller utan betydelse, att den man, hvilkens värf börjar raden af dess heliga häfder, bär detta namn: ^cin"1: Herren är hjelp)).

Uti denna bok framställes det heliga landets eröfring, dess fördelande mellan de tolf stammarne, samt hvad Josua för öfrigt intill sin död gjorde till teokratiens befästande.

Denna framställnings ändamål är att visa Guds trofasthet i utförande af sitt Deut. 31: 7 gifna löfte, att genom denne tjenaren Jösua åt Israel intaga och utskifta det landet, som dem lofvadt var.

Hvad vidare beträffar denna boks förhållande till de närmast föregående, så hafva somliga författare, så-såsom Bleek, Ewald, Stälielin m. fl. ansett, att Josua B., såsom den till innehållet sluter sig till Pentateuken, också ifrån början med denna utgjort ett helt. Detta motsäges deremot på det bestämdaste af Keil, som såsom stöd för sin mening anförer, dels att boken utgör ett inom sig afslutadt helt, dels att den har ett språk, afvikande från Pentateukens, saknar dess arkaismer och använder andra uttryckssätt.

Tiden för författandet kan icke vara någon sednare än Sauls, men väl en tidigare. Åtskilliga geografiska och historiska antydningar visa nemligen, att Davids och Salomos tid ännu icke var uppnådd. Att döma af språket skulle denna bok vara af hög ålder.

Likväl kan densamma icke vara författad af Josua. Ty k. 15: 13—19 samt 19: 47 innehålla meddelanden, som tyckas handla om händelser efter Josuas död. Sannolikt var författaren en af de Israeliter, som med Josua

') Likbetydande med detta äro namnen i^irr, S^lö"] (=7>7<>oü?).

gingo genom Jordan, sannolikt någon af Israels äldste, som emot slutet af sin lefnad efter Josuas död skref sin tids historia.

Domareboken (ipasiæ).

Sitt namn har denna bok af vissa rikt utrustade män, kallade casiiö, v.oicai (LXX), sådana, som under tider, då folket led förtryck under tillfälliga beherrskare, räddade det derifrån och skaffade rätt, Dessa rättskaffare voro tretton eller fjorton. Men det är ibland dem blott sex, hvilkas lefnadshändelser och bedrifter äro mera i detalj beskrifna.

Denna bok, som omfattar 'tiden från Josua's död (1400-talet) till Samuels tid (1100-talet), skildrar, hurusom folket idkeligen än afföll till afgudatjenst, än hemsöktes af Guds straff genom närboende hednafolks förtryckande öfvervälde, än åter, när det af straffet lärt att ångra sin otrohet, på något härligt sätt räddades.

Denna skildring fortgår k. 3: 7—16: 31 (slutet). Derefter följa tvenne bihang: 1) k. 17, 18: om stammen Dans afguderi; 2) k. 19—21: om Gibeaternas i Benjamins stam skändliga illgerning mot en efraimitisk Levits fästeqvinna, då desse i Gibea under en färd hvilade öfver natten: en illgerning, som vållade de öfriga stammarnas uppresning emot Benjamins stam. samt denna sistnämdas nästan totala utrotande.

Dessa skildringars allmänna syfte synes vara, att ådagalägga, med hvilken straffande rättfärdighet och var-kunsamhet Israels Herre med sitt folk umgicks och handlade, särskilt under första tiden efter det heliga landets tagande i besittning.

Efter de kronologiska uppgifter, som denna bok sjelf innehåller, skulle den vara författad efter Filistäernas besegrande under Samuel, men före Jebusiternas utgifvande från Jerusalem och Zions eröfring mot slutet af

Davids regering, således under tidrjnnden 1100—1000 f. Chr.69

Samuels Böcker (;X!|?:il:) Dessa tvenne böcker utgjorde från början blutt en enda, men skiljdes i LXX och Yulgata i tvenne, som kallades de tvenne konungarnas eller de tvenne konungarikenas böcker. Benämningen Samuels böcker passar dock bättre, icke så till förståendes, som om Samuel var dessa böckers författare, men derföre, att han var hufvudpersonen i den tiderymd, hvarom de handla, såsom den der dels sjelf såsom domare förestod teokratien, dels till konungar smorde både Saul och David: Samuel var den teokratiska konungastyrelsens förnämsta verktyg under denna tid.

Berättelsen fortgår från den tid, då Filistéerna ännu innehade herraväldet, intill slutet af Davids regering. Innehållet har trenne delar: 1) B. 1. k. 1—17: teokra-tiens återställande och ledning genom Samuel. 2) B. 1. k. 13—31: Sauls konungadöme från hans anträdande till regeringen intill lians död. 3) B. 2 k. 1—24: historien om Davids regering.

Somliga hafva ansett, att dessa böcker ville utgöra ett slags regentspegel, visande, hvad en konung icke borde vara, Saul, samt hvad en konung borde vara, David. Deras egentliga syftemål är väl emellertid blott, att skildra tcokratiens utvecklingsgång från slutet af Domar nes period intill slutet af Davids regering, dess räddning från djupaste förnedring under det tilistäiska oket och dess segerrika lyftande till herravälde öfver alla utländska makter. Detta skedde nemligen genom de för Guds folks förande och utveckling så rikt utrustade männen Samuel och David, hvilkas lifsuppgift det var, att återställa, att i det yttre och inre befästa, och till verldslig och andlig förkofran förhjelpa det genom affall från sin gudskonuiig så djupt sjunkna folket, hvars lefnadshändelser också äro egnade, att åt alla tiders trogna erbjuda^en rik skatt af lärdom och tröst.

Ur hvilken källa författaren hemtat de underrättelser, han meddelar, nämner han ej. Endast om Davids70

klagosång öfver Saul och Jonatan, 2 Sam. 1, nämnes v. 18, att den var skrifven i "den frommes bok" *), som var en samling af hebräiska nationalsånger 2). Otvifvelaktigt har dock författaren användt äfven andra källor. Ty om man jemförer 2 Sam. 8—24 k., der historien om Davids regering innehålles, med 1 Krön.B. 11—21 k., så är, genom dessa båda styckens till stor del bokstafliga öfverensstämmelse, uppenbart, att källan till dem båda varit densamma. Såsom en sådan omnämner ock .1 Krön. 29: 29 "Samuels, den siarens, krönika, profeten Natans krönika och Gads, den siarens, krönika." Möjligt är ock, att underrättelserna t. ex. om Davids statsmäns och krigares ränker hemtats från officiela handlingar, anteckningar t. ex. af den 2 Sam. 8: 17 omnämde "skrifvaren," statssekreteraren, riksannalisten Seraja. Att några af profeter gjorda, ur mera teokratisk-profetisk synpunkt affattade, offentliga och allmänna annaler blifvit använda, är ej att antaga, emedan om sådanas tillvaro intet nämnes före den s. k. "Salomos krönika," som handlar om Salomos regering, 1 Kon. 11: 41. Fore denna3) synas de af profeterna (/jorda monografiska anteckningarna samt de af statssekreteraren. riksannalisten förda officiela riksårsböckerna hafva utgjort de förnämsta källorna.

Men ehuru sålunda förut gjorda samlingar af historiska underrättelser blifvit använda, utgöra dock Samuels böcker ingalunda något kompilatoriskt sammandrag af andras meddelanden. De särskilta afdelningarna, ehuru stundom kortfattade och krönikartade, stundom biografiskt utförliga, gifva dock ingen anledning, att antaga mer än

7 T T —

2) Benämningen den fromme ^'ttj var, likasom "j5!*^? ett hedersnamn åt det med Herren trolofvade folket Israel.

3) Som dock somliga anse möjligtvis hafva varit densamma, som

"Natans krönika", och således blott en samling af profetiska anteckningar.71

ett ursprung, enär de hvarken stå isolerade icke heller i motsägelse mot hvarandra. Hvad som särskilt handlar om någon viss af de här förekommande hufvudpersonerna, Samuel, Saul och David, bildar visserligen slutna historiska grupper; men dessa äro dock genom ömsesidiga hänsyftningar på hvarandra till en inre enhet förbundna. Man har sagt, att i dessa böcker skulle innehållas dubbla, delvis hvarandra uteslutande berättelser om

samma sak; men denna skenbara dubbelhet beror dels på de semitiska historieskrifvarnes sätt, att åter upprepa en redan gjord framställning, dels derpå, att i verkligheten olika händelser haft med hvarandra en förvillande likhet.

Ehuru Talmud uppgifver, att Samuel skulle vara författare till de efter honom nämda böckerna, har man dock nödgats frångå denna mening af det skäl, att den i dem innehållna historien sträcker sig utöfver Samuels tid. Ocli det enda, man om författarens person vet med visshet, är, att han varit en profet, som lefvat icke långt efter Salomo. Att han icke lefvat sednare än denna tid, och att följaktligen ifrågavarande böcker icke sednare tillkommit, kan man sluta deraf, att der ingen antydning förekommer om rikenas sednare inträffande förfall eller om exilen. Språket är dessutom rent från kaldaismer och andra sednare former. Emellertid kan författaren ej heller hafva skrifvit förr än efter den under David började söndringen inom det davidiska riket. Ty 1 Sam. 27: 6 säger: "Då gaf honom (David) Akis (konungen i Gat i Filistäen) på den dagen Ziklag. Deraf är Ziklag Juda konungars allt intill denna dag" Då de böckerna författades, som kallas Samuels, hade således någon tid förflutit efter den, på hvilken Juda började hafva konungar, som icke på samma gång voro de öfriga hebräiska stammarnes. Icke förr än i slutet af Davids regering och icke sednare än under den tid, som följde närmast efter Salomos, kunna således ifrågavarande böcker vara författade.72

Konungaböckerna (o^rb:).

I likhet med Samuels böcker, utgjorde ock Ko-nungaböckerna ifrån början en enda bok, soin af LXX och V. Yulgata delades i tvenne. De hafva sitt namn deraf, att de framställa den israelitiska gudsstatens historia under dess konungar från ocli med Salomo till och med konungadömets upphäfvande och Juda rikes upplösning i och med exilen på det sätt, att

1) 1. B. k. 1—11 innehålla historien om Salomos regering.

2) vidare följer skildringen af Juda ocli Israel vid och efter skilsmessan mellan dessa riken: a. 1 Bok. kap. 12: 1—IG: 28: historien om huru Juda och Israel söndrades och om deras fiendtliga ställning inbördes intill Aliabs anträde till regeringen, b. 1 B. kap. 16: "29 — 2 B. 10: 36 (slutet): Aliab i Israel, Baalstjenst, Elia och Elisa o. s. v., Jehuf, konung i Israel, c. 2 B. kap. 11—17: de båda rikenas inbördes strid ifrån Jehus tronbestigning till Israels rikes undergång i Hiskias sjette regeringsår.

3) 2 B. kap. 18—25: Juda rikes historia från Hiskia till detta rikes undergång och den babyloniska exilen.

Denna det teokratiska folkets historia är dock icke blott dess jordiska konungars, utan mera sjelfva teokra-tiens. Den vill visa uppfyllelsen af de löften om ett kommande oförgängligt Davidsrike, hvilka enligt 2 Sam. 7: 12—16 David fick emottaga. Den visar derföre, hurusom först Davids son Salomo blef en stor och ärorik konung; vidare huru äfven dennes son Rehabeam erhöll konungavälde; samt sedan, då till välförtjent straff de tio stammarne hade affallit, hurusom det gick i fullbordan, som sagdt var 2 Sam. 7: 14, 15: "Om han något illa gör. skall jag straffa honom med menniskoris och med menniskors barns hugg; men min barmhertighet skall icke ifrån honom vänd varda." Ty inom Israel kom icke blott profeternas varning, utan, när denna blef fruktlös, de tio stammarnas bortförande; så ock inom Juda till slut fol-73

kets landsförvisning och fångenskap i Babel. Men ur dessa straffdomar utvecklade sig och framgick i sjelfva verket den nåd, som åt David var lofvad. Detta redan i lekamlig måtto. Tv, efter trettiosjuårig fångenskap, blef den i landsflygt bortförde Jojakin åter befriad ur fångenskapen, och började röna en "behandling, som hüfdes lians förut iunehafda konungavärdighet. Och det började visa sig. att. såsom profeten säger, "den ensamma hafver flera barn än den, som man hafver". Till hans ankomst, som komma skulle, började tecken visa sig tydligare än förut.

Såsom af författaren använda källor nämnas 1) för Salomo $ tid en Salomos historia1). 2) för Juda rikes historia en Juda konungars tidebok 2) och likaledes 3) för Israels rikes historia en Israels konungars tidebok 3). Dessa urkunder äro af profeter gjorda, ur mera teokratisJc-pro-fetisk' synpunkt affattade, offentliga och allmänna annaler, icke de af kanslärerna, riksanualisterua, o^-pdits, å em-betets vägnar förda riksårsböckerna, utan. såsom sades, af profeterna, genom utdrag dels ur dessa riksårsböcker, dels ur förut gjorda profetiska monografier och

samlingar, sammansatta annaler 4).

Dessa förarbeten har dock författaren på det sätt begagnat, att han, efter egen sjelfständigt utstakad plan. skildrat de respektiva tidernas rikshändelser, utan att af det nyttjade materialet göra ett kompilatoriskt aggregat. Och att författaren varit en, visar såväl språkets som framställningssättets likartenhet.

Ehuru dessa böcker stundom hänsyfta på Samuels

1) 1 Kon. 11: 41: "Krönikan om Salomo": -na*! ICC.

) 1 Kon. 14:29: "Judakonungars krönika": t"1^ = ?

tryr:'" "crob.

3) V. 19: "Israels konungars krönika": Ö^n "nan ->E3

4) Jfr Keil.74

böcker och anknyta sig till det, hvarmed dessa sluta, hafva de dock aldrig med dem bildat ett helt: de hafva från början bildat ett historiskt verk, som genom anläggning, ändamål och behandling betecknar sig såsom ett sjelfständigt1).

Om tillförlitligheten af de i dessa böcker meddelade underrättelser öfvertygar oss särskilt den nära öfverensstämmelsen med den tvifvelsutan ur samma källa utarbetade 2 Krönikeboken.

Författaren till dessa böcker var påtagligen en profet. Detta visar den profetiska uppfattning af historien, som för dem är utmärkande. Det synes ock sannolikt, att han författat i Babylonien. Den nära kännedom om alla enskiltheter i Judarnas historia under vistelsen derstädes, som han särskilt i slutet af sitt verk, 2 Kon. 25: 27—29, ådagalägger, gör detta sannolikt. Somliga hafva såsom författare ansett Jeremia. Öfverensstämmelsen mellan 2 Kon. 24: 18 lf. med Jerem. 52 har föranledt detta antagande. Mot dettas sannolikhet vittnar dock skiljaktighet så i sak, som språk: författaren till dessa böcker och Jeremia hafva sannolikt hemtat ur någon gemensam källa. Författandet har icke skett förr än efter konung Jojakins död 2), om hvilken berättas, att han af Nebukad-nezars son och efterträdare, Evilmerodak, blef i dennes första regeringsår, således 561 f. Chr, ur sin fångenskap befriad och tick af honom underhåll, så länge han lefde. Som emellertid exilens slut icke omnämnes, kan man antaga, att dessa böcker författats i exilens sednare hälft eller under tiden 560—540 f. Chr. Sannolikt var författaren någon i exilen lefvande judisk medborgare, besjälad af den profetiska andan och förtrolig med sitt folks heliga

1) Sannolikt synes dock, att Salonios historia tidigare än de öfriga delarna författats.

2) 2 B. 25: 30.75

literatur. Till sina personliga lefnadsförhållanden ar Ii ci 11 oss emellertid obekant.

De sednare profeterna.

I och med G. Testamentets lag var för den teo-kratiska ekonomien det medel gifvet, hvarmedelst mensklighetens verkliga ställning inför Herren blef känd och med ånger behjertad. För att göra känslan och erkännandet af det i synd fallna slägtets belägenhet fullständig, innehöll denna lag bestämmelserna om prestadöniet och offren. Uti offret, som var den gammaltestamentliga gudstjensten innersta medelpunkt och ämnadt att, om möjligt hade varit, mellan menniskan och Gud utverka försoning, låg visserligen uttaladt, icke blott medvetandet af skuld ocli brottslighet, utan ock hoppet om dennas möjliga af-planing och försonande; men det förra var dock städse ett öfvervägande moment. Medelst det årligen förnyade och med ständigt växande ifver och oro framburna stora försoningsoffret skedde i hufvudsaken blott, såsom Ebräer-epistelens författare säger, "en påminnelse om synderna hvart år." Skulle nu denna ständiga påminnelse icke alldeles qväfva och omintetgöra det medelst offret likaledes åtminstone antydda hoppet, att en gång ett verkligen försonande och samvetet tillfridsställande offer skulle vara funnet ocli åt Gud frambäras, så måste i denna frälsningsekonomi nödvändigt någonting komma det hoppet till hjelp. Och med denna hjelp kom nu profetian, som åter framställde det af syndmedvetandet mer och mer undanskymda salighetshoppet i dess rätta och ursprungliga ljus, i det hon talade om Honom, som skulle

"med ett offer evinner-ligen fullkomna dem, som heliga varda", och på samma gång i sig sjelf, såsom företeende en redan förverkligad gemenskap med Gud och en det gudomligas och mensk-ligas förening, framställde en löftesrik och i högsta måtto76

förvissande underpant på, att det sålunda utlofvade en gång skulle blifva verklighet. Genom att sålunda stödjas af profetian, blef lagen en tuktomästare till Christum. Under det att det i lagen föreskrifna offret var en menniskans gåfva till Gud, som alltid var otillräcklig, aldrig förmådde göra dem fullkomliga, som offrade, var deremot profetian med sitt löfte om Honom, som komma skulle, en gåfva af Gud till menniskorna, i och genom hvilken, der den med tro anammades, försoningens mål blef uppnådt.

Till ursprung och beskaffenhet var nu profetian hvarken

1) resultatet af en blott mensklig ta nJccans träng ning, eller ett reflekterande öfver den redan gifna gudomliga uppenbarelsen, eller blotta aningar och yttringar af en stark inbillningsförmåga; den var ej heller

2) en företeelse att förlikna vid de öfriga folkens orakler och spådomskonst. Ty utom det, att profetian är en gåfva af Gud, under det de öfvernaturliga upplysningar, hvaraf spådomskonsten tyckes vara mäktig, synas härröra från en blott naturlig, blott verldslig och ond andemakt, som beröfvar utöfvaren hans sjelfverksamhet, och besinning, eller ock från någon naturkraft, hvilken på själens kroppsliga verktyg har enahanda inflytande, är profeten alltid, under sin verksamhet såsom sådan, vid fullt och klart medvetande af sig sjelf samt olikartenheten mellan hans egen blott naturliga verksamhet och den gudomliga, för hvilken han jemte denna är verktyg. Den profetiska inspirationen är följaktligen icke att fatta såsom ett undertryckande af förståndets vakna och medvetna verksamhet, ett från Guds Andes sida på detsamma öf-vaclt våld, hvarvid profetens egen andliga verksamhet skulle varit upphäfd och hans själ skulle varit ett fullkomligen passivt kärl för Guds Andes intryck och meddelande. Den är blott att fatta såsom ett den menskliga andens upplyftande till ett uppöfver gränsen för dess naturliga förmåga< i

befintligt stadium af andlig åskådning, vid hvilken alla de den menskliga naturen inneboende andliga krafter, genom begåfning af Guds Ande, potentierats till en öfvernaturlig förmåga, att fatta och uttala hvad samma Ande talar. Profeten blef således aldrig sitt klara medvetande beröfvad. Såsom medel till Guds rikes förkofrande framträder visserligen äfven det rent ekstatiska tillståndet. Äfven denna form gör sig uppenbarelsen, på sina företrädesvis grundläggande stadier, till godo. Äfven profeten försättes understundom i en estas, hvarvid den menskliga anden så af den gudomliga gripes och fattas, att han, uttagen från sitt lif i sig sjelf ocli sin sinliga tillvaro, har öga och öra blott för öfver jordiska ting. Han är då i ett tillstånd, som skriften kallar ysvéo&ai ev Ttvev^ari Uppenb. 1: 10 eller yevéo&ai b èxorceoei ApG. 22: 17. Men utmärkande för profeten äfven i detta tillstånd var, att han egde förmåga att fatta det £v nvtinazi skådade med sundt och klart medvetande samt göra det for andra begripligt1).

Profetens tänkande ocli subjektiva andelif förblef således under profeterandet orubbadt. Detta var också för ändamålet nödvändigt. Ty utan detta ostördt fortgående tänkande och andelif skulle för det af Gud meddelade nya uppenbarelseinnehållet icke funnits en anknytningspunkt. Det förut uppenbarade och det, som nu skulle uppenbaras, hade då. i brist på en ordnande, fortbildande och enande princip, kommit att falla aggregatoriskt utom och jemte hvartannat. Nu deremot kunde, genom det subjektiva medvetandets fortgående verksamhet, det uppenbarade nya sättas i sammanhang med den verlds- och lifsåskådning, som profeten, genom den i lagen och Guds folks historia framträdande uppenbarelsen, förut hade vunnit, samt den gudomliga uppenbarelsens inträdande i menskligheten organiskt fortgå.

') Jfr 2 Kor. 12: 2-4. 1 Kor. 14.78

Af denna det naturliga medvetandets förmedlande och fortbildande verksamhet följer, att, så snart framtida händelser och tillstånd uppenbaras, Guds rikes framtida gestalt af profetian framställes under former, som för den jordiska teokratien voro utmärkande. Att ihågkomma detta, är vigtigt, om man, vid profetiornas tolkning, skall kunna hålla en medelväg mellan det ytterligt materialistiska sättet, som fattar blott bokstafven ') och det ytterligt

spiri-tualistiska, som fattar blott andan 2). En följd af ifrågavarande lag för uppenbarelsens fortbildning är ock, att profeterna skåda det tillkommande såsom förflutet eller åtminstone såsom något, hvilket redan inträdt. Så förklaras dels det hos dem förekommande s. k. præteritum (perfectum) propheticum, dels det partiela bortseendet från den kronologiska följden och profetians s. k. perspektiviska karaktär. Till denna hörer nemligen, icke att författaren helt abstraherat från alla tidsförhållanden, eller att händelserna af honom på ett förvirradt sätt framställts, men väl det, att händelserna sammanförts efter deras saksam-manhang. Så är förhållandet, då t. ex. utförandet af Guds dom öfver det assyriska riket sammanställes med den yttersta 3), eller när Israels befrielse ur exilen sammanställes med frälsningen genom Christus 4).

Af det nu sagda kunna vi förstå betydelsen af ordet profet. Efter sin derivation af TiQorpt]zi]g skulle ordet egentligen betyda en, som förutsäger. I första hand har ordet ingen annan betydelse: 7TQ6(pr\f.u betyder förut-

') Exempel häraf gåfvo rabbiner och rationalister. De sednare, emedan de icke vilja veta af något öfversinliga de förra, emedan de tänka sig Messias' ankomst endast såsom en sinlig.

J) Detta tolkningssätt finna vi vedertaget äfven af somliga bland kyrkofäderna.

3) Jes. 24—26, Härmed fullt analog är Christi sammanställning af domen öfver Judarna med domen öfver verlden, Matt. 24.

") Jes. 40 66.79

säga något tillkommande, 7tQocp†]Tei'a betyder förutsägelse. Men en annan fråga är, hvad den verksamhet innebär, som man med detta ord velat beteckna, och följaktligen, hvem den var, som man gaf benämningen TVQoyirjTrjg. Vi hafva nemligen detta sistnämda ord från LXX, som dermed öfversatte det hebräiska ordet N^a:. Hvad ordet profet har att betyda, underrättas vi således framförallt genom en undersökning af detta ord. Grundordet an:, beslägtadt med ebullivit, betyder i Niph. egentligen utgjuta sig, uttala något, hvaraf själen är uppfylld. Att nu ock verkligen betecknar en person, som uti särskilt hänseende var utmärkt genom förmågan att tala, det visar dels Exod. 7: 1, der det säges, att, emedan Mose hade "oomskurna läppar" *) d. ä. tvungen eller trög talegåfva, Aaron skulle vara hans ; dels, och i sammanhang härmed, k. 4: 16, som bestämmer, att Aaron skulle vara Mose ris b, vara hans mun. Och hvilken den fullhet var, som jon: skulle

* T

ur sitt inre frambära, det visa de binamn, som om honom användas, såsom "Herrens sändebud," "Herrens tjenare," "Guds man," "Andans man." Således talade icke i sitt eget namn, utan i Guds: han hade att utsäga livad Gud ville hafva sagdt. Han var utsägaren af Guds råd, vare sig att deri låg något, som Gud i framtiden ville göra, eller något, som han i det närvarande ville hafva gjordti). Skulle det nil ined ord uttryckas, hurusom det, var genom omedelbar beröring med Herren, som profeten

•) K. 6: 12, 30.

') Det synes derföre mindre lyckadt, att LXX öfversatte med TTQoyriT)jg d. ä. förutsägare. Ty den har genom denna öfversättning inskränkt ordets betydelse. Bättre hade då varit, att använda ordet vnoif ffitjs, hvilket i den profana gräkiskan, jemte ordet 7iQoifY]7Tjg, nyttjas om den prest, som uttalade orakelsvaren, och hvilket just betecknar en, som står under eller likasom bakom en annans tankar, och blott uttalar dessa, oafsedt huruvida desamma angå det närvarande eller tillkommande.80

fick sig uppenbarelsen meddelad, så nyttjades ordet rrü-' eller rr.n mente divinitus illustrata contemplatus est, intui-tns est, divinatus est. Profeten var då siare. Skulle det åter uttryckas, hurusom profeten, genom att uttala Herrens råd, blef ett redskap, att för hans folk upptäcka faror och beskydda derifrån, så kallades lian nci^, spejare, väktare. Men det grundväsendtligaste i lians uppgift var, att vara ett Guds talorgan, en Guds röst, och den gudomligt uppenbarade sanningens målsman och sakförare.

Så länge Herren Gud verkat bland menniskorna till utförande af sitt stora frälsningsråd, hafva ock profeter i denna mening funnits. Profeter voro äfven de.helige före floden. Men uti mera egentlig mening började

profetdömet i och med teokratiens grundande genom Mose. Profetdömet är i sjelfva verket blott den lefvande fortsättningen af den genom lagens utgifvande grundade och började förkunnelsen af Guds vilja och råd. I detta är mellan Jehova ocli det folk, inom hvilket han bor, en fortgående, ehuru för olika tider olika växelverkan införd. I enlighet med hvad redan blifvit antydt, var dock profetdömet sådant, att det aldrig lät sig binda vid något yttre institut. Under det prestadöinet var en stiftelse, hvilken i första hand afsåg endast uppenbarelsens bevarande och handhafvande i det yttre, hvarigenom dess salighetsbringande innehåll skulle för alla jordens barn göras tillgängligt, och, i kraft af denna sin i första hand mera naturliga bestämmelse och karaktär kunde inom ett stånd, hvars uppgift var en jordisk på samma gång som en öfverjordisk, ordnas samt till sin fortvaro och verksamhet fullt regelbindas, så var deremot profetdömet, såsom Herren Christus säger om sin tillkommelse, "såsom ljungelden, som går ut af öster och synes allt intill vester," var, såsom hvarje Guds mera omedelbara ingripande i församlingens styrelse, på hvarje särskilt tid och med hänseende till hvarje särskilt behof en tillfällig och utomordentlig Guds gåfva. En oafbruten succession81

var således inom profetdömet otänkbar. Prestadömet kunde och borde på samma gång vara ett profetdöme. Men om så icke skedde, så var dock Herrens hand icke bunden, det var då Hans sak, att annorstädesifrån, såsom det heter Deut. 18: 15, "uppväcka" (ürp";) en profet, att framkalla dem, som, lydigt följande Andens maning, läto sig använda såsom dess redskap, och om denna sin egenskap gåfvo vittnesbörd, icke blott genom bekännelsen till Herrens namn samt "Andans och kraftens bevisning," eller, såsom det heter, "tecken och under," utan ock derigenom, att deras förkunnelser vunno fullbordan. Profetdömet var således, till skilnad från prestadömet, som dock hade samma mål och slutbestämmelse, aldrig ett inom sig slutet stånd. Och de profetskolor, som Samuel säges hafva instiftat, voro i sjelfva verket blott enstaka föreningar *), inom hvilka den profetiska anden aldrig lät sig för framtiden innesluta, Inom dessa enstaka föreningar synes väl den musikaliska färdighet, som under David så högt uppblomstrade, hafva fått sin första bildning; inom dem började utan tvifvel ock de af profeter verkställda historiska anteckningar, hvika, såsom vi sett, synas hafva utgjort den israelitiska historiens första uppränning under Domarenas och de första Konungarnas tid; men de bildade aldrig något permanent stånd, aldrig något ordinärt embete.

Såsom i allmänhet således den profetiska gåfvan var något, som kom eller försvann, alltefter tidens kraf och Herrens gifvande, så var ock det skriftligt upptecknade profetiska ordet i egentligaste mening en gärd, som

') Såsom sådana nämnes blott

a. 1 Sam. 10: 5-12 en förening (bin) af profeter) hvilka under musik stiga ned från Gibeas höjd och under profeterande mottaga Saul.

b. 1 Sam. 19: 19 ff. en profetförsamling (~p/H) på Ramas höjd, hvilken der synes hafva innehaft flere invid hvarandra befintliga bostäder, och sålunda bildat hvad man kallat ett profetcoenobium.

682

efter särskilta tidsförhållanden lämpades. Först på 800-talet börja skriftligt upptecknade profetior tillkomma. Och den pragmatiska förklaringsgrunden till detta förhållande var tvifvelsutan den, att den tid då var i annalkande, då Herren skulle genom de stora österländska verldsmakterna begynna sofra och från falska elemeter befria det teokratiska folket, samt sålunda göra detta mera medvetet af sin verkliga ställning till Herren och af sin bestämmelse, ocli sålunda för detsamma låta en historia i mera egentlig mening begynna. Den tid, som då ingick, var för Guds folks hela framtid jemförelsevis mera betydelsefull. Och dermed var för den profetiska verksamheten ett stort fält öppnadt. Ty profeternas bestämmelse var att tyda hemsökelsernas orsak. De skulle göra för folken uppenbart, att det icke var brist på vilja, som gjorde att Herren, den allsmäktige, icke afvände lidandet, utan det, att de genom trolöshet hade på det svåraste kränkt hans helighet. Profeterna skulle derjemte, just genom att förutsäga Herrens hemsökelser, visa, att dessa icke kommo utan Herrens vetskap. Och genom att erinra, hurusom de voro från Herren tillskickade, skulle de från desamma aflägsna allt sådant utseende, som berodde de af Herrens oförmåga och underlägsenhet i förhållande till hedningarnas gudar. Behofvet af profeternas äfven skriftliga verksamhet var derföre ock just nu för handen.

AA. De stora Profeterna (a^brn D^n:).

Under denna benämning har man ifrån början sammanfört de profetiska skrifter, hvilka genom sina profetiors stora antal äro framför de öfriga utmärkta, nemligen skrifterna af Jesaja, Jeremia och Ezekiel.

Jesaja ("^u^).

1. Om Jesajas person vet man ej mer än att lian var son af en Amoz, om hvilken man för öfrigt intet kän-83

ner, bodde i Jerusalem, var gift och hade tvenne söner. Såsom i hans eget namn: Herren är hjelpare, låg en profetisk betydelse, så ock i de namn, han gaf åt sina söner. Den ene af desse hette nemligen anttF -iNp *): en qvarstod slcall vända åter, den andre hette, såsom Herren hade tillsagt: 72 lån rnrrs 2): snabb i sköfling, rask i plundring 3).

2. Jesaja började sin profetiska verksamhet i Judakonungen Usia's sista regeringsår, 759 f. Chr., och fortfor under Jotam, Ahas och Hiskia, nemligen in på femtonde året af denne sistnämdes regering. Härjemte förmäler traditionen, att Jesaja skulle profeterat ännu under Ma-nasse, och att han, då han af denne grymme konung förföljdes, hade flytt in uti en ihålig ceder, som tillslutit sig omkring honom, samt der fått sin död, i det konungen lät genomsåga cedern. Att så skulle hafva skett, är dock föga antagligt.

3. Bland alla G. Testamentets profetiska böcker intager Jesaja's profetiors bok det första rummet. Med en väldighet och ett andedjup, såsom ingen annan profet, har han vittnat om den Heliges i Israel gerningar, om all jordisk storhets förestående fall, och den evigt oöfvervin-neliga kraft till seger öfver det onda, hvarmed Herrens trogna benådas. Hos ingen profet har Israels förlossare i sådan gudomsklarhet trädt fram, hvarför ock Hierony-

') K. 7: 3.

2) K. 8: 3.

3) Somliga vilja anse, att äfven jungfruns son (7: 14) skulle varit son af profeten, således en tredje son, född af samma moder, som den här (8: 3) omtalade (rrtPSSij), men medan denna ännu blott var hans trolofvade Detta är dock blott en gissning. Sannolikt är att, om jungfruns son, Immanuel, hade varit Jesajas son, derom lika visst något hade varit nämdt här, som på de ofvan citerade ställena, helst här är fråga om en företrädesvis betydelsefull tilldragelse.

6*84

mus om honom säger: "non tam propheta dicendus est quam evaugelista."

4. Mot innehållet svarar ock formen. Språket är ädelt, högt, poetiskt-retoriskt samt tanke- och bildrikt. Han är ofta koncis och lakonisk. Genomträngd af Guds rättfärdighets hela stränghet, när han hotar, är han, när han förkunnar Herrens frälsningsråd, idel ljuthet och hugsvalelse.

5. Utan all betydelse är det ej, att Jesaja profeterade vid tiden midt emellan Mose och Christus. Att under de tuktande hemsökelser, hvaraf den förkristna tiden är uppfylld, med profetians ljus visa hän till den ende hjelparen, dertill var, om någon, han kallad och utrustad. Redan genom Mose hade Herren ofta hotat, att om det folk, som han hade till evig tid med sig trolofvat, blefve honom otroget, han ville hemsöka det med sin tuktan. Det var ock nu kommet till den tidpunkt, att denna hotelse måste blifva verklighet. Mellan verldens hufvud-makter, den assyriska och ägyptiska, uppväcktes ock nu en täflan om öfverväldet, en strid på lif och död. Och den afsigt, Herren härmed hade, att nemligen slå och tukta sitt folk, kunde så mycket mindre förfelas, som Jerusalems inbyggare suto, så att säga, i medelpunkten mellan de täflande, och till följe deraf med våldsamhet sletos och jagades från båda sidorna. Att nu åt dessa hemsökelser gifva deras rätta färg, att i ljuset framdraga Herrens afsigt dermed, dertill var framför allt Jesaja kallad. Det är derföre ock tvenne mera framstående historiska tilldragelser, omkring hvilka hans profetior röra sig: den ena den, då konungen i Syrien, Rezin, och konungen i de tio israelitiska stammarnas rike Pekah, Remaljas son, uti Judakonungen Ahas' första regeringsår, 743, drogo upp emot Jerusalem, att örliga deremot1). Den andra

') K. 7: 1.85

den, då assyriske konungen Sanherib, uti fjortonde året af Judakonungen Hiskias1 regering, år 714, drog upp emot alla Juda fasta städer och tog dem in *), och omsider började belägringen af Jerusalem. Vid båda dessa tilldragelser ville Herren ännu en gång sätta det med honom trolofvade folkets trohet på prof, för att se, om det i Honom allena ville söka skydd och hjelp. Vid den förra af dessa tilldragelser råkade emellertid folket, under sin ogudaktige konung Ahas, på det orådet, att kalla den assyriske konungen Tiglat Pileser till hjelp. Och då man sålunda, icke till Herren, härskarornas Gud, utan till hedningar satte sitt hopp och sin förtröstan, blef ock följden, att Juda rikes barn fingo det nämda hednafolkets konungar, såsom Tiglat Pileser, Salmanassar, Sargon och Sanherib, till sina herrar, och kommo till dem, såsom skattskyldige, i ett mer och mer tryckande beroende. Tiglat Pileser företog sig i sitt första fälttåg, som var riktadt mot Juda rikes fiender, att i assyrisk fångenskap bortföra halfva Manasse stam 2), samt Naftali i norra Galiläen, och i sitt andra fälttåg, på Ahas' begäran ofvannämda år 743, intog han Damaskus och dödade Rezin. Derefter inföll Salmanassar och bortförde år 722 i assyrisk fångenskap de tio stammarna. Ocli efter dessa förberedelser vågade nu Sanherib försöket, att göra samma färd med Juda rike. Genom den fromme Hiskia's förtröstan på Herren och ett utomordentligt Guds nådesunder blef emellertid Jerusalem denna gång räddadt.

6. Med ögat fästadt på dessa för det teokratiska gudsrikets utveckling så betydelsefulla tilldragelser, har profeten utgjutit sig i förkunnelser, som synas sålunda med hvarandra samordnade:

1) k. 1—27: konungarnas af Syrien och Israel anfall på Juda rike under Judakonungen Ahas:

K. 36: 1 jfrdt med 2 Kon. 18: 13 ff.

2) I norra delen af östra Jordanlandet, Gilead.86

a. k. 1: inledning till det hela: flere profeter hade lefvat och verkat före Jesaja '), men deras predikan hade varit för det mesta fåfäng; Herrens straffdomar likaså: fortfar denna obotfärdighet, skola ännu svårare hemsökelser inträffa.

b. k. 2—12: Hezins och Pekahs infall i Juda rike. aa. k. 2—3: Zion stort, men först när Herren allena

inom detsamma aktas stor, k. 2: mennisko förtro stån, furstarnas roßystnad, Zionsdöttrarnas fåfänga, k. 3: 1—4: 1.

bb. k. 4: 2—6 (slutet): en bättre framtid skall inträffa: Herrens telning spirar upp.

cc. k. 5: Herrens vingård: "Hvi hafver han burit vilddrufvor, då jag väntade efter, att han skidle burit drufvor?" v. 4.

dd. k. 6: (i 25 år under Usia's tid hade Joel predikat, men fruktlöst) det var nu hög tid, att folket började besinna hvad dess frid tillhörde. Derföre sändes nu Jesaja och blifver af Herren sjelf insatt i sitt embete. Men dervid framträder minnet af folkets förstockelse med all kraft. Deraf slutet.

ee. k. 7: 1—-8: 19: Rezins och Pekahs andra infall i Juda var nu i annalkande. Ahas' och hans folks hjerta bäfvade, såsom skogens träd: det var då tid, att till dem talades ett tröstens ord, ordet Immanuel.

ff. k. 8: 20—10: 23: Jesaja's profetia för Israels rike strax efter det andra assyriska infallet genom Tiglat Pi-leser, då Damaskus intogs och Rezin dödades a):

a. k. 8: 20—9: 7: den (i förh. till den typiske Immanuel, 7: 14) större (antitypiske) Immanuel.

ß. k. 9: 8—10: 6: Israels trots i olyckan, och huru det dock skall blifva böjdt.

y. k. 10: 7—23: Israels hopp skall dock ej blifva om intet. Ty en liten qvarstod af folket skall omvända sig till Herren.

gg. k. 10: 24—12: 6 (slutet): Jesaja's profetia för Juda rike efter det andra assyriska infallet (i Syrien och Israels område):

a. k. 10: 24—34 (slutet): Man hade börjat ana, att förbundet med Assyrierna och förlitandet derpå kunde för

') T. ex. Joel, som verkade i Juda och Amos, som verkade

i Israel.

År 743.87

Juda medföra beroende och sålunda bära en bitter frukt. Derföre förkunnas nu grunderna för Juda lands trygghet i förh. till Assur: likasom den qvarstod af Israel, som omvände sig till Herren, skulle räddas undan Assur (10: 7—23), så skola ock de trogna i Juda intet hafva att frukta af denne öfvermäktige och mer och mer hotande beskyddare. (Denna profetia föranledd af händelserna under Ahas, blickar dock hän till dem under Hiskia: räddningen från Sanlierib).

ß. k. 11—12: en bättre tid än under Ahas skall komma: telningen af Isai stam skall uppgå.

c. k. 13—23: derigenom att hednafolk kallas att utföra Herrens straffdomar öfver förbundsfolket, blifver dessas fiendtlighet emot detta sistnämda, såsom sådant, ingalunda berättigadt: öfver alla folk och riken, hvilka resa sig upp mot det utvalda folket, skall en Herrens dom inbryta: de skola ock alla nödgas att hos detta sistnämda söka sin välfärd:

aa. k. 13: 1—14: 27: profetia emot Babel.

bb. k. 14: 28—32: profetia mot Filistäerna.

cc. k. 15—16: profetia mot Moabiterna.

dd. k. 17—18: mot Damaskus, Efraim och Assur.

ee. k. 19: mot Ägypten.

ff. k. 20: mot Ätiopien.

gg. k. 21: mot Babel åter (hufvudsätet för köttsligt väsende och afgudatjänst), Edom och Arabien.

hh. k. 22: mot Jerusalem (med hänseende nemligen till det flertal af dess invånare, hvilka genom sitt fräcka nådeförakt och sin otro gjorde med hedningarna på visst sätt gemensam sak).

ii. k. 23: mot Tyrus-

d. k. 24—27: profetior föranledda af den ställning inom Israels rike och dess närmaste grannländer, hvilken inträdde under de tre år, under hvilka Salmanassar belägrade Samaria: allmän förödelse, dysterhet, nedslagenhet. (Salmanassar synes för profetens blick framstå såsom en förebild till antichrist, och den af honom anstälda förödelsen såsom en förebild till Guds rikes förödelse; men då är ock Assurs stundande nederlag [under Sanlierib] en förebild till antichrists störtande). Genom de mörka molnen bryter sig sålunda en stråle af hopp om frälsning. Derföre. innehåller nu:88

aa. k. 24—-25: clen antichristiska (under Sanherib stående) härens störtande och de onda andemakternas fall.

bb. k. 26: dödens öfvervinnande och de dödas uppståndelse.

cc. k. 27: hufvudmännens i den fiendtliga hären fall och den välsignade frukten af alla dessa Guds folk öfvergång na straffdomar.

2) lc. 28—66: Jesaja's hoks andra hufvuddel: hvad som från de assyriska eröfrarnes sida länge varit påtänkt och förberedt skulle nu utföras: Juda land och Jerusalem skulle helt underkufvas, på det man måtte hafva öppen väg vid ett clerpå följande underkufvande af Agypten. Det oväntade resultatet: Den assyriska härens upplösning och Juda rikes räddning:

a. k. 28—35: utsagor, som inleda hufvudhändelsen: a. k. 28: betraktelser öfver det sätt, hvarpå man i Jerusalem åskådade den af Salmanassar redan företagna belägringen af Samaria och förebuden till denna stads förestående fall: såsom man i Samaria tycktes vilja i vin och bespottelse dränka sin förtviflan öfver stadens annalkande fall,

så funnos ock i Jerusalem de, hvilka emot den fara, som i och med detsamma begynte hota deras stad, icke visste bättre tröst än hånets och begabberiets.

bb. k. 29—35: om ställningen i Juda rike under de åtta år af Hiskia's regering, hvilka förflöto från Samarias fall, 722, intill Sanheribs nederlag, 714. Det var nu en tid, då cle bättre i Jerusalem voro i ångest och fruktan, att möjligen snart ordningen vore kommen till deras stad att belägras och förstöras, och då tvärtom andra, hvilka började tycka faran vara förbi, öfverlemnade sig åt säkerhet ocli deraf alstrade utsväfningar. Derföre innehålles

a. k. 29—31: en uppmuntran, att ej för mycket sörja, emedan Assur, vid ett skeende anfall, skulle snart blifva sjelf slagen. Dermed skulle dock ej all fara vara öfver-ständen, emedan det nådeförakt, som profeten såg skola, oaktadt detta utomordentliga bevis af Herrens omvårdnad, fortfara, skulle framkalla nya straffdomar.

ß. k. 32—35: låten Eder icke bedåras af säkerhet: aa. k. 32: att smickra sig med hoppet, att ingen fara vore för handen, är blott besinningslöst sjelfbedrägeri: till trygghet får man anledning först då, när Messias blifver regerande.89

ßß. k. 33—3-4: till säkerhet har man orsak först då, när Herren har hållit sin slutdom öfver sina fiender (haft den stora slagtningen i Edoms [antichrists] land k. 34: 6). Så mycket mindre borde man göra sig säker för Assyrien, som (enligt 2 Kon. 18: 7) Hiskia icke mer betalade skatt till Assyrien, och man kunde förutse, att de assyriske konungarne icke skulle lemna sådant ostraffadt,

yy. k. 35: (hvarken otidig sorg eller säkerhet! Men blicken hän till) den säkra och sköna väg, som efter dessa slutdomar skall banas till det derigenom pånyttfödda Zion.

b. k. 36—39: Sanheribs angrepp på Jerusalem i 14:e året af konung Hiskias regering, hans nederlag, Judafolkets räddning samt de varningar för öfvermod, som efter denna seger för Hiskia (och på samma gång för hans folk) blefvo behöfliga:

aa. k. 36—37: det sanheribska fälttåget, bb. k. 38: Hiskias sjukdom, tillfrisknande och låfsång. cc. k. 39: den assyriske lydkonungen i Babel, Merodak, sänder budskap till Hiskia, under prätext, att lyckönska Hiskia för hans tillfrisknande, men i sjelfva verket för att söka indraga honom i ett förbund emot sin öfverherre, den assyriske konungen. Härvid råkar Hiskia i den fåfängliga frestelsen, att för de utskickade visa alla sina skatter, och för denna synd bestraffas lian nu af Jesaja, som förkunnar, hurusom alla de skrytsamt förevisade skatterna en gång skulle föras till Babel.

c. k. 40—66: (med anledning af den Hiskias frestelse, hvarom k. 39 berättar, hade Jesaja, såsom nyss anförts, förutsagt deportationen till Babel. Till en behöflig motvigt emot denna förutsägelse framställes nu) den evangeliska förkunnelsen om frälsning ur den timliga fångenskapen under Kaldäerna, och ur den andliga fångenskapen i synden, samt förbundsfolkets, om ock under upprepade återfall och deraf föranledda straffdomar, dock från Herrens sida osvikligt fortgående förklaring till ett verkligt Guds rike:

aa. k. 40: inledning till hela den sista delen: Guds allmakt och vissheten af deras räddning, som "vänta efter honom."

bb. k. 41—48: befrielsen ur det jordiska och timliga Babel (genom .Kores); befrielse jemväl ur den sista förskingringen; (Kores' motbild ==) Messias:

a. k. 41: beskrifning af hjelten Kores. Guds allmakt och alla hedningars vanmakt. Vissheten af förbundsfol-90

kets återförande till sitt land och dess slutliga fullkomning i föreningen med Herren.

ß. k. 42—43: skildring af den, till hvilken Kores var föregångaren ocli skuggan: den sannskyldige Herrens smorde k. 42: 1—8. Storheten af Guds makt bevisad i hans folks återförande från hedningarna, och dess omskapande till ett Guds folk.

/) k. 44—45: hos Herrens folk skall uppkomma en törst och åstundan efter förnyelse ofvanefter: Guds xinda skall varda rikligen utgjuten öfver folket. Och häraf skall följa, icke blott att detta folk sjelft andligen uppblomstrar,

utan ock att andra folk, mäktigt påverkade af denna andeutgjutelse, skynda att få tillhöra Herren.

d) k. 46—47: Babel skall falla. Orsaken dess gudars vanmakt. Hånande beskrifning af dess fall (k. 47).

f) k. 48: att Herrens folk sålunda räddas och dess fiender falla, är alltsammans Guds verk: lian har förutsagt allt detta, han har det ock utfört (genom att uppväcka Kores).

cc. k. 49—57: Guds sannskyldige tjenare skall genom sitt ställföreträdande lidande och sin död försona synderna samt genom upprättande af Davids vissa nåd (55: 3) upplyfta förbundsfolket till dess rätta härlighet samt för hela verlden göra det till en frälsningens medelpunkt: ci) k. 49: profeten, representerande profetdömet och profeternas profet, Christus, framställer v. 1—3 sin kallelse, samt v. 4—6 ändamålet och påföljden deraf, ocli uttalar till slut, liksom för att gifva sin verksamhet faktisk åskådlighet, Guds löften om Israels sista återställelse.

ß) k. 50—52: 1—12: folkets förhandenvarande nöd har lios folket sjelft sin orsak: synd och obotfärdighet, k. 50. Men folkets stundande räddning är lika viss och liar likaledes hos folket sin grund: der finnes ett antal Herrens trogna, k. 51. Det återstälda Jerusalem, likasom vore det redan för handen, uppmanas att resa sig ur stoftet, och kallas redan, med hänseende till sin idé och bestämmelse, "den heliga staden," k. 52: 1—12.

y) k. 52: 13—53: 12: Christus i sin vishet verkande ofvanifrån samt i sin förnedring (lidande och död) och sin upphöjelse.

ö) k. 54: ledsagadt af denne segerfurste skall förbundsfolket vinna en mycket stor utbredning och många91

efterkommande, samt blifva ett rike, på hvilket våld och orätt icke mer skall öfvas.

fi) k. 55—57: Herrens förbundsfolk, genom Christus vordet ett nådens rike, k. 55, till hvilket tillträdet är öppet äfven for hedningarna, k. 56, och som, ehuru i sin yttre tillvaro här i tiden städse uppfyldt af otrogna medlemmar, ständigt närmar sig, att blifva också ett fridens och salighetens rike, k. 57.

dd. k. 58—66: Guds folks djupa andeliga förnedring i den närvarande, och dess stora härlighet i den tillkommande tiden:

«) k. 58, 59: otro, kärlekslöshet och sabbatsohelgande syndautsväfningar äro ännu den rådande makten bland folket, k. 58. Det är då ej underligt, att Herrens straffdomar (genom Assur) ännu hvila tungt öfver detsamma: Herren vill icke hjelpa ett så genstörtigt slägte. Då bland folket ingen frågar efter det rätt och godt är, så måste Herren genom sina hemsökelser bringa det derhän, k. 59.

ß) k. 60—66: Guds folks ställning och framtid: I Zion är den helsobrunn, ur hvilken salighet skall till alla verldens ändar utströmma: upphöjdt öfver alla folk, skall det för dem alla blifva en samlings- och föreningspunkt, k. 60. Men denna välsignade företeelse i menskligheten är endast en följd deraf, att Herrens smorde och öfver-steprest inom den är tillstädes och verkar med sin öfver-stepresterliga förbön, och beställer på detta nya Jerusalems murar väktare, hvilka aldrig tiga om Honom. För hans profetiska blick synes ock Herren redan der göra sitt konungsliga intåg, k. 61, 62. Men innan allt detta sker måste en stor och genomgripande straffdom öfvergå fienderna till Herrens folk, k. 63. Detta erinrar dock om hvad som lika oundkomligt förestår de falska medlemmarna af förbundsfolket. Detta uppmanas ännu en gång till bättring. Och redan ser öfverstepresten folket bestorma Herren med brinnande böner, att blifva förskonadt från förstockelsens dom, k. 64. Och på dessa böner svaras, att, eftersom nåden af det trolösa Juda blifvit försmådd, den skall öfvergå till dem bland jordens öfriga folk, som vilja anamma den. Derigenom skall Guds rike begynna ikläda sig sin rätta gestalt: Herren skall låta nya himlar och en ny jord uppkomma, k. 65, 66.92

7. Beträffande de sålunda sinsemellan begränsade delarnas ålder, integritet och äkthet har man

1) i fråga om k. 1—12, ehuru ofta medgifvande äktheten, framkommit med olika meningar isynnerhet om vissa häri innehållna styckens ålder. Man har

a. velat anse k. 1 författadt först under Hiskias tid (725-696), emedan på den tid, som deri skildras, Juda rike synbarligen skulle vara reduceradt till Jerusalem allena. Andra forskare hafva dock funnit lika mycken anledning

anse detsamma redan i Usias tid (809-758) författadt.

b. k. 2—0 har man velat föra till Jotains tid (758-741), emedan det liär skildrade fåfängliga väsendet skulle närmast karaktärisera denna, Säkert är dock ej heller detta antagande. Dessa kap. kunna tillhöra äfven Usias tid. Emot detta styckes äkthet hafva betänkligheter upprest sig till följe deraf, att orden k. 2: 2—4 äro hardt när desamma, som Mika 4: 1—3. Hos endera måste derföre* dessa ord anses lånade. Afgjordt är dock ej, att de ursprungligen-tillhört Mika, då nemligen denne var Jesajas samtida (758—700). Sannolikt är, att den af de båda utomordentliga profeterna, som sednare profeterat, genom att citera den andres utsago, velat inför folket ådagalägga sin enhet i anda och uppgift med en förut hos folket känd och vördad profet, för att sålunda åt sitt vittnesbörd bereda mera ingång och åt sig sjelf ett ökadt anseende.

c. k. 7: 1—16, som angifver sig tillhöra början af Ahas' regering, har man ansett annorstädesifrån hemtadt (från 2 Kon. 16). Men detta historiska anförande var för Jesajas förkunnelser behöfligt, gjordes derföre af Jesaja.

d. k. 12, som innehåller en låfsång, hvari man funnit likheter med Mose^ sång Exod. 15, har man ansett för högpoetiskt lyriskt, för att kunna vara af Jesaja. Det har dock af andra ansetts utgöra en passande afslutning till k. 11: 15, 16, hvarest säges, att Herren ville "slå den ägyptiska hafstungan" och "slå elfven i sju bäckar," så93

att för de undan Assyrierna räddade skulle, såsom för Israeliterna, då de drogo ur Agypten, en väg vara banad.

2) k. 13—27.

a. Hvad beträffar äktheten af k. 13: 1—14: 23 samt 21: 1 —10, hvilka stycken båda handla om Babel, har man ansett desamma vara författade af någon vid exilens slut lefvande profet. Huru föga afseende det antagandet förtjenar, visar redan den omständigheten, att användningar af denna, hos Jesaja förefunna profetia och hänsyftningar derpå förekomma hos profeter, som verkade före den ifrågavarande tiden, såsom hos Jeremia, hvilken ehuru ban profeterade omkring år 600 f. Chr., uti k. 50, 51 har en bearbetning af Jesajas ifrågavarande profetia; så ock hos Nahum, som profeterade omkring år 700 f. Chr.

b. k. 15, 16. Om den här förekommande profetian mot Moab söker Keil visa, att den meningen, att denna profetia ursprungligen uttalats af en äldre profet, och att Jesaja upptagit och på sin tid tillämpat densamma, vore alldeles ogrundad. Keils skäl äro dock alltför lätta, ocli meningen af Jesajas ord k. 16: 13: "detta är det Herren på den tiden (tnq = fördom) emot Moab talade," alltför tydlig, för att Keils antagande här skulle kunna göra sig gällande.

c. Vidkommande äktheten och till en del integriteten af k. 23: profetian om Tyrus, hafva tvifvel uttalats, dock alltför obefogade, för att ens förtjena omnämnas.

Hvad särskilt beträffar de uti k. 13—27 innehållna skrifternas ålder, så äro alla att hänföra till tiden från första året af Ahas' intill fjortonde året af Hiskias regering.

3) k. 28—35:

a. Äktheten af dessa kapitel har i allmänhet icke blifvit bestridd. Endast om k. 34, 35 har den meningen framstälts, att de skulle tillkommit under exilen. Detta antagande vederlägges dock redan af den omständigheten, att dessa kapitel varit kända och endels användts af andra94

fore exilen lefvande profeter, nemligen Jeremia *), Ze-fanja 2) ocli Ezekiel3).

b. Beträffande åter tiden för författandet, så tillhöra dessa kapitel allesamman de första fjorton åren af Hiskias regering.

4) k. 36—39: denna afdelnings såväl ålder, som äkthet har sitt bevis i 2 Krön. 32: 32. Ty der säges, att före den berättelse om sanheribska expeditionen mot Jerusalem, som i 2 Kon. 18: 13—20: 19 förekommer, och med hvilken detta stycke af Jesajas bok är väsendtligen identiskt, funnits en annan äldre och fullständigare, sannolikt identisk med den i Juda konungars årsböcker, samt att denna äldre berättelse sjelf hemtats ur en Jesajas]hm. I enlighet härmed synes sannolikt, att Jesaja uppsatt denna]hm, denna historiska redogörelse samtidigt med eller hört efter sjelfva händelserna, samt sedan, vid upptecknandet af sina profetior, deri under fri bearbetning infört

hufvudinnehållet deraf medelst författandet af ifrågavarande kapitel. Den i 2 Kon. 18: 13—20: 19 förekommande berättelsen om Sanheribs infall i Juda land är något annat, än det ifrågavarande stycket hos Jesaja, men är tillika, genom sin öfverensstämmelse dermed i det väsendtliga, en bekräftelse på äktheten af samma stycke.

5) k. 40—66. Bestridande denna dels äkthet har man antagit, att den skulle härröra från en vid exilens slut lefvande profet. Skälen till detta antagande skulle vara, dels och framför allt, att befriaren rentaf namngifves: ttnhD, Cyrus, nämnes k. 44: 28; 45: 1; dels att författaren talar till Judarna såsom de der redan voro stadde i landsflykt, och för öfrigt behandlar exilen såsom en redan förhandenvarande; dels att språket i denna del skulle vara lättare och mera flytande, än i de från Jesaja med visshet

>) 627—588 f. Chr.

2) 639-609 f. Chr.

3) 592-572 f. Chr.95

härrörande delarna. Hvad det första beträffar, namnet un is, så kan det ifrågasättas, hvad det ordet un is verkligen innebär, antingen det här står såsom ett nonien pro-prium eller såsom ett nomen appellativum. Detta kan ifrågasättas. Ty det synes ej vara alldeles säkert, att till det uti vesterländska språk nyttjade namnet Kvqog, Cyrus, uti de österländska finnes något fullt motsvarande. Ty hos de gräkiska häfdatecknarne, från hvilka det närmast utgått, äro i framställningen om den person, hvilken det skulle hafva tillhört, den mest brokiga mångfald och cle mest påtagliga motsägelser. Enligt Strabo skulle den med namnet betecknade före sin tronbestigning hetat l4ygadä-rrjg, då han deremot enligt Herodot, Ktesias och Xenofon m. fi. tyckes från början hetat Kvgog. Dessutom finnas bland dessa häfdatecknare icke två, som om honom berättat lika. Och Herodot har om honom fyra olika sagor, af hvilka han förtäljer blott den, som syntes honom sannolikast. Enligt Diodorus Sicilius, Tallus, Ivastor och Polybius, hvilka tyckas, hvad tidsbestämningen beträffar, närmast öfverensstämma med Herodot och Ktesias, skulle den med namnet Cyrus betecknade börjat sin regering 559 f. Chr. Enligt andra beräkningar åter, hvilka tyckas närmast öfverensstämma med framställningen hos Xenofon, skulle han börjat sin regering först år 538 f. Chr. Och denna tidsbestämmelse vinner i alla händelser stöd af framställningen uti Daniels bok.

Häraf synes nu framgå, att det i Persernas egen historia icke finnes något konunganamn, hvilket det ifrågavarande ordet un is kan med visshet sägas återgifva. Ty om ock fornpersiska kilinskrifter uppvisa furstenamnet Qurus, så veta vi dock ej, att denne Qurus är Jesajas un is. Man har erinrat, att, enligt Ktesias, Kvgog skulle betyda sol. Och man har i denna betydelse funnit en passande beteckning för den, som med det persiska Qurus anses utmärkt. Men man vet icke, på hvad språk Kvgog96

skulle haft betydelsen sol, på det persiska, hebräiska eller något annat. Deremot veta vi, att, när Ivtesias nedskref nämda underrättelse, ordet std var hos Jesaja länge läst i Orienten, då man deremot icke vet, huruvida det persiska Qurus var af lika hög ålder. Ställena hos Jesaja äro de äldsta, hvarest ordet påträffas. Möjlighet synes

härigenom öppnad för det antagandet, att ttnis hos Jesaja är appellativt. Möjligt synes ock, att användningen af ordet Tö^in uti hebräernas öfriga literatur samt användningen af ordet Kvqoq hos Gräkerna står med ordets användning hos Jesaja uti någon kausalförbindelse, som skulle förklara dess uppkomst.

Att åter exilen framställes såsom närvarande, är just något hos profeterna mycket brukligt. Att stilen skulle här vara mera lätt, är ju en möjlighet. Men hvad sedan ? Kan ej ämnets särskilta beskaffenhet här, eller författarens ålder vid nedskrifvandet af denna del hafva medfört detta ?

Jeremia (nj-pa-^)

1. Om Jeremia's personliga förhållanden är bekant, att han var född i Anatöt, en stad ungefär rakt norr om Betania och icke fullt två svenska mil från Jerusalem. Han var son af en prest derstädes Hilkia (icke den samtidigt lefvande öfverstepresten af samma namn). Redan i sin tidiga ungdom kallad till profet, led han i sin fädernestad förföljelse, och begaf sig derföre till Jerusalem, hvarest han i trettonde året af Josia's regering (639—609), år 627 f. Chr., började sin profetiska verksamhet, hvilken han fortsatte äfven under Joahas (609), Jojakim (609—598),

Jojakin (598) och Zedekia (598—588). Han blef som oftast under denna tid förföljd, men isynnerhet under Jojakim och Zedekia. Under den förres tid flydde ban till fädernestaden, men rönte der, tillochmed af sina närmaste anförvandter, samma oblidkeliga fiendskap, för hvars skull han åter begaf sig till Jerusalem. Under stadens beläg-97

ring af Kaldäerna under Zedekia gjorde han, för att bese sitt i Anatot varande arfland, försök att lemna densamma. Detta tyddes af vedersakarne såsom ett försök, att öfvergå till Kaldäerna. Förföljelsen blef nu svårare än tillförene. Jeremia kastades i fängelse. Han blef efter någon tid kastad i en gyttjegrop, från hvilken han dock sedan, genom konungens nåd, blef till ett lindrigare fängelse förflyttad. Efter Jerusalems fall, 588, lick han välja mellan att, med sina fleste landsmän, begifva sig till Babel, eller att stanna qvar. Jeremia valde det sednare, men lät sig dock af sina till Ägypten flyktande medborgare förmås, att följa med dit. Här skall ban ännu mot inträngande afguderi hafva liöjt sin röst. En sednare tradition förmäler, att han, då Ägypten intogs af Nebukadnezar, skall hafva blifvit, jemte sin skrifvare Baruk, förd till Babel. En annan säger, att han skall, i Tafnä i Ägypten, hafva blifvit af sina egna landsmän stenad. Sagan har ock i Kairo utvisat lians graf.

2. Att tillropa Israel med de ord, som vi annars först läsa hos Ev. Johannes: "Käre barn, akten eder för afgudarna," synes hafva varit det hufvudsakliga af Jeremia's uppgift. Af allt, som hade öfvergått Israel, ända ifrån den stund, då det genom Abrahams kallelse uttogs ifrån hedningarna, var väl ingenting mera fruktansvärdt, än de många affallen från den sanne Guden och hednagudarnas tillbedjande. Under Domarenas tid visade sig denna trolöshet synnerligen afskyvärd. Så ock inom Israels rike under Ahab *) och Hosea 2) samt inom Juda rike under Alias 3) och Manasse 4). De gudamakter, åt hvilkas dyrkan Israels barn hängåfvo sig, voro Baal, Feniciernas och Kar-

') 918-897.

729—720. 3) 741—725. *) 696-641.

598

taginensernas manliga hufvudgudomligliet*), och Astarte2), den motsvarande qvinliga, Månens gudomlighet, Gräkernas Selene 3). På höjder och på sina tak uppreste de altaren åt dessa gudomligheter, prydande desamma med dessas bilder. Derföre hade den jemförelsevis fromme konung Josia, i sin regerings tolfte år, 628, tagit sig före, att från afgudatillbedjandets styggelse rensa Herrans förbunds folk, att "rensa Juda och Jerusalem från höjderna och Astarte-bildstoderna, nedbryta Baalims altaren och bijderna der ofvanuppå," 2 Krön. 34: 3—7. Men detta försök till det ondas öfvervinnande lyckades han endast delvis genomföra. Reformationen trängde föga längre än till sjelfva regeringen : hos folket och dess mäktige frodades förderfvet ännu ohejdadt. Att skoningslöst uppdaga, bestraffa ocli om möjligt häfva detta, var Jeremias kallelse.

3. Men detta afguderi i gröfre mening, ikonolatrien, var icke det enda, hvaremot Jeremia, såsom en teokratiens tjenare, hade att kämpa. Med tillbedjandet af hedningarnas gudar sammanhängde ock förlitandet på hedningarnas verldsliga makt och väldighet. Och vid den tid, då Jesaja slutade sin profetiska verksamhet (omkr. 700), och det kaldäiska väldet, såsom verldsmakt, började träda i stället för den nu mer och mer tillbakagående assyriska

') Utan tvifvel var Baal (beslägtadt med Babyloniernas Bel) namnet på Solens gud. Af Gräkerna jemfördes Baal med Herkules, Kronos och Zeus. Detta hindrar dock ej, att hufvudbetydelsen var den nämda, Solens gud, principen för naturens befruktande. Mindre sannolik är den hypotesen af Gesenius, att Baal var planeten Jupiter, den asiatiska astrolatriens lyckans stjerna.

2) Hebr. mniL:i> eller mrr£2>, som Gesenius härleder från det syriska |Skia| stjerna.

3) Astarte plägade annars af Gräkerna sjelfva paralleleseras antingen med Juno, eller med Yenus. Gesenius, som af Baal gör den manliga lyckans stjerna, Jupiter, gör af Astarte den qvinliga lyckans stjerna, Yenus.99

verldsmakten, för att i sinom tid för Juda rike blifva hvad denna sistnämda redan hade blifvit för Israels, stod Ägypten ännu af österns makter obesegradt, ville ännu täfla om verldsherraväldet och sparade fördenskull inga

medel, att i förbund med sig indraga närgränsande folk, helst dem, hvilka, såsom Israels, bodde emellan de täflande. Var det nu så, att Judafolket, som lärt, att af de österländska makterna frukta det värsta, slöt sig till Ägypten, så var det gifvet, att det i stället hade de förstnämda till iiende, och sattes då i stor frestelse, att vänta sitt skydd emot desamma, icke från Honom, som hafver all makt äfven på jorden, utan från Ägypten, och att sålunda sjelft öfvergifva sin ställning såsom Guds folk. Så se vi, hurusom konung Jojakim, under de första åren, på den ägyptiska konungamakten grundade sin egen. Sådant kunde dock ej fortfara längre än striden om verldsherraväldet var oafgjord. Till afgörande kom det ock genom slaget vid Karkemisch (Circesium) vid Eufrat år 606, då Nebukadnezar, genom en lysande seger öfver Farao Neko II, helt krossade Ägyptens makt. Men äfven efter denna tid, och sedan Jerusalem och Judafolket formligen kufvats af Kaldäerna ocli blifvit dem skattskyldigt, visade förbundsfolkets konungar, ständigt påverkade af sina falska profeter, benägenhet, att, genom förbund med Ägypten, frigöra sig från detta tvång. Det var en sådan dubbelhet och menniskoförtröstan, som gaf sista impulsen till Jerusalems fall. Till Jeremia's kallelse hörde derföre, att varna, icke blott för Baal och Astarte, utan ock i allmänhet för menniskomakt, en afgud, hvaraf Herrens förbunds folk allra oftast lät sig förföra.

4. Denna uppgift se vi nu i Jeremia's profetior med största trohet utförd. De sönderfalla i tvenne till innehållet väsendtligt skilda afdelningar, af hvilka den förra omfattar profetior rörande förbundsfolket sjelft och dess inre förhållanden, k. 1—45, den sednare deremot, k. 46— 51, profetior emot utländska folk.

Det förra af dessa tvenne slag, k. 1—45, utgöres dels af sådana, som uttalades fore Jerusalems förstöring, k. 1—39, dels af sådana, som uttalades efter densamma, k. 40—45. Således behandla vi här

1) k. 1—39. Denna del innefattar en samling af profetior, hvilkas ordningsföljd i Jeremia's Bok ingalunda angifver tidsföljden för deras uppkomst. Dessa profetior hafva af någon, sannolikt Jeremia's skrifvare Baruk, blifvit efter deras sammanhang och likhet till innehållet sammanförda. Med visshet gäller detta om k. 7—39. Om derföre, icke dessa kapitels egen ordningsföljd, utan de tidsförhållandens, som utgöra deras föremål, tages till ledning vid undersökningen af deras innehåll, så kunna de sägas tillhöra följande fyra perioder:

a. tiden från Jeremias uppträdande i trettonde året af Josia's regering intill det fjerde af honung Jojakims eller slaget vid Karkemisch m. a. o. tiden 627—606 f. Chr.

Hit höra:

aa. k. 1: 4—6: 30 (slutet), som förkunnades under profetens första uppträdande: "J af Israels hus ären trolöse mot Mig. Derföre skall man få höra en klagelig gråt och jämmer af Israels barn på högarna, derföre att de illa gjort, och Herren sin Gud förgätit hafva" o. s. v. (1: 20, 21).

bb. k. 22: 1—19, som skildrar ställningen under Jojakims afhängighet af Agypten.

cc. k. 36: 1—8: alla hittills af Jeremia uttalade profetior sammanfattas i en bok och föreläsas offentligen; detta år 606, men före slaget vid Karkemisch.

dd. k. 25: profetian om de sjuttio åren af Judalandets samt dess grannländers afhängighet under Kaldäerna, om tiden 606—536 (= 70 år).

b. tiden från fjerde året af Jojakims regering (slaget vid Karkemisch) till lians regerings åttonde år, då Judar första gången bortfördes till Babel: 606—602. Hit höra:

aa. k. 27: 1—11: Kaldäen hade segrat: alla angränsande folk borde böja sig under dess makt: Jeremia får befallning att taga på sig ett ok, samt sända detta till vissa grannfolk.

bb. k. 35: Rekabiterna framställas af profeten i templet såsom föredöme för de öfriga Judarna. Rekabiterna, üpm-!, voro enligt detta ställe afkomlingar af en viss101

Rekab ssi v. 8, hvilkens son Joiiaclab, som an-

sågs för deras andelige ättefader, hade pålagt dem en regel, ett slags nazirlöfte, att aldrig öfvergifva fädernas

enkla nomadlif, således icke befatta sig med åkerbruk, samt bo i tält. Derjemte skulle de afhålla sig från vin (v. 6—10). Enligt 1 Krön. 2: 55 hörde Rekabiterna till den med Israel förbundna Keniter-stammen, och Jonadab var tvifvelsutan den Jonadab, Rekabs son, hvilken, enligt 2 Kon. 10: 15, 23, lefde på Jehus tid 884—856 f. Chr. När nu, under det Rekabiterna, i något till Palästina angränsande distrikt, fortlefde i troget iakttagande af det för dem bestämda lefnadssättet, Nebukadnezar plötsligen bröt in och närmade sig Judalandet, flydde de till Jerusalem, såsom varande en starkt befästad stad. Vid detta tillfälle var det nu som Jeremia ställde dem fram i templet, såsom ett föredöme af enkelhet och försakelse i motsats till den i Jerusalem allmänt rådande flärd och yppighet, hvilka lian fann sig nödsakad, att, så kraftigt som möjligt, bestraffa.

cc. k. 36: 9—32 (slutet): andra föreläsandet ur den af Jeremia föranstaltade och hans profetior innehållande skriften; den första svårare förföljelsen mot honom.

dd. Jeremia hotar med deportation och förföljes för andra gången: k. 26: 1—6; 7—10; 26: 7—24 (slutet); 11: 1—8.

ee. Jeremia i sin fädernestad förföljd, fördrifven k. 11: 9—12.

ff. Jeremia vid Eufrat; Jeremia ocli linnegördelen: k. 13: 1—11.

gg. Jeremia åter i Jerusalem, v. 12—20.

c. tiden från slutet af JojaJcims regering, då Judar andra gången deporterades, till slutet af Jojakins, tiden för den tredje deportationen, år 598:

Jeremias profetia emot onda herdar, falska prester och profeter: k. 23.

d. tiden från tredje deportationen under JojaJcin till Jerusalems fall, i Zedehia^s sista regeringsår: 598—588:

aa. de tre första åren under Zedekia: k. 27: 12 ff.; 24; 29.

bb. Zedekia's fjerde regeringsår: k. 28.

cc. Jerusalems belägring: gifva sig åt Nebukadnezar är det enda medlet till stadens räddning: k. 21; 37: 3, 4; 34.102

dd. Jerusalems fall är nära: nu förutsäger Jeremia dess en gång skeende återställelse k. 30—33.

ee. Jerusalems förstöring: k. 39.

2) k. 40—45: profetior förkunnade efter Jerusalems fall, bland det af Kaldäerna i landet qvarlemnade folket, före och efter dess flykt till Agypten:

a. profetior af allmännare syftning k. 40—44.

b. trösttal till Baruk k. 45.

Den sednare liufvudafdelningen af Jeremias profetior, k. 46—51, är, såsom ofvan angifvits, en samling af förkunnelser riktade emot utländska folk.

5. Beträffande ändtligen dels k. 1: 1—3, dels k. Ji>2, är det uppenbart, att dessa stycken icke äro af Jeremia. Det förra stycket innehåller nemligen en historisk föranmärkning till det hela och ett slags rubrik, hvilken i förhållande till det närmast påföljande är affattad på ett sätt, som röjer, att den gjorts af någon annan än Jeremia. Det sednare åter är ett historiskt bihang, som står i så nära öfverensstämmelse med de om samma sak handlande delarna af 2 Kon. samt 2 Krön. BB., att dess upprinnelse ur dessa synes omisskännelig. Att nu dessa stycken finnas intagna i Jeremia's profetiors bok, upphäfver dock icke dennas integritet. De göra intet anspråk på, att af denna bok utgöra integrerande momenter: de äro nemligen blott en kommenterande tradition, som blifvit Jeremia*s profetior bifogad, sannolikt af skrifvaren Baruk. Bokens öfriga del är ock ifrån dessa på det tydligaste begränsad genom ord, som säga oss alldeles bestämdt, hvarest det af Jeremia sjelf talade begynner och slutar.

6. Jeremia's profetiors äkthet har, emedan de öfverallt bära prägeln af denna profets starkt markerade och lätt

igenkänliga individualitet, i allmänhet plägat medgifvas. Emellertid har den hyperkritiska forskningen icke heller här velat blifva lottlös. Man har sålunda allra först om k. 10: 1—16, som i LXX saknas, och der för öfrigt det på det ifrigaste varnas emot ikonolatri, och v. 11 är

«103

kaldäisk, påstått, att det skulle vara af en s. k. Pseudo-jesaja, en under exilen i Babel lefvande liebrä, interpoleradt. Medgifvas bör, att den omständigheten, att v. 11 är på kaldäiska, under det allt det öfriga är på hebräiska, med rätta kan anses väcka betänklighet. Till dennas undanrödjande har man visserligen sökt göra sannolikt, att den ifrågavarande versens ord: "De gudar, som himmel och jord icke gjort hafva, de måste förgås af jorden och under himmelen" varit på kaldäiska författade derföre, att de äro de ord, hvarmed, enligt profetens uppmaning, Israeliterna, som nu voro bland Kaldäerna i Babel, borde bemöta dessas försök, att förleda dem till afguderi. Men detta försök, att lösa svårigheten, gör dock icke till fyllest, emedan icke blott de nu anförda orden äro på kaldäiska, utan ock de, med hvilka dessa inledas, och som äro så lydande: "Så säger nu alltså till (om?) dem:" o. s. v. Som nu dessa inledande ord, hvilka icke kunnat vara ämnade att sägas till Kaldäerna, äro i likhet med de förstnämda på kaldäiska, så återstår dock, hvad dem beträffar, äfven efter det nämda lösningsförsöket oförklaradt, af hvad orsak profeten här undantagsvis skrifvit på kaldäiska. Man har till följe häraf funnit sig manad medgifva, att versen i fråga vore en glossa. Ett sådant medgifvande har emellertid det felet, att vara något förhastadt. Ty då innehållet af såväl den nästföregående v. 10, som den nästefterföl-jande v. 12, äro af det mest enkla och omisstydliga innehåll, hvartill här en glossa? Och huru förklara, att annars ingenstädes, icke ens vid de allra svåraste och mörkaste ställen inga kaldäiska glossor förekomma? Antagligare torde måhända kunna anses, att det kaldäiska språket, såväl i nu ifrågavarande vers, som i G. Testamentets flesta kaldäiska delar för öfrigt (i Daniel och Esra endels), härleder sig deraf, att, sedan G. Testamentet hade blifvit återgifvet på kaldäiska i öfversättningar, hvilkas första tillvaro må förläggas möjligen redan till tiden kort efter exilen,104

med visshet till tiden näst före den mackabäiska, den längst bibehållna hebräiska handskriften blifvit korrumperad å nu ifrågavarande ställen, och att, sedan det förhållandet blifvit upptäckt vid jemförelse med de kaldäiska öfversättningarna, man sökt hjelpa saken genom att utur dessa uti den hebräiska handskriften fylla i hvad som fattades.

Att vidare bela k. 10: 1—16 icke finnes i LXX, beror sannolikast af denna öfversättnings äfven annars mångfaldigt bevisade godtycklighet.

Så har man ock om k. 48 sagt, att det skulle, icke blott ursprungligen interpolerats af Pseudojesaja, utan ock af en sednare hand öfverarbetats. De likheter, man funnit hos den i detta kapitel innehållna profetian emot Moab med den i Jes. 15, 16 har föranledt denna hypotes. Men dessa likheter hafva sin fulla förklaring redan i det förhållandet, att Jeremia ofta anförer och fritt reproducerar äldre profeters ord.

De betänkligheter i fråga om Jeremias profetiors äkthet, som man för öfrigt framkastat, förtjena icke ens att omnämnas.

7. Af k. 36 finna vi, att Jeremias profetior blefvo på det sätt i skrift uppfattade, att de, efter profetens dikterande, nedskrefvos af hans skrifvare Baruk.

Ezekiel (bNprrr).

1. Ezekiel var son af en prest Busi, och blef på samma gång, som konung Jojakin och den förnämsta delen af folket år 598 af Kaldäerna bortförd till trakten af floden Kaboras, en vensteraffluent till Eufrat i Mesopotamiens öfra del. I en trakt derstädes, kallad Tel-Abib, hade ban ett hus och lefde i äktenskap. I femte året af sin exil, 593, började han profetera, och fortsatte dermed åtminstone till sextonde året efter Jerusalems förstöring, således 593—572. Om hans sednaste lefnadshändelser ocli död vet man intet.105

2. Jemte den andans smörjelse, som gjorde Ezekiel till profet, fanns hos honom ock ett icke ringa mått af naturens gåfvor: en glödande känsla och fantasi, genomträngande viljekraft, ocli en bildning, hvaraf på hans tid endast få voro i besittning. Till den judendomens andeliga förnyelse, som ur exilen framgick, bidrog han just

derigenom i icke ringa mån.

3. Såsom talare är Ezekiel i hög grad originel. En mängd hos honom förekommande uttryck och talesätt äro för honom alldeles egendomliga. Detta har dock ej hindrat honom, att understundom följa äldre mönster, synnerligen Pen-tateuken. Äfven aramäiskan har på lians språk mäktigt inverkat. Och om ett det urartade folkspråkets öfverhandtagande vittna en mängd anomalier och korruptioner.

4. Icke mindre karaktäristiskt är sjelfva framställningssättet. Stundom mera enkelt prosaiskt, stundom hög-poetiskt lyriskt, antar det som oftast formen af ett symboliskt och allegoriskt, och utvecklar då en utomordentlig rikedom af djerfva, gigantiskt majestätliga bilder ocli åskådningar, hvilka icke sällan framträda såsom symboliska handlingar.

5. Sammansättningen i Ezekiels profetiors Bok är mycket regelmässig och kronologisk. Ordnade omkring tilldragelsen af Jerusalems fall, såsom den mest epokgörande, bilda de tvenne hufvudgrupper, den ena den, som tillkom före, den andra den, som tillkom efter detta faktum, hvardera innehållande 24 kap.

I enlighet härmed innehålles uti Ezekiels profetiors

bok:

1) den förra hufvuddelen kap. 1—24:

a. k. 1—7: från Kaboras-exilens femte år en omständlig förkunnelse af Juda's och Jerusalems nära förestående fall.

b. k. 8—19: från denna exils sjette år: förbundsfolkets förkastande och orsaken dertill.

c. k. 20—24: från densammas sjunde (k. 20—23) och106

nionde år (k. 24): Jerusalems fall blifver förutsagdt och sinnebildligen framställdt.

2) den sednare hufvuddelen k. 25—48:

a. k. 25—32: profetior emot sju utländska folk, uttalade före, under och efter Jerusalems fall.

b. k. 33—36: Israels framtida räddning och vilkoren derför.

c. k. 37—39: denna räddnings utveckling till seger öfver fienderna.

d. k. 40—48: det blifvande messianska riket under bild af templets och landsinrättningens återställelse.

6. Emedan Ezekiels egendomlighet såsom profet öfverallt i hans profetior så tydligt framstår, har dessas äkthet aldrig egentligen blifvit bestridd.

7. Att Ezekiel sjelf skriftligen upptecknat alla de enskilta profetiorna, kan slutas deraf, att han öfverallt, hvarest det möjligen så kunde ske, talar i första person. Och att han, vid bokens samlande och redigerande, sjelf lagt hand är tydligt deraf, att i hela boken ingenstädes förekommer ringaste spår af något främmande tillgörande.

BB. De små Profeterna, De tolf, ^n (iD^r), o\ /hoèevxt, diodey.anQÖrpyrnv.

Emedan de små profeterna, till antalet tolf, ända från kanons samlande förekommit tillsammans, såsom med hvarandra bildande ett helt, må de också under anförda rubrik såsom ett sådant behandlas. Och vill man då, i stället för att följa den ordning, som de i codices intaga, ocli hvilken i den alexandrinska codex är en annan än i de masoretiska, återgifva den ordning, i hvilken de synas hafva i tiden framträdt, så komma de att på hvarandra följa sålunda: Obadja, Joel, Jona, Amos, Hosea, Mika, Nahum, Habakuk, Zefanja, Haggai, Zakarja, Malaki.107

O b adj a (rp-isy).

Mannen med detta namn var sannolikt en Jude af Juda stam, livars profetiska efterlemning, utgörande ett kort stycke (21 verser) synes behandla Juda konung Jorams tid (889—885), och vara författad 889—884. I v. 20 talas nemligen om "fångna af Israels barns här, som skola bemäktiga sig de Kanaaniter intill Sarpat" och "fångna från Jerusalem i Sefarad" *). Ehuru det kan vara ganska tvifvelaktigt, hvad som med detta Sefarad åsyftas, tyckes

dock för afgörandet deraf ingen bättre ledtråd gifvas än 2 Krön. 21: 16 ff., hvarest berättas om ett anfall på Jerusalem af Filistäer och Araber, i följd hvaraf dess inbyggare blefvo (såsom slafvar?) bortförda, och Joel 3: 3, 6, hvarest omtalas slafhandel med "de Gräker." Då nu anfallet på Jerusalem, 2 Krön. 21: 16, skedde under den nämda konungen Joram, så synes man till anförda antagande med afseende på tiden och föremålet hafva ett ganska talande skäl.

Ett annat skäl till antagandet af denna höga ålder är den omständigheten, att Edom, hvars brottsliga förhållande till Israel och deraf framkallade en gång stundande straff utgöra skriftens ämne, synes ännu vara bland Israels svåraste fiender. Hvarken den assyriska eller kal-däiska makten liade således ännu fiendtligt uppträdt.

Den lilla skriften utgår från ett verkligt historiskt faktum, en öfver Jerusalem kommen olycka, och vill visa, att denna dock icke åsyftar dess undergång, att tvärtom fienderna och framför allt Edom skola varda till intet.

') "H^O. Detta anser en af Hieronymus omuämd judisk lärd vara.Bosjooms Tracicus eller Cimmericus, andra åter Sardes (Lydien), andra Sparta.108

Joel (Vkv).

Om Joel vet man icke mer än att lian var son af en Petuel ocli profeterade i Judalandet, sonnolikt i Jerusalem. Sjelfva namnets betydelse väcker vår tanke på en profet, för hvilken påpekandet och framhållandet af skilnaden mellan den sanne Gudens och de falska gudarnas dyrkan var hufvudsaklig uppgift. Ty är den, för

hvilken Jehova är Gud. Tiden för författandet har varit tvist underkastad. Påtagligt är dock, att Joel profeterat för Juda rikes invånare, således efter rikenas delning. Emellertid kan han icke tillhöra de yngre bland de tolf. Ty de svåraste fiender till Juda, han vet omtala, äro Feni-cier, Filistäer, Ägyptier och Edomiter, ännu icke Syrier eller Assyrier. Dessa sednare se vi dock uppträda redan under den sednare delen af Usia's tid (sedan 809) samt under Jotam, Ahas o. s. v. Ja redan under sednare delen af Jehoas' (Joas') regering (878—838) gjordes på Jerusalem af Syrierna under Hasael af Damaskus ett anfall, som af Joel icke omtalas. Icke ens på denna tid, slutet af Jehoas1 regering, synes således profetian i fråga hafva tillkommit. Och då deri omnämnas fiendtligheter af Tyrus ocli Sidon, men sådana icke gerna kunna hafva förekommit under de konungar i Juda, hvilka regerade närmast före den nyss-näinde Jehoas, emedan desse voro med regenthusen uti Tyrus och Sidon beslägtade, så synes intet antagligare än att Joel profeterat någon tid före den sista delen af sistnämda konungs regering, således någon tid före 840 f. Chr. Och man har, då man icke heller funnit skäl, att förlägga författandet allt för långt tillbaka i tiden, stannat vid den första delen af denna konungs regeringstid, således ungefär tiden 878—850 f. Chr.

Ämnet för Joels profetia är en för Judalandet allmän, flera år ihållande landsplåga af förhärjande gräshoppor i förening med en lika förödande torka. Fram-109

ställningen häraf har man visserligen velat fatta såsom vore den blott bild och omklädnad för profetens förutsägelse af en öfver Judalandet en gång inbrytande härskara. Men grammatiskt undersökt visar den sig dock vara förutsägelse om ett stundande öfverfall si gräshoppor, af hvilket proleten finner sig föranledd till det bättrings-rop, som utgör innehållet af denna boks första del k. 1: 2—2: 18. Efter denna följer den andra delen k. 2: 19— 4: 21, hvarest förkunnas löftet, icke blott om aflägsnande af denna straffdom och domen öfver alla förbundsfolkets fiender, utan ock om gudsstatens förhärligande såväl genom naturlig välsignelse, som isynnerhet genom en rik Guds Andas utgjutelse, dess utgjutelse öfver allt kött.

Jona

1. Öfverskriften till den bok, hvilken under denna benämning förekommer, säger oss, hvem författaren var. Det heter nemligen, att han var Amitai's son. Och om denne säger oss 2 Kon. 14: 25, att han var från Gat"' Hakefär *), en mindre stad inom Sebulons stam, ett stycke i nordnordostlig riktning från Nazaret. När denne Jona lefvat, är väl ej uttryckligen sagdt. Men då det v. 25, 26 heter, att Jerobeam II "återstälde Israels gränsor efter Herrens ord genom Jona; ty Herren såg till Israels jämmer? så framgår deraf såsom visst, att Jona profeterat f 'öre_ tiostammarikets återställelse genom Jerobeam II. Derjemte synes det mycket sannolikt, att den nöd, som bevekte Herren, att låta Israels gränsor återställas, äfven bevekt Honom, att låta detta genom Jona förutsägas, att således

förutsägelsen och dennas uppfyllelse lågo från hvarandra i tiden icke alltför långt skilda. Såsom det mest sannolika kan man således antaga, att Jona lefvat

') isnfi D3.110

och verkat under Jerobeam II (825—784). Om hans tidigare lefnadsöden är för öfrigt intet bekant, ehuruväl en af Jarki anförd judisk tradition säger, att han skall hafva varit den profetlärjunge, som, enligt 2 Kon. 9: 1, af Elisa sändes, för att smörja Jehu till konung. Eger denna saga någon historisk grund, så skulle Jona varit lärjunge till Elisa, hvilken under Joram och Jehu verkade 896—856.

2. Uti Jona's bok förtäljes, hurusom Jona får Guds befallning, att begifva sig till Ninive, för att der predika bättring. Men Jona, som härvid betänker, att "Herren är en nådig Gud, barmhertig, långmodig och af stor mildhet, och låter sig ångra det onda" (4: 2), föreställer sig nu, af hvilken oförliknelig grämelse hans rättänkande själ skulle drabbas, derest, ifall Ninives folk läte sig af hans predikan bevekas till att visa ånger, Herren skulle förbarma sig öfver en stad, på hvilken en så omätlig syndaskuld hvilade. Derföre försöker Jona att fly, blifver dock genom en underbar tilldragelse ertappad och nödgad, att utföra den mission, som var honom gifven. I Ninive förkunnar han nu ock Herrens råd och hotar med undergång efter 40 dagar. Befolkningen, från de högste till de lägste, träffas af det predikade ordet, fastar och anropar Herren om förskoning. Häraf bevekt afstår Herren från att utföra det förkunnade straffet.

3. Ätt sålunda en judisk profet såsom bättringspredikant utsändes till ett fjerran boende hednafolk, är nu något i Guds folks historia alldeles nytt. Men låg uti detta nya faktum någonting utomordentligt, så var ock på denna tid Ninives verldshistoriska ställning en utomordentlig. Ninive var hufvudstaden för jordens mäktigaste folk, och sålunda det folk, hvilket mer än något annat var egnadt, att för Herrens egendomsfolk, hvars straffbarhet alltjemt tilltog, blifva ett rätt eftertryckligt tfiktoris. Det assyriska riket och Ninive hade sålunda, med hänseende till den upptuktelse, som Israel allt framgent måste un-111

derkastas, på denna tid en särskilt och utomordentlig betydelse.

4. Af allt, som det uppenbarade ordet innehåller, torde det emellertid icke finnas något, hvaröfver så mycken be-spottelse hopats, som innehållet af denna Jona's bok. Och orsaken har varit, att det öfvernaturliga och derigenom för menniskonaturen alltid förargelseväckande här tyckts framkomma alltför öfvernaturligt, alltför ohölj dt och naket. I alla tider har derföre rationalismen af detta stycke velat göra en myt, eller allegori. Att åt detsamma anvisa en plats bland myterna, liar man tyckt sig ega en särskilt anledning deruti, att den gräkiska mytologien skulle hafva ett och annat med det om Jona's vistande i fiskens buk sagda lika och öfverensstämmande. Just i närheten af det ställe, hvarest Jona steg om bord, för att fly undan för Herren, och der det ifrågavarande undret säges hafva skett, finnes en klippa, vid hvilken en ätiopisk prinsessa Andromeda, till straff för modrens högfärd, skall, enligt en gräkisk myt, hafva blifvit fastsmidd, för att gifvas till pris åt ett denna trakt förhärjande hafsvidunder, från hvilket hon dock af Perseus skall hafva räddats. Och jemte denna saga finnes en annan, som tyckes komma det om Jona sagda ännu närmare. Om den trojanske konungen Laomeclons dotter Hesione förtäljes nemligen, att hon skulle blifvit prisgifven åt ett hafsvidunder, men att hon från detsamma befriats af Herkules, som dervid sprang in i dess käftar och i dess inre tillbragte tre dagar och tre nätter. Ur dessa myter menar man nu, att det ifrågavarande, som om Jona säges, skall hafva fått sin första upprinnelse. Men häremot anmärkes med rätta, att den sistnämda myten, hvilken här skulle företrädesvis komma i fråga, ifrån begynnelsen icke innehållit något om ett Herkules' vistande i odjurets inre, och att den först sednare af Lykofron, eller dennes uttolkare Tzetzes, skall hafva fått detta tillägg. Och då Lykofron lefde först på112

200-talet f. Chr. och Tzetzes först på 1100-talet e. Chr., och en gemenskap mellan den hedniska och judiska öfver-lemningen således kunde finnas endast derigenom, att den förra fått sin form genom efterbildande af den sednare, så synes på hela denna mellan den gräkiska myten och Jona's boks innehåll dragna parallelen knappast något afseende böra fästas.

5. Men äfven med erkännande häraf, har man dock funnit allt för mycket öfvernaturligt, icke blott deri, att Jona

skulle lefvat i en fisks buk, utan ock deri, att den mot bokens slut omtalade kurbitsen såsom man trott sig förstå, "på en enda natt uppväxte," och att den på en morgonstund förtorkades. Men hvad detta sista beträffar, så saknar det ingalunda sannolikhet, att, sedan genom maskens åverkan trädet icke mer hade sin naturliga lifskraft, den på samma gång tillskickade brännande östanvinden 2) kunde mycket snart så minska trädets förmåga, att gifva skugga, att solen kändes mera brännande än förut. Hvad åter beträffar det, att trädet skulle "på en enda natt" 3) uppvuxit, så innehåller sjelfva texten derom ingenting uttryckligt.

Deremot må det medgifvas, att Jona's vistande i fiskens buk är ett verkligt crux interpretum. Att okunnigheten härvid anmärker, det en hvalf sk skulle, för det trånga svalgets skull, icke kunna uppsluka en menniska ostyckad, förtjenar väl neppeligen att nämnas, då texten ingenstä-

?

2) rpip-nn Ö"Hp fill, enl. LXX: nvfv/ua xuv(Su)vog avyxatcov; enl. Vulgata: ventus calidus et urens. Observeras må, att stamordet till rTUi-^n betyder: göra en inskärning. Deraf påtagligen

frätande, brännande. Att östanvinden i Palästina ocli dess grannländer är förtorkande, är ock en känd sak. Se Raumer p. 91.

') Hitzig.113

des nämner något visst slag af fisk Deremot vet man, att Medelhafvet och Joppes kuster äro uppfyllda af hajar a), såsom ock, att detta djur plägar uppsluka hela menniskor, såsom man kunnat se hos fångade hajar, hvilkas inelfvor öppnats. Och att möjligheten för en menniska att i ett djurs inre tillbringa någon tid, och dock blifva vid lif, icke kan naturhistoriskt bestridas, hafva naturforskare, sådana som Bochart, Eichhorn, Rosenmuller och Blumenbach medgifvit3). Men det bör dock till slut medgifvas, att från vetenskapens nuvarande ståndpunkt, Jona*s tredygnsvistelse i fiskens innandöme måste betraktas såsom ett under.

Denna omständighet har nu för dem, som i tillvaron af under icke kunna se annat än en förargelseklippa, blifvit en anledning, att betrakta hela framställningen i Jo-na's bok såsom en allegori, en parabel. Dervid har man såsom dess hufvudtanke och syftemål ansett vara, att visa, antingen

1) huru en man, som af Gud är ämnad till något stort, kan af honom, äfven emot sin vilja, underbart uppehållas; eller

2) huru Gud är, icke blott Judarnas, utan ock hedningarnas Gud och Frälsare; eller slutligen

3) att inför hedningarna, som bespottade kristendomen för dess ouppfylda profetior, visa, hvad som, der en profetias uppfyllelse uteblifvit, var orsaken dertill. Men ehuruväl Skriften innehåller ett stort antal parabler, synes man dock icke kunna anse denna skrift innehålla en sådan. Man har nemligen anmärkt4), att parablerna annars alltid utgöra en del af ett läroföredrag, men att

1) Det hebr. ordet är bila ;n, J^1!, det gräkiska xrjicx;.

2) Squalus v. canis carcharias.

3) Jfr Hävern. till Jona.

*) Jfr Sack, Apol. öfvers, af Boëthius p. 404.

5114

detta icke kan sägas om det uti Jona's bok, hvilket man velat anse såsom en parabel, då boken i sin helhet, såsom innehållande tvenne väsendtligt olikartade berättelser, saknar ett läroföredrags enhet. Man har vidare, hvad som ock liar ännu mer att betyda, anmärkt, hurusom det är utan exempel, att i den bibliska parabeln "verkliga folk och menniskor förekomma och i sådana förhållanden anföras, hvilka de samtida rätt väl kunde fatta såsom historia;" såsom ock, att, om detta här alldeles enstaka och undantagsvis vore förhållandet, dock ingenting i texten sjelf finnes, hvaraf "läsaren kunnat inse, att denna historia icke var en verklig, utan en lärodikt." Men detta försök, att

af Jonas boks innehåll göra en parabel, skall helt visst misslyckas, om Skriften får tyda sig sjelf. Bevisande uti ifrågavarande hänseende är t. ex. 2 Kon. 14: 25, hvarest talas om Jona, såsom om en historisk person, och Jerobeam II:s eröfringar sägas utgöra en uppfyllelse af hvad Jona Amitai's Son förutsagt. Ej mindre betydelsefullt är Matt. 12: 39—41, hvarest Christus jemförer Sig med Jona, såsom med en före Honom lefvande historisk person. Att Jona der är betecknad just såsom historisk person, framgår ock deraf, att drottningen af Söderlandet strax efteråt v. 42 nämnes. Men att drottningen af Söderlandet icke är någon till en blott parabel eller myt hörande personlighet, utan en historisk, är genom 1 Kon. 10: 1 ff. till fullo konstateradt.

Det i Jona's bok framställda vill förvisso blifva för-stådt såsom en verklig tilldragelse. Och vi återkomma således till det, att här är tal om ett under. Denna uppfattning bekräftas ock af Jesu egen mun, som kallar tilldragelsen med honom ett tecken, orj/nelov. Men skall något ljus kunna spridas öfver undret med Jona, så måste man dessförinnan vara på det klara i den allmänna frågan, huruvida ett under är tänkbart, m. a. o. huruvida det finnes i verlden någonting annat än natur och natur-115

krafter, eller om der också finnes ett öfver naturen upphöjdt, öfversinliga öfver hela naturen rådande och densamma beherrskande väsende. Erkännes icke detta, då är med allt forskande här intet vunnet. Föremålet är oss då blott en myt. Men då måste man ock till myterna hänföra allt i den heliga historien, som utan antagande af under icke låter sig förklara. Man måste då neka verkligheten t. ex. af sanheribska härens undergång, såsom den i Skriften förtäljes; såsom ock försök, att ur historien bortförklara denna tilldragelse, verkligen gjorts. Men förnekar man detta naturligt sedt oförklarliga, som en gång säges hafva utanför Jerusalems murar inträffat, då bör man sammalunda förneka hvad som dersammastädes en annan gång säges hafva skett. Man bör då ock förneka sanningen af hvad den allmänna profana historien har att förtälja om den macedoniska hären och Alexander, då han, såsom häfdatecknaren säger, med lågande vrede ilade mot Jerusalem, men utanför dess murar träffade det af öfverstepresten Jaddua anförda obeväpnade folket. Och hvad säga oss derom dessa häfder, hvilka ju annars pläga äga vitsord? Jo, att den segerdruckne härföraren helt plötsligt förändrades till hela sin hållning, steg af sin häst, och, till hela sin krigshärs förvåning, med vördnad nalkades Jaddua, samt, i stället att ödelägga Jerusalem, gick fredligt in i staden, offrade i templet och begåfvade det med skänker. De säga oss ock, att orsaken till detta ovanliga förhållande var, enligt hvad Alexander på tillfrågan sjelf meddelade, den, att, då han för flera år tillbaka höll på att uppgöra planen till det persiska fälttåget, han under natten hade i en dröm sett en man med samma drägt och utseende, som den öfverstepresten, hvilken nu gick honom till mötes, och att denne bjudit honom att utan all tvekan börja sitt företag. Skola vi nu förneka, att detta verkligen sålunda tillgick, blott derföre att händelsen synes oss underbar? Skola vi våga ett så-

8*116

dant förnekande? Nej, det behöfves ingen djup blick i historien, för att kunna komma till det antagandet, att Alexanders dröm i Dius var en rörelse af Hans finger, som Israel bevarar, ett medel, att från Herrens förbunds folk afvända den förstörelse, som nu skulle öfvergå Asien, och dervid krossa den verldsmakt, som för det af Herren utvalda folket annars lätt kunnat blifva helt förstörande, den persiska. Men ur en med denna alldeles likartad verldsplan kan man då ock förklara Jona's bättringspredikan i Ninive. Det assyriska folket, hvilket ungefär hun-hra år sednare var våldsamt nog, att låta tio af Israels stammar spårlöst försvinna, skulle emellertid genom denna predikan föras till medvetande deraf, att det sistnämda folket stod under beskydd af en gudamakt, som, ehuru för dem ännu okänd, hade ett ord att säga äfven till dem, och hvilken de derföre borde akta sig för att, genom öfvermodigt våld på Hans utkorade, trotsa och förolämpa. Och låter sig motivet för Jona*s uppträdande i Ninive ur denna plan förklara, så hafva vi i och med detsamma funnit motivet för den med honom inträffade underbara tilldragelsen. Ty intet kunde väl tänkas mäktigare än denna, att försätta honom hel och hållen in i den känsla af Guds allmakt och nåd, som en bättringens predikare behöfver. Och blef den underbara händelsen, såsom sannolikt är, af Jona sjelf för Ninives innevånare förtäljd, så måste också den, sedd i belysningen af berättarens hela personlighet, hafva på ett folk, sådant som det ninivitiska, mäktigare än något annat bidragit, att väcka till besinning och aktgifvande på det förkunnade.

Betraktad såsom botpredikant i Ninive, har Jona sålunda en teokratiskt-pädagogisk och kosmopolitisk betydelse : hans verksamhet afser, att hos Assyriens folk framkalla en sådan stämning i förhållande till Israel, att det förra kunde för det sednare vara ett tuktoris, utan att blifva ett förstörelse verktyg. Men denna uppgift förverkligar117

Jona såsom förkunnare framför allt af Guds helighet. I denna egenskap ser lian alla Guds egenskaper likasom uppgångna ocli till ett sammanfattade. Rädd att Herren skall lemna Ninives orättfärdighet ostraffad, söker han undfly kallelsen, att predika i den staden. Ocli när det, som han fruktade, verkligen inträffar, förklarar han, under bitter klagan,£att han vill hellre dö än lefva. Jona's uppträdande får härigenom på samma gång en typisk betydelse. Såsom Josef förebildar den Christi kärlek, hvarmed Han på dem, som varit Hans hätskaste fiender hopar all sin välsignelse, så förebildar Jona den Christi helighet, som fordrar sin upprättelse, hvilket offer än dertill månde erfordras. Ocli såsom Christi helighet och derpå beroende segerkraft uppenbarar sig företrädesvis i Hans uppståndelse från de döda, så åskådliggöres denna Jona's förebildande karaktär framförallt genom det faktum, hvaruti Christi uppståndelse har sin motbild, nemligen Jona's vistande i och" utgående ur fiskens inre. Detta antyda ock Christi ord Matt. 12: 38—40: "Några af de skriftlärda och farisäer svarade och sade: "Mästare, vi vilje se tecken af dig." Svarade lian: "Detta vrånga och horiska slägtet söker efter tecken. Och åt dem skall intet tecken gifvas, annat än profeten Jona's tecken. Ty såsom Jona var i tre dagar och i tre nätter i fiskens buk, så skall menniskones son vara i tre dagar och i tre nätter i jorden." Yi förstå häraf, att Jona har, icke blott den nämda religiöst-kosmopolitiska utan ock en typisk betydelse, hvilken allt i hans skrift måste underordnas, och att Christi död och dödens öfvervinnande genom honom är det, som denna typ vill framhålla.

Amos

Ehuru underrättelserna om denne profet äro få, vet man dock, att han var en fåraherde från Tekoa, ett118

obetydligt ställe i Judäen rakt söder om Jerusalem och Betlehem 1), samt såsom sådan en olärd man. Tillochmed hans natursgåfvor synas hafva varit medelmåttiga, utan att han derför var en obildad man. Oaktadt denna yttre oansenlighet blef han af Herren kallad, att i Betel2), der den hedniska numera äfven i Palästina här ocli der gängse kalftjensten hade ett hufvudsäte, bestraffa de tio stammarnes rike. Till uppväckande af denna ropande röst i öknen var i Israels rike anledningen nu synnerligen stor, då genom lyckliga krigståg af Jerobeam II, under hvilkens regeringstid Amos uppträdde, landet liade uppnått sin största utsträckning, och jordisk makt, yppighet och utsväfningar börjat insöfva folket i sorglös säkerhet. Rikets häraf påskyndade undergång var nu Amos kallad att förkunna. Och detta sitt värf synes han hafva utfört under sednare delen af den nämda konungen Jerobeam II:s regering (825—784) och under det Usia regerade i Juda rike (810—758), således ungefär 810—784.

Amos' profetior äro efter en väl genomtänkt plan med hvarandra sammanställda till ett skönt ordnadt och afrundadt helt, Dettas förra del, k. 1—6, innehåller profetior i en mera enkel och oprydd stil, hvarmedelst profeten öfver hela Israel, men isynnerhet öfver de förstockade i Samaria, k. 3: 12; 4: 1; 5: 1, afkunnar domen om deras rikes förstörelse och deras landsflykt. Den sednare delen åter, k. 7—9, framställer först detta straff i hotande syner och symboler, och öppnar till slut utsigt på en efter domen stundande upprättelse af "Davids förfallna hydda," de tio stammarnas folk.

') Ungefär lika långt söder om Betlehem, som detta ligger söder om Jerusalem: 12/3 sv. mil från Jerusalem och något mer än 4/s sv-mil från Betlehem.

2) En stad, som låg på gränsen mellan Juda och Israels riken,

men som vid delningen kom att höra under det sednare.119

Denna profetia synes profeten någon tid efter dess mundtliga uttalande hafva sjelf skriftligen författat.

Hosea (y^in).

Något sednare än Anios och något tidigare än Jesaja uppträdde i de tio stammarnes rike, likasom Amos, och med samma kallelse, profeten Hosea, son af Beeri, en annars obekant borgare i Efraim. Tidpunkten för hans verksamhet var, närmare bestämd, den under sednaste delen af Jerobeam II:s regering, och sedan under växlande

herradömen eller anarkier ända in i Hoseas regering *), samt, hvad Juda rike för samma tid beträffar, under konungarna Usia, Jotam, Ahas och Hiskia, eller 790—725. Under denna tid stod Efraim, till följe af Jerobeam II:s lyckliga härfärder på höjden af sin makt och lycka, och hade på samma gång uppnått det högsta måttet af afgudiskt väsende och sedeförderf. I likhet med Amos hade nu Hosea att öfver allt detta afkunna Guds dom, hvars första inträdande han också såtillvida fick upplefva, som, efter all sannolikhet, Salmanassars första infall (omkr. 725) redan under hans tid inträffade.

Hosea^ profetiors bok har tvenne hufvuddelar. Den första, k. 1—3, innehåller symboliska handlingar, hvar-medelst Efraims ställning till Herren, såsom en otrogen maka, framställes. Den sednare delen, k. 4—14, innehåller väckelse- ocli uppmaningstal med hänseende till det stundande straffet.

Såsom Hosea i tiden närmast föregår Jesaja, så är han ock bland de mindre profeterna den, hvars språk och framställningssätt genom en väldig högpoetisk åskådning, djerfva, vulkaniska öfvergångar, tankarnas kraft och uttryckets skönhet närmast liknar dennes.

') Denna började 729 f. Chr.120

I likhet med Amos synes han efter slutad talareverksamhet sjelf uti den bok, som bär hans namn, hafva sammanfattat sina profetiors hufvudsakliga innehåll.

Mika (s-öia)

I likhet med Amos, var Mika från Judäen, nemligen från Moräschät-Gattett ställe, som synes hafva legat i den filistäiska staden Gåtts närhet, men som annars angifves hafva legat ett stycke norr om Eleuteropolis, som låg rakt i sydvest från Jerusalem inemot filistäiska gränsen. Tiden för hans verksamhet var den under Juda's-konungar Jotam, Ahas och Hiskia, eller 758—700 2).

Med Amos och Hosea öfverensstämmer Mika dels deruti, att han, såsom de, förutsade Samarias fall, dels deruti, att hans profetiors bok, i likhet med deras, icke innehåller ett detaljeradt utförande af någon hans förkunnelse, utan en mera allmän sammanfattning af de vid en mängd olika tillfällen gjorda förkunnelsernas hufvudinnehåll. Men från dessa skiljer han sig deri, att hans bok till största delen afser Juda rike.

I det nu Mika kraftigt bestraffar förbundsfolkets brottsliga förhållande i allmänhet, isynnerhet dess benägenhet för den hedniska afgudatjensten, de mäktiges vinningslystnad, domarenas orättfärdighet och de falska profeternas lögnspådomar, förutsäger han å ena sidan Samarias ocli Jerusalems och dess tempels förstöring, samt folkets bortförande i fångenskap, men å andra sidan, att efter dessa Herrens domars utförande en räddningens dag skulle inbryta, och en qvarstod af det splittrade Israel, genom upptagande i Messias' rike, åter förhärligas.-

') r>3 nunia.

a) Mika Hammoraschti var således en annan än Mika Jemla eller Jimla son, som profeterade under konungarna Ahab och Josafat (917—889 f. Chr.) uti Israel.121

Denna sin profetiska skrift kan Mika anses hafva författat åren 725—22 f. Chr., eller under tiden från det att konung Hiskia tog sig före, att i hela landet utrota afguda-tjensten 1), intill dess att Samarias fall inträffade.

Om nu Mika i vissa afseenden är att jemföra med Amos och Hosea, så liar han dock, livad sjelfva stilen beträffar, sin närmaste vederlike i Jesaja. Genom tankarnas djerfva ocli höga flykt, genom föredragets klarhet och liflighet, bildernas rikedom samt. de figurliga talesättens friskhet och egentlighet kan formen sägas verkligt jesajansk.

Na hum (ain:).

Om denne profets lefnadsförhållanden veta vi, att han var från Älkosch2), ett obetydligt ställe i Galiläen, möjligen det nuvarande el-Kauzah, som ligger ett litet stycke väg från Tibuin, som åter ligger i allra öfversta delen af Galiläen 3). Tiden för hans verksamhet var den, som följde närmast efter de tio stammarnas rikes undergång, 710—699 f. Chr. Han profeterade i Juda om Ninives förstöring och den assyriska verldsmaktens undergång och utgör genom denna sin verksamhet, så att säga, ett komplement till Jona.

Förbises må ej, att Nalium profeterade på en tid, då Assyrien ännu stod på höjden af sin makt ocli ära, och just hade förstört Israels rike, samt på det kännbaraste skakat och förödmjukat Juda. Med all bestämdhet finna vi här om en fjerran belägen hednisk hufvudstad en verldshistorisk tilldragelse förutsagd, hvars uppfyllelse också historien vet omtala. Väl har man om tidpunkten för denna

*) Denna tidpunkt fa vi derigenom bestämd, att Mika så ofta bestraffar afguderiet, som således till denna straffvärda grad icke lärer kunnat ega rum efter utrotningen genom Hiskia, 2 Krön. 31: 1. ') tfjpbfit.

3) Ungefär midt emellan Medelhafvet och Jordan.122

uppfyllelse icke varit fullt ense, i det somliga trott, att denna inträffat under Nabopolassar, andra åter först sednare. Men om vi sätta tro till Herodots uppgift, skulle den dock sannolikast timat genom mediska konungen Cya-xares II år 606 eller 605 f. Chr. Enligt andra intyg först 597 f. Chr.

Habakuk (ppnn).

Af slutorden i den bok, som bär Habakuks namn, deri det heter: "till sångmästaren på mina strängaspel," har man "velat sluta, att han skulle tillhört Levi stam såsom den, ur hvilken sångarena togos. Och då man af hans förutsägelse af Kaldäernas infall, såsom något tillkommande, finner, att han lefvat före detta, men enligt k. 1: 5, der det heter, att den omstörtning, som profeten vill förutsäga, skulle inträffa i det då lefvande slägtets tid *), men på samma gång vara något, hvaröfver detsamma skulle råka i bestörtning och undran 2), således något, som ännu icke ens i sina prodromer gjorts för detsamma bekant, så kan man antaga, att denna förkunnelse skett omkring en menniskoålder före Jerusalems intagande. Och då man derjemte, att döma af vissa uttryckssätt, synes hafva skäl antaga, det Habakuks verksamhet föregått Jeremia's, så synes skäl vara, att anse densamma hafva egt rum inom åren 650—627 3) f. Chr.

Habakuks profetia har trenne kapitel, af hvilka det första innehåller just förkunnelser om Kaldäernas infall och Jerusalems förstörelse, det andra förutsägelsen om sjelfva detta straffredskapets, Kaldäernas, störtande, det tredje den troende församlingens svar på denna dubbla

3) Således under konungarne Manasse (696—641), Amon|(641—639) och Josia (639 - 609).123

förutsägelse, såsom uttryck af de känslor och rörelser, som dessa båda förkunnelser hade i profetens sinne uppväckt.

Sjelfva framställningssättet hos Habakuk är att förlikna vid det lios Mika: der är samma skönhet i uttrycket, samma kraft, samma höga tankeflygt. Skillnaden dem emellan vore måhända den, att den förre företer en något mera glödande fantasi, och ett mera originelt språk.

Zefanja (r-pDs::).

Denne var sonsons sonson till en Hiskia, som efter all sannolikhet icke kunde vara någon annan än konungen med detta namn. Emedan Ninives förstöring är för honom ännu något förestående och afguderiet tyckes till en del fortfara, har man ansett tiden för Zefanjas uppträdande vara den, som närmast föregick och närmast efterföljde den af Josia i trettonde året företagna afgudatjenst-utrensningen, eller närmare bestämdt åren 640—625 f. Chr.

I sin profetiska bok synes Zefanja hafva sjelf sammanfattat hufvudinnehållet af hvad af honom blifvit för-utsagdt. Han förkunnar deri, att en Herrens vredes dag är i annalkande öfver Juda ocli andra länder och folk. Det allmänna föraktet för hans nåd hade detta till följd. Men om denna varning fick blifva till väckelse, så skulle hjelp af Zion blifva dem gifven.

Tillsammans med Jeremia och Habakuk bildar Zefanja ett tremannaförbund, som gemensamt hade till uppgift, att förutsäga Kaldäernas ankomst, och de följder, denna för Guds folk skulle medföra. Genom en högre och renare stil skiljer sig dock Habakuk från de öfriga, hvilkas produkter också pläga hänföras, icke till den hebräiska literaturens blomstringsperiod, utan till den exiliska.

Haggai (^fi) och Zakarja (n;pm).

Sedan den medopersiske härföraren och konungen, hvilken vi pläga kalla Cyrus, hade medgifvit det fångna124

Israel frihet, att återvända till sitt hemland, år 536 f. Chr., och ett större antal Israeliter, 42000, hade återvändt under ledning af Serubabel samt öfverstepresten Josua, företogs under dessas öfverinseende templets återuppbyggande år 534 f. Chr. Men Samaritanerna, som vid denna tid hade begärt att i tempelbyggnaden få deltaga, och på denna begäran fått afslag, hade hos medopersiska hofvet derhän förtalat Judarna, att detta år 530 f. Chr. lät utgå ett dekret om tempelbyggnadens inställande 1). Denna tick då ock hvila ungefär ett decennium, hvarefter den ånyo företogs år 519 f. Chr. och fullbordades år 516 f. Chr. Men emot detta dess återbegyunande reste sig efter det långa stilleståndet mäktiga hinder genom folkets medelst förtryck och lidanden alstrade religiösa försoffelse och modlöshet. Att nu häfva detta hinder uppstod först Hag-gai och tvenne månader efter honom Zakarja i andra året af Darius Hystaspis1 regering det nämda året 519, erinrande om Guds folks ännu icke uppfyllda bestämmelse ocli uppväckande glädje och mod, att gripa verket an.

Om Haggais personliga förhållanden är annars intet bekant. Om Zakarja vet man deremot, att ban var son af en Berekja, sonson af en Iddo, hufvudman för en prest-slägt. Vid Judarnas återkomst under Serubabel och Josua kom också Zakarja till sitt land. Redan såsom ung kallades han till profet och slöt sig till Haggai, fortsättande det af denne påbegynta verket.

Under det stilen hos Haggai är icke blott utan retoriska prydnader, utan ock matt och saftlös, är den deremot hos Zakarja idel eld och lågor, och i allmänhet rik

') Detta skedde under Cyrus enligt Esra 4: 5, 24. Ett annat förbud utgick under Artaschascbta, hvilken somliga anse hafva varit Kambyses, sedan 529 f. Chr., andre Smerdis, 522 f. Chr. Artaschaschta kan dock svårligen hafva varit någon annan än Artaxerxes I, 465—424. Se H. M. Melin, Den Heliga Skrift, Esra 4: 5-7, 24; 6: 14.125

på omväxling, så att ban med skäl må jemföras med Eze-kiel. Hans bok har trenne hufvuddelar:

1) kap. 1—6: en rad af visioner, hvilka blefvo Za-karja meddelade i andra året af Darius Hystaspis" regering, i hvilka han, utgående från Jerusalems närvarande ruinerade tillstånd, låtér åter dess mål och en gång stundande förklaring träda i dagen och sålunda upprullar taflan af hela dess framtid.

2) k. 7, 8: uppmaningar och löften.

3) k. 9—14: åter en skildring af den israelitiska gudsstatens framtida öden, framhållande dels och för det första, k. 9—11, teokratiens strid med verldsmakterna och genom Messias' framträdande vunna seger öfver desamma; för det andra, k. 12—14: verldsmakternas sista angrepp på Jerusalem, Israels omvändelse, den gamla nådeshus-hållningens tillbakaträdande för den nya samt Christi rikes seger och fulländning.

Om äktheten af denna sista del af Zakarjas profetiors bok, k. 9—14, hafva olika meningar blifvit uttalade. Man har nemligen fästat uppmärksamhet derpå, att de i Zak. 11: 12, 13 förekommande orden uti Matt. 27: 9 2) sägas talade af Jeremia 3). Efter denna upptäckt har man tillika trott sig finna betydande olikheter i språk och framställningssätt mellan de första och denna sista del, och derföre placerat denna, livad dess uppkomst beträffar, dels före, dels långt efter tiden för de första delarnas författande. Underligt synes nog ock, att samme författare skulle i samma bok hafva inrymt tvenne om väsendtligen samma sak handlande delar, som på samma gång äro

1) "De vägde upp så mycket, som jag gällde, trettio silverpenningar."

5) "De hafva tagit trettio silfverpenningar, der den sålde med betalad vardt, hvilken de köpte af Israels barn."

3) "Då vardt fullkomnadt det, som sagdt var genom Jeremias profeten, som sade o. s. v."126

från hvarandra på det tydligaste åtskilda; att han skulle först genom k. 7, 8 formligen afslutat sin framställning i k. 1—6 och sedan uti k. 9—14 börjat en framställning af samma ämne, som i denna. Möjligen kan han med ett tillägg efteråt hafva velat mera specielt utföra hvad han i de första kapitlen mera i allmänna drag framställt. Men det kunde ock ligga nära, att antaga, det k. 9—14 ursprungligen funnits såsom en profetia för sig, författad af

Zakarja, men anonym, och att den sedermera, sedan man upptäckt, att den var Zakarjas verk, blifvit till de med hans namn försedda profetiorna bifogad.

Malaki ("Ottbö).

Om dennes personliga förhållanden vet man så litet, att man tillochmed tviflat, huruvida detta namn betecknar någon viss person, eller det är appellativum. Så har vid k. 1: 1 Jonatans Targum den anmärkningen: Malachias, cujus nomen appellatur Esra scriba. Så har ock LXX, utom i sjelfva öfverskriften, ordet ayyelog. Med rätta har man dock anmärkt, att, om ordet "ONirü skall fattas såsom appellativum, man lika gerna kunde så fatta andra, som annars anses beteckna individer, såsom rr-inr, rwir; o. s. v. Och hvad beträffar formen af ordet ^Nrö, så saknar den icke förklarande analogier, såsom 2 Kon. 18: 2, der i stället för r^Sii *) står I enlighet härmed skulle "ONrü vara att fatta såsom en förkortning af ordet rrDxrc.

Den, som med ordet -on^ts betecknas, var emellertid en samtida till Nehemia ocli profeterade under dennes vistelse i Jerusalem. Och då denna är att räkna allra tidigast från år 433 f. Chr., eller från trettioandra året af Artaxerxes Longimanus' regering, så skulle följaktligen Malakis verksamhet hafva begynt efter denna tid. Att

•) Se 2 Krön. 29: 1.127

tidpunkten för hans uppträdande är denna, kan man finna dels deraf, att han omtalar den efter templets förstöring åter började gudstjensten såsom kommen till full utöfning, och för öfrigt i sina beskrifningar på det trognaste åter-gifver förhållandena under ifrågavarande tid. Ar nu detta antagande riktigt, och Malaki, såsom det synes, verkat endast under Artaxerxes Longimanus, som regerade åren 465—424 f. Chr., så skulle Malakis verksamhet vara att förlägga inom tiderymden 433—424 f. Chr. 1).

Under denna tid stälde sig Malaki villigt i teokrati-ens tjenst, understödjande med sitt ord Nehemias energiska bemödanden om Israels återupprättelse, i det han erinrade om Herrens alltid bevisade godhet och trohet, och hurusom han ensam var sitt folks Gud och Fader, men huru han på samma gång för öfverträdarena af hans förbund skulle visa sig såsom en omutlig domare, hvars heliga vrede de genom en ytlig och hycklande gudstjenst, genom den trolösheten, att ingå äktenskap med hedniska qvinnor, samt genom sitt pockande ocli knotande mot Herren, nödvändigt skulle ådraga sig.

Stilen är lios Malaki mera enkelt prosaisk och saknar den inspirationens lyftning och höga flygt, hvilken för så många bland de öfriga profeterna är utmärkande. Också är hans syftemål företrädesvis, att lära och förbättra. Detta oaktadt är ännu på denna långt framskridna tid hans språk skönt och formriktigt.

C. De s. k. Skrifterna (o^rnns, L4yLÖyQacpa).

Den betydelse, man åt denna Skriftens del i dess förhållande till Lagen och Profeterna bör tillerkänna, liar

') Enligt Winer skulle dock Nehemias andra ankomst till Jerusalem icke inträffat tidigare än 414. I sådan händelse vore ock tiden för Malakis profetiska verksamhet minst tjugu år sednare än den vanligtvis antagna.128

man velat uttrycka så, att, då Lagen utgjorde det konstitutiva nch normativa elementet i den gammaltestamentliga frälsningsekonomien, och Profeterna det uppehållande och fortbildande, och båda dessa elementer vore att anse såsom ett omedelbart utflöde ur den sig uppenbarande gudomen, så skulle deremot Skrifterna till dessa föregående delar stå i ett sekundärt förhållande, i det att de vore en uppenbarelse, icke omedelbart af Guds Anda, utan af det genom Lagen och Profeterna frambragta kristliga lifvet hos de troende. De s. k. skrifterna skulle således till Skriftens föregående delar innehafva ungefär samma ställning, som den bättre delen af apokryferna har till Skriftens kanon. Men för en lärdom sådan, som denna, skall dock vetenskapen stanna i föga förbindelse. Ifall kanoniskt anseende fortfarande skall åt de s. k. Skrifterna tillerkännas, så få vi väl ock på samma gång anse, att de ur sanningens urkälla framgått lika omedelbart, som Bibiens öfriga kanoniska delar. Om en del af de s. k. Skrifterna kan det väl sägas, att de hufvudsakligen afse, att tillkännagifva ett redan existerande kristligt lif, att aflägga en bekännelse om Herrens inneboende i församlingen. Om dessa delar kan det derföre visserligen sägas, att, då i Lagen innehålles den tillhaka gående uppenbarelsen i G. Testamentet, och i Profeterna den

framåtgående, så innehålles i dem deremot den utåtgående uppenbarelsen. Men denna uppenbarelse är dock detta i högsta och egentligaste mening. Hvad åter beträffar de öfriga delarna af cle s. k. Skrifterna, så innehålla de dels profetia, dels historia, och vilja, alldeles i likhet med Profeterna visa hän till det Guds lam, som borttager de genom Lagen uppdagade synderna. En olikhet till ursprunget kan således icke betinga någon artåtskillnad mellan Skrifterna och Bibiens föregående delar. Nej, Skrifterna höra, om man afser deras innehåll och ändamål, närmast tillsammans med Profeterna. Ocli en anled-129

ning, att hänföra dem till en särskilt klass, ligger, för att icke nämna hvad som ,i formelt hänseende är öfverhufvud for dem utmärkande, förnämligast i den yttre omständigheten, att de på en sednare tid blefvo samlade och till Bibiens äldre delar fogade, mindre i någon inre olikhet.

De s. k. Skrifterna kunna, efter de beståndsdelar, hvaraf de utgöras, hänföras under trenne arter: de poetiska, en profetisk samt de historiska skrifterna.

AA. De poetiska skrifterna.

1. Att benämningen "poetiska" blifvit dessa skrifter gifven, har sin giltiga orsak, icke blott deruti, att innehållet till densamma berättigar, utan ock deri, att de nästan alltigenom hafva den hebräiska versformen. Under denna benämning hafva de ock förekommit ända sedan 300- och 400-talet, då de af Epifanius och Cyrillus af Jerusalem så benämnas.

2. Vid öfvergången till dessa skrifter synes då ock allra först den frågan böra besvaras, om på uppenbarelsens område något berättigande må tillerkännas åt poetiska skrifter och poesi. Sjelfva benämningen Tvolrjoig, görande, skapande, diktande, förråder tanken på något subjektivt, något af den fria menskliga sjelfverksamheten beroende. Och huru kan väl inom det uppenbarade objektivt gifna ordet något sådant inrymmas? Det bör nemligen medgifvas, att uti Skriften en skilnad förefinnes mellan den del deraf, som utgör profetia uti egentlig mening, och den, hvilken man betecknar såsom poetisk. Sant är, att uti den profetiska delen mycket ingår, som till formen kan sägas poetiskt, och att likaså uti den poetiska mycket ingår, som till innehållet kan sägas profetiskt. Men det må dock icke nekas, att uti de delar, man trott sig kunna karaktärisera såsom de poetiska, det gifves ett utrymme för den menskliga sjelfverksamheten, hvilket de

9130

profetiska, i enlighet med sin förut tecknade allmänna karaktär, i väsendtlig mån sakna. Huru kan då, fråga vi, denna sjelfverksamhet stå tillsammans med den det menskliga verktygets passivitet, som vi i viss mån måste anse såsom ett vilkor för hvarje öfvernaturligt den gudomlige Andens meddelande? Härpå kunna vi blott svara, att, såsom i allmänhet, uti meddelelsen af gudomlig nåd, det visar sig en fortgång, hvarigenom samma gudomliga vilja, hvilken ifrån början trädde menniskorna till mötes såsom något positivt, såsom en utifrån ovilkorligt påträngande aktivitet, sedermera träder in uti den menskliga sjelfverk-samheten, och sålunda åt menniskan meddelar sig såsom ett inifrån verkande, ett med henne sammansmält och ensartadt element; en häremot svarande fortgång tyckes förekomma redan inom den primitiva uppenbarelsen af Guds frälsningsråd genom Ordet. Sålunda är de gudomliga nådessanningarnas uppenbarande förmedelst helig poesi blott en sekundär form af desammas uppenbarande genom profetian. I denna sednare och i den förra är innehållet ett och detsamma. Samma gudomliga gåfva blef i ocli med den sednare meddelad åt, men i och med den förra genom de heliga Guds män. Och i kraft af denna den heliga poesiens i viss mån sekundära förhållande till profetian, måste den förra, ehuru ur en öfvernaturlig an-demeddelelse framgången, sägas bilda ett övergångsstadium från det i högsta mening gudingifna Ordet till det, som, likt den flod, som profeten såg ur Jerusalems tem-pelgrund bryta fram och utbreda sig öfver verlden, skall med lefvande vatten genomströmma församlingens hela framtid.

Huru nära det samband är, hvarmed den heliga poesien, detta oaktadt, är med det profetiska ordet förknippad, kunna vi finna deraf, att, uti nästan alla profeters framställningar och isynnerhet uti talen af Herren Chri-stus sjelf, allegorien ingår såsom ett synnerligen betydel-131

sefullt moment. Uti allegorien hafva vi åter in nuce allt, som under benämningen poesi låter sig hänföra. I detta

faktiskt gifna förhållande ligger då ock en helig poesis berättigande, såsom medel för gudomlig uppenbarelse, orubbligt grundadt.

3. Vi förstå häraf, att en helig poesi finnes, och att densamma är kallad, att tjena Guds uppenbarelse. Vi förstå då ock, att allt hvad i denna poesi är, med alla de olika former, hvari den under utvecklingen till sin * högsta tänkbara grad af fullkomlighet uppträder, bör i denna tjenst komma till användning. Så har ock den gammaltestamentliga poesien, att uppvisa hvad man kallar hj risk poesi, t. ex. Psalmerna, Höga Wisan, Klago-

visorna, och didaktisk poesi, den s. k. gnomiska,

hvartill äro att hänföra Salomos Ordspr., Job, Predikaren. Hvad åter beträffar de öfriga arterna af poesi, den episka och dramatiska, så har man velat påstå, att dessa, genom sjelfva sin natur, vore från möjligheten, att kunna tjena den gudomliga uppenbarelsens ändamål, helt uteslutna. Farhågan för dessa skaldeslags användning för heliga föremål har i deras myckna bruk för oheliga sin grund. Men besinnar man, att nämda artåtskilnad beror af en olikhet, som är, icke innehållets, utan formens, och att formen i ocli för sig är utan moralisk och religiös beskaffenhet, så blir nämda påståendes ohållbarhet uppenbar. Lika tomt och betydelselöst är talet om, att hos Hebräerna skulle saknats ämne för en episk eller dramatisk behandling, derföre nemligen att hos dem icke funnos myter samt hjelte- och gudasagor, likasom om till väsendet af ett epos eller ett drama hörde, att deri dessa ämnen skulle behandlas och inga andra; en begreppsbestämning föga bättre än om man t. ex. sade det höra till en bägares natur, att innehålla vatten, men icke något annat fluidum. Om Hebräernas heliga literatur icke företer produkter

9*132

hörande till nämda skaldeslag, så kan orsaken icke vara någon annan än den, att denna literatur, såsom utgörande den kristna literaturen i dess tidigaste, men just derföre föga utbildade gestalt, ännu icke hade hunnit det stadium af utveckling, der poesien under de nämda skaldeslagens form träder fram i sin högsta fulländning. Och att den hebräiska skaldekonsten inneslöt möjlighet till en sådan utveckling, derom afgifva dock vissa af dess skapelser ett konkret vittnesbörd, såsom Job och Höga Wisan, i hvilka obestridligen dramats första uppränning tydligt framträder 1). Ja äfven den episka skaldekonsten saknar icke i Skriften sin motsvarighet. Ty om t. ex. Josefs eller Jona's historia pröfvas efter måttstocken för bedömandet af ett epos, så skall det visa sig, att för en närmare öfverensstämmelse med dettas fordringar föga annat fattas än en mera fulländad form. I sin djupaste grund äro dessa skildringar af en storartadt episk natur. Ty om det också å ena sidan må medgifvas, att den episke skalden sjelf skapar, icke blott formen, utan ock till en viss grad innehållet af det, som han frambringar, ocli att deremot här är historia och faktisk verklighet, så är det dock å andra sidan lika visst, att en framställnings egenskap, att vara episk, icke väsendtligen beror deraf aff innehållet är dikt. Väsendtlig! är endast, att det ideela innehållet af en tilldragelse, verklig eller diktad, genom konstens tillhjelp träder fram med idealisk klarhet. Ocli då här är fråga om tilldragelser, som utgöra det sinliga omhöljet för tankar, hvilka genom ett öfvernaturligt Guds ingripande göras för vårt medvetande förnimbara, så synes man kunna sluta, att den innehållets idealisering, som karaktäriserar ett epos, är i detta öfvernaturliga just såsom sådant, i viss mån redan försiggången, och att således hällor en episkt-idealisk framställning af det skedda intet

») Jfr Delitzsch, Hohel. p. 80.133

annat erfordrats, än att detta i det väsendtliga med historisk trohet återgafs, men i öfrigt fick konstens form.

4. Att den gammaltestamentliga poesien, innan den af den nya tidens skifte likasom afskars från sin stjälk, ännu icke hade hunnit igenom sin blomstringsperiod, visar äfven dess form i allmänhet. Ty den rytm, hvari i allmänhet den poetiska inspirationens mera utomordentliga lifsfullhet ger sig uttryck, har här ännu icke antagit de former af en högre fulländning, hvilka sednare tiders poesi företer. Ty till denna rytm höra i denna sistnämda, icke blott en tankarnas rytm, hvilken röjer sig i de symmetriskt hvarandra motsvarande afsatser, i hvilka under tiden och i det enskilta tanke- och känsloutvecklingen fålen viss afslutning; afsatser, hvilka vi benämna verser och strofer; utan ock en ordens rytm, som vi kalla meter, och en stafvelsernas, som vi kalla rim. Den heliga hebräiska poesien har

af dessa former af takt- och motsvarighets-mässighet endast den första. Denna rytm, tankerytmen, är ock den, som den hebräiska poesien, med hänseende till sin utmärkande karaktär, i första rummet behöfde. Ty såsom den orientaliska poesien i allmänhet, så är ock den hebräiska i grund och botten en tankens poesi. Den är, såsom man plägar säga, gnomislc. Man plägar ock säga, att denna poesi är symbolisk. Ty en mycket framstående rol spelar der symbolen. Och detta just på grund af den ringa grad af utveckling, som poesien liär, såsom ännu ej kommen ur sitt barndomstillstånd, ännu hade uppnått. Ty när man genom abstraktion ville ur de konkreta företeelserna uttaga ett begrepp, förmådde man ännu ej abstrahera från alla de konkreta företeelser, ur hvilka begreppet skulle uttagas, utan qvarhöll i föreställningen en, hvilken man likasom tvingade att, jemte den betydelse, den såsom enskilt liade, äfven bära betydelsen af något allmänt. Så uppkom symbolen. Man kom sålunda att skåda t. ex. i guldet en symbol af dygd, i saltet en symbol134

af renhet och ovansklighet, i oljan en symbol af nåd, i hornet en symbol af styrka, i Örnvingarna en symbol af segerkraft o. s. v. Den hebräiska poesien rörer sig, så att säga, på symboler. Men detta på det sätt, att dess satser äro af symboler bildade. En allmänt gällande sanning blef sålunda iklädd formen af en individuel tilldragelse. Poesien blef härigenom gnomisk. Ty gnom är just en sats, i hvilken tanken framträder i denna sin-ligt individuela gestalt, t. ex. Ordspr. 9: 17: Stulet vatten är sött, och fördoldt bröd är ljufligt. 11: 25: Den, som andra läskar, han varder ock sjelf läskad. 30: 28: Spindeln virkar med sina händer, och är i konungapalats. Ar gnomen rikare utbildad och uttrycker en, på en större mångfald af samverkande omständigheter beroende, belägenhet, så öfvergår densamma till parabel eller allegori t. ex. 2 Sam. 12: 1—4. Ps. 80.

5. Men om också den gammaltestamentliga poesiens rytm är i vissa hänseenden ännu föga utvecklad, så företer dock den utbildning, den uppnådde, både mångfald och konseqvens. Dess tankerytm är nemligen:

1) versrytm d. ä. en så beskaffad tankeutveckling, hvarigenom tanken icke i en oafbrutet fortlöpande sats kommer till sitt fullständigt uttömmande uttryck, utan, efter lagen för den s. k. parallelismus membrorum, uppdelar sig i af satser, i två eller flere hvarandra symmetriskt motsvarande leder (membra), hvilka tillsammans uttömma den i dem liggande tanken, ocli till innehållet äro med hvarandra i mer eller mindre mån identiska dier likartade.

Versrytmen har följande arter:

a. genus synonymum d. ä. det slag, hvars särskilta satser blott deruti hafva något eget, att den för dem ge-

') yv(öuij, tanke, äfven kallad ticcqoiuuc, sinligt tankeuttryck.135

mensamma tanken i hvar och en af cleni från en ny sida framställes t. ex. Ts. 1: Säll är clcn, som icke vandrar uti de ogudaktig as råd, Ocli icke träder in på syndares väg, Och icke sitter der cle bespottare sitta.

Vi hafva här en vers med trenne memhra.

b. genus antitlicticum d. ä. det slag, hvari satserna äro tvenne och den sednare innehåller samma tanke, som den förre, men under den nekande formen. Dessa satsers styrka ligger uttryckt i den gamla lagen: opposita juxta se posita magis illucescunt; t. ex. Ordspr. 14: 34:

Rättfärdighet upphöjer ett folk, Men syncl är ett folks förderf.

c. genus syrdheticum, det slag af versrytm, som står på gränsen af det obundna talet, i det att de med hvarandra till deras yttre form symmetriskt samordnade satserna hafva med hvarandra till innehållet blott det gemensamt, att de handla om samma sak t. ex. Ordspr. 31: 10—1*2:

En dygdig qvinna är mycket ädlare än de allra kostligaste

perlor,

Hennes mans hjerta tör förlåta sig på henne. Och bergning skall honom icke fattas: Hon gör honom ljuft, och icke ledt i alla sina lifsdagar. Men den ifrågavarande tankerytmen är 2) strofrytm d. ä. två eller flere versers symmetriska förkuippning till ett helt, hvarigenom i deras följd på hvarandra ett jemnmått träder fram och

versgrupperua till hvarandra komma i samma förhållande, som inom versen de särskilta leder la.

En särskilt form af symmetrisk anordning förete de s. k. alfabetiska psalmerna eller sångerna, i hvilka stroferna eller verserna, stundom sjelfva verslederna äro med alfabetets bokstäfver betecknade och efter dem ordnade, så att alfabetets bokstafantal utgör det bestämmande måttet136

för sångens omfång. Denna anordning förekommer redan lios David, således i literaturens gyllene period, men endast i läropsalmer eller stycken af jemförelsevis mera sententiöst innehåll. Andamålet tyckes vara, att gifva det framstälda en prägel af noggrann och fullständigt genomförd behandling.

6. Jemföras nu G. Testamentets poetiska skrifter med Lagen och Profeterna, så befinnas de visserligen, såsom dessa, omfatta hela området af G. Testamentets uppenbarelse, beträffande dennas såväl historiska, som moraliska och dogmatiska innehåll, men innebära dock, med hänseende till det i gamla förbundets frälsningsekonomi objektivt gifna, intet uppdagande af nya, förut förborgade sanningar. Och dock måste de, om de skola häfda en plats inom det uppenbarade ordet, innehålla nytt: någonting måste genom dem vara af Gud uppenbaradt. En uppenbarelse i ordets egentligaste mening utgör ock den i dessa poetiska skrifter mer än annorstädes i Skriften åskådliggjorda och karaktäriserade subjektiva meddelelsen af Christi Anda, hvilken, ehuru försiggången i menniskan samt i henne verkad genom lagen ocli löftet, dock, emedan den, lika visst som den i dessa sistnämda objektivt tillbjudna Guds nåd, beror af en ständigt fortgående gudomlig nyskapelse, är, såsom denna, helt öfvernaturlig. Allt hvad det uppenbarade ordet i menniskornas verld förmår åstadkomma, vare sig bättringens, trons eller helgelsens verk, blifver oss i dessa skrifter medelst den mest lefvande verklighet föremåladt. Ifrån det att syndaren, utan Gud i verlden, är på allt gudomligt medvetande helt utblottad, och intilldess att det fulla upptagandet i Guds gemenskap är uppnådt, finnes väl icke, i den långa utvecklingsserien, ett enda stadium, som icke i dessa sånger är tecknadt. Och ehuru en skildring af väsendtligen samma sak fortgår uti den efter dessa skrifter följande, alla församliugens tider genomlöpande, apostoliskt kristliga literaturen, så är137

dock denna skildring, sedan den uti bibelordet blifvit autentiskt gifven, icke mera ny, och förblifver derigenom från den förra karaktäristiskt åtskild. Och om vi då, i stället att till grund för den ordning, i hvilken G. Testamentets poetiska skrifter till undersökning företagas, lägga en i många fall outforsklig kronologi, låta dem på hvarandra följa efter deras religiöst psykologiska betydelse, så framstår för vår uppmärksamhet allra först

Job

1. Vid den objektivt vunna försoningens bringande till subjektiv besittning är skuldmedvetandets uppväckande menniskans första behof. Och medlet till vinnande af detta ändamål är framförallt Herrens lag. Men detta medel, ehuru det är det, hvarigenom den deri uttalade gudomliga viljan skall göra sig till slut gällande, är på samma gång det, hvars verkan från början kan lättast undgås. Ty förhållandet emellan det från Guds sida använda medlet ocli menniskosjälen är här helt inre och andligt: för den dubbla och moraliskt haltlösa menniskosjälen är här ännu ett tillfälle, att draga sig undan för sanningens udd: hon kan här draga sig tillbaka inom den afskilda och för allt annat tillsvidare oåtkomliga verlden af sin egen fria personlighet. Förledd af sin sjelfviskliet, kan hon här af Herrens lag, i sin inbillning, tillskapa en annan, afpassad efter hennes egen böjelse och förmenta sedliga kraft. Och följden häraf blifver, att blott de gröfre syndautbrotteii för henne gälla såsom synd. Derföre gifves till skuldmedvetandets uppväckande äfven ett annat medel: straffet, lidandet. Såsom ovedersägligt och oundkomligt faktum kan detta icke bortförklaras. Men här visa sig då tvenne olika andliga ståndpunkter. Den ena är deras, som mena. att allt svårare lidande är tecken till någon gröfre synd. På denna ståndpunkt göres vedergällningsrätten obsolut138

gällande: en menniskas lycka eller olycka anses jemnt motsvara måttet af hennes rättfärdighet eller brottslighet. Denna ståndpunkt var de hos Job omtalade tröstarenas. Till nedslående af denna grundsats sändes nu det allra svåraste timliga lidande öfver den, som, enligt det dermed beslägtade sättet, att döma om menniskans syndighet, skulle vara den mest ostrafflige, och uttalar faktiskt detsamma som Christus, då budskapet kom "om de Galiläer, hvilkas blod Pilatus hade blandat med deras offer1" och han sade: x) "Menen J, att desse Galiläer voro syndare för alla Galiläer, efter de sådant ledo? Nej, säger jag eder, utan om J icke bättren eder, skolen J alle sammalunda

förgås." Sålunda blifver då den andra ståndpunktens grundsats faktiskt och oundkomligt uppdagad, att nemligen det icke tinnes någon menniska, som icke har synd nog, för att förtjena straff ocli lidande, äfven det allra svåraste.

2. Uppdagandet af denna sanning är den genomgående tanken och syftemålet i Jobs bok. Hufvuddelen utgöres af k. 3—37, skildrande den inre och yttre strid, hvar-medelst Job gjordes beredd för lösniugen af den honom tillskickade nöden, under det att k. 1 och 2 äro att anse såsom prolog, framställande det yttre inträdandet af Jobs lidanden, och k. 38—42 såsom epilog, framställande, liuru de Job tillskickade lidandena blefvo till sin djupaste grund förklarade, samt i följd deraf häfda och godtgjorda.

Ocli enligt denna hufvudplan framställes

1) k. 1: 1—2: 10: hurusom Job, en i patriarkalisk lycka och anseende lefvande man, på satans inrådan och genom Guds tillstädjelse, blir på en gång plötsligen hemsökt af allehanda olyckor: hans egendom, barn, helsa gifvas till spillo. Och dock undfaller honom icke ett ord af knot eller bristande tålamod.

2) k. 2: 11—3: 26 (slutet): vid underrättelsen om hvad som öfvergått Job skynda till honom tre lians vänner Elifas, Bildad och Zofar; men då de i sju dagar sitta stilla-

') Luk. 13: 1 ff.139

tigande, dermed betygande sina misstankar rörande orsaken till det, som drabbat Job, ocli denne sålunda känner, icke mera någon yttre tillhörighet, utan sitt allra innersta, sin rättfärdighet, sin Iromhet angripen och gjord till intet, då uthärdar han ej längre, utan utbrister i en förbannelse öfver sin födelsedag.

3) k. 4—31: samtal mellan Job och lians vänner: a) dessa, utgående från den grundsatsen, att lycka och olycka äro osviklige mätare" af en menniskas rättfärdighet, uttala, omsider tydligt, den förebråelsen, att Job i sina svåra lidanden uppbär straffet för begångna synder och brott; b) Job djupt medveten om sin oskuld, då denna pröfvas efter den af vännerna gifna måttstocken, frihet från eller skuld till grofva brott, tillbakaslår med makt och väldighet alla deras angrepp och stoppar dem slutligen munnen till: k. 4—26, utan att dock kunna utforska sitt lidandes orsak och sålunda få sina erfarenheters gåta löst: k. 27—31.

4) k. 32—37: Elihu uppträder a) bestraffar vännerna för deras ytliga och hårda dömande om Jobs sak med Herren, men på samma gång Job för hans sjelfrättfärdiga mod, erinrande, att ingen menniska är inför Gud rättfärdig k. 32, 33; b) förehåller Job, hurusom lian, genom sin klagan öfver Herreus skickelser, antastat den gudomliga rättfärdigheten, som dock städse visar sig deri, att den brottslige icke i längden får njuta framgång, och att deremot den fromme förhjelpes till sin rätt; följaktligen skall ock Job, om han böjer sig för Herrens hand, återförsättas i sin förra lyckliga ställning k. 34—37.

Orsaken till den frommes lidande hade nu genom Elihu blifvit såtillvida uppdagad, som denne visat, att så snart Herren hemsöker den fromme med olycka, han dertill har rättmätig orsak uti den synd och orenhet, hvaraf allt menskligt, således äfven den frommes fromhet, vidlådes. Elihu antog, att till en tid en oemotsvarighet kunde äga rum mellan en menniskas rättfärdighet å ena samt hennes jordiska lycka å andra siclan. Men deremot hade ban ej kunnat annat förstå, än att den ogudaktiges jordiska lycka förr eller sednare måste blifva till intet. Att Herren kan låta den allra ogudaktigaste ända intill sitt lits slut frodas i det yppigaste jordiska välbefinnande, ocli detta till140

välförtjent straff, till rättmätig förstockelse, var äfven för honom en hemlighet.

5) k. 38: 1—42: 6: Herren Gud uppträder derföre sjelf och framhåller ur skapelsens rika förråd bevisen för en åt Honom förbehållen, öfver dllt menskligt och naturligt upphöjd outforsklig vishet, utan tvifvel för att förklara, att i denna vishet ligga de hemliga driffjädrarna både till den lycka, som vederfares den ogudaktige, ocli den olycka, som vederfares den fromme.

6) k. 42: 7—17: Herren bestraffar sjelf Elifas och hans medbröder för det, att de icke hade rätt talat om Honom och Hans förhållande till Job, uppmanar dem derföre, att med ett brännoffer försona sig, samt återförsätter Job uti bela hans förra välstånd.

3. Mycket har tvistats, huruvida Job är en diktad eller en historisk person. Att det sednare är förhållandet, visar den uppgiften k. 1: 1. att han var från Uz. Påtagligt är nemligen, att med detta ord betecknas det jordområde, som, att döma af uttrycken Klagov. 4: 21, i sig omfattade Edoms land '). Landet, hvarest Job lefde, var i kraft häraf, icke dikt, utan verklighet.

Att Job är att anse såsom en historisk verklighet, intygar ock det sätt, hvarpå han dels af sjelfva Skriften, dels af den österländska traditionen omnämnes. I förra hänseendet må anföras t. ex. Ezek. 14: 14, cler Job sättes i jembredd med Noali och Daniel, Jak. 5: 11, der ban, såsom exempel af tålamod, sammanställes med Herren sjelf. Hvad åter beträffar traditionens intyg, så kan såsom exempel anföras redan Tobias bok 2: 12, hvarest Job såsom en historisk individ omnämnes a). Såsom sådan nämnes

Under Edom hörer nemligen staden Teman. Och från Teman är Elifas, en af Jobs vänner enligt Job 2: 11. Bland Edoms städer räknades ock, enligt Jer. 25: 23, Bus. Och från Bus är Elihu, en annan bland Jobs vänner, enligt Job 32: 6.

Detta gäller om Vulgata, som lärer haft till original en mera utförlig historia än den, som för den gräkiska versionen ligger till grund.141

lian ock upprepade gånger af Muhammed. Bland de gamle Syrierna och Kaldäerna voro hufvuddragen af hans historia bekanta. I Arabien är han såsom en verklig person känd och, att härstamma från honom, är der högt skattadt.

4. På hvilken tid Job må anses hafva lefvat, har likaledes varit en lifligt agiterad tvistefråga. Att han lefvat före den mosaiska tiden synes dock otvifvelaktigt 1) deraf, att hans historia i sin helhet bär en antik och patriarka-lisk prägel. Så säger han om en behjertansvärd sanning, att den borde "med jernstyl och bly inhuggas i klippan" l), ett uttryck, som erinrar om de äfven i österlandets forntid förekommande hällristningarna. Hans egendom beräknas efter antalet af boskapsdjur a). Sjelf är han såsoni familjefader äfven prest3), alldeles i öfverensstämmelse med den patriarkaliska seden 4). Af denna sistnämda omständighet tyckes klart, att Job tillhör den patriarkaliska tiderymden. Ty först under Abraham synes ett presta-döme hafva såsoni stånd begynt finnas. Sannolikheten af ifrågavarande bestämmelse framgår 2) deraf, att den za-bäiska sol- och måndyrkan, enligt k. 31: 26—28, tyckes vara den enda på ifrågavarande tid och ort förekommande formen af idololatri. Om antagandets riktighet öfvertygas vi 3) framförallt deraf, att Job k. 42: 16 säges efter sin pröfning hafva lefvat ännu 140 år. Då nu vissa omständigheter t. ex. det, att han vid pröfningen hade fullväxta söner och döttrar m. m. tyckas förråda, att han då var omkring 60 à 70 år, så skulle han följaktligen lefvat omkring 200 år. Men att en menniska kunnat uppnå denna lifslängd, är ett företräde, hvarpå endast den patriarkali-

') k. 19: 24.

2) k. 1: 3, 15-17.

3) k. 1: 5 jfrdt med 42: 8.

4) Jfr Noah Gen. 5: 20. Melkziedek 14: 18. Jetro Exod. 18: 12.142

ska tiden företer exempel. Då likväl denna ålder, om den jemföres med Noalis och hans söners, är mycket ringa, så synes antagligt, att Joh dock lefvat inemot den patriar-kaliska tidens slut, eller något före Israeliternas uttåg ur Ägypten.

5. Men om nu Jobs bok utgör framställningen af något i historien verkligen försiggånget, så frågas dock, om den då innehåller ren historisk verklighet och intet annat. Riktigast torde man härpå kunna svara, att uppränningen till Jobs boks innehåll är ren historia, men att dennas form och omklädnad i det speciela af författaren fingerats.

6. Om sålunda innehållet till icke ringa del är dikt, så är ock, eftersom äfven formen är den poetiska, att afgöra, till hvilken art af poesi Jobs bok bör hänföras. Naturligtvis måste de, som anse vissa arter af poesi vara för ett heligt ämnes framställande oanvändbara, såsom den episka osli dramatiska, inskränka sig till de tvenne återstående, och således anse Jobs poem vara antingen af den lyriska eller didaktiska arten 1). Bland de kritiker

deremot, som icke äro af denna mening, hafva somliga i Jobs bok funnit ett epos, andra åter ett drama. Man har sagt, att deri skulle finnas alla requisita för ett epos, nemligen handling, karaktärsskildrmg, intrig och katastrof. Andra hafva derjemte trott sig deri finna den till den dramatiska dikten hörande "beskrifningeas sublima och prydliga karaktär." Emellertid har man, efer en, framför allt af den engelske biskopen Lowth företagen, mycket noggrann kritisk undersökning af frågan, kommit till det resultat, att detta poem visserligen såtillvida kan sägas vara dramatiskt, som det med hänseende till fakta, såsom afvikande från den strängt historiska noggrannheten, påtagligen fingerar, har dialog samt en trogen och konseqvent karaktärsteckning; men att det deremot bestämdt saknar

M Keil tyckes böjd att hänföra Jobs poem till de lyriska.143

intrig ocli ömsesidig hand ling: der är ingen förveckling i fråga om mitt och ditt, hvarigenom de sinliga passionerna sättas i dramatisk rörelse, der är blott fråga om en sats, ett tanke- ocli trosföremål; der är jemte växeltalandet icke heller växelhandling: personerna tala väl mot hvarandra, men de handla icke mot hvarandra. Dessutom saknas här all scenförändring. Till detta af Lowth anförda kunde nu läggas, att i hela Jobs poem clet icke är en i detta nu timande handling, utan något redan passe-radt, en i förfluten tid inträffad tilldragelse, som blifver läsaren förehållen. Detta skulle nu karaktärisera skriften såsom snarare utgörande ett epos, än ett drama. Men den förveckling personer emellan, rörande dessas ümse-siga rätt, hvilken väsendtligen tillhörer äfven ett epos, saknas påtagligen. Till följe häraf liar man funnit mycket tala för en af Bauer gjord konjektur, att Jobs poem skulle vara att hänföra till samma art, som de filosoferande arabiska skaldernas moraldiskurser, kallade Makamàt, bland hvilka de af Hariri äro de yppersta: ett slags didaktiska poemer, hvilka, såsom förhållandet är med Jobs, dels hafva den bundna stilen omväxlande med obunden, dels i ett och annat hänseende stå på öfvergången till dramat. Må man då icke anse Jobs poem såsom en prototyp för detta skaldeslag?

7. Så olika man dömt om skaldearten i Jobs poem, så ense har man varit derom, att intet i Skriften innehållet poetiskt verk står i formelt hänseende högre än detta. Ä.tt kunna utforska, hvem som varit författaren, har derföre varit en uppgift af så mycket större intresse. Man har tänkt än på Job sjelf, än på Elihu, än på Mose, ändtligen äfven på Salomo. Men då, såsom vi sett, både Job och Elihu tillhöra en tid, långt aflägsnare tillbaka, än den mosaiska, och Jobs poem företer en formens allra högsta fulländning, hvilken annars först inträder under David och Salomo, så kan ingen af de tre först nämda144

vara författaren. Att Salomo varit författaren, veta vi ej heller. Men att författaren, ifall han icke var Salomo, varit en Salomos samtida, synes man kunna al vissa omständigheter sluta. Ty dels företer Jobs bok åtskillig idé-förvandtskap med Salomos Ordspr., t. ex. skildringen af den gudomliga Visheten, och föreställningen 0111 scheol, såsom ock båda dessa skrifter hafva en mängd ord ocli uttryck gemensamma; dels eger den förra flere bilder och åskådningssätt, med hvilka Israeliterna först genom Salomos handel och skeppsfart gjordes bekanta. Författaren har ock, under nyssnämda förutsättning, efter all sannolikhet varit en Jude, hvilken, eftersom hans framställningssätt och språk har åtskilliga likheter med det i Amos' profetior, kan antagas hafva lefvat, såsom denne, i närheten af eller uti Tekoa i södra Judäens bergstrakt.

8. Beträffande slutligen äktheten af Jobs bok, har tvifvel framkastats om prologen och epilogen, dels derföre, att uti dessa användes om Herren blott benämningen ni fp, då deremot i poemets öfriga delar benämningarna Jt^n och iiul-bN skulle vara de gängse uttrycken. Denna invändning är dock ej med sakförhållandet enlig. Ty äfven i skriftens hufvuddel förekommer benämningen rnrr1. Man har vidare anfört, att dessa delar äro i obunden stil, då deremot hufvuddelen är i bunden. Men denna egenhet kan vara föranledd af bemödandet, att åt det helas hufvudfakta, hvilka i början ocli slutet upprepas, särskilt genom den prosaiska formen, gifva ett uttryck såsom de der rätt och slätt tillhöra verkligheten. De betänkligheter, som för öfrigt emot vissa delars äkthet blifvit framstälda, äro alltför obetydliga för att ens förtjena omnämnas.145

Predikaren (nrr;p).

Hvad denna benämning egentligen innebär, har synts tveksamt. Bokens rubrik lyder så: YH~"}3 nb^p "n:n D? iårv3 rpö. Tydligt är, att nrrrp deriverar sig från rirp Hiph. församla, Kal sannolikt tata i församlingen,*), predika.

Det fem. part. ben. skulle då egentligen betyda: det predikande, predikareverksamheten. Och eftersom det föremål, hvilket här betecknas med ordet nbfrp, är "Davids son" och "konung i Jerusalem" så måste ordet: "predikareverksamheten" här genom en metonymi stå liktydigt med ordet predikaren. Så har det ock redan af LXX öfversatts: &./.hloiaGTrlg. Såsom bibestämning här till Salomo, skulle ordet betyda predikaren /.at i$o%r]V, och i denna sin betydelse vara öfvergånget till ett slags nom. propr. Sådana af ett fem. appellativum bildade no-mina propr. för en mask. personlighet finnas flere t. ex. msb, skrifvare, Neh. 7: 57; Esra 2: 55; msb, fångare» Esra 2: 57 2). Den person, som i denna bok talar, skulle således, fullständigt benämd, vara Salomo Kohälät,

I denna bok framställes en fråga, hvilken författaren kallar "talets hufvudsumma", den nemligen, hvad det är, som fullt motsvarar och tillfridsställer menniskans behof och är henne ett varaktigt godt, något, som, när allt annat förgås, blir öfrigt, stannar qvar,]^irp. Svaret på denna fråga gifver författaren medelst de ord. som han

') Sannolikt är denominativum af folkförsamling.

5) Ordet n~vp betyder således hvarken samlare (af tänkespråk eller andlig erfarenhet, own&Qciaitjgy^ eller något samladt (en samling af Salomo-lärjungar, en salomonisk akademi); icke heller är femininformen nyttjad, emedan ordet vore bibestämning isynnerhet till Salomos vishet, rr/2;n: ty hvarken en salomonisk församling eller Salomos vishet kunde kallas Davids son, honung i Jerusalem; endast verksamheten, förrättningen, som ordet ursprungligen vill uttrycka, föranledde ordets form.

10146

sjelf k. 12: 13, 14 uttalar: Frukta Gud ocli håll hans bud, ty Gud skall hafva fram alla gerningar för domen." Det är således för författaren visst och afgjordt att detta bör framför allt annat sökas. Men det sålunda angifna målet står för författaren i ett af honom ännu icke uppnådt, ännu dunkelhöljdt fjerran. Huru detsamma skall uppnås, vet han ännu icke. Och frågan derom försätter honom uti en förbryllelse, hvilken han oförbehållsamt bekantgör förmedelst följande fyra bredvid hvarandra likasom parallelt fortlöpande framställningar:

1) k. 1, 2 börjar med att k. 1: 3—11 erinra, hurusom allt i verlden befinner sig i en idkelig och rastlös växling, hvarest för den, som vill söka uppnå]inrr, intet fotfäste erbjudes; förklarar sedan, v. 12—18, att icke ens bemödandet om vishet, och. k. 2, att icke heller de jordiska håfvornas och fröjdernas åtnjutande leder till det målet.

2) k. 3—5 börjar k. 3 med att visa, hurusom allt hafver sin tid ocli sin bestämda gräns, som upphäfver lifvets mest eftersträfvade njutningar, samt att man sedan icke ens vet, livad som blifver slutet; hela menniskans väsende företer någonting så otillförlitligt: när döden kommer, vet man icke, om hennes ande far uppåt eller nedåt, såsom djurets; derföre är ingenting bättre, än att nian, så länge man kan, "äter, dricker och är vid godt mod" (3: 12, 22). Sedan kastas k. 4, 5 en blick på jordelifvets djupa allt upplösande missförhållanden: orättfärdighet, afund, girighet, fåfängligt tal, hvarpå åter k. 5: 17 erinras, att, om Grud dock gifver lycka och glädje, ingenting är bättre än att njuta medan man kan.

3) k. 6: 1—8: 15. At den rike erbjuder hans rikedom ingen varaktig hugnad, menniskolifvet är ett kaos af oförsonliga motsatser, k. 7. Det bästa under detta kritiska förhållande är, att öfva försigtighet ocli vishet, k. 8: 1—5. Dock nej, man vet ju ej, huru det till slut skall gå med menniskorna, v. 6—13. Det gifves rättfärdiga, hvilka det går "såsom de hade de ogudaktigas gerningar gjort" och tvärtom, v. 14. För menniskan är till slut intet bättre under solen, än att "äta, dricka och vara glad," v. 15.147

4) k. 8: 16—12: 14. Emellertid visar det sig, att om än menniskan "mödar sig att forska, så finner hon dock icke," k. 8: 16, 17. Bäst är då, att icke ens eftersträfva vishetens lycka, ty "det vederfares så den ene, som den andre, den rättfärdige som den orättfärdige," k. 9. Och dock är ovisheten en stor olycka, k. 10. Göre man således det bästa, man kan; ty "den, som uppå skyarna skådar, han skördar intet," och visst är åtminstone, att en dom förestår alla, k. 11. Derföre är det ock för en och hvar nödigt, att i tid söka en lösning af allt detta gåtfulla, att "tänka på Skaparen, innan de onda dagar komma och synen varder mörk genom fenstren," förr således än det

blifver så mörkt i verlden, som nu till slut för predikaren.

Detta är innehållet i dess hufvuddrag. Men hvad som deri utgör den genomgående lmfvudtanken, derom hafva meningarna varit mycket delade. Bokens egentliga ämne säges af den ene forskaren vara: den äkta med förnöjsamhet ocli fromhet parade lefnadsglädjen" 1); af en annan : "visheten såsom menniskans högsta goda 2); af en tredje: "intenheten och ändamålslösheten af alla jordiska ting, och det att lifvets glädje är dess enda realitet" 3) o. s. v. Men hade denna skrift en så beskaffad enhet, så hade denna nödvändigt bordt framträda med så mycken klarhet, att något visst kunnat af läsaren fattas såsom dess innehåll. Med full tydlighet framstår här endast hvad förut blifvit anfördt, att författaren förutsätter såsom menniskolifvets högsta ändamål, att "frukta Gud och hålla hans bud." Men icke kan den förutsatta nödvändigheten häraf vara bokens ämne: den skulle i sådant fall hafva visat sig der såsom sådant. Af denna förutsättning ser man dock, att den talande börjat förstå Guds helighets kraf. Tydligt visar sig ock, att fråga är, icke om detta alla fromma hjertans mål, utan, om medlet till

') Keil.

2) Horne.

3) De Wette.

dess uppnående, om den hemlighetsfulla förmågan, att rätteligen frukta Gud och hålla hans bud. Och just i fråga om detta medel uppstår nu, såsom det ifrån början blef antydt, en tankeförbistring, hvars like Skriften annars icke har att uppvisa. Den enande princip, man ur detta tankekaos förmår uppleta, synes verkligen icke vara någon annan än principlöshetens. Hvad författaren vill framställa, är en själ, som så drabbats af den i lagen uppenbarade gudomliga rättfärdigheten, att lian lösryckts från hvarje på honom sjelf beroende tröstegrund, utan att ännu vara flyttad in på någon annan. Derföre se vi det här tecknade subjektet liksom sväfva i rymden och oroligt i alla riktningar jaga efter en hvilopunkt: än är det njutningen, än visheten, än åter njutningen, än åter ett glädjelöst bemödande, att göra hvad man kan, som för ögonblicket prisas såsom det bästa. Och till slut återstår blott fruktan för döden och ovisshet om hvad som derefter skall följa. Då det var det praktiska syftemålet i Jobs bok, att visa omöjligheten för en menniska, att i sig sjelf kunna bestå inför Guds dom, så vill predikaren i en utförlig skildring visa dens själsstämning, som fattat denna omöjlighet, utan att ännu i någon annan hafva funnit möjligheten. Predikaren söker just, att öppna en blick ned i det bottenlösa djupet af menniskonaturen vanmakt. Och det torde väl kunna sägas, att den förbryllelse, hvari Job, träffad af den allena heliges tuktan, började försättas, liär får sin fulländande målning.

Enligt uppgiften skulle författaren varit Salomo. Det bör dock medgifvas, att det med aramäiska ord uppfylda språket och det spekulativa skrifsättet närmast erinrar om Esras och Nehemias tid. Denna var derjemte det persiska öfverväldets sednare och sämre period, då Judafolket suckade under satrapernas godtyckliga styrelse, hvarigenom Judarnas såväl offentliga, som enskilta välbefinnande149

korn på en grund så vacklande ocli otillförlitlig, att man då om någonsin måste lara inse all tings fåfänglighet.

Klagovisorna

De under denna benämning förekommande sångerna, kallar LXX ögrjvoi, Vulg. threni eller lamentationes. Rabbinerna begagna om dem, icke blott benämningen som är dessa sångers begynnelseord, ack!1), utan ock mrp> som betyder klagosånger och härledes af]np döna, brusa, klaga.

Ämnet för dessa sånger är Jerusalems intagande och förstöring af Kaldäerna med allt det bedröfliga, som med denna katastrof var förknippadt.

Beträffande den yttre strukturen, tillhöra de fyra första af dessa sånger de alfabetiska, på det sätt nemligen, att i de två första sångerna hvarje vers begynner i bestämd ordning med en viss af alfabetets bokstäfver; hvarje vers har här efter regel trenne leder. Med fjerde sången eger samma förhållande rum, blott med den skilnad, att

verserna der hafva blott två leder. I den tredje sången förekomma strofer, hvardera innehållande trenne verser. Den alfabetiska anläggningen är här mera konstig, i det att, icke blott den första versen, utan alla tre begynna med den bokstaf, som, efter den alfabetiska anordningen, skulle tillhöra strofen. I den femte sången är denna alfabetiska konstmässighet icke iakttagen.

Till dessa sånger har Jeremia af ålder ansetts vara författare. Om riktigheten af detta antagande vittna ock såväl innehållet, som formen. Efter all sannolikhet har Jeremia författat dessa klagosånger omedelbart efter stadens undergång.

') Detta enligt en hos de judiske lärde gängse sed, att låta det första ordet i en mera märklig skrift blifva dess namn.150

Att nu sätta dessa klagovisor näst efter Predikaren, eger, ur dogmatiskt praktisk synpunkt betraktadt, sitt berättigande deri, att deras hufvudsyfte just är, att teckna Herrens Zion i det ögonblick, då det, träffadt af Herrens hand och krossadt af hans allsmäktiga rättfärdighet, icke mera, såsom Job, förnekar sig vara brottsligt, eller, såsom Predikaren, af den insedda ojch erkända brottsligheten ännu blott förskräckes och förbryllas, utan, efter Herrens afsigt, deraf verkligen begynner låta sig böja, leda och tillrätta-föra. Derföre framträda här, med den på den gammaltestamentliga ståndpunkten högsta tänkbara klarhet och kraft, både det skuldmedvetande och den fruktan, som ett rätt förstånd af lagens ändamål medförer, och det hopp om räddning, hvartill den i förening med profetian vill drifva hän. Derföre heter det å ena sidan, k. 1: "Ack Herre se dock, huru mig är ångest, att mitt innersta sjuder: mitt hjerta vänder sig i mitt lif, derföre att jag så ohörsam var. Mina öfverträdelsers ok är hopbundet genom hans hand. Han hafver sändt en eld af höjden i mina ben, och låtit honom der mäktig vara. Han hafver utbredt ett nät 'för mina fötter och stött mig tillbaka. Han hafver gjort mig öde, så att jag sörja måste" 1). Men å andra sidan ljuda der också tröstens ord, k. 3: "Herren förkastar icke för evigt. Utan han bedröfvar väl, men förbarmar sig igen efter sin stora mildhet. Ty han plågar och bedröfvar icke menniskorna af hjertat."

Psalmerna (ö^rrn).

Jemte benämningen C^Vrrn. lof sånger, hafva de literära produkterna af detta slag äfven benämningen böner, nhVcn, ehuru såväl den ena, som den andra af dessa benämningar ursprungligen användes blott om sådana heliga

') V. 20, 14, 15.151

sånger, hvilka hufvudsakligen innehöllo antingen lof eller bön. Äfven andra benämningar förekomma, men icke såsom för alla psalmer gemensamma, utan nyttjade hvar för sig om psalmer af någon egendomlig beskaffenhet. Sådana äro DDwQ, sång af ett djupare, mera hemlighetsfullt innehåll; ^Dfca undervisning, lärosång; nrouq skördesång, sång öfver något mycket glädjande föremål; "p^ir hänrycknings sång, "eu i höga känslovågor svallande sång" 1).

Efter förebilden af Lagen äro Psalmerna, 150 till antalet, delade i fem böcker, hvilka genom slutdoxologier från hvarandra åtskiljas:

1) Ps. 1—41: första boken; 2) Ps. 42—72: andra boken; 3) Ps. 73—89: tredje boken; 4) Ps. 90—106: fjerde boken; 5) Ps. 107—150: femte boken. För öfrigt äro psalmerna, med hänseende till innehållet, dels lof- ocli tacksägelsepsalmer, dels klagopsalmer eller bot- och bönepsalmer, dels läropsalmer.

Med undantag af till antalet 34, hafva alla dessa sånger öfver skrifter, hvilka antingen blott angifva författaren, eller derjemte sångens syftemål och deraf beroende egendomliga karaktär, eller ock innehålla, jemte uppgift på författaren, någon till det musikaliska eller liturgiska hörande underrättelse.

Jemte dessa öfverskrifter förekomma några ord, som åsyfta att till någon afdelning af en sång eller till öfver-skriften foga en närmare bestämning t. ex. ordet fr i: o, åicapalna (LXX), hvilket tyckes beteckna det mellanspel eller mellanljud, hvarmed, då strängaspelet och sången tystnade, tempelbasunen föll in, för att åt det till himmelen uppstigande innerliga ropandet till Herren gifva ett mera utomordentligt uttryck 2). Af en betydelse, När-

') H. M. Melin, Den Heliga Skrift, Ps. 7: 1. 5) Ordet härledes nemligen från illbo afskära, afrifva, hvaraf b C, med i"? parag. fi, 0 skulle betyda en afsöndrad del af tempelmusi-152

beslägtad med denna, är ordet l^an, som måhända kunde återgifvas med ordet piano. Till denna ordklass hörande, men af en annan syftning äro orden -prrifjb till att erinra, och till att lära.

Ehuru vanligen sammanfattade under den gemensamma benämningen Davids Psalmer, äro dock till dessa sånger författarne flere, nemligen

1) Mose, förf. till ps. 90.

2) Salomo „ „ „ 72, 127.

3) Asaf, son till Berekia, Levit och Davids sångmästare, en berömd psalmförfattare, författare till sju psalmer, nemligen: Ps. 50, 73, 77, 78, 80, 81, 82. Utom dessa sju gifves det äfven andra, sednare tider tillhörande psalmer, till hvilka dock en Asaf uppgifves vara författare, och hvilka utan tvifvel också utgått från den asafska sån-garslägten. bland hvars medlemmar förmodligen en och annan bar ättefadrens namn. Dessa psalmer äro fem, nemligen Ps. 74, 75, 76, 79, 83.

4) Korahs Söner, Korahiterna, afkomlingar af den bedröfligt ryktbare Leviten Korah 1), en berömd sångar-slägt, som ännu på Josafats tid 2) försåg tempelsången med nya produkter. Slägtens förste man på Davids tid var Heman, som stundom nämnes tillsammans med Etan, hvilken följaktligen måste hafva varit en annan af samma slägts hufvudmän. Dessa nämnas såsom författare till elfva psalmer, nemligen a. psalmerna 42, 44—49, 84, 85, 87, 88: sannolikt alla af Heman. b. psalmen 89: af Etan.

ken, ett dertill hörande mellanspel. Annars tyckes det ligga närmast, att antaga, att ordet <">^0 > härledt af <"i:r C afskära, afsluta, skulle betyda slut, nemligen sångens slut. Furst anser, att frirC, ehuru det stundom förekommer inuti satsen, skulle dock betyda versens, strofens eller psalmens slut, och att dess plats inuti en sådan afdelning skulle bero af en oriktig placering.

') Exod. 6: 21 ff.

*) Sedan 914.153

5) Af' de återstående psalmerna äro 50 anonyma. De öfriga, 73 till antalet, bära Davids namn.

Sammanställningen förråder en genomgående plan och synes derföre vara af en enda man. Och som en del psalmer gå ned i tiden ända in i femte seklet, så är det väl ej osannolikt, hvad redan Hieronymus antog, att Esra är samlaren.

Höga Visan "Ptfi).

I k. 1: 1 uppgifves, att denna sång är af Salomo författad. Och till bestyrkande af denna uppgift tjenar, icke blott språk ocli framställningssätt, utan ock de sakförhållanden, som deri finnas antydda.

Beträffande den hufvudsakliga syftningen och den etiska karaktären af denna sång hafva mycket olika meningar framträdt, i det somliga forskare deri velat se endast ett poem af helt naturligt ursprung och syftning, andre åter en omklädnad för ett andligt förhållande, en religiös idé. Att denna sednare mening är att föredraga framför den förra, torde dock ej synas tvifvelaktigt, om man betänker, att det teokratiska folket motsvarade sin bestämmelse endast genom att vara, icke blott i vissa individer, utan just såsom folk af Herren ledt och inspireradt, samt, att det folket, bland tvifvelsutan talrika sånger, hvarme-delst kärleken blef just såsom sådan besjungen, fann endast denna sång förtjent, att bland sina heliga skrifter upptagas. Detta faktum skulle väl, derest icke Guds folk sett sin egen allraheligaste uppgift i detta qväde förkroppsligad, hafva varit alldeles oförklarligt.

Men äfven då man insett och medgifvit denna sångs andliga och öfverjordiska betydelse, har man dock funnit tveksamt, till hvilken art af poesi den borde hänföras. Mest anklang har dock den meningen funnit, att detta poem vore ett verkligt drama, visserligen icke efter den154

aristoteliska eller moderna konstens måttstock, utan efter den österländska poesiens *), ett drama, som under det allegoriska omhöljet af Salomos och Sulamits kärlek vill måla kärleksgemenskapeu mellan Herren och hans brud, församlingen.

Så förstådd sluter sig nu denna sång i dogmatiskt-praktiskt hänseende närmast till tack- och lofpsalmerna, såsom just skildrande det stadium i den andliga utvecklingen, der den genom synden afbrutna föreningen med Herren återknytes.

Hvad den inre sammansättningen angår, hafva somliga trott sig finna det bela uppdeladt i sju scener. Man har ock ansett, att detta antal härrörde från det judiska bruket, att fira bröllop i sju dagar, af hvilka hvar och en varit genom någon högtidlighet utmärkt. Annars visar sig poemet hafva tvenne egendomligt karaktäriserade huvudbeståndsdelar, nemligen 1) k. 1: 1—5: 1; 2) k. 5: 2—8: 14. Af dessa har hvardera trenne underafdelningar, som ansetts motsvara akter. I dessa kan ock en fortgång i utvecklingen förmärkas, i det att mellan de älskande först uppstår en skiljsmessa, och att, sedan deraf en ännu starkare kärlekslåga upptändts, de åtskilda förenas ocli ett trosförbund fastare än någonsin ingås.

Salomos Ordspråk (rtfrpià 'buiü).

Bland G. Testamentets skrifter är det framför allt i denna som tänkespråksdikten, den gnomiska poesien, i sin renaste form träder fram. Denna skrift har trenne delar:

1) k. 1—9: en mera sammanhängande skildring af den sanna Visheten.

2) k. 10—24: en större samling af korta, utan nödvändigt inre sammanhang till hvarandra fogade språk.

Så Signor Fava, Bossuet, Lowth m. fl.155

3) k. 25—29: en under den nya rubriken: "Salomos Ordspråk, hvilka Hiskias män, Konungens af Juda, samlat" förekommande samling af tänkespråk, utmärkta af sin rikedom på jemförelser, antiteser och genom sarkasmer förmedlade ideassociationer. — Efter dessa trenne delar, hvilka utgöra denna skrifts hufvudinnehåll, följa tvenne bihang:

a. k. 30: Agurs Ordspråk, som vilja framställa den sanna Visheten;

b. k. 31: ci) v. 1—9: undervisning för en konung: "konung Lemuels ord: profetutsaga, som hans moder honom lärde." Denne Lemuel hafva somliga ansett vara en arabisk eller edomitisk emir. Men ordet Lemuel är påtagligen ett appellativum: den åt Gud (hängifne).

fi) v. 10—31: en dygdig qvinnas lof.

Såsom denna skrifts innehåll, hvad största delen deraf beträffar, uppgifves härröra från Salomo, så tyckes ock allt, som deri förekommer, bidraga, att bekräfta denna uppgift. Dessa ordspråk äro följaktligen att anse såsom af Salomo upptecknade. Detta tvingar dock icke, att antaga, det Salomo skulle hafva ensam producerat desamma. Icke blott antagligt, utan ännu mera sannolikt är, att dessa rr?2'r£ "'rirc till stor del voro frukten af kristlig erfarenhet från tider, hvilka föregingo Salomos, men att han var den, hvilken först började inse och betänka deras värde såsom medel till lärdom äfven för kommande tider och derföre, förmedelst skriftligt upptecknande, eller åtminstone (jfr k. 25—29) derigenom, att han, genom att sjelf använda dem, gaf åt deras användning, så att säga, en högre auktoritet, gjorde dem äfven till efterkommandes egendom, samt dervid på sin höjd påtryckte dem den karaktär af fulländad språkbildning, hvaraf just hans tid var framför andra utmärkt. Såtillvida voro då ock dessa ordspråk, hvad bokens liufvuddel beträffar, allesamman Salomos.

Ett undantag härifrån utgöra blott bihangen: k. 30, 31. Det förra säger sig nemligen vara författadt af Agur,156

Jakehs son. Och deraf att denne 0111 profetia använder det hos profeterna ofta förekommande ordet nüjü och dk har man antagit, att han tillhört profeternas tiderymd, men att han icke kan hafva lefvat sednare än under Hi-skias tid. Af samme författare är sannolikt äfven k. 31, då nemligen ordet Lemuel, såsom ett appellativum, kan anses vara en för nämde Agur använd bibenämning.

Redan af de i början af denna skrift förekommande öfverskrifterna kan man se, att det slutliga sammanförandet af de deri innehållna tänkespråken skett, icke af Salomo, utan af någon annan. Och uti 1 Kon. 4: 32 heter det, att Salomo "talade tretusen ordspråk." Man kan häraf sluta, att de i Ordspr.B. innehållna utgöra blott ett utdrag ur en större samling af salomoniska ordspråk. Detta utdrag måste då, hvad beträffar k. 1—24, hafva skett antingen under Salomos lifstid eller kort derefter. Den ef-terskörd af salomoniska ordspråk, som innehålles k. 25—29, företogs deremot först under Hiskias tid. Sannolikt är ock, att k. 30, 31 blefvo af de på sistnämda ställe omtalade Hiskias män till bokens hufvuddel fogade.

Med hänseende till sitt praktiska syftemål sluta sig dessa för det mesta sedolärande ordspråk närmast till läropsalmerna och afse således äfven helgelsens befrämjande.

BB. Daniel (btf"^).

Daniel var en ung hebrä af ädel, enligt somligas uppgift tillochmed konungslig börd. Han blef jemte flera andra judiska ädlingar bortförd till Babel i fjerde året af konung Jojakims regering, således år 605, sju år före Eze-kiels deporterande. Vid Nebukadnezar hof blef han, under benämningen Beltsazar 1), uppfostrad, och, i ändamål, att blifva tjenare vid hofvet, undervisad i kaldäisk vishet

' - ! * 1 ••157

och vetenskap. Af sina fäders Gud, vid hvars fruktan han troget förblef, utrustades han med förmåga, att förstå och uttyda underbara syner och drömmar. Sedan han hade uttydt en at Nebukadnezar drömmar, blef han af denne (2: 48) satt till öfverföreståndare för "de visa i Babel," en högskola derstädes, samt till ståthållare (landshöfding) öfver provinsen Babylonien (Sinear). Och sedan han för den siste babyloniske konungen Belsazar hade uttydt den skrift, som visade sig på väggen af hans palats, blef han (6: 1) af Darius Medern (Cyaxares II) förordnad, att vara en af de tre riksföreståndare, under hvilka rikets 120 landshöfdingar skulle närmast subordinera.

Sin profetiska verksamhet började Daniel i andra året af Nebukadnezar regering; således, och eftersom denna började år 604, ungefär 603 eller 602 f. Chr. Han innehade sitt jordiska kall, såsom de visas öfverföreståndare och öfverståthållare, ända in i första tiden af Cyrus" regering, således tiden efter år 536. Ehuru han öfverlefde sitt folks befrielse ur fångenskapen, synes han icke hafva med detsamma återvändt till sitt fädernesland. Ännu i tredje året af Cyrus' regering, år 534, fick han, i en syn, en följd af uppenbarelser öfver förbudsfolkets framtida öden samt Christi ankomst och om den vid dagarnas ända timande de dödas uppståndelse, k. 10—12. Såsom det ock vanligen plägar uppgifvas, kan således hans profetiska verksamhet anses falla inom tiden 603—534 f. Chr.

Daniels profetior kunna sägas hafva tre beståndsdelar:

1) k. 1, som beskrifver Daniels fångenskap och uppfostran i Babel.

2) k. 2—7: om fyra verldsriket

a. k. 2: Nebukadnezar hade i drömmen sett ett beläte, hvars hufvud var af fint guld, bröst och armar af silfver, buken af koppar, ben och fötter dels af jern, dels af ler. Denna dröm sade Nebukadnezar hafva fallit honom ur minnet, hvarföre ban befaller alla sitt rikes spå-158

domskunnige säga honom åter hvad han drömt samt uttyda detsamma. Detta fick Daniel af Herren förmåga att göra. Belåtet betecknade fyra riken, som herrskade och framdeles skulle herrska öfver Babel. Rådfrågas historien, så befinnas dessa riken vara: a. det assyrisk-kal-däisk-babytoniska. Syftningen på detta rike angifves uttryckligt. ß. det mediska, som under Cyaxares II eller Darius Medern herrskade öfver Babel, från dettas intagande genom Cyrus år 538 intill början af Cyrus' envälde år 536. y. det genom Cyrus nyssnämnda år upprättade medopersiska. verldsriket, d. det gräkisk-macedoniska under Alexander d. St. Så uppräknar ock historieskrifvaren Appianus Assyrier, Meder, Perser och Macedonier såsom efter hvarandra herrskande stormakter.

b. k. 3: de tre män i den brinnande ugnen.

c. k. 4: Nebukadnezar skrifvelse "till alla folk på jorden" om en hans dröm om ett stort träd, som skulle afhuggas: Nebukadnezar sjuåriga vansinnighet.

d. k. 5: Belsazars gästabud, skriften på palatsets vägg, Daniels tydning af denna, Belsazars undergång.

e. k. 6: Daniel i lejongropen, under Darius Medern.

f. k. 7: Daniels dröm om fyra djur: ett lejon, en björn, en panter, ett djur med jerntänder och tio horn: bilder af de förut nämda verldsrikena.

3) k. 8: striden mellan väduren (det medopersiska riket) och bocken (det macedoniska): en Daniels syn.

4) k. 9: de sjuttio årsveckorna.

5) k. 10: Gabriel visar sig för Daniel och styrker honom.

6) k. 11: om Persien, Agypten och Syrien.

7) k. 12: uppståndelsen, domen, alltings slut.

En omständighet, som vid betraktande af språket i denna bok genast faller i ögonen såsom en egenhet, är att den andra afdelningen till hufvudsaklig del, k. 2: 4—7: 28, är författad på kaldäiska, under det att både k. 1: 1—2: 3 och k. 8—12 äro författade på hebräiska. Man159

har sagt, att detta skulle hafva sin lätt insedda förklaringsgrund deri, att nämda kaldäiska stycke handlar om hvad som vederfors Daniel just i hans beröring med Kaldäerna, då deremot de öfriga delarna, de hebräiska, handla om Daniels bortförande från samlefnaden med Herrens förbundsfolk samt om de åt Daniel af Herren gifna uppenbarelserna om detta folks öden. Men fattar man saken litet närmare i ögnasigte, så måste det blifva uppenbart, att, då i sjelfva verket boken i sin helhet författades under Daniels lefnad ibland och beröring med Kaldäerna man uti denna sistnämda icke finner förklaring öfver tvenne olika språks användning. Lika tydligt är ock, att, om boken i sin helhet var ämnad, att läsas af liebräer, desse, så länge de voro i stånd att läsa och förstå sitt modersmål, icke hade behof af något annat. Antager man åter, att boken varit ämnad, att läsas äfven af Kaldäerna, så gällde väl detta, icke så mycket det, som desse sjelfve hade låtit Daniel vederfaras, som fastmer och i hufvudsaken endast det, som för dem var mera främmande, nemligen förutsägelserna om Israels framtid. Då emellertid just dessa sistnämda äro på hebräiska författade, så förfaller äfven det antagandet. Sannt är att vid k. 2: 4 synes en i sjelfva innehållet liggande anledning, att använda kaldäiska, angifven. Men jeniförer man åter k. 7 och 8. så är det en ren omöjlighet, att i innehållet upptäcka skäl till olika språks användning. En mera hållbar förklaring af ifrågavarande språkolikhet synes deremot ligga i det antagande, som vid förklaring af enahanda förhållande vid Jer. 10: 11 blifvit förslagsvis framstäldt, det nemligen att å de ställen i G. Testamentet, som äro på kaldäiska, uppkommit luckor, som ur kaldäiska öfversättningar blifvit fylda. De kaldäiska öfversättningar, ur hvilka texten sålunda kan tänkas hafva blifvit här kompletterad, måste, såsom naturligt är, hafva varit andra än de åt oss bevarade Targumim, som icke omfatta Hagiografa, och således icke160

heller Daniel. Och att kaldäiska öfversättningar, omfattande hela G. Testamentet, lika visst funnits till, som gräkiska, kan icke betviflas 1).

Har nu den ifrågavarande språkolikheten på det angifna sättet uppkommit, så synes enheten af Daniels profetiors bok icke heller på grund af denna olikhet kunna bestridas. Ocli om så är, så må det ej heller betviflas, att ju Daniel, som i bokens sednare del nämnes såsom de der framstälda profetiornas emottagare och för det mesta talar i första person samt k. 12: 4 temligen tydligt utmärkes såsom denna boks författare, också är såsom sådan att anse.

Emellertid har man fästat uppmärksamheten, dels derpå, att denna bok, ehuru af profetiskt innehåll, finnes intagen bland de s. k. Skrifterna, dels derpå att, då Jesus Sirak k. 48, 49 uppräknar både Jesaja, Jeremia och Ezekiel samt de tolf små Profeterna, ban dock icke nämner Daniel. Dessa omständigheter bör man ej heller genom något mindre välbetänkt och ytligt resonnemang söka beröfva deras betydelse. Att denna bok liar bland

de s. k. Skrifterna sin plats, måste nödvändigt bero, icke af något dogmatiskt förhållande, utan deraf, att, då de öfriga profetiska skrifterna samlades, denna ännu icke fanns bland Skriftens böcker. Och att den ej heller af Jesus Sirak nämnes, kan svårligen betyda något annat än att den ännu ej var af honom känd. Men häri ligger dock intet skäl, att neka dess äkthet. Utan att, då de öfriga profetiska skrifterna samlades, eller ens då Jesus Sirak skref, vara af Judafolket känd, kunde den dock redan då finnas till och verkligen vara af Daniel författad. Man ihågkommo blott, att, efter all sannolikhet, Daniel icke till Judalandet återvände. Det låter då lätt tänka sig, att lians profetior der först i en sednare tid blefvo kända.

Jfr Volck, Herzogs Real-Enc. XV. 672 ff.161

Och att de heliga skrifternas samlande redan på Nehemias tid afslutats, torde måhända icke ännu vara bevisadt.

CC. De historiska Skrifterna.

Ruts Bok

Denna lilla skrift afser, att öfver Davids närmast föregående slägtlinia och några dess detaljer, som uti Samuels böcker icke anförts, sprida det ljus, som hans stora betydenhet, både såsom profet och konung, tycktes påkalla. Den visar nemligen, huru en moabitisk qvinna Rut, af kärlek till Israels Gud, åtföljer sin svärmoder från sitt hemland till Betlehem, gifter sig der med sin aflidna mans nära slägting Boas, samt föder med honom Obed, Davids farfader.

Ehuru de här framstälda händelserna timade omkring 100 år före David, visar dock åtskilligt, att bokens författande icke skett förr än vid slutet af eller efter Davids regering. Hvem som är författaren, vet man icke.

Krönikeböckerna (d^^m "H^l)-

I likhet med Samuels böcker och Konungaböckerna utgjorde äfven Krönikeböckerna uti Judarnas kanon en enda bok, som i LXX delades i tvenne. På samma gång gafs åt detta verk benämningen 7iaQaXeLnöf.i£va d. ä. prætermissa, händelser m. ni., som i de förra historiska böckerna icke blifvit upptagna. Hieronymus gaf åt bela verket benämningen clironicon, chronicon totius divinæ historiæ. Deraf benämningen.

Krönikeböckerna hafva tre huvudbeståndsdelar:

1) 1 Krön. k. 1—9: genealogier samt geografiska och topografiska förteckningar.

2) k. 10—29: historien om Davids regering.

* 3) 2 Krön. k. 1—36: historien om Salomos regering och Juda rikes konungars från rikenas delning intill exilen.

11162

Hvad nu först de här innehållna genealogierna beträffar och dessas förhållande till de öfriga historiska böckernas, så råder mellan den formosaiska tidens genealogier å båda sidorna en temligen noggrann öfverensstämmelse. Mellan den sednare tidens genealogier förefinnes deremot ej rätt mycken likhet, hvilket väl till största delen beror af Krönikeböckernas ojemförligt mycket större fullständighet. Hvad åter beträffar Davids och Salomos samt Juda rikes konungars historia, så hafva IvrönBB. 40 afdelningar med de öfriga historiska böckerna gemensamma, men som dock från dessas skilja sig, icke blott genom större fullständighet ocli utförlighet, samt genom tillägg af förtydligande anmärkningar, paränetiska ocli praktiskt uppbyggliga betraktelser, utan ock understundom genom mera korthet, medelst vissa biomständigheters ute-lemnande och andra förkortningar. Men bortser man från dessa gemensamma afdelningar, så förete Krönikeböckerna, uti nämda sednare delar, med de öfriga historiska böckerna rätt mycken olikhet. Särskilt i Davids och Salomos historia äro i KrönBB. flere i de öfriga historiska böckerna omförmälda händelser förbigångna, och i stället äro flere der felande tilldragelser här framstälda, isynnerhet de, som röra gudstjensten, presterna och Leviterna.

I enlighet mecl dessa förhållanden synes det nu vara Krönikeböckernas uppgift, att, icke blott, såsom de öfriga historiska böckerna, framhålla Guds löfte, att åt sitt folk osvikligt uppfylla hvad han hade lofvat sin tjenare David, "Davids beständiga nåd," utan ock ur det förgångnas historia företrädesvis upptaga de fakta, som spridde

ljus öfver den mosaiska gudstjensten tillstånd från Davids tid intill exilen, för att sålunda, genom att framhålla den förexiliska historiens spegel, lifva till Jéhovagudstjenstens ifrigare och samvetsgrannare iakttagande.

Såsom källa synes Krönikeböckernas författare hafva, hvad den genealogiska delen beträffar, användt några vid163

rikets undergång och under exilen räddade genealogi ska, topografiska och statistiska handlingar.

Beträffande de öfriga delarna, anföras såsom källa

1) för Davids och Salomos historia:

a. tal *) af siaren Samuel, profeten Natan och skå-daren Gad, 1 Krön. 29: 29 (Davids historia).

b. tal af profeten Natan, profetia af Ahia af Silo och syn af skada-ren Jälidi emot Jerobeam, Nebats son, 2 Krön. 9: 29 (Salomos historia).

Dessa s. k. tal eller berättelser synas vara af de nämda männen gjorda mera enskilta anteckningar af profetisk karaktär, således hvarken de andra i Skriften innehållna historiska böckerna, ej heller de till grund för dessa liggande s. k. historiska riksannalerna. Men som dessa profetiska anteckningar svårligen kunnat innehålla allt det speciela och minutiöst omständliga, som uti Krön. BB. meddelas, så är sannolikt, att författaren äfven användt de af profeter författade s. k. annaler, hvilka utgöra substrat för de öfriga historiska böckerna.

2) för Juda rikes historia,

a. boken om Juda och Israels konungar, 2 Krön. 16: 11. Denna källa synes vara densamma, som de i Kon. BB. citerade annalerna eller konungarnas af Juda och Israel rikshistoria, blott med den skilnad, att då Kon. BB:s källa utgöres af tvenne särskilta verk öfver Juda och Israels rikes konungar, så har deremot det af Krön. BB:s författare använda varit ett enda.

b. åtskilliga andra af profeter gjorda special-anteckningar.

Alldenstund Krönikeböckerna sluta med den underrättelsen, att Cyrus i sin regerings första år tillät Israeliterna att till hemlandet återvända, och dessutom följa Seyubabels slägtlinia ända ned till sonsonen, så synes man

') berättelser, "'^Pl*

10*164

kunna antaga, att detta verk icke får sättas längre tillbaka än till Esras tid. Och då man härjemte finner, att början af Esras bok har både till innehåll och uttryck den största möjliga likhet med sista delen af Krönikeböckerna, så synes sannolikt, att Esra är författaren.

Esras Bok

Denna skrift, som handlar om det märkvärdigaste i Judarnas historia efter exilen intill Esras ankomst till Jerusalem samt hans derstädes började verksamhet, har tvenne huvudbeståndsdelar:

1) k. 1—6: historien om Judarnas första återvändande under Serubabel och Josua i första året af Cyrus' regering, d. ä. år 536, samt deras bosättning i Jerusalem och Judäen intill templets fulländning och invigning i sjette året af Darius Hystaspis' regering, d. ä. år 515.

2) k. 7—10: Esras invandring till Jerusalem i sjunde året af Artaxerxes Longimanus' regering, d. ä. år 458, samt det genom honom verkstälda aflägsnandet af främmande qvinnor.

Någon anledning, att betvifla denna skrifts enhet, har man trott sig finna bland annat deruti, att, såsom förut blifvit anfördt, en del deraf är författad på kaldäiska språket, nemligen 1) k. 4: 8—6: 18. 2) k. 7: 12—26. Hvad nu vidkommer den sednare delen, k. 7: 12—26, så kan väl, uti förevarande hänseende, någon tvekan deraf icke anses föranledd. Bland skriftställen, hvarest det kaldäiska språket användes och orsaken till detsammas användning är verkligen svår, att förklara, får detta stycke icke räknas med, enär kaldäiskans nyttjande här i

tydliga ord angifves och motiveras. Stycket innehåller nemligen "afskrift af bref" 7: 11, nemligen af ett från Artaxerxes Longimanus utgånget edikt, hvilket så mycket hellre borde på

165

dess urspråk *) återgifvas, som det innefattade det första mera uppenbara tecknet till att Israels återupprättelse icke skulle kunna af dess fiender förhindras. Annorlunda förhåller det sig med k. 4: 8—6: 18. Man har antagit, att Esra skulle fått sig det uti detta stycke innehållna skriftligen meddeladt, samt att han skulle uti sin egen berättelse hafva upptagit ocli införlifvat detsamma. Styckets egentlige författare skulle då varit en bland de först till Jerusalem från exilen återkomna Israeliterna, och berättat om händelser, hvilka föregingo Esras uppträdande derstädes 2). Men oberäknadt det osannolika deruti, att en i Jerusalem lefvande och verkande medborgare skulle om händelserna der skrifvit på kaldäiska, under det hans folk, såsom samtida författares verk vittna, ännu någorlunda förstod sitt modersmål 3), gör det kaldäiska styckets fragmentariska beskaffenhet detta antagande omöjligt. Det kaldäiska språket bryter nemligen in midt uti en lie-rättelse om något, som inträffade sannolikast, icke fore, utan efter Esras ankomst, k. 4: 6—23, ocli slutar midt uti förtäljandet om den påskhögtid, i och med hvilken det serubabelska templet invigdes, k. ß: 15—22. Den, som kunde på hebräiska språket börja den förra och sluta den sednare af dessa berättelser, hade väl ock kunnat på samma språk sluta den förra och börja den sednare. Icke ens genom att gifva bokens enhet4) till spillo få vi så-

') Kaldäiska, använd vid det persiska hofvet för de detta språk talande eller förstående undersåter, till hvilka äfven Israeliterna numera kunde till en del räknas.

2) Keil.

3) Jfr Neh. 13: 24.

4) Såsom hufvudsakligt stöd för sitt antagande, att Esra skulle i sin egen berättelse upptagit en äldre, anförer Keil k. 5: 4, hvarest berättaren tyckes räkna sig sjelf med ibland dem, om hvilka han berättar: "Då sade vi" o. s. v. Men förbises bör dervid ej 1) att både omedelbart förut, v. 1, och omedelbart efteråt, v. 5, samme166

ledes orsaken till de olika språken förklarad. Och det torde derföre måhända äfven här kunna anses antagligt, att, sedan en lucka i texten uppstått, densamma ur någon kaldäisk öfversättning af G. Testamentet blifvit fyld.

Ar det nu så, att olikheten till språk uti bokens enskilta delar icke omöjliggör dess enhet, så är det icke mindre visst, att Esra, som författat den sednare delen, hvilket visar sig särskilt deraf, att han talar i första person, i sjelfva verket måste vara det helas författare.

Nehemia's Bok (rpana).

Uti denna bok, hvars namn och öfverskrift är Nehe-mia's historia *), berättas

1) k. 1: 1—7: 5, hurusom den vid persiske konungen Artaxerxes Longimanus' hof lefvande, hebräiske kunglige munskänken Nehemia, sedan ban inhemtat kännedom om borgerliga missförhållanden, hvilka bland hans till Jerusalem återkomna stamförvandter hade uppstått, med sin konungs tillåtelse och på hans inrådan, återvände till Jerusalem i tjugonde året af samma konungs regering, d. ä. år 445, samt huru ban der genomdref återuppbyggandet af stadens murar och portar, undgick en mordanläggning, och beslöt att öka befolkningen;

2) k. 7: 6—73 (slutet): huru han under detta sitt arbete gjorde ett märkvärdigt fynd, det af en förteckning på de landsmän, som under Serubabel återkommit, en förteckning, hvilken in extenso anföres;

3) k. 8—10: hurusom vid en löfhyddohögtid Guds lag

berättare talar om Judarna i tredje person. Enahanda omväxling visar sig ock inom afdelningen k. 7 — 10, som dock anses författad ensamt af Esra. 2) att berättaren, enligt k. 6: 14, som nämner äfven Artaxerxes Longimanus, i sin berättelse påtagligen innefattar händelser äfven efter Esras ankomst.

') man: "»-an.167

blef af Esra formligen och högtidligen uppläst och förbundet med Herren dervid likasom ånyo besegladt;

4) k. 11, 12: om förteckningar på de i Jerusalem och Judalandet boende slägter samt särskilt prester och leviter;

5) k. 13: hurusom Neliemia, som hade återvändt till sin konung, efter elfva års verkande i Jerusalem, således år 434, sedermera och efter erhållen underrättelse om oordningar och missbruk, som, efter lians aflägsnande från Jerusalem, der liade uppkommit, åter begifver sig elit, sannolikt följande år 433 *), och återställer det störda välförhållandet.

Författandet af denna bok synes, med hänseende till det deri framstälda, ej kunna antagas hafva skett tidigare än på trettioåttonde året af Artaxerxes Longimanus' regering, således ej tidigare än år 427 f. Chr.

Esters Bok (nnoN)

Denna bok förtäljer, hurusom en Judinna Ester, fosterdotter till en Mordekai, blef af den persiske konungen Ahasverus d. ä. Xerxes, hvilken förskjutit sin gemål Vasti, i dennas ställe upptagen och upphöjd till drottning. Vidare berättas, att konungen, på inrådan af sin gunstling Haman, hade Jjeslutat, att utrota alla i hans rike boende Judar, ochj att, till utförande af denna handling, en viss dag hade blifvit genom lottning 2) bestämd. Drottningen i förening med sin fosterfader lyckades afstyra detta anslag, hvilket hade till påföljd, att Haman blef störtad och Mordekai i hans ställe insatt. Derjemte hade åt Judarna, till hvilkas utrotande en viss dag hade blifvit utsatt, tillåtelse gifvits, att, derest försök gjordes, att utföra detta anslag, få möta våld med våld, äfven om det gälde, att

') Enligt Winer skulle detta hafva skett först efter 414.

2) lotter, D->iir.168

döda en angripande. Så förmäles ock, hurusom till minne af, att Judarna genom Mordekais och Esters tillgöranden blifvit räddade, den s. k. purimfesten (lottfesten) blef instiftad, att firas den fjortonde i månaden Adar, som ungefärligen motsvarar Mars.

Häraf inses nu denna skrifts ändamål vara, att visa den historiska anledningen och ursprunget till purimfesten.

Äktheten af denna skrift vinner sin bekräftelse, om man gifver akt dels på den omständigheten, att väl i alla händelser purimfesten uppkom i Persien till följe af någon yttre tilldragelse, just sådan, som den här förtäljda, dels på den af författaren ådagalagda noggranna kännedomen af Persiens seder och den historiskt trogna teckningen af Xerxes' karaktär

Denna skrift kan icke vara författad af Mordekai. Ty författaren har dels k. 9: 19 betecknat purimfesten såsom då, när han skref, redan bestående, och såsom något, hvars anledning han vill förklara, dels om Mordekai talat såsom om en annan. Tydligt är ock, när man finner, hurusom Juda och Jerusalem lemnas utan allt afseende, hurusom Gud icke ens nämnes, och att syftningen, långt ifrån att vara teokratisk, icke ens kan kallas i direkt ocli egentlig mening religiös 1), att författaren icke är någon om sin religiösa bestämmelse medveten Jude. Deraf att han omnämner Persernas ocli Medernas rikskrönika, äfvensom af liufvudkaraktärernas trogna teckning visar sig, att han lefvat, medan det persiska väldet ännu egde bestånd, och visst ej långt efter tilldragelsen. Hans nära bekantskap med Susa och det persiska rikets yttre förhållanden låter oss ock sluta, att ban lefvat i öfra delen af Persien.

') Derföre hafva ock flere af den äldsta tidens kyrkofäder be-tviflat denna skrifts kanonicitet.169

IL Uppkomsten af Gr. Testamentets Kanon.

A. De i G. Testamentet innehållna böckernas

samlande.

Hos alla forntidens folk var det sed, att deras heliga skrifter förvarades i templen. Så ock hos Hebräerna. Mose öfverlemnade lagboken åt presterna och befalde dem, att nedlägga den vid sidan af förbundets ark, på det att den der skulle likasom vara ett vittne emot folketTill lagboken bifogade ock Josua den framställning, han gjorde om

förbundets förnyelse i Sikem: äfven denna handling blef således vid förbundets ark nedlagd 2). Sedermera skref äfven Samuel "konungadömets rätt," fogade denna sin skrift till boken, och lade den ned för Jehova 3). Häraf följer dock icke, att äfven andra skrifter än dessa blefvo i templet förvarade och att på detta sätt en samling af G. Testamentets skrifter redan före exilen företogs. Hvad deremot Lagen beträffar, så finna vi denna ännu under Josia (639—609) i templet. Sannolikt förblef den ock der intill templets förstöring, då den jemte detta blef lågornas rof.

Att redan fore exilen början till en samling af G. Testamentets skrifter var medelst verkstälda afskrifter gjord, är lätt att inse. Israels konung skulle, enligt Deut. 17:

18, låta presterna åt sig afskrifva lagen och läsa densamma. Josafat lät genom furstarna, presterna och leviterna undervisa folket i lagen, '2 Krön. 17: 7-—9. Så visar sig ock i alla G. Testamentets yngre skrifter en kännedom om de äldre, som vore otänkbar, derest ej afskrifter af dessa äldre hade existerat.

Det egentliga samlandet skedde dock ej förr än efter

') Deut. 31: 9, 26. 3) Jos. 24: 25, 26.

3) 1 Sam. 10: 25.

exilen. Då man nemligen åter fått ett tempel, och en gudstjenst der skulle begynna, måste man nödvändigt känna behof af att ega de vid exilen förskingrade heliga skrifterna åter samlade. Och detta så mycket mer, som vid denna tid den äldre och äkta hebräiskan började utdö? så att de på densamma författade skrifterna, derest de icke åter kommit i allmänhetens ägo, snart icke mera af det under exilen tillkomna slägtet skulle kunnat riktigt förstås. Det var då af nöden, att de samlades, för att, ännu utgörande bildningens trognaste stöd, väcka det hos menigheten bortdöende tungomålet åter till lif, eller, der detta icke mera kunde ske, på det numera gängse ara-mäiska folkspråket öfversättas.

Om tiden, då detta samlande först kunde sägas afslutadt, hafva skilda meningar uttalats. Efter Josefus har man i långliga tider ansett persiske konungen Artaxerxes Longimanus1 regeringstid (465—424) beteckna gränsen för den tiderymd, inom hvilken under G. Testamentet profetians ande meddelades, och att efter denna tid ingen profetia existerade och inga inspirerade skrifter tillkommo, samt, att afslutandet af G. Testamentets Kanon thfiste sättas före denna tidsgräns, till Esras och Nehemia s tid. Men att detta betraktelsesätt, pröfvadt i historiens ljus, icke kan hålla stånd, är lätt visadt. Då af Christus den store förelöparen betecknas såsom den utlofvade Elia och såsom "mer än en profet," och dock säges ännu icke höra till himmelriket, m. a. o. ännu icke hafva uppnått stadiet för en ännu rikare profetisk begåfning, den nya nådes-hushållningen, N. Testamentet, så är ju dermed på samma gång sagdt, att profetians Ande icke var med Artaxerxes I:s tid bortviken. Detsamma innebära ock Christi ord, då han till Jerusalem säger: "du som dräper profeterna och stenar dem, som sändas" o. s. v. och dervid just genom participia præsentis betecknar handlingen såsom en allt-171

jemt fortgående Och att det ej kan vara så alldeles säkert, att Kanons afslutande skett under Esra och Ne-hemia, är ock klart, om man besinnar, att gamla sagor äro det enda stödet för detta antagande, samt dessa sagors endels vidunderliga innehåll, t. ex. det, att Esra skulle åt Judafolket hafva på det sättet återskaffat dess heliga skrifter, att lian i inspireradt tillstånd, under fyratio dagar, författat och låtit uppteckna nittiofyra sådana. På sednare tid har man derföre börjat antaga, att Kanons afslutande skulle skett först på Jesus Siraks tid (300—250). Men icke ens för detta antagande har man vetat anföra något starkare skäl, än det, att Jesus Siraks sonson i företalet till sin gräkiska öfversättning af farfadrens verk uppräknar G. Testamentets hufvuddelar: Lagen, Profeterna och Skrifterna. Emellertid är det intet, som förvissar oss, att hvar och en af dessa delar då innehöll detsamma som sedan.

Såsom otvifvelaktigt måste vi dock antaga, att samlandet var fullbordadt innan den alexadrinska öfversättningen blef afslutad. Men då man om tidpunkten, när denna öfversättning började, på sin höjd kan hålla för sannolikt, att deii faller inom Ptolemäus Filadelfia regeringstid, 284—246, ocli då sannolikt är, att den först efter en längre tids

förlopp fullbordades, så synes intet ligga i vägen för det antagandet, att denna öfversättning först omkring 150 f. Chr. var fulländad. Följaktligen är det först vid denna tid, man med visshet kan antaga, att Kanons samlande hade till fullo försiggått.

') Jfr Matth. 10: 41. 1 Kor. 12: 28. Eph. 4: 11.172

B. Utforskandet och det successiva fastställandet af de i G. Testamentet innehållna skrifternas text.

1. Texten fore böckernas samlande till en kanon. Att de särskilta böckernas text före samlandet skulle blifvit på det svåraste vanstäld, är en stundom uttalad tanke, hvartill dock tillräcklig grund icke förefinnes. Visserligen förekomma der, såsom uti allt, som gått genom menniskohänder, felaktigheter. Men dessa hafva berott på att en afskrifvare någon gång sett eller hört oriktigt, icke på afsigtlig ändring. Och der olikheter till tanken någon gång visa sig, synas dessa hafva sin grund deri, att man i medvetandet att ännu vara ledd ocli understödd af de ifrågavarande skrifternas Anda, med sjelfständighet använde källorna, och derjemte stundom tillät sig en bearbetning af det redan författade.

2. Texten såsom den gestaltades under Soferimperio-den i mera egentlig mening d. ä. perioden från kanons afslutande till början af den talmud i ska perioden i mera egentlig mening, eller från ungefär år 150 f. Chr. till omkring 100 e. Chr. Att man under denna tid icke mindre än under den följande bemödade sig om det uppenbarade Ordets bevarande, derom vittnar dels den här inträdande utbildningen af Skriftens kalligrafi genom qvadratskriftens införande, dels tillkomsten af mera bestämda reglor för dess skrifvande, dels fastställandet af den riktiga läsarten 4), och integritetens betryggande genom räknande af de enskilta böckernas ord och verser samt bestämmande af mellanrummens storlek mellan afdelningarna. Detta gäller dock endast om Judarnas i Jerusalem bibeltext. Deremot synes texten till den samaritanska Pentatèuken hafva, genom grammatiska rättelser, i texten upptagna anmärkningar och tillsatser ur parallelställen, lättande och

173

förklarande konjekturer, samaritanismer i språket samt af dogmatiska skäl företagna ändringar, blifvit i icke ringa mån omgestaltad. Så har ock den text, som af LXX användes, emedan den, under den alexandrinskt judiska hellenismens påverkan, ansågs i många hänseenden opassande eller oriktig, blifvit, såsom tillförene är antydt, genom utelemningar, tillsatser och andra förändringar i icke ringa mån vanställd.

3. Texten under den tahnudisJca perioden i mera egentlig mening d. ä. 100—500 à 600 e. Chr. Genom hvad som under föregående period föregick är texten här så fast bestämd, att Talmudisterna deri ej våga göra ringaste ändring, och finna för sitt begär, att föra nytt på banen an, tillfälle och anledning blott deri, att den ännu är opunkterad.

4. Texten under den mosoretiska perioden d. ä. 500 à 600—900 à 1000 e. Chr. Under det Talmudisterna, ehuru de skriftligen författade hvad de i rättsvetenskapen hade att förkunna, likväl endast genom mundtlig tradition meddelade sin lära beträffande Skriftens text och dess tydning, så öfvergår deremot här i detta hänseende den mundtliga traditionen till en skiftlig: Masoreterna nedlade i skrift sin lärdom i textkritik och skrifttolkning. Ocli om under föregående period någon obestämdhet ännu vidlådde Skriftens bokstaf, blef denna nu genom fullständig vokalisering och accentuation fullkomligt häfd. På 1000-talet, från hvilken tid våra äldsta Codices V. T. samt-och synnerligen förskrifva sig, anstälde tvenne rabbiner, Aharon ben Ascer från Palästina, och Jak. ben Naftali från Babylonien, en noggrann jemförelse mellan de öster- och vesterländska handskrifterna, hvarvid en mängd varianter upptäcktes, men befunnos allesamman röra vokaler och accenter. Häraf synes, att vid denna tid textens punktering var redan afslutad.174

En ny epok i textens historia bildar boktryckerikonstens uppfinning. Efter denna dröjde det ej många år, innan delar af G. Testamentet i tryck utgåfvos, den första bland dem år 1477. De första efter handskrifter gjorda fundamental-editionerna af hela hebräiska biblen voro den i Soncino utkomna år 1488, Biblia Polyglotta Compluten-sia 1514—1517, den af rabbinen Dan. Bomberg 1525 o. s. o.

C. Det kyrkliga erkännandet af de i G. Testamentet innehållna särskilta böckernas kanonicitet.

Åt alla de Skriftens delar, hvilkas speciela isagogik här förekommit, gaf man på 300-talet e. Chr. benämningen yqccffal v.avovr/.cà *) eller yg. Y.avovityf.itvai, härledd från ordet xaviov, tvärträdet i skölden, en rak staf, rättesnöre, norm, regel. Den riktiga uppfattningen af frälsningssanningarna kallade man ock i kristenhetens äldsta tid xavatv rov (JiorrjQiov Y.rjQty/ttaTog, o zrjg Iv.xh]Giug v.ctviov, som så småningom började blifva liktydigt med en v.anov zrjg àXrj&eiag eller rrjg nioruog. Med denna bibeuämning till bibiens böcker ville man beteckna dem såsom innehållande rättesnöret för tron och lefvernet. Öfvertygelsen om deras genom inspiration förmedlade gudomliga ursprung låg då ock i denna benämning på samma gång uttryckt2).

Uti den alexandrinska öfversättningen hade emellertid de skrifter med inkommit, hvilka till åtskilnad från de ofvannämda kanoniska af Hieronymus erhöllo benämningen apokryfer. Och emedan, bland de kristna i de första århundradena, hebräiskan började af allt färre för-

') Efter Origenes' föredöme, som talar om scripturæ canonicæ ("quas eanonicas habemus").

2) På Semlers antagande, att xavaty skulle betyda förteckning på de till föreläsande i en församling bestämda skrifter, utan att begreppet af dessa skrifters karaktär, att vara äkta och normgifvande, vore vid ordet fästadt, torde väl ej synnerligt afseende böra fästas.175

stås, och den på gräkiska författade LXX blef nästan ensamt använd, så började man snart att använda och citera apokryfer alldeles på samma sätt, som de kanoniska skrifterna. Häraf väcktes nu mellan kristna och Judar en strid om skilnaden mellan de i den judiska kanon innehållna böckerna och de i alexandrinska öfversättningen dessutom tillkomna. Och till följe deraf blefvo af biskop Melito från Sardes (omkr. 172 e. Chr.) och Orige-nes hos Palästinas Judar noggranna upplysningar inhemtade rörande de till Judarnas kanon hörande skrifter och förteckningar deröfver verkstälda och i församlingen be-kantgjoi da. Också blef inom den gräkiska kyrkan antalet af G. Testamentets kanoniska skrifter redan på 300-talet !) fast bestämdt till fullkomlig likhet med Judarnas, hvarjemte man förbjöd läsningen af de öfriga i LXX innehållna. Ännu ett steg längre i denna riktning gingo Samaritanerna, hvilka såsom sin kanon erkände endast Pen-tateuken, emedan dennas auktoritet för dem stod högre än alla öfriga i Judarnas kanon innehållna skrifters. Från det mera allmänna antagandet skilde sig somliga deri, att de dels ifrågasatte Esters boks kanonicitet, dels tillstadde katekumenerna, att läsa äfven apokryferna. Äfven den äldre syriska kyrkan antog Judarnas kanon, under det deremot den ätiopiska icke stannade dervid, utan intog i sin bibel äfven apokryfer, ja tilloclimed pseudepi-grafer. Inom den latinska kyrkan blef likaledes, vid de af Augustinus ledda mötena i Hippo 393 samt Kartago 397 och 419 den judiska kanon sanktionerad, ehuru med erkännande af temligen lika auktoritet äfven åt apokryferna. Till detta förfarande slöt sig, genom tridentinska mötesbeslutet, i det väsendtliga den romerska kyrkan. Den gräkiska kyrkan deremot hade ännu 1625 och 1633 genom särskilta konfessioner fattat sig i likhet med det

') Mötet i Laodicea 360—64.176

laodicenska beslutet, att nemligen göra Judarnas kanon till sin, men har dock på en synod i Jerusalem 1672 till samma auktoritet upphöjt äfven de flesta bland apokry-ferna. Ändtligen hafva de protestantiska kyrkorna varit ense uti att såsom kanoniska anse endast dem, som i Judarnas kanon innehöllos, ehuru den reformerta kyrkan, som i flera konfessioner härom uttalat sig, tyckes vilja med mera stränghet från den gemensamt erkända kanon afskilja apokryferna. Och härom skall, vid blifvande framställning om hvad som mera särskilt rörer de apokryfiska skrifterna och deras förhållande till de kanoniska närmare handlas.

FJERDE KAPITLET.

Gamla Testamentets värde.

1. Hvilka G. Testamentets kanoniska skrifter äro, hvad de innehålla, och hvad som för en och hvar af dem, såsom historiskt faktum, är utmärkande, hafva vi sökt ådagalägga. Till de sålunda i korthet tecknade föremålen har mensklighetens historia intet liknande att förevisa. Utan gensägelse gäller detta om deras ålder. Då Mose hade på stentaflorna inristat orden af Hans mun, som talade ur mörkret på Sinai, fanns om den utomkristna verldens store lagstiftare, om Zoroaster och Manu och Minos ännu icke en bokstaf. Och århundraden, ja endels nära ett årtusen

skulle ännu fullborda sitt lopp, innan till bevarande af desse vises minne en häfdernas tid inträdde. Och då Mose skref hela den af Herren undfångua Lagen och fick presterna, Levi söner eller när Salomos Ordspråk afgåfvo den sköna bekännelsen om, huru lagen blifvit af Israel förstådd och behjertad, hade ännu hvarken

') Deut. 31: 9.•177

Konfutsé eller Gräklands sju Vise och Sokrates uttalat ett enda af sina sedebud, långt mindre hade dessa då i skrift uppfattats. Så hade ock. när de gudingifna bebådelserna om Israels kommande Förlossare först nedskrefvos, efter all sannolikhet ännu inga hednaorakel börjat föra den på villspår komna verlden i sitt ledband. När den profetia nedskrefs, som åt Abraham, under djupt själsbetryck, beredde en ljusare utsigt medelst löftet om Honom, i hvilken hans säd skulle blifva "såsom stjernorna på himmelen," hade man för visso ännu icke börjat söka lösningen af framtidens gåta, hvarken i Dodona eller Delfi. Hvarken de berusande ångorna i Delfi eller förbryllande röster ur de helgade ekarna i Dodona gälde ännu såsom en väg till högre makters rådslut. Långt mindre kunde de uppenbarelser, de ansågos medföra, hafva blifvit i några skriftliga mysterier förvarade. Samma försprång i tiden påträffa vi ock på den gammaltestamentliga literaturens öfriga områden. Då i Gräkland den homeriska sångens toner först höjde sig, var mer än ett halft årtu-sen redan förgånget, sedan Mose på Röda Hafvets strand, i midten af sitt öfver Herrens nåd ocli allmakt häpnande folk, sjöng den enkla, af helig rörelse genombäfvade. oförlikneliga segersången. Ja, både Debora och David och Asaf och Salomo och Jobs utomordentlige tecknare hade då länge sedan slutat sitt värf. Flere sekler förgingo sedan, innan Beotiens dalar började lyssna till sången af Pindarus. Och när Äschylus och Sofokles af den klassiska verlden beundrades, hade i Davids stad och land en ny generation redan länge låtit de väldiga harposlagen åter höras.

2. Med afseende på hög fornåldrighet har sålunda den gammaltestamentliga literaturen icke sin like. Om nu i skuggorna af den urtid, i hvilken denna literatur trädde fram, ett och annat föremål skulle undandraga sig forskarens ansträngningar, att komma till full klarhet, hvad

12•178

underligt ligger väl deruti? Eller hvad berättigande vinna väl deraf de många tvifvelsjuka hypoteserna? Vår uppgift var emellertid, att låta ljuset af en från förutfattade meningar frigjord pröfning falla, om möjligt, på hvarje punkt. Och härvid har, hvad först integriteten vidkommer, anledning till någan tvekan synts ligga t. ex. deruti, att det, hvarmed Pentateuken efter utseendet afslutas, k. 34: 5—12, befunnits icke kunna antagas vara af samme författare, som det föregående, Gen. 1:1 — Deut, 34: 4; eller deruti, att Jer. 1: 1—3 samt k. 52 icke kunna antagas vara af Jeremia; eller ändtligen deruti, att Jer. 10: 11. Dan. 2: 2—7: 28. Esra 4: 8—6: 18; (7: 12—26) äro skrifna på kaldäiska, under det deremot de öfriga delarna af de böcker, som dessa stycken tillhöra, äro skrifna på hebräiska. Men vi hafva funnit sannolikt, att det blott skulle behöfvas, att en liten flik af det täckelse, inom hvilket tiden för dessa skrifters författande för vårt öga gömmer sig, blefve aflyftad, för att dessa betänkligheter skulle allesamman försvinna. Ungefär detsamma kan sägas om den tvekan, hvari man endels stannat, rörande författarskapet till de under Jesaja^ namn kända profetiornas sednare del. Hade icke vår kännedom om österns politiska fornhistoria varit genomskuren af väsendtliga luckor, så skulle en meningsstrid i denna punkt efter all sannolikhet aldrig hafva uppstått. Ändtligen har man uti inräknandet af Esters Bok i antalet af G. Testamentets kanoniska skrifter, trott sig se ännu en stötesten. Innehållet af denna skrift, hvars närmaste syftemål är, att visa purimfestens uppkomst ocli anledning, kan nemligen tyckas sakna den direkt religiösa karaktär, som man ansett såsom en bland kanonicitetens väsendtliga förutsättningar. Härvid bör dock icke lemnas ur sigte, att, om ock författaren å sin sida icke afsåg något annat, än att lemna en historisk redogörelse för den af Judarna firade purimfestens uppkomst, detta dock icke hindrade Judarna, att•179

å sin sida, uti deu af honom skildrade tilldragelsen, se ett bland de många underbara bevisen på Herrens trofasta omvårdnad om sitt folk, samt, på grund deraf, göra berättelsen derom till sin, samt genom densammas upptagande i kanon, till en länk i Guds folks historia. Den kanoniska auktoritet, hvilken åt Esters bok blifvit tillerkänd, berodde således icke blott på hvad den af sin författare var ämnad, att vara, utan derjemte på hvad den från en annan ståndpunkt betraktad och i sjelfva verket var, och synes derföre, och såsom i sjelfva verket

hvilande på den judiska profetismens grund, böra lemnas obestridd.

3. Till att i formelt och blott menskligt hänseende fråndöma enskilta delar af G. Testamentet rätt, att såsom kanoniska anses, gifves det sålunda ingen obetingad anledning. Frågan om tillerkännandet eller fråndömandet af denna egenskap måste följaktligen bero på hvad G. Testamentets skrifter äro i och genom sitt ideela innehåll samt sina deraf beroende verkningar. En betraktelse från denna sida skall icke heller undgå, att åt vårt spörsmål gifva en för den subjektiva öfvertygelsen tillfredsställande lösning. Ty när Israel från ett folk, som uti de synliga och kroppsligt afbildade afgudarnas tillbedjande hade sitt nationela lifs grund och kärna, under Mose rycktes ut, för att, i andlig och osynlig gemenskap med en osynlig Gud, genom årtusen framlefva midt ibland afgudadyrkande nationer, och dock städse från dem skildt och afsöndradt, hvad var det väl, som förmådde att för ett sådant lif omdana hjertats djupaste böjelser? Hvad, om icke den osynlige, som de tillbådo? Och hvad var det, som för Hans makt hos dem öppnade ett tillträde, om icke de i de heliga skrifterna uppfångade orden af Hans mun ? Och när de sedan genom trosbrott hade förspilt sitt goda, och land och stad gingo i de oomskurnas händer, och med dem det jordiska enhetsbandet, styrelsemakten och den sociala författningen försvunno, hvad var det som höll den

12*•180

fordna Gudsstatens nu i nästan alla länder utströdda, i en oförliknelig förskingring splittrade elementer ännu vid makt, och lät dem, emot all historiens erfarenhet i öfrigt, ännu förblifva ett folk? Hvad, om icke det enda, de ännu hade qvar, löftesordet, förbundets bok? Eller livad är det som gör, att de nu, efter aderton århundradens landsflykt, i stället att hafva försvunnit och spårlöst gått upp i de öfriga folken, ännu bibehålla en individualitet, mäktigare utpräglad än något annat folks på jorden, ja till— ochmed i viss mening fortsätta sin nationela utveckling och förkofran och dermed gifva exempel af något annars aldrig i verldshistorien skadadt? Hvad, om icke sanningens ord och Hans kunskap, hvilken "gör de döda lefvande och kallar de ting. som icke äro, lika som de voro.1'

4. Vi hafva antydt synpunkter, ur hvilka vi hafva att eftersinna värdet af den uppenbarelse, som särskilt tillhörer G. Testamentet. Ett närmande till det alltid oupphinneliga målet, att liär uppnå sanningen i dess fullhet, sker dock först i den mån, vi lära förstå eller ana värdet af det uppenbarade ordet i dess helhet. Ty likasom den nåd och sanning, som i N. Testamentets fulla ljus tillbjudes, af oss uppskattas endast i den mån, som det i G. Testamentet uppdagade frälsningsbehofvet blifver oss kunnigt, så vinner ock G. Testamentets ord hos oss verklig ingång först i den mån, som det af N. Testamentets innehåll genomstrålas. Först (len, som med apostelen kan säga: "Christus är mitt lif," har ock i detta funnit den sista, afgörande klafven till tydningen af G. Testamentets alltid härliga, alltid underbara, men ock ofta hemlighetsfulla och till följe af föremålets outsäglighet, dunkelt talande teckenspråk. Först den kan sägas veta. hvad G. Testamentet i verkligheten innebär.

Uppfordras vi. att tolka en skrift, stående utom kretsen af de heliga, så skola dertill måhända de största ansträngningar blifva af nöden. Men genom dessa skola vi.•181

när blott de naturliga betingelserna äro oss gifna, ofelbart hinna vårt mål. Har åter bibelens tolkning blifvit vår uppgift, så skola vi, under motsvarande medels användande och oaktadt alldeles samma ansträngningar, likväl, såvida icke nyssnämda grundvilkor tillkommer, i hufvudsaken förolyckas. Med tanken på detta för bibiens fulla förstående oundgängligt behöfliga var det väl. de gamla bland den bibliska uttolkningens medel i första rummet räknade de välbekanta: orotio. meditatio, tentatio. G. Testamentet är en mensklig literaturprodukt. Men icke blott detta: det är ock en helig skrift, hvars sanna uppfattning kräfver ett med densamma beslägtadt subjekt, eller såsom Luther uttryckte det: dass Gottes Wort und des Menschen Herz ein Bing werde. och såsom en utmärkt författare från sednaste tid säger: att "en andeförvandtsJcap förefinnes emellan utläggarn och auktorn." *) För att kunna bedöma, hvad som utgör G. Testamentets innehåll och dess verkliga värde, är väl detta vilkor att beteckna såsom det första. Men det är lika visst icke det encla. Endast en besinningslös öfvertro föregifver, att för den med Andans ljus begåfvade Skriftens innehåll vore omedelbart tillgängligt. Bibelen var en gåfva, icke i första hancl till individen, utan till slägtet; men icke heller till slägtet blott såsom sådant, utan till slägtet såsom samladt och

företrädt uti ett af Herren Gud utkoradt folk. Men mellan den punkt i menskligheten, hvarest det folket befinner sig. och det, hvarest individen, kan afståndet, betraktadt från alla väsendtliga synpunkter, vara stort. Och likväl beror tillegnelsen af det i bibelen nedlagda uppenbarelseinnehållet derpå, att individen försätter sig in uti och såsom norm för sitt hela religiösa betraktelsesätt i sitt medvetande upptager det folkets hela individualitet.

') Landerer, Hermeneutik, Herzogs Real-Enc. V. 779.•182

Som emellertid individen är den, till hvilken Skriften, såsom föremål för kunskap eller hängifvenhet, i första hand hänförer sig, så är ock det i densamma, som i första hand bjudes oss att fatta, ett individuelt. Men detta in-dividuela möter oss icke alltid med full klarhet, är tvärtom ofta dunkelt eller tvetydigt, eller tyckes någon gång till-ochmed af ett ogenomskådligt mörker omtöcknadt. Skall då det, som vi dock antaga deri innehållas, kunna blifva oss en verkligt upplysande sanning, så får hvarken ordet förklaras med bortseende från tanken, eller tanken med bortseende från ordet. Tanken, såsom förkroppsligad i ordet, måste förstås såsom ägande just den bestämdhet, som ordet påtrycker densamma. Ordet sjelft måste då ock skådas i den belysning, hvilken deråt gifves genom användningen deraf annorstädes i alla dess olika relationer: dess användning på samma ställe, inom samma bok, inom en större del af G. Testamentet eller G. Testamentet i dess helhet. Så kunna ock de förbindelser, af hvilka ett ords betydelse och användbarhet gifves oss till känna, sträcka sig utom gränsorna för dess egen literatur, in på andra, men närbeslägtade literaturområden. Det gäller då att jemföra ett hebräiskt (eller kaldäiskt) ord med ett motsvarande syriskt, arabiskt, koptiskt o. s. v., för att sålunda göra sig om dess innersta skaplynne och omfånget för dess möjliga användningar förvissad.

Med allt detta skola vi dock hafva omfattat blott den ena sidan af vårt föremål. De språkliga resultaterna skola måhända icke fylla vårt behof. Och vi måste då beträda ett alldeles nytt fält: det historiska och etnografiskt-ar-käologiska. Af bibeltolkaren väntar man då, att han skall tränga in i de mörka grifthvalfven af folkens urtid, icke blott det utkorade folkets, utan ock deras, som med detta äro mer eller mindre närbeslägtade, för att ur dess häfder och fornlemningar locka fram en tolkning af den tid.. 183

ur hvilken G. Testamentets heliga skrifter framgått, och på samma gång en tolkning af dem sjelfva.

Hvad sålunda, till utrönande af det enskilta ställets eller uttryckets mening, blifvit vidgjordt, rörer emellertid blott den jemförelsevis mera yttre och sinliga företeelsen deraf. Betydelsen af ett ord, uti dess deraf gifna indivi-duelt konkreta form, har icke blott en, så att säga, lekamlig, utan ock psykisk historia, hvars verkande orsakers fina trådar böra med varsamhet följas tillbaka, om möjligt, ända till deras utgångspunkt. Dess rätta halt måste derföre pröfvas och bedömas efter dess kausalsam-manhang med såväl den enskilte författarens som det enskilta folkets föregående lif. Folkets öden hafva utöfvat en skapande inflytelse på dess hela sedliga, borgerliga och religiösa åskådning. Och på underlaget af denna har författarens personlighet uppstått. Men individen har dock på samma gång en verld för sig: hans andliga egendomlighet är på samma gång en produkt af de erfarenheter, han sjelf gjort, den uppfostran, han sjelf emottagit. Och denna egendomlighet afspeglar sig i hans ord.

Men om sålunda ett föregående lifs erfarenheter i författarens medvetande inlagt ett visst innehåll af ideer, så hafva de derjemte mäktigt inverkat på den ordning och det mått, hvari hans själskrafter i deras inbördes förhållande fått sin utbildning. Af dem har berott, huruvida någondera af dessa vunnit framför de öfriga ett försprång, som på karaktären af hans framställning kan hafva inverkat, och som derföre, vid dennas utforskande, måste af uttolkaren tagas i beräkning. Uttolkaren skall deraf kunna öfvertyga sig, i hvad mån förståndet med sin egentlighet eller inbillningskraften med sin bildlighet i språket gifvit sig ett öfvervägande uttryck. Och med fasthållande af den för det hela så väsendtliga grundsatsen, att ett ord måste anses äga sin egentliga betydelse, såvida icke dess användning i en bildlig är af det en-184 .

skilta ställets sammanhang påtagligen angifven, skall han derjemte framställningens allmänna art förvissas, i hvilka fall ordens betydelse är en bildlig, en symbolisk eller allegorisk. Och sålunda skall bibelens tolkning blifva icke blott, enligt hvad förut är antydt, en "grammatisk-historisk,'1" utan ock en "kistor isk-psgkologi sk ').

Men ordet, sade vi, får icke heller förklaras med bortseende från tanken. Ett bortseende från tanken kunde

antagas ske, derest man förnekade, att ord i bibelen förekomma, hvilka der uti sin betydelse innefatta något annat och något mer än samma ord utom bibelordets gebit innebära. Just derföre, att bibelen innehåller kunskapsföremål, för hvilka menniskornas rent naturliga medvetande samt den literatur, hvaruti detta allena finnes inrymdt, är absolut främmande, kan en betydelse, som ord i sin allmänna användning sakna, i bibelens språk ligga uttalad. Härmed är dock ingalunda antydt, att för bibeltolkaren uttolkningens lagar skulle vara, i det väsendtliga, något annat än de vid hvarje annan skrifts tydning måste vara. Vi fasthålla tvärtom såsom en oförytterlig grundsats, att "en verklig utläggning af Skriften kommer till stånd endast då, när utläggaren genom intet personligt intresse för eller emot, genom ingen ensidig förkärlek eller ensidig motvilja låter hindra sig, att taga föremålet såsom det sjelft gifver sig; härmed dock icke förnekande, att han måste gå föremålet med kärlek till mötes" 2). Och i enlighet härmed fasthålla vi, såsom lika väsendtlig^ att, äfven vid bibelens tolkning, de bestäm-ningsgrunder, af hvilka uttolkaren i första hand må låta sig påverkas, äro: textkritik, literatur, grammatik, lexikon, historia, fornkunskap jemte allt öfrigt, som med dessa vetenskapens grenar väsendtligen sammanhänger: dessa be-

') Jfr Landerer på a. st. p. 778.

J) Landerer p. a. st. p. 779.•185

stämningsgrunder, säga vi, och för öfrigt inga! Men fortgår uttolkaren med denna hänsynslösa trohet emot det uti Skriften faktiskt gifna, så skall han snart finna sin språkskatt till en mycket betydande del bestående af sådana ord, hvilkas betydelse är af Skriftens allt genomgående och qvalitativt bestämmande Anda väsendtligen modifierad och åtskild från samma ords betydelse der, hvarest den besjälande principen är en annan. Och såsom den profane tolkaren anser det vara honom af hans vetenskap ålagdt, att åt den tolkade skriftens enskilta ställen gifva en förklaring, till en viss grad bestämd af det helas af ändamålet betingade individualitet, så skall ock de heliga skrifternas tolk känna sig af samma vetenskap förpligtad. att låta de ställen eller uttryck, hvilkas betydelse annars vore mörk, belvsas af det till ämnet hörande lärosam-

' v

manhanget i det hela. samt sålunda tolka, efter protestantismens hermeneutiska hufvudregel: secundum analo-giam fidei.

5. Till det kunskapsmål, som i de heliga skrifterna, och särskilt G. Testamentets, är oss förehållet, komma vi sålunda endast genom att verkligen vilja dess uppnående, och genom ett sökande, som icke skyr någon möda. Det djup. hvarest klenoden ligger förborgad, är icke ringa. Men just derigenom är, då de subjektiva vilkoren icke uteblifva, uppnåendet så mycket vissare. Äro lagren, som måste genombrytas, tunga och hårda, så äro ock de, uti hvilka det eftersökta ligger förvaradt, ett så mycket säkrare skydd. Innehållet och betydelsen af de satser, af hvilka Skriften utgöres, är icke, såsom somliga tyckas förmena, ännu sväfvande i dat obestämda. Ännu mindre behöfva vi, medelst tillitslösa och konstlade tillgöranden taga dem likasom i vårt beskydd. Det yttre materialet och dessa tusenfaldiga beröringar, i hvilka det heliga ordet står med det profana, den heliga historien med den allmänna, och som. enligt sornligas förmenande, skulle öppna ett obe-•186

gränsadt fält för godtycket, just dessa innebära tvärtom lagar för den uppenbarade sanningens utrönande så vissa och osvikliga, att vi om densamma med skäl må upprepa Mästarens ord: "icke en bokstaf, icke en prick skall förgås."

Bihang. Inledning till O. Testamentets apokryfiska böcker.

Bland de egendomligheter, hvilka utmärka den alexandrinska öfversättningens text, när den jemföres med urtexten, är den af alla den mest i ögonen fallande, att, såsom redan blifvit anfördt, uti densamma icke få skrifter hade tillkommit, hvilka icke funnos i Judarnas kanon. Åt de sålunda efteråt tillkomna skrifterna gaf Hierony-mus benämningen ß/ßlot aTzöxQvcpoi. I hvad mån denna benämning var af de dermed betecknade skrifternas beskaffenhet verkligen betingad, skola vi framdeles söka utröna. Visst är emellertid, att de ifrågavarande skrifterna, om ock ämnade, att i ny gestalt återgifva innehållet af G. Testamentets kanon, äro alster af samma

judiskt alexandrinska anderiktning, som LXX.

Äfven bland apokryferna har man velat uppvisa en artåtskilnad, i det man hänfört somliga till de historiska, andra till de didaktiska, åter andra till de profetiska. Och ehuru denna uppdelning icke i väsendtlig mån låter sig genomföra, skola vi dock, emedan någon annan mera objektiv indelningsgrund icke synes kunna uppvisas, vid de enskilta böckernas anförande följa den ordning, hvilken i och genom densamma erbjuder*sig.

Den gräkiska Esras bok.

Uti LXX förekommer, stundom näst före den hebräiska Esras bok, stundom näst efter Nehemia's, en bok medI

187

namnet "Eodgag eller o Ugeig. Den sednare benämningen är liktydig med den förra. Ty uttrycket]hsii, o iegsvg, användes y.az tt-nyrjv om Esra. Uti denna Esras bok innehålles historien om templet och tempelgudstjensten ifrån konung Josia, hvilken efter det förfall, som under afgudiskt sinnade konungar på 900—600-talet inträdde, blef dess återupprättare, vidare om templets förstörelse genom Kaldäerna och dess återuppbyggande genom Serubabel och Esra. Denna historia utgör påtagligen en bearbetning af Krönikeböckerna, den kanoniska Esra och Nehemia, sådana dessa böcker förekomma uti LXX. Ett visst mått af sjelfständighet förråder den dock, dels derigenom, att den, k. 3: 1—5: 6, ur någon annan för oss obekant källa införer en omständlig berättelse om Serubabel, dels derigenom, att den stundom i afseende på tidsföljden, stundom i afseende på framställningens längd eller korthet, samt i allmänhet genom ett renare och mera flytande språk afviker från sitt original.

Templets återuppbyggande angifves i denna bok hafva varit följden af ett löfte, som före Babylons eröfring Cyrus och före dess återeröfring Darius skulle gifvit. Genom denna alldeles enstaka och egendomliga uppgift tyckes författaren förråda det vara sin tendens, att i Cyrus och Darius för andra bland Judafolkets hedniska beherrskare framställa tvenne utmärkta föredömen af gudsfruktan och villighet, att såsom berättigad erkänna den sanne Gudens dyrkan. Det är ock på grund häraf icke osannolikt, att denna bok författats under det hårda förtryck, som de syriska beherrskarne öfver Judafolket utöfvade, således sannolikt i början af andra århundradet före Christus. Författaren var måhända någon i Ägypten lefvande, i gräkiska språket väl öfvad hellenist.

Boken har icke blifvit bibehållen vid sin fulla integritet. Slutet fattas, i det skildringen är k. 9: 55 midt i satsen afbruten.•188

Af de äldre öfversättningarna är den gamla latinska temmeligen ordagrann, den syriska något friare, och den af Hieronymus i Vulgata blott en recension af den gamla latinska 1).

Mackabäernas Böcker.

Emot det förtryck, hvarmed de seleucidiska herrskarne hotade, att göra Judarnas såväl nationela, som gudstjenstliga lif om intet, reste sig den judiska nationalkänslan först i och genom presten Mattatia 2) och hans söner i flera led. För sitt mera utomordentliga hjeltemod och sin segerrikhet tick Mattatia's tredje son Judas binamnet npa eller Ma/.y.aßuToc, hammare, för-

krossare, besegrare. Och efter honom har hela denna hjeltestam erhållit benämningen Mackabäer. Men äfven Mattatia's farfader Siuuov b lioutovuloQ 3). Simon Hasmo-uäern synes hafva varit en mycket framstående personlighet. Och efter honom erhöll samma hjelteslägt benämningen Hasmonäer.

Att skildra Mackabäernas bedrifter och på samma gång Judarnas strider för lagen och fädernas tro, utgör föremålet för tre eller fyra bland apokryferna. hvilka fått benämningen Mackabäernas Böcker.

I. Första Mackabäer-Boken.

Efter en kort inledning handlande om Alexander den Stores välde och detsammas delande efter hans död. k. 1: 1—9, framställes

l) k. 1: 10—2: 70 (slutet), hurusom Antiokus IV Epi-fanes gör våld på templet, den heliga staden och Judar-

') Jfr Keil p. d. st.

rpnn».

/ T • - *

3) D. ä. tillhörande D^iatøfi (kanske af]Ö^n dives).•189

nas religiösa tro. samt huru Mattatia med sina söner reser sig upp deremot.

2) k. 3: 1— 9: 22: Mattatia's söners, i all synnerhet härföraren Judas Mackabäus" strider, segrar och företag;

3) k. 9: 23—12: 53 (slutet): öfversteprestafursten Jo-natans bedrifter;

4) k. 13: 1 —16: 24 (slutet): öfversteprestafursten Simons bedrifter ända intill Judarnas befrielse från det syriska tyranniet, Simons mördande samt Johannes Hyrka-n us" öfver st ep res t a döm e.

Sålunda skildrar denna bok händelserna inom Judafolket 175—135 f. Chr.

Enligt Origenes" och Hieronymus" vittnesbörd var denna bok författad på hebräiska. Att så var. gör också språkets beskaffenhet sannolikt.

För att döma af denna boks noggranna kronologiska och geografiska uppgifter, äfvensom af framställningens historiska trohet i öfrigt, måste författaren hafva stått de skildrade händelserna sjelf ganska nära. Efter all sannolikhet bodde han i Palästina. Enligt k. 13: 30 och k. 16: 23 skref han sin bok i sista delen af Johannes Hyrkanus" öfversteprestadömes tid. och sedan en icke så obetydlig tidrymd efter Simons död hade förflutit.

Den gräkiska öfversättningen af denna bok blef använd redan af Josefus. och måste följaktligen vara gjord icke lång tid efter originalets författande. Före Hieronymus' tid fanns ock en öfversättning på syriska och en på latin *).

II. Andra Maekabäer-Boken.

De delar, hvaraf boken utgöres, äro:

1) k. 1: 1—2: 18: tvenne bref från Judarna i Palä-

•) Jfr Keil p. d. st.•190

stina till de uti Agypten, åsyftande, att uppelda dem till

gemensam ifver för tempelinvigningsfesten;

2) k. 2: 19—15: 39 (slutet): utdrag af en utaf Jason af Cyrene författad Mackabäernas historia i fem böcker, begynnande med det under Seleukus Filopator genom He-liodorus försökta tempelröfveriet och slutande med den syriske fältherren Nikanors död, afseende således tiden 176—161 f. Chr. Till bokens liär innehållna hufvuddel bildar k. 2: 19—32 förord och k. 15: 37—39 slutord.

Utgående från det uti Jasons anförda historiska verk gifna materialet, har författaren med en mera anslående form smyckat detta och sålunda sökt göra det meddelade mera uppbyggligt. Han nyttjar det historiskt gifna för religiöst-didaktiska och paränetiska ändamål, i det han söker befästa sina läsare i fädernas tro. Ett mera specielt ändamål är, att hos de i Agypten boende Judarna ingifva vördnad för templet i Jerusalem och lifva till deltagande i tempelinvigningsfesten, såsom just åsyftande att erinra om Herrens skyddande omvårdnad af denna sin jordiska boning. Genom åtskilliga historiska och kronologiska oriktigheter .äfvensom åtskillig öfverdrift i framställningen går dock denna skrift i jemförelsevis mycket betydlig mån miste om alla anspråk på kanoniskt anseende 1).

Att bokens hufvuddel, k. 2: 19—15: 39 ursprungligen var skrifven på gräkiska, har man vid aktgifvande på dess från hebraismer fria, rent gräkiska språk städse antagit. Och detta så mycket hellre, som författaren till den skrift, ur hvilken dess historiska innehåll hemtats, var från Cyrene. Deremot har man beträffande den första delen, k. 1: 1—2: 18, någon gång sökt göra sannolikt, att den ursprungligen författats på hebräiska. Verkligt öfvertygande skäl för det antagandet hafva dock icke kunnat före-

') Jfr Keil p. d. st.•191

bringas. Hela boken var efter all sannolikhet ursprungligen skrifven på gräkiska.

III. Tredje och fjerde Mackabäer-Boken.

1. Om clessa båda gäller, att de vida sednare än den första och andra blifvit bekanta inom den vesterländska kyrkan, att de icke iinnas i Yulgata, icke heller af Luther äro bland apokryferna upptagna.

2. Den tredje Mackabäer-Boken berättar, hurusom Ptolemäus Filopator (221—204) f. Chr.), då ban hade gjort ett försök, att intränga uti det inre af templet i Jerusalem, men blifvit förhindrad derifrån, beslutade att hämnas genom att utrota de uti Agyten lefvande Judar, hvilka icke ville hängifva sig åt Backustjensten; hurusom han från utförandet af denna plan blef tillbakahållen genom ett underbart Guds ingripande i händelserna; huru han ock derigenom, ifrån att vara en Judarnas förföljare, blef deras gynnare, samt huru han, i denna sednare egenskap, och då de tillämnade offren för hans grymhet redan stodo på täflingsbanan, för att af berusade elefanter söndertrampas, icke blott satte dem i frihet, utan också lät gästvänligt undfägna dem, samt gaf dem tillåtelse, att döda de ibland Judarna, hvilka afföllo.

Hvad som i denna bok berättas, saknar tvifvelsutan icke ett historiskt underlag. Teckningen af Ptolemäus Filopators karaktär är med historiens öfverensstämmande. Sådant tyckes ock förhållandet vara med teckningen af den fest, hvilken Judarna i Agypten införde, för att fira minnet af deras räddning ur Filopators försåt. Men det bör dock icke förbises, att denna bok, ehuru den behandlar tilldragelser, tidigare än de uti första och andra Mackabäerboken förtäljda, likväl redan uti LXX har sin plats efter andra Mackabäerboken. Man synes häraf kunna sluta, att den också sednare än den boken författats.•192

Detta i förening med dess öfverspända framställning, dess öfvermätt af det underbara, och dess konstlade ordasätt, tyckes dock berättiga att hänföra densamma, snarare till legendernas, än till apokryfernås antal.

3. Den fjerde Mackabäer-Boken tyckes hafva till uppgift, att lifva till åtlydnad för den mosaiska lagen, särskilt genom att fästa uppmärksamhet på hvad den af gudsfruktan bestämda och beherrskade viljan, den fromma eftertanken (evoeßrjg Xoycof-iög) har för en makt öfver sin-ligheten (t oj v iradwi' deanötrjs eoriv). För att nu genom ett exempel ur verkliga lifvet ådagalägga detta, framställer författaren, såsom det synes ur traditionen, samma händelse, som annars finnes skildrad 2 Mackab. 6: 18—7: 41. Eleazars och de sju brödernas martyrdöd.

Författaren synes vara någon med den stoiska visheten förtrogen alexandrinsk Jude. Man har gissat, att Flav. Josefus vore författaren. Men olikhet i språk och framställningssätt gör detta oantagligt. Med temmelig visshet torde man deremot kunna antaga, att denna skrift författats under en tid, dä Judarna i Agypten åtnjöto mera lugn och trygghet än annars ') och måhända sannolikast under Herodes den Stores tid 2).

Judits Bo k.

Denna skrift förtäljer, hurusom Holofernes, öfverfält-herre under Nebukadnezar, som var konung i Assyrien, företog ett krig emot Judarna och belägrade staden Be-tulia 3), samt hurusom denna stad och hela Judäa räddades genom rådighet och hjeltemod af en from och skön qvinna vid namn Judit.

') Jfr 14: 9?

2) Jfr 4: 1?

3) Btivlovu, Betylua.•193

t

För den som blifvit van, att anse Nebukadnezar såsom Kaldäernas, icke såsom Assyriernas konung, får berättelsen redan genom denna sistnämda beteckning något påfallande. Och detta ännu mer, då derjemte säges, att Nebukadnezar herrskade i Ninive (1: 1). Så säges det ock, att Arfaxad, såsom Mediernas konung, hade sitt säte i Ekbatana, att han befästade denna stad, samt att han omsider blef af Nebukadnezar besegrad och dödad (1: 1, 5, 13 ff.). Äfven detta om Arfaxad sagda står med historiens uppgifter för öfrigt i strid.

Med anledning af dessa svårigheter har man antagit, att orden Nebukadnezar och Arfaxad här skulle vara, snarare nomina appellativa, än propria, och att de dermed åsyftade personerna vore t. ex. den assyriske konungen Asarhaddon och den mediske konungen Fraortes. Men äfven mot det antagandet reser sig en väsendtlig betänklighet. Ty på Asarhaddons och Fraortes* tid eller den, hvilken kom denna närmast, veta de fornhebräiska häfderna icke att berätta om mer än ett enda krigsföretag från Assyrien emot Palästina, nemligen blott det, hvarigenom Manasse bortfördes till Babel. Utgången var således der alldeles motsatt den, om hvilken här förtäljes. Berättelen i vår bok lider derjemte af inre motsägelser. Ty då det assyriska och mediska riket skildras såsom varande i sin fulla maktutöfning, så är deraf tydligt, att författaren tänkt sig dessa riken sådana de voro före exilen. Men på samma gång låter han veta, att Judarna redan återkommit ur exilen (4: 3; 5: 18) o. s. v.

Den på sådana omständigheter beroende omöjligheten, att historiskt förklara berättelsens sammanhang, har gjort, att man velat anse densamma, icke såsom uttryck af någon faktisk tilldragelse, utan såsom en till sedligt-religiös samfundsanda lifvande parabel eller allegori. Så Luther m. fl. Men dels visa de många historiska, kronologiska och geografiska antydningarna, att framställningen vill

- 13•194

anses såsom historia, dels inser man icke, af hvad skäl författaren, om han blott velat framställa en allegori, behöft deruti införa personer med allmänt kända historiska namn. Sannolikast synes derföre vara, att författaren för sin framställning ur traditionen hemtat ett verkligt historiskt underlag, hvilket han, saknande en närmare kännedom i historien, synnerligast den utländska, så godt han förstått, bearbetat.

Uti af Fotius gjorda utdrag ur Diodor. Sicul. 31 ß. har den underrättelsen bevarats, att under-det tåg emot Agypten, hvilket företogs af Artaxerxes Okus, en kappa-doeisk prins Holofernes skulle hafva synnerligen utmärkt sig. Så förmäler ock Sulpicius Severus l), att uti Okus' här befann sig äfven en eunuk vid namn Bagoas, en uppgift, som fullt öfverensstämmer med vår boks 12: 11. Okus kom ock under tåget in i Palästina ooh säges hafva eröfrat och förstört Jeriko. Det synes nu icke osannolikt, att just denna krigsrörelse och möjligen någon derunder inbegripen, men för oss annars okänd tilldragelse utgör det faktiska i vår boks framställning.

Sannolikt är boken af någon i Palästina boende Jude författad urspru»gligen på hebräiska eller kaldäiska språket. En mängd ogräkiska uttryckssätt göra detta sannolikt. Lika antagligt är, att urskriften snart undanträngdes af den gräkiska öfversättningen, som blef källa till såväl den gamla latinska öfversättningen före Hieronymus, som till den syriska öfversättningen. Bokens författande torde sannolikast vara att förlägga till de första decennierna at andra århundradet f. Chr.

Tillägg till Esters Bok.

Om man med Esters bok, sådan den är uti Judarnas kanon, jemförer Esters bok i LXX, så visar sig strax

') Hist. II. 14.•195

mycken olikhet, bestående deruti, att, utom hvad den förra innehåller, förekomma uti den sednare följande delar:

1) en Mordekais dröm. Hos Luther motsvaras detta stycke af: Stycken af Ester, k. 6.

2) det uti Esters 3: 12 omförmälda Hamans edikt. Luther k. 1.

3) en Mordekais och Esters bön. Luther k. 2 och 3.

4) ett utsmyckande af förhandlingen emellan Ester och Konungen. Luther k. 4.

5) det uti Esters 8: 9 ff. omförmälda Mordekais edikt. Luther k. 5.

6) uttagningen af Mordekais dröm. Luther k. 7.

Dessa stycken äro ock uti Vetus Latinus på samma

sätt, som uti LXX, med den kanoniska Esters bok inför-lifvade. Deremot blefvo de af Hieronymus, som väl fann deras ställning till de öfriga tvetydig och värd, att misstänkas, uti Vulgata afskilda från den ursprungliga Esters

bok, och, såsom utgörande en grupp för sig, fogade till dennas slut. Luther deremot fann icke ens till den anordningen tillräckligt skäl, utan afskilde alla dessa tillägg helt och hållet från Esters bok och gaf dem en plats bland apokryferna.

Huruvida nu dessa tillägg ursprungligen varit, antingen i likhet med den judiska Esters bok, författade på hebräiska eller aramäiska, eller ock på gräkiska, har synts svårt att afgöra. Som nemligen enstaka delar bland dem anträffats på aramäiska, såsom Mordekais dröm samt Mordekais och Esters böner, så har man trott, att tilläggen allesamman ursprungligen författats på aramäiska. Men mellan de påträffade aramäiska delarna och de deremot svarande gräkiska är, till innehåll och uttryckssätt, en så väsendtlig olikhet, att de sednare väl icke kunna vara en öfversättning af de förra. Och då härtill kommer, att de gräkiska tilläggen icke förråda minsta spår af, att vara öfversättning, något, som annars plägar vara

13*•196

öfversättningars gemensamma lott, så synes man med icke ringa visshet kunna antaga, att tilläggen allesamman äro författade på gräkiska.

Att så är, och att de ifrågavarande literaturalstren äro verkliga tillägg, icke delar af ett ursprungligt helt, visar sig så mycket mera otvifvelaktigt, om de, till innehåll ocli beskaffenhet i stilistiskt afseende, jemföras med den i Judarnas kanon förekommande Esters bok. De visa sig, i förhållande till denna, såsom godtyckliga utvidgningar, i det de söka fylla vissa dess förmenta luckor, eller hänvisa till aktstycken, hvilka, utan att anföras, uti densamma omförmälas. Men härunder råka de i *många fall med densamma i strid. Derjemte sakna de den enhet i framställningssätt och anda, som i skrifter af en och samme författare vore att vänta.

När och af hvem tilläggen gjorts, låter sig icke lätt utröna. De funnos dock på Josefus' tid. Det är derföre icke osannolikt, att de något före sistnämda tidrymd blefvo af lärda Judar i Agypten uti LXX inskjutna.

Tobias Bok.

Bildadt af det hebräiska namnet "'Sic, rmit:, förekom-

X • 7

mer uti LXX namnet TæjSlr, uti Vetus Latinus ocli hos Augustinus namnet Tobis, Thobis, slutligen hos Hieronymus och i Vulgata namnet Tobias. En man med det namnet är nu hufvudpersonen i denna bok och enligt dennas skildring en Naftalit, som af Assyrierna föres i landsflykt, en andre Job, som genom gudsfruktan, bön och goda gerningar segrande genomgår svåra pröfningar.

I den frågan, huruvida det uti denna bok skildrade vore att anse såsom historisk verklighet eller såsom sedo-lärande allegori, hafva dömande auktoriteter af högsta anseende uttalat sig olika, Att antaga det förra, har man funnit sig föranledd isynnerhet af skildringens noggrann-•197

het i historiska och geografiska uppgifter, samt i allmänhet dess art, att åt sina föremål gifva utseendet af historiska fakta. Att antaga det sednare, synes man dock afgjordt föranledd dels deraf, att vissa skenbart historiska biomständigheter förete, icke blott något underbart, utan ett underbart, som öfverskrider alla annars i G. Testamentet öfliga former och gränsor för det underbara, t. ex. det att änglar sägas vara den unge Tobias reskamrater; dels deraf, att, såsom vi strax skola se, berättelsen, ehuru med all konseqvens rörande den deri framhållna ideen, i olika recensioner rörer sig dock med olika namn, siffror och andra biomständigheter.

Men om vi på denna grund anse Tobias bok till hufvudsaklig del utgöra ett diktadt verk, så är dermed icke förnekadt, att framställningens historiska drag kunna vara hemtade ur traditionen.

Beträffande det språk, på hvilket boken blifvit författad, är att märka, att under det den tidigt fanns i tvenne särskilta latinska texter, nemligen uti Vetus Latinus och Vulgata. och derjemte uti tvenne hebräiska, samt i en ur tvenne särskilta texter framgången syrisk öfversättning, så fanns den på samma tid i blott en enda grä-kisk. Man synes häraf kunna sluta, att boken ursprungligen författats på gräkiska, och att de nämda på andra språk

existerande texterna varit öfversättningar från den gräkiska texten.

Hvem författaren varit, och på hvad tid författandet skett, veta vi ej. Vid aktgifvande på såväl sjelfva skrif-sättet, som på den med den sednare, farisäiska judendomen befryndade anda, som Tobia i bön, tal och handlingar tyckes förråda, har man emellertid ansett sannolikt, att boken blifvit någon tid före Christi födelse, första eller andra århundradet, författad utaf någon i Palästina boende Jude.•198

Jesus Siraks sons vishets Bok.

1. Den Skrift, som sålunda betecknas, utgör en betydande samling af tänkespråk, hvilka till stor del hafva gnomens form, ocli tyckas ämnade, att för den fromme utgöra en andlig skattkammare, i hvilken en saun gudsfruktan under alla sina utvecklingsstadier och i alla sina relationer framställes, och såsoni anammansvärd och omistlig anbefalles. Denna samling af tänkespråk liknar sålunda Salomos ordspråk, och skiljer sig från dessa nästan endast deruti, att den mera specielt ocli omständligt ingår på fyllandet af alla det religiösa lifvets behof.

2. Att befordra Herrens fruktan såsom vishetens begynnelse och grund, dess lag och dess ändamål, är alltså denna boks uppgift. Någon annan och mera speciel, det liela genomgående och enande tanke kan icke uppvisas. För det mesta förekomma utan inre idéförbindelse sammanförda enskilta sentenser, råd och varningar. Här och der är dock massan af dessa genombruten af mera sammanhängande betraktelser och böner. Det hela afslutas medelst

1) tvenne utförligare lofsägelser öfver Herrens verk:

a. i skapelsen, k. 42: 15—43: 37 (slutet);

b. i Israels historia, k. 44—50; hvarefter följer

2) Jesus Siraks sons tacksägelse och bön, k. 51.

3. Såsoni öfverskrift till detta verk förekomma uti de gräkiska handskrifterna och editionerna orden: ~ocp/c('h - aal vi ov —iqcc/ 1). Med det namnet 'hjoovg vi og -toày nämner sig ock författaren sjelf k. 50: 29. Hvem han varit, och under hvilka förhållanden han lefvat, nämner han för öfrigt ej, blott det, att han var från Jerusalem. Detta är också det enda, vi om honom hafva oss mera direkt meddeladt. För utrönande af den tid, på hvilken

') Den uti Vulgata nyttjade benämningen Ecclesiasticus tyckes endast vilja upplysa om att denna bok plägat i kyrkorna föreläsas.•199

Jesus Siraks son må anses hafva lefvat, tjena dock tvenne i boken förekommande meddelanden:

1) k. 50: 1—21, skildringen af öfverstepresten Simons. Onias sons. embetsförvaltning. Som nemligen denna skildring synes grundad på författarens personliga erfarenhet, ocli Simon O nias son följaktligen måste varit författarens samtida, så erbjuder den en bestämningsgrund. Och den ende öfversteprest med namnet Simon, som liär kan vara åsyftad, är öfverstepresten Simon den rättfärdige, samtida med Ptolemäus Lagi och således lefvande omkring 290 f. Chr.

2) förordet, i hvilket författarens sonson uppgifver, att lian på gräkiska öfversatt farfadrens verk, sedan lian kommit till Agypten, ocli att detta skedde "på trettioåttonde året under Ptolemäus Evergetes" t). Den Ptalemäs Ever-getes, om hvilken här kan vara fråga, är den, som regerade efter 247 f. Chr.

I kraft af dessa tidsbestämmelser skulle bokens författande hafva skett 300—280 f. Chr. och dess öfversät-tande omkring 230 f. Chr.

4. Till den nyss nämda uppgiften af författarens sonson hörer ock den, att han från hebräiska öfversatt farfadrens verk. Att Jesus Siraks sons bok var författad på hebräiska göres ock så sannolikt, som möjligt, genom öf-versättningens egen beskaffenhet, genom ordspel och missförstånd af grundtexten, som kunna förklaras endast genom antagande af ett hebräiskt original. Urskriften skall varit sedd af Hieronymus. Af densamma liar intet bevarats med undantag af några få uti Talmud och andra rabbinskrifter bibehållna tänkespråk.

5. Från den gräkiska öfversättningen har gjorts äfven en syrisk, som i sin ordning gifvit upphof till en arabisk.

Dessutom utgick från den gräkiska öfversätt-

') Som ingen Ptolemäus Evergetes regerade i 38 år, så måste här menas Jesus Siraks sons sonsons trettioåttonde lefnadsår.•200

ningen äfven den före Hieronymus existerande latinska, hvilken af honom, utan att undergå någon revision, upptogs i Vulgata.

Vishetens Bok.

Den bok, åt hviken man gifvit denna benämning, har, i likhet med den näst förut behandlade, till uppgift, att om den sanna visheten, såsom grundad i Herrens fruktan och framträdande i lydnad för hans heliga lag, meddela en mera genomförd undervisning. Denna meddelas på det sätt, att

1) k. 1—6 ställes till jordens herrskare en beveklig uppmaning, att vinnlägga sig om vishet, såsom källan till rättfärdighet och såsom den, hvilken befriar från lidande och död, och taga sig till vara för ett ogudaktigt väsende, skamliga lustar och de frommas förtryckande.

2) k. 7—9 införes talande en konung, enligt 9: 8, 12 konung Salomo, hvilken förklarar vishetens väsende, såsom utgörande sjelfva förmågan till all kunskap och hvarje god gerning, "ett sken af det eviga ljuset, ett dam af Guds kraft ocli en strimma af den Allsmäktiges härlighet, det hemliga rådet uti Guds kunskap, Guds helige Ande" 1).

3) k. 10—19 skildras vishetens och gudsfruktans välsignade verkningar i motsats till de osaliga följderna af afguderiet, hvars ursprung och väsende grundligt utredes k. 13—15, hvarpå förklarande exempel anföras från mensklighetens forntid, såväl inom Herrens Israel, som inom Kanaans och Agyptens afgudadyrkande folk.

Af ålder betecknades denna bok med öfverskriften Socpia —a/m/iiiijv eller 2oIo[.iwvtoq. Men Hieronymus tog

) K. 7: 25, 26; 8: 4; 9: 17.•201

sig dristighet, att karaktärisera den såsom en pseudepi-graphus '). Och sedan dess blef Salomos namn ur öfverskrifterna uteslutet, så att blott ordet Sorpta återstod. Detta skedde väl ock med all rätt. Ty ehuru den konung, som k. 7—9 införes talande, k. 9: 8, 12 tydligen beteck-såsom varande Salomo, den för sin vishet berömde konungen, så äro dock de i boken skildrade tidsförhållandena icke den salomoniska tidens. Ty här skildras det svåra förtryck, som orättfärdiga konungar utöfva emot de fromma, således framför allt emot de fromma i Israel. Dessutom är, såsom man kan se isynnerhet k. 7: 16 ff., den här tecknade vishetens begrepp ett sådant, som kunnat utbildas först under inflytande af den alexandrinsk-judi-ska filosofien, således först vid tiden för de sednare Pto-lemäernas regering, antagligen först omkring 150 f. Chr. Följaktligen kan författaren icke heller vara, såsom man någon gång antagit, Serubabel, den andre Salomo, icke ens Jesus Siraks son. Man har ock framstält den frågan, huruvida icke Filo kunde vara författaren. Men icke heller det kan antagas, emedan Filos såväl lära, som skrifsätt är alltför afvikande från det, som här möter oss. Det enda hållbara antagandet tyckes derföre vara, att Vishetens bok författats af någon omkring år 150 f. Chr. eller icke långt derefter lefvande alexandrinsk-judisk skriftställare, om hvilken man har sig intet annat bekant än hvad som denna bok sjelf gifver vid handen.

Att denna bok är författad på gräkiska, visar dels språket, som är i det mesta rent gräkiskt, blott i ringa grad uppblandadt med hebraismer, dels icke sällan förekommande sammansatta ord, samt paronomasier, assonanser och andra ordspel.

Från den gräkiska grundtexten äro flere öfversättningar gjorda, bland dessa en fore Hieronymus existerande

') Præf. in librum Sal.•202

latinsk, hvilken utan revision af honom upptogs i Vulgata. Denna latinska öfversättning är slafviskt trogen och ordagrann. Om möjligt i ännu högre grad är detta förhållandet med tvenne andra öfversättningar, af hvilka den ena är arabisk, den andra syrisk.

Manasse s Bön.

Ehuru icke uti de äldre editionerna af LXX, fanns dock utan tvifvel uti de äldsta handskrifter, som innehålla denna, ett kyrkligt dokument med detta namn. Det linnes uti Codex Alexandrinus, uti flera latinska bibelupplagor och i Luthers bibel. Denna ngoatvyrj Ma va a a rt hölls af många gräkiska kyrkofäder för äkta. Ifall den det varit, skulle den varit i verkligheten den bön. som konung Manasse, då han af Assyrierna hade blifvit förd till Babel, enligt 2 Krön. 33: 12, 13 bad till Herren. Men som denna bön icke finnes i Judarnas kanon, icke heller omnämnes förr än uti de pseudoklementinska Constitu-tiones Apostolicæ '), icke heller finnes anförd förr än uti den latinska bibelöfversättningen fore Hieronymus, som upptog densamma uti Vulgata. så synes antagandet af denna böns äkthet vara i afsaknad af alla kritiska stöd. Den är efter all sannolikhet författad på gräkiska.

Till sin sammansättning är denna bön "enkel och väl ordnad, utan ordsvall, innehållande åtskilligt, som erinrar om bot- och bönpsalmerna, och är dervid icke utan egendomlighet i innehåll och form" 2). Sannolikast är väl. att den författats under någon tid, då Judarne ledo svårt förtryck, måhända i Ägypten, och sannolikt icke långt före den tid, då Constitutiones Apostolicæ tillkommo.

') II. 22.

2) Keil p. d. st.•203

Baruks Bok.

Innehållet af denna apokryf är:

1) k. 1: 1—3: 8: en uppmuntringsskrift med dertill hörande bekännelse och bön, från de i Babel fångna Judarna till deras bröder i Jerusalem;

2) k. 3: 9—5: 9: ett bestraffnings- och tröstal samt klagan öfver folkets förhandenvarande förkastelse och uttryck af hopp om dess slutliga förhärligande.

Denna bok föregifver sig vara författad af Baruk, profeten Jeremia's medhjelpare och skrifbiträde. Man har ock, tillochmed i en sednare tid, sökt ådagalägga sannolikheten af detta ursprung. Att emellertid boken är oäkta och med rätta fått sin plats bland apokryferna, visa dels flera historiska oriktigheter, dels inre motsägelser, dels dess användning af LXX, särskilt vid anförande af Jeremias profetior, hvilka den dock söker likna. Boken är smyckad med Baruks författarenamn, helt visst för att åt sina uppmuntringsord, hvarmed författaren söker styrka det under svårt hedniskt förtryck kämpande Judafolket, bereda så mycket säkrare ingång.

Ehuru språket icke är fritt från hebraismer, gör dock isynnerhet bokens förhållande till LXX sannolikt, att den författats på gräkiska. Sannolikt var författaren någon i Alexandria lefvande gräkiskt bildad Jude och tiden för författandet den omkring 150 f. Chr.

Baruks Bok är den bland apokryferna, som jemförelsevis ofta citeras af de äldre kyrkofäderna, och är öfversatt på latin, syriska och arabiska.

Jeremia's Bref.

1. Denna skrift utgör en imitation, till innehållet af Jer. 10: 1—16, till formen af Jer. 29, i det den i strofform och under en mängd retoriskt bildade upprepningar skildrar afgudatjenstens orimlighet, för att för denna varna•204

de i Babel vistande landsflyktiga Judarna. Uti Vulgata och i Luthers bibel ') har man af detta bref gjort ett sjette kapitel af Baruks bok, som annars skulle hafva blott fem kapitel.

Såsom somliga forskare sökt försvara äktheten af Baruks bok, så ock den af Jeremia's bref, som de då måst anse författadt på hebräiska. Att den egenskapen likväl icke tillkommer detsamma, öfvertygar oss dels det på grä-kiska existerande brefvets språk, som icke bär ringaste spår af en öfversättning, dels en egendomlig tydning af exilens 70 år, såsom betecknande sju generationer, en tydning, som förråder ett alexandrinsk-judiskt betraktelsesätt i en för detta temligen framskriden tid.

Af Jeremias bref, som tinnes i Cod. Al., gifves en i Vulgata upptagen gammal latinsk öfversättning, samt en syrisk och en arabisk.

Tilläggen till Daniels Bok.

Uti LXX:s öfversättning af Daniels bok äro med texten införlifvade trenne uti den kanoniska Daniels bok icke förekommande stycken, nemligen:

1) såsom tillägg till Dan. 3: 23:

a. Asarja*s bön om räddning ur den brinnande ugnen;

b. de tre uti den brinnande ugnen kastade ynglingarnas låfsång, en fortsättning af Asarjas bön;

2) en berättelse om den fromma Susannas räddning genom Daniels vishet, såsom det trettonde kapitlet af Daniels bok.

3) legenderna om Bel i Babel och om Draken i Babel, såsom det fjortonde kapitlet af Daniel. Hos alla dessa stycken är den apokryfiska karaktären tydligt framstående.

') Således ock i våra svenska bibelupplagor.•205

Alla dessa tillägg äro författade på gräkiska. Och som språket i dem är väsendtligen likt det uti LXX:s öfversättning af Daniels bok, så är det sannolikt, att de med denna blifvit omedelbart af dess upphofsman införlifvade. De skulle i sådant fall hafva tillkommit i Ägyp-ten inemot slutet af 200- eller början af 100-talet f. Chr.

Esras fjerde bok. l4noy.ülvxlug "Eoåoa.

Denna skrift, med hvilken serien af G. Testamentets apokryfer afslutas, framställer, hurusom Esra, rörd af sitt i Babylon fångna folks lidanden, och sedan han fastat och bedit och sökt att få veta orsaken till den svåra hemsökelsen, i trettionde året efter Jerusalems förstörelse, och under det han sjelf vistas i Babylon, ändtligen genom ängelen Uriel får svaret på sina frågor. Uti sex på hvarandra följande visioner får ban nemligen Herrens uppenbarelse beträffande den närvarande verldsålderns slut, de straffdomar, hvilka dessförinnan äro att vänta, och det verldsskick, som derefter skall inträda. Om dessa ting förkunnas, först hurusom en örn med tre hufvuden och tolf vingar, hvilka ban utbreder öfver hela jorden '), uppstiger ur hafvet, men blifver fäld; vidare hurusom Messias, lik ett starkt väder, uppstiger ur hafvet och sväfvar fram med himmelens skyar, besegrar, med kraften af sitt ord, bela den oräkneliga skaran af de från jordens alla delar församlade, mot honom kämpande fienderna, samlar de fromma, jemte de under Salmanassar i landsflykt bortförda tio stammarna, grundar ett nytt härligt Zion, och regerar detsamma i frid. Allt detta k. 3—13. Efter dessa förkunnelser följer i den sjunde uppenbarelsen, jemte ett slutligt afslöjande af de yttersta tingen, uppdrag för Esra. att åt sitt folk återgifva de genom förstörelsen af Jeru-

') Det fjerde af Daniel förebådade verldsriket, det romerska (som omfattade "tre" verldsdelar?).•206

salems tempel förlorade heliga skrifterna. Till följe af detta uppdrag, och i kraft af en öfvernaturlig Andans ingifvelse, dikterar nu Esra, under loppet af 40 dagar, 94 heliga skrifter, af hvilka 24 voro ämnade för allmänt bruk, 70 deremot för emottagare af en mera hemlig undervisning, samt låter nedskrifva dem af snabbskrifvare, hvilka likaledes voro inspirerade. Detta k. 14.

Till detta bokens hufvudinnehåll äro vid början af k. 1 och 2 och vid slutet af k. 15 och 16 tillägg gjorda uti den åt oss behållna på latin existerande fjerde Esras bok, hvilka dock genom såväl formela, som materiela afvikelser från bokens öfriga delar förråda en sednare tillkomst.

2. Såsom man hos gräkiska kyrkofäder finner be-tygadt, har denna bok funnits på gräkiska. Numera finnes den endast på latin, arabiska ocli ätiopiska. Men den i gestalten af dessa sistnämda språk existerande texten tyckes städse visa tillbaka till en gräkisk. Man kan häraf sluta, att boken är på gräkiska författad.

3. Att såsom en äkta literaturprodukt anses, kan denna apokryf mindre än någon annan göra anspråk. Dess oäkthet framgår dels deraf, att Esra, hvilken enligt den kanoniska historien om honom är blott lärare och befordrare af lagens efterlefnad, här uppträder som profet; dels af mera enskilta yttranden, hvarigenom den kommer i strid, dels med bibelens erkändt kanoniska innehåll '), dels med allmänt kända naturförhållanden 2).

4. Som boken påtagligen tillkommit under en sednare tid och uti allt utgår från det faktum, att Jerusalem och dess tempel blifvit förstörda, så är sannolikast, att den författats mot slutet af första århundradet efter Chri-" stus, och att författaren med hänseende till den likhet.

') T. ex. den uppgiften, att Behemot, och Leviatan skulle skapats på femte skapelsedagen.

2) T. ex. jordens uppdelning i sex delar fast land och en del haf.•207

han fann mellan Judafolkets ställning då och dess ställning under den babyloniska exilen, funnit för godt, att, vid skildringen af den förra, göra den sednares tidsförhållanden och Esras namn till sina.

Vi hafva härmed afslutat den speciela behandlingen af de literaturprodukter, hvilka man gifvit den allmänna benämningen af G. Testamentets apohryfer. Härledt från àm)XQV7ir£iv, hålla hemligt, användes ordet àjTtmqvcpoi, ßißlni c(7i<)Y.Qvcpni ursprungligen om skrifter, som till innehåll eller ursprung voro hemliga d. ä. af okändt, outforsk-ligt ursprung, eller af ett innehåll, hvaraf icke hvem som helst, utan endast menniskor af någon mera utomordentlig kallelse och lefnadsställning borde få del. Ordet förekom sålunda ifrån början i en betydelse, som temligen motsvarade den af ordet /.ovixcä, libri absconditi, användt om urkunderna för de gräkiska mysterierna. Som sålunda bibegreppet af en viss tvetydighet, och i mån deraf af en viss otillförlitlighet vidlådde betydelsen af ordet àrcny.qvffoi, blef detsamma tidigt användt äfven om pseud-epigrafer d. ä. skrifter, hvilka under ett lånadt och sålunda falskt namn utgåfvos. Redan inom den alexan-drinsk-judiska literaturen, synnerligast inom den del deraf, som tillhörde de gnostiska partierna, förekommo sådana skrifter mycket ofta. Om de gnostiska partiernas hemliga skrifter började nu ordet a7iåy.ov(poi tidigt användas, och fick derigenom snart en dålig bibetydelse: med apo-kryfer menade man diktade och från den bibliska och inom kyrkan erkända sanningen afvikande skrifter.

Alldenstund nu så var, blefvo de uti den alexandrinska bibelöfversättningen tillkomna böckerna inom den österländska kyrkan i början aldrig betecknade såsom apkryfer. Tvärtom fingo de en benämning, som var egnad att åt dem förvärfva ett högt anseende, i det de till skilnad å•208

ena sidan från de kanoniska skrifterna, å den andra från de rent af understuckna, falska ocli irrläriga, mycket allmänt kallades àvayivioo/.n/Litva sc. ßißXia d. ä. föreläsningsskrifter, eller skrifter, hvilka, i tur med de kanoniska, blefvo vid gudstjensten offentligen förelästa. För detta beteckningssätt blef Atanasius inom orienten en representant i första rummet genom ett för detsamma normgif-vande yttrande uti hans epistola festalis. — Inom den vesterländska kyrkan blef ungefär samma uppfattning, som den hos Atanasius, företrädd förnämligast af Rufinus, som skiljer mellan libri canonici, libri ecclesiastici och scrip-turæ apoc-ryphæ, af hvilka libri ecclesiastici påtagligen äro Atanasius' àvayiviooxo/usva. — I denna riktning, att åt värdet af dessa böcker gifva det högsta skäliga erkännande, togs ännu ett steg redan af Augustinus. Före honom och inom samma landskyrka hade Tertullianus anfört Vishetens bok och Jesus Siraks sons bok såsom kanoniska(!). Jemte detta hade ock för honom LXX:s föredöme mycket att betyda, såsom i allmänhet den allmänneliga kyrkans tradition. Sålunda påverkad räknar Augustinus de doctr. chr. 2: 8 till G. Testamentets kanon (!) 44 böcker och bland dessa uttryckligen Tobias, Judits, två Mackabäernas, Vishetens bok och Ecklesiastikus eller Jesus Siraks sons bok. Likväl är den för alla de 44 skrifterna nyttjade benämningen "kanoniska" icke alldeles åt-skilnadslös. Ty när det gäller, att bibliskt stadga en lärosats, tillerkänner lian icke åt dem alla samma grundläggande kraft och ofelbarhet, utan bjuder, att skilja mellan quæ in canone Judæoruni scripta och quæ non scripta sunt, med andra ord, mellan scripturæ, quæ ab omnibus accipiuntur ecclesiis catholicis och scripturæ, quas quædam non accipiunt; är sålunda på samma gång icke fullt deciderad i sin hållning gentemot det atanasianska åtskiljandet. Såsom förut vid behandling, mera särskilt angående de kanoniska skrifterna, blifvit antydt, gjorde•209

sig dock på mötena i Hippo 393 och Kartago 397 hans uppfattning hufvudsakligen gällande, likväl med uttryck af någon ännu icke öfvervunnen tvekan, i det man tillade, att, innan frågan skulle anses fullt afgjord, man borde taga den europäiska kyrkan till råds. Det väsendtliga af detta beslut tillegnade sig ock sedan den romerska stolen medelst en förteckning på de kanoniska böckerna, uppsatt på ett möte i Rom -494: e. Chr. och fullkomligt lika

lydande med det nyssnämda mötets. Sedan följde inom den romerska kyrkan en längre tids vacklande mellan den sålunda faststälda och en derifrån afvikande mening, till dess omsider det tridentinska mötet, ehuru icke utan oro och gensägelse från en missnöjd minoritet, förklarade de uti den alexandrinska bibelöfversättningen tillkomna skrifterna vara kanoniska, och det så, att ingen gradåtskilnad mellan dem och de i Judarnas kanon innehållna finge uppställas. Härvid undantogos blott Manasse's bön, samt 3:e ocli 4:e Esras bok. ehuru dessa hade varit upptagna i Vulgata, dessutom 3:e Mackabäerboken, hvilken deremot aldrig inom den latinska kyrkan liade vunnit ingång. Emellertid har, på samma gång denna hårdare uppfattning af frågan blifvit af Bellarmin närmare bestämd och stadfästad, en mildare och friare uppfattning, hvarom längre fram skall nämnas, under tidernas lopp uppstått och gjort sig fortfarande gällande. Deremot har inom den gräkiska kyrkan den tridentinska uppfattningen, genom det i Dositeus' konfession nedlagda mötesbeslutet i Jerusalem år 1672 blifvit kyrkligt faststäld och derjemte såtillvida skärpt, som man såsom yvrpia rr>g yQCKfT^g fiéQi] och sålunda såsom i högsta mening kanoniska förklarat alla de uti LXX tillkomna skrifterna, således äfven 3:e och 4:e Esras bok.

I motsats till det från Augustinus utgångna och på nämda sätt alltmera utvecklade bemödandet, att åt alla i den alexandrinska bibelöfversättningen innehållna skrifter t i 11-

14•210

erkänna lika anseende, hade Hieronymus uppstält för G. Testamentet den grundsatsen, att endast det var kanoniskt, som fanns skrifvet på hebräiska. Följaktligen måste de skrifter, hvilka finnas endast på gräkiska, vara icke kanoniska, eller, hvilket för honom var dermed liktydigt, apokryfiska. Han fördristade sig sålunda att, såsom förut blifvit nämdt, åt de ifrågavarande, först i LXX till Judarnas kanon bifogade skrifterna gifna benämningen apo-cryplia. Hans allmänna grundsats var. att dessa skrifter kunde och borde läsas ad æditicationem plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum contirmandam, eller, för att nyttja en sednare teologs uttryckssätt, att de vore att använda såsom en canon morum, men icke såsom en canon fidei. — Till denna grundsats slöt sig sedan under hela medeltiden en mycket betydande del äfven af den romerska kyrkan, så att ännu i reformationsårhun-dradet sådana män, som Ximenes och Kajetan, med eftertryck förfäktade densamma. — Hieronymus' regel utgör ock hufvudtanken af den lutherska kyrkans hit hörande teori. Som denna kyrkas symbola icke i denna punkt gifva någon ledning, har man nemligen der. såsom det i första rummet normgifvande, fasthållit den uti Luthers upplaga af den Hel. Skrift af år 1534 förekommande öfverskriften till apokryferna, hvarest det heter: "Apo-crypha; das sind Bücher, so nicht der heil. Schrift gleich gehalten, und doch nützlich und gut zu lesen sind." I enlighet härmed upptog Luther bland apokryferna: Judits, Vishetens, Tobias, Siraks, Baruks Bok, 1 och 2 Macka-bäerboken, Tilläggeri till Ester och Daniel samt Manasse's bön, uteslöt deremot 3 och 4 Esras bok. — I full enlighet med Hieronymus och Luther dömde ock de reformerta reformatorerna och hela den reformerta kyrkan under sin första tid. Ännu Dortrechter kyrkomötet år 1618 är dermed i full öfverensstämmelse, hvilken äfven sedan fasthållits och i det väsendtliga ännu fasthålles. Ty mellan211

de båda protestantiska hufvudkyrkorna existerar i denna punkt ingen annan väsendtlig skilnad, än den, att den reformerta dels, såsom det tyckes, har mera öppen blick för apokryfernas underhaltighet i vissa hänseenden; dels i sin praxis uttrycker den åsigten, att "apokryferna böra öfverlemnas åt privatläsning, deremot icke offentligen på predikstolen föreläsas och förklaras," under det den lutherska i fråga om den offentliga användningen, såsom det tyckes, icke uttalat sig. Skilnaden är för öfrigt den, att deri reformerta kyrkan i vissa fall fordrar apokryfernas afskiljande från kanon äfven i det yttre. — Ändtligen har inom den katolska kyrkan på sednare tid, såväl den romerska, som den gräkiska, viel sidan af clen förutnämda augustinskt tridentinska uppfattningen fortfarande bestått och består en, som med den af Hieronymus och Luther representerade på det närmaste öfverensstämmer. En sådan uppfattning har med framgång förfäktats, inom den romerska kyrkan af du Pin, Lamy och Jahn, inom den gräkiska af Metrofanes Kritopulos i hans konfession af år 1625, och af Cyrillus Lucaris i hans konfession af år 1629.

Erinra vi oss nu. af hvilken grundsats Hieronymus lät sig leda. då han åt de ifrågavarande skrifterna gaf benämningen apokryfer, så är väl tydligt, att den bestämning i det begreppet, hvilken han i första rummet afsåg,

var deras egenskap, att vara till sitt ursprung okända. Men att dervid derjemte afsågs deras egenskap, att vara till innehållet endels okända, eller åtminstone tvetydiga och lätt vilseledande, är lika antagligt. Ty han säger t. ex. om 3:e och 4:e Esras bok, att de innehålla drömmar, och tilläggen till Daniel kallar han nænias o. s. v. samt säger om apokryferna i allmänhet, att "en mängd oriktigheter i dem insmugit sig, samt att det erfordras en hög upplysning för att i dem kunna ur gyttjan utvaska guldet" (guldsanden). Liknande omdömen finna vi ock hos Luther.

14*•212

Då emellertid Hieronymus och Luther äfven deruti öfverensstämma, att de yttra sig jemförelsevis fördelaktigast om Vishetens bok och Jesus Siraks sons bok, så torde det, då vi om apokryfernas halt och värde uti sistnämda hänseende vilja bilda oss ett allmänt omdöme, och i och med detsamma lära inse, i hvad mån benämningen apokryfer af föremålets beskaffenhet verkligen rättfärdigas, icke vara ändamålslösa att särskilt de nämda böckernas dogmatiska ståndpunkt i någon fundamentalartikel närmare påaktas.

Pröfva vi då allra först innehållet af Jesus Siraks sons bok, och jemföra detsamma med innehållet af dess närmaste motstycke inom G. Testamentet, Ordspråksboken, så visar sig emellan båda en påfallande likhet. Ty när fråga är t. ex. om medlareverksaniheten mellan Gud och menniskan, samt 0111 arten och ståndpunkten deraf, så gifves åt dess subjekt i båda benämningen vishet. Och påtagligt är, att Siraks sons oorpia är detsamma, som Ordspråksbokens i-iasn. Tager man vidare i betraktande liuru Aristobulus uppfattade betydelsen af Ordspråksbokens vishet, så framgår deraf, att de judisk-alexandrinska filosoferna bemödade sig, att i densamma finna en anknytningspunkt för sin lära. Ty Aristobulus, en af de nämda filosoferna, hyllade ett afgjordt neoplatonskt system, enligt hvilket Guds medel, att inverka på verlden, var aocp/a, en evig, gudomlig, verldsskapande kraft. Och, enligt ett anförande hos Eusebius, säger samme Aristobulus, med hänsyftning på Ordspr.:s tal 0111 aorfici k. 8: 22, 23: ^acpzoiiqov dé /.cd y.a/.hov twv 'rj/uereqiov rrgoyöviov rig il/re Solo/tu or, avcrjv (ri)v oocpiav) tiqo o roa vol xai yrjg LvtccQXGiv. Omisskänligen förråda dessa ord ett bemödande, att mellan Ordspråksbokens vishet och den judisk-alexandrinska filosofiens uppvisa frändskap och identitet. Men på samma gång vi måste se och erkänna, att detta är förhållandet mellan Ordspråksboken och Aristobulus. på•213

samma gång måste vi mellan Ordspråksboken och Siraks sons bok se och erkänna ett liknande förhållande. Ty huru mycken än likheten är mellan den vishet, som i den förra af dessa sistnämda, och den, som i den sednare beprisas, så har dock visheten hos Siraks son det egna, att vara ett skapadt väsende, intar sålunda i det väsendtliga alldeles samma ställning i verlden, som den judisk-alexandrinska filosofiens ifrån det absoluta emanerade mellan-väsenden. Att skildringen af den makt, som bildar föreningslänken mellan menniskorna och Gud redan i Jesus Siraks sons bok emottagit en kraftig påverkan af den efter all sannolikhet samtidigt begynnande hellenismen, synes sålunda omisskänligt.

Gå vi nu till Vishetens bok, så är förhållandet der alldeles enahanda, blott mera utpräglad och påtagligt. Ty här är visheten icke mera, såsom i Ordspr.b. och Siraks sons bok, blott en under sinliga former uppträdande egenskap, utan ett konkret väsende, en substans *), och icke blott, såsom i förra fallet, en tecknad, utan en verklig personlighet2). Hon är derjemte, såsom hos Siraks son, såväl en i Gud förblifvande kraft, som ett skapadt (emaneradt) väsende 3), börjar ock här, till tecken af ett mera afgjordt närmande till ett annat tankeområde, att benämnas, icke blott med ordet oocplci, utan ock med ordet Aoyog 4).

Erinra vi oss nu härjemte, att sjelfva den alexandrinska bibelöfversättningen på mångfaldigt sätt förråder ett bemödande, att, isynnerhet vid Skriftens skildringar af Guds uppenbarelse och närmande till menniskorna, utplåna sådana drag, som med den judisk-alexandrinska spekulationens föreställningssätt voro mest oförenliga, samt

') K. 9: 9, 10.

2) K. 8: 3; 9: 4, 10.

3) K. 6: 24; 7: 27; 10: 20, 21.

4) K. 9: 1; 16: 12. Jfr i sitt sammanhang k. 7: 16—27.•214

att å ena sidan denna öfversättning och apokryferna, å den andra den nämda spekulationen voro alster af samma tids och samma orts literära bildning, så synes väl ingenting mera sannolikt, än att den nu påpekade läroegendomligheten, såväl i Jesus Siraks sons, som i Vishetens bok, var en frukt af det spekulativa ocli panteistiska inflytandet. Och kan detta anses vara förhållandet med dem bland apokryferna. som dock af Hieronymus och Luther icke i samma grad ogillades, som de öfriga, så må man ej undra, om betänkligheterna rörande apokryfernas förmenta renlärighet och berättigandet af deras bihangsmässiga samband med G. Testamentets kanon skulle blifva af allt flera och alltmera högljudt uttalade.

Inledningsvetenskapeii till Nya Testamentets

Heliga Skrift.

Ehuru de tvenne samlingar af heliga skrifter, hvilka under namn af Gamla och Nya Testamentet tillhöra oss, äro hvarandra olika, icke blott till tid och språk, utan ock till formen för det uti hvardera af dem gifna uppenbarelseinnehållets hela uppfattning, så äro de dock, i det väsendtliga, icke blott lika, utan alldeles ett. Från ingen af de sanningar, hvilka uti Nya Testamentet innehållas, skall någonsin uppenbarelsens ljus för oss uppgå, utan att bland skuggorna af det Gamla en motsvarande blifver i samma mån uppdagad. Och om Gamla Testamentets uppenbarelse är aning eller hopp eller föremål för en tro, hvilken ännu skådar "såsom uti ett mörkt tal," så är Nya Testamentets detsamma, blott förklaradt och i verklighet öfvergånget. Vid en vetenskaplig inledning till Nya Testamentets heliga skrifter är derföre ock i inaterielt hänseende uppgiften i det väsendtliga densamma, som•215

den vid en sådan till Gamla Testamentets. Men mutatis mutandis är den det ock i formelt. Den plan, efter hvilken vi här fortgå, förblifver följaktligen densamma,

FÖRSTA KAPITLET. Nya Testamentets form.

Under denna rubrik hörer, att behandla frågorna om Nya Testamentetsspråk. %ext^ samt ' hjelpmedlen fot Jiin.-nande af kännedom om denna sisUiämdas ursprungliga lydelse.

I. N. Testamentets språk.

Vid en jemförande blick på G. och N. Testamentets uppenbarelse, varseblifva vi en påfallande olikhet derutinnan, att, då den förra under en jemförelsevis mycket lång_tidrymd saknade ett skriftligt uttryck, och endast i traditionen af det menskliga medvetandet tillegnades, erhöll deremot den jsednare, så att säga, på en gång och redan från sitt första framträdande i tidens fullbordan skriftliga^jirkunder. Men häri se vi blott det förhållandet uppenbaradt. att af de båda frälsningshushållningarna, den gamla och nya. hvilka med hvarandra bilda en enda organisk utveckling, den förra får sitt förverkligande och sin fulländning i den sednare. Häraf förstå vi. att hvad som i den förra icke blef till full klarhet ut-veckladts. det blef det i den sednare Ty endast under denna förutsättning blifver det för oss tydligt, hvarföre det i N. Testamentet uppenbarade redan ifrån begynnelsen i skrift författades och sålunda erhöll en för alla kommande tider bestämd form. Vi förstå, att om traditionen, ehuru den i jemförelse med det skriftliga upptecknandet var ett mycket ofullkomligt medel till sanningens bevarande, fylde ändamålet i en uppenbarelse, som i en sednare skulle kompletteras, den deremot kunde finnas•216

otillräcklig såsom medel för denna sednare, hvilken såsom sådan skulle vara den allt afslutande och fullkomliga. Visserligen var äfven i N. Testamentet evangeliums förkunnelse från hörjan endast mundtlig. Derom vittna särskilt de benämningar, hvilka derom användas, såsom /.tjQvy/ita, /naQzvQia, nagädooig, evctyyèXiov o. s. v. Men så snart blott den gudomliga sanningen hade hunnit, att i den mundtliga förkunnelsen, så att säga, sänka sig ned med hela sin outtömmeliga rikedom, voro redan hundradetals villiga händer redo, att skriftligen uppteckna densamma. Att så måtte ske, var ock genom den menskliga kulturen allt förberedt. Det hinder för en genom språket förmedlad mera allsidig meddelelse, som förbistringen vid babelstornet medförde, hade i väsendtlig mån undanröjts. Och detta först och främst genom den jemförelsevis utomordentliga grad af utbildning, hvartill Gräkernas snille hade åter upplyftat deras språk. Och sjelfva förbistringens mångfald, såsom denna särskilt i detta sistnämdas många olika dialekter framträdde, hade Alexander den Stores svärd utjemnat. För den uppenbarade

sanningens meddelande i första rummet åt hela den gräkiskt talande bildade verlden var sålunda ett organ i beredskap. Det talade ordet började ock ganska snart att blifva ett skrifvet. Enskilta anteckningar öfver händelserna i Jesu lefnad började, såsom vi af indledningen till Lukas" evangelium kunna se, tidigt finnas. Och då man efter den apostoliska rådplägningen i Jerusalem, Apg. 15, hade kommit till ett för evangeliums fortsatta förkunnande maktpåliggande resultat, blef detta i ett formligt sändebref till hednaverlden skriftligen författadt, Apg. 15: 23—29. Andra sändebref af mer och mindre allmänt syftemål utgingo ungefär samtidigt eller något sednare, historien om Jesu lif blef af särskilt dertill utrustade män i utförligt sammanhang upptecknad, och så begynte en literatur, den underbaraste.•217

sora verlden skådat, icke "af menniskors egen vilja," utan synbarligen efter en bestämd gudomlig plan.

Att N. Testamentet ursprungligen blef på gräkiska språket författadt, är en uppgift, hvari hela den äldsta historiska traditionen öfverensstämmer. För sanningen af denna uppgift vittnar ock dels den redan antydda omständigheten, att gräkiskan var på denna tid vorden ett universalspråk, taladt icke blott i hela den civiliserade hednaverlden. utan ock tillochmed förherrskande i flere af Palästinas städer, och i Antiokien, hvarifrån evangelium utgick till hedningarna; dels den, att de i de romerska provinserna förströdda Judarna talade endast detta språk, som också, sedan LXX i länderna utom Palästina kommit i bruk, der var bibel- ocli kyrkospråket; dels den, att de flesta af N. Testamentets böcker sjelfva beteckna sig såsom ämnade blott för Gräker. Ty dels antyda de betraktelsesätt och förhållanden, som endast bland Gräkerna förekommo, t. ex. uttrycksättet "A och O, den förste och den siste" samt dygnets indelning och beräknande efter det gräkiska sättet; dels hafva de ordspel, hvilka endast för Gräker kunde hafva någon betydelse. Vi kunna derföre icke fästa afseende på hypotesen af J. A. Bolten *), enligt hvilken det aramäiska språket skulle varit N. Testamentets urspråk; ännu mindre på den af Jesuiten Har-duin 2), enligt hvilken nästan hela N. Testamentet skulle varit ursprungligen författadt på latin. Att deremot någon af N. Testamentets böcker undantagsvis kan hafva varit ifrån början författad på något annat språk än det gräkiska, t. ex. det hebräiska, är hvad vi väl må medgifva.

Ehuru på sådana grunder erkännande, att öfverhufvud gräkiskan var N. Testamentets urspråk, började man

1) i hans öfversättning af de nytestamentliga Brefven med anmärkningar, Altona 1800.

2) Commentarius in libros Novi Test. Hag. 1741.•218

dock på 1600-talet en liflig strid om arten af den ^gräkiska, som i N. Testamentet förekommer. Ar 1629 utkom nemligen en af Seb. Pfochenius i Amsterdam författad skrift: Diatribe de linguæ græcæ N. Test. puritate1). Enligt denna författares mening var gräkiskan i N. Testamentet den äkta klassiska. Emot Pfochenius uppträdde Thorn. Gatacker med sin skrift : De Novi Instrumenti stilo 2), deri han sökte visa, att i N. Testamentet finnas så kallade hebraismer, och i allmänhet icke ville erkänna N. Testamentets språk såsom ren gräkiska. Detta var början till de s. k. Puristernas och Hebraisternas strid, hvilken fortgick öfver 100 år. Under denna strid blefvo Hebraisterna mer och mer de segrande, hvartill särskilt skrifterna af Lightfoot3) och Schöttgenius kraftigt bidrogo.

Man kom sålunda omsider till det resultat, att gräkiskan i N. Testamentet är en afart, en dialekt af den genuina. En sådan afart var ock det språk, som, sedan Alexanders eröfringar, börjat blifva gängse. Detta hade då med hvarandra närmare tillhopafört de folk. af hvilka de särskilta gräkiska dialekterna talades, och derigenom delvis afnött dessa dialekter deras egendomlighet, och började sålunda, att, såsom ett för alla gemensamt, vara det allrådande. På denna dialekt skrefs LXX. som också blef en betydande häfstång för dess allmänna utbredning. Denna sålunda uppkomna universaldialekt, xom) di àley.mg kallad, stod visserligen närmast den klassiska gräkiskans attiska dialekt, men var dock ej heller från de öfriga dialekterna så väsendtligt skild. Den var dels ett skriftdels ett talspråk. På vissa orter öfvergick denna xmvr^ diähexvog, genom att i sig upptaga en del af dessa orters

') "ubi quam plurimis, qui vulgo finguntur, hebraismis larva detrabitur, et profanos quoque auctores ita esse locutos ad oculum demoifttratur."

») Lond. 1648.

s) Horæ bebraicæ et talmudicæ. Lips. 1679.•219

språkegeiidomlighet, till åter en afart. Detta var händelsen isynnerhet i Macedonien och i Alexandria. Sålunda uppkommo tvenne af xoti^ åiälay.rog bildade underafarter: den macedoniska och den alexandrinska. Men dessa båda i förening med den gamla attiska dialekten sammansmälte nu uti Alexandria till en relativt ny: den s. k. hellenistiska 1). Denna hellenistiska dialekt utgör till hufvudsaklig del N. Testamentets språk. Dock. emedan på Christi tid den s. k. syrokaldäiskan2) var Palästinas folkspråk, så var naturligt, att åtskilligt af denna sistnämda i N. Testamentets språk tillika ingick. Det språk, på hvilket N. Testamentet är författadt, kan följaktligen sägas hafva trenne väsendtliga beståndsdelar: 1) en del ren gräkiska1. 2) en del, som egendomligen tillhörde den hellenistiska dialekten; 3) en del syrokaldäiska; eller allmännare uttryck ti) hellenistiska, 2) syrokaldäiska, den förra beståndsdelen dock den vida öfvervägande.

II. N. Testamentets text.

Till behandlingen i denna punkt hörer, att anställa en undersökning beträffande textens urexeniplar, skrifning. interpunktion, afdejande och korruption.

Att de af de heliga författarena sjelfva efterlemnade skrifterna, ctiröyQacpa, icke mera finnas till, har länge varit erkändt. Om tiden, då dessa skrifter gingo förlorade, har det deremot funnits olika meningar. Man har trott, att ännu hos Ignatius och Tertullianus skulle finnas antydningar om desamma, såsom ännu i behåll. Ignatius talar nemligen 3) om några, som sade, att hvad de icke funne iv

') Benämningarna "hellenism," den "hellenistiska dialekten" infördes af Scaliger, † 1609.

,J) Syrokaldäiskan var uppkommen genom en sammansmältning af den gamla kanaanäiskan (fornhebräiskan) och aramäiskan.

3) Epist. ad Philad. k. 8.•220

t nig agxcctoig, det skulle de icke tro blott derföre, att det framstäldes i evangelium. Men agyala kan betyda t. ex. G. Testamentets skrifter, eller några andra urkunder, som innehöllo eller ansågos innehålla det religiösa lifvets principer (ag/aia?). Tertullianus åter talar om "literæ authenticæ" '). Men det får ej tagas alldeles för gifvet, att han dermed menar urtexten: han kan ock mena apostlarnas skrifter på grundspråket till skilnad från öfversättningar deraf, eller deras äkta skrifter till skilnad från de understuckna. Hade urtexten funnits qvar ännu pä Tertullianus1 tid, så hade den nog för framtiden tagits i förvar. Och utan att man kan bestämdt angifva tidpunkten, då den förlorades, kan man dock antaga, att förlusten skedde ganska tidigt, måhända redan i början af 100-talet.

Hvad beträffar sjelfva materialet, skrefvos N, Testamentets böcker sannolikt på det ägyptiska papperet (nà-nvqog), icke i form af rullar, utan i den i vår tid brukade. Skrifvandet skedde medelst ett rör (xälaiiog), hvar-

med bläcket {f.iéXav') utfördes. Ehuru man kände till pergament ((.le^ißqccvai), var dock detta, såsom alltför dyrt, i början icke användt, men blef det sedermera. Snart in-

') De præscript. k. 36.•221

trädde dock en tid, då pergamentet var mycket sällsynt och svårt att anskaffa. En följd häraf blef, att man understundom. då skriften genom ålder blifvit otydlig, utplånade de gamla lemningarna deraf på nytt. Detta gaf upphof åt de s. k. palimpsesterna. Sedan man på 600-talet uppfunnit bruket af skrifpennor, började man också på 900-talet, att använda bomullspapper, samt sedan på 1200-talet linne- och lumppapper.

De bokstäfver, hvarmed N. Testamentets skrifter från början skrefvos eller afskrefvos. voro ej desamma, som sedan användes. Numera användes den s. k. kursivshrif-ten, som har lutande karaktärer, hvilka i de äldsta tryckta editionerna äro mera sammanbundna, nu åter mera åtskilda '). Men då N. Testamentet först skrefs, användes den s. k. unei al skriften d. ä. den med sinsemellan icke sammanhängande, med lodräta, styfva drag tecknade bokstäfver 2). Med sådana bokstäfver skrefs t. ex. första delen af Ebr. 13: 22 sålunda:

') Kursiv synes betyda egentligen löpande, deraf sedan framåtlutande, snedliggande.

2) Uncial af uncia en tolftedel, särskilt tolftedel af en fot eller en tum, synes betyda tumsbred. Uncialskrift skulle således varit egentligen tumsbred skrift, skrift med tumsbreda bokstäfver d. ä. stora bokstäfver, använda t. ex. till inskrifter på grafvårdar m. m.

n Af K K ÄA o) a ey m

\A6AOlANexe cø6T fAoroyrH*

nApAKAH C6CDC

c

Numera skrifves: TlaQcc/.aÅio öè ifiàg,

ctds/.cpol, àveyé-g&6 rov Åoyov rrjg

TCClQCC/.h]oZVK.•222

Den så gestaltade kursivskriften var visserligen känd redan före Christi födelse, men användes blott i mycket familjära meddelanden, icke i sådana, som afsågo en större allmänhet, Också blef den i N. Testamentet använd först tiden 600—900-talet').

En det ursprungliga skrifsättets egendomlighet af mera betydenhet var den, att man skref utan accenter, spiritus och Jota subscr., samt utan egentlig ord- och satsafdelning. Redan i de äldsta tider synes man visserligen hafva användt ett slags punktering. Men denna tyckes hafva varit afsedd att tjena, icke så mycket läsaren eller dem, som afhörde en läsning, som fastmer den. som vid de offentliga gudstjenstförsamlingarna föreläste. För honom var det behöfligt, att i texten finna tecken, hvaraf han kunde veta. hvarest ett för andhemtningen nödigt uppehåll kunde göras. För öfrigt var texten en från en boks början till dess slut sammanhängande serie. Detta var hvad man kallat scriptio continua.

Oaktadt det alltför stora spelrum för föreläsarnes godtycke, som genom scriptio continua var lemnadt, bibehöll sig denna dock i mer än tre århundraden eller från omkring 100- till inpå 400-talet, då en ändring åvägabragtes genom diakonen i Alexandria Eutalius. Omkring år 462 företog nemligen denne, för att förtydliga läsningen 2), en delning af texten till de paulinska Brefven och Apostla-gerningarna, sannolikt äfven Evangelierna, med visshet icke af Uppenbarelseboken. Han sönderdelade texten till dessa skrifter uti rader, gti/oi, af hvilka hvar för sig omfattade så många ord, som utan uppehåll borde uttalas. I de

') De handskrifter, i hvilka uncialskrift förekommer, har man plägat kalla uncialhandskrifter, till skilnad från dem, i hvilka kur-sivskrift förekommer, åt hvilka man gifvit benämningen minuskel-handskrifter.

5) 7ipöc evOrj/uoy àvccyvujo*v.•223

sålunda uppkomna delarna bibehölls deremot ännu scriptio continua. Till denna uppdelning var åt Eutalius ett mönster gifvet i G. Testamentets s. k. ßißhoi GTLjjjqug d. ä. sådana G. Testamentets delar, i hvilka dess s. k. paralle-lismus membrorum lät en sådan delning sjelfmant framträda '). Sedan den eutalianska indelningen på nu antydda sätt blifvit införd, började man vid slutet af hvarje bok angifva cle deri förekommande stikernas antal. Hela indelningssättet erhöll till följd deraf benämningen stikonietri.

Sålunda skrefs t. ex. Tit. 2: 2. 3:

nPE^BTTAXNH^AAIOTSEINAI 2EMNOT2 2nPONA£ TriAINONTASTHniSTEI TH AT An H THTIIOMCNH TIPESBTTIAASnSATTm ENKÄT AXTHMATIIEPOnPEITEIS

MHAIABOAOT2 MHOIN.QIIOAA&AEAOTAXIMENA2 KAAOAIAA2KAAOT2

I denna textindelning låg nu den första begynnelsen till en interpunktion i N. Testamentet. Ty då, om stikerna hvar för sig upptoge en hel rad, alltför mycket utrymme skulle behöfts, började man, när en ny sats skulle begynna, och man således borde begynna på ny rad, i stället sätta en punkt der, hvarest den redan skrifna satsen

slutade. Efter sammanhangets beskaffenhet började man omsider att stundom sätta en punkt vid den nedra, stundom en vid den öfra kanten af raden, stundom något annat tecken.

') T. ex. Exod. 15, Mose's låfsång efter gången genom Röda Hafvet, Deut. 32, Mose's låfsång vid sin lefnads slut, Dorn. 5, Deboras och Baraks segersång, äfvensom Job, Psalmerna och Ordspråksb.•224

På detta satt bildades vår sedermera brukliga interpunktion, som i sitt mera fulländade skick i N. Testamentet infördes af den lärde boktryckaren i Paris Robertus Stefanus i lians år 1551 utgifna upplagaSålunda försvann snart scriptio continua mer, och mer och var efter 900-talet icke till finnandes.

I sammanhang med hvad, enligt det nu anförda, af Eutalius gjordes, för att, såsom sades, lätta textens läsning, var han ock den, som i N. Testamentet införde accenter Dessas användande blef dock först på 800- och 900-talet ett mera konstant. Så blef ock Jota subscr. först i och med kursivskriften infördt, således först på 900-talet, ehuru det då ännu ofta skrefs bredvid den vokal, till hvilken det hörde, var således ännu ett Jota postscriptum.

Sedan under de tvenne första århundradena den guds-tjenstliga läsningen af texten, som för hvarje särskilt bok utgjorde ett enda sammanhängande stycke, varit helt beroende af läsarnes insigt och uppmärksamhet, började man att, efter föredömet af Pentateukens parascher, införa tecken till utmärkande af vissa för hvarje af årets helgedagar bestämda föreläsningsafdelningar. Man kallade sådana afdelningar àvcr/vojofiaca, àvayvtoasig, neQi/.onai. En mera vidsträckt användning erhöll dock först den indelning, som gjordes af den förut nämde alexandrinske diakonen Eutalius, som i sin stikonietriska upplaga af N. Testamentet hade indelat samtliga Brefven, efter det ungefärliga antalet af sön- och festdagar, i 57 perikoper, i det början af hvarje sådan perikop betecknades med ett A (aQxi)), och slutet med ett T{rélog). Dessa eutalianska perikoper vunno dock icke allmänt antagande inom kyrkan. Men deras föredöme gjorde dock, att man i särskilta län-

') Samtidigt blefvo de gräkiska klassikerna interpunkterade genom Aldus Manutius.•225

elers kyrkor började hafva sin särskilta samling af sådana hela N. Testamentet eller en större del deraf oafbrutet genomlöpande längre perikoper 1). Men såsom man i början hade färre helgedagar, och derföre på hvarje sådan hade ett längre stycke i N. Testamentet att läsa, så fick man under en sednare tid flere helgedagar, men tog sig på samma gång före, att på hvarje sådan läsa blott en mindre del. Denna förminskning af det lästa sträckte sig derhän, att man icke mer läste i oafbrutet sammanhang, utan gjorde af de förut brukade längre perikoperna urval, hvilka man sammanförde i särskilta föreläsningsböcker 2). Den samling af sådana valda perikoper, evangelier och 'epistlar, hvilken hade bildat sig inom den romerska kyrkan, och som på Karl den Stores befallning af Paulus Diaconus upptogs i lians s. k. Homiliarium och derigenom fixerades till en mera bestämdt afslutad, är just den, som sedermera vunnit allmän giltighet och antagande.

Ehuru redan Tertullianus talar om capitula i N. Testamentet, så synes han dermed endast beteckna sådana afdelningar af dess text, som en kunnig läsare deri kunde finna, utan att de i det yttre voro på något sätt utmärkta. Så var väl ock förhållandet med de y.£<[ü?.caa, hvarom Klemens Alexandrinarn talar. Länge dröjde det dock ej, innan man började indela i kapitel, ehuruväl denna indelning utan tvifvel var i olika kyrkor olika. Så var då ock

') Sådana perikoper förekomma uti kyrkoböcker från äldre tider, hvilka man kallade awa^üuia, såsom innehållande till föreläsande vid den gudstjenstliga församlingen, avva&s, bestämda stycken. Äfven kallade man dessa böcker ut]VoXàym, emedan man hade månadsvis sammanfört hvad som vid gudstjensten^ skulle föreläsas.

2) Sådana samlingar fick man inom romerska kyrkan på 400-talet, inom den gräkiska på 700-talet. Man kallade de böcker, hvari dessa samlingar innehöllos, ^xåoyååiu, lectionaria. Dessa innehöllo dels tuieyytknszcigiov, evangelieperikoperna, dels nyu^ctnoajchog, epistel-perikoperna.

15•226

i olika delar af N. Testamentet en olika kapitelindelning vedertagen. För Evangelierna gafs det tidigt tvenne slag deraf. Det ena var den ammoniansk-eusebianska indelningen i mycket korta kapitel, så benämd efter en på 200-talet lefvande Ammonius, hvilkens plan på 300-talet upptogs ocli fullkomnades af Eusebius i lians canones

evangelici. Det andra slaget, med större kapitel, utgick från en på 500-talet lefvande obekant man, ocli blef under benämningen rirloi, breves, på 1000- och 1100-talet användt af Eutymius och Teofylaktus. För Apostlagernin-garna antog Eutalius en sannolikt af Teodorus Mopsue-stenarn gjord indelning o. s. v. Enligt det vanliga antagandet har den nu följda kapitelindelningen sin upphofsman1 i kardinal Hugo a Sancto Caro '), som, då han ville upprätta en latinsk konkordans till Vulgata, gjorde denna indelning, hvilken på 1400-talet från Vulgata öfverflyttades på den gräkiska texten. ^* _

Detta slag af textindelning är af judisk upprinnelse, ursprungligen tillhörande G. Testamentet, der det först i och med det hebräiska vokal- och accentsystemet fixerades. I N. Testamentet infördes det först af Robertus Stephanus, som, enligt lians sons berättelse, skall "inter equitandunT på väg från Paris till Lyon hafva verkstält arbetet dermed. Från början betecknades denna indelning blott dermed, att versernas numer sattes i textens kant. Beza var den, som år 1565 första gången skilde verserna i rummet så, att hvar och en började en särskilt rad.

Såsom allt hvad som af menniskor göres är med det menskligas ofullkomlighet behäftadt, så ock de heliga Böckernas skrifvaiide. Stundom hände det, att skrifvaren hörde, stundom att han såg oriktigt, stundom att en sak af honom oriktigt fattades, eller att den föll honom ur minnet. Tillochmed afsigtligt kunde han från originalet227

afvika, då han ville förbättra, försköna eller förtydliga textens _ord, göra något förklarande tillägg eller undanrödja något i dogmatiskt hänseende (efter hans förmenande) anstötligt. Genom allt sådant blef texten föremål för korruption.

Häraf väcktes nu bemödandet, att åt de heliga Böckerna återgifva deras ursprungliga renhet. I sin ordning blef texten sålunda föremål äfven för emendation. Enligt hvad Hieronymus omförmäler, och ett af biskopen Gela-sius I i slutet af 400-talet utfärdadt dekret gifver vid handen^ skall redan på 200-talet den ägyptiske biskopen Hesykius och den antiokenske presbytern Lucianus hafva företagit recensioner af N. Testamentets text, om hvilka vi dock för öfrigt sakna all kännedom.

III. Hjelpmedlen för vinnande af kännedom om den ursprungliga lydelsen af N. Testamentets text.

1. Att om textens ursprungliga karaktär meddela kännedom har väl knappast någonting mera verksamt bidragit än de äldsta kyrkofädernas citater. Om icke hela N. Testamentet, så är dock en stor del deraf anförd i dessas skrifter, och har följaktligen i dessa en gång för alla för kommande tider erhållit likasom ett aftryck. Den sednaste tidens allra utmärktaste textkritiker, såsom Lach-man *) och Tischendorf, hafva derföre ock gjort dessa citater till en hufvudsaklig grund för sina recensioner.

2. Den andra mera hufvudsakliga grunden för textundersökningen erbjuda handskrifterna. Dessa, hvilkas antal till dato uppgått till omkring 900, hafva visserligen utgått från skilda trakter, men framför allt från Alexandria, hufvudsätet för forntidens literatur, bokhandel och

*) Teol. Prof. i Berlin, † 1852.

14*•228

kalligrafi, samt från Irland och Skottland. Likväl äro icke alla dessa handskrifter codices textils perpetui. utan de flesta innehålla blott delar af det hela. Enligt de grundsatser, som inom den sednaste textkritiken gjort sig gällande, bör värdet af det vittnesbörd, som en handskrift afgifver, mätas efter dess ålder. Åldern åter angifver det yttre. De äldsta äro skrifna med uncialskrift och på pergament1), samt utan ordafdelning och accenter. Och af dessa äldsta äro följande de mest påaktansvärda:

1) Codex Alexandrinus, eodex A, skrifven i Agypten. sannolikt omkring medlet af 400-talet. på pergament och med uncialskrift, utan ordafdelning och interpunktion samt omfattande, på några luckor när, G. och N. Testamentet samt dessutom de klementinska Brefven. Denna codex blef är 1628 af patriarken i Konstantinopel Cyrillus Lucaris skänkt till konung Karl I af England, samt förvaras i brittiska museet i London.

2) Codex Vaticanus, codex B. likaledes skrifven i Agypten, sednast på 400-talet, möjligen redan i slutet af 300-talet2), på pergament och med uncialskrift, utan ordafdelning och interpunktion, samt omfattande G. och X.

Testamentet, af hvilket sednare dock en del gått förlorad. Denna codex förvaras på vatikanska biblioteket i Rom.

3) Codex Ephraenii, äfven kallad C. Regio-Parisinus. codex C, skrifven i Agypten, sannolikt före slutet af 400-talet. Denna codex är, i likhet med de båda förutnämda skrifven på pergament, men skiljer sig från desamma derigenom, att den har en indelning, nemligen både i mindre afdelningar, de ammonianska, och större, liknande de på 500-talet tillkomna tijkoi. Den har ock interpunktion. Den innehåller stycken af G. Testamentet och hela N. Te-

') Autograferna och de allra äldsta afskrifterna, som voro skrifna på papyrusblad, hafva nemligen gått förlorade.

') Så Hug.•229

stamentet, ehuru med betydande luckor. Egendomligt för denna text, då den jemföres med de föregående, är dess egenskap att, hvad N. Testamentet angår, vara en codex rescriptus d. ä. en sådan, der den ursprungliga texten till N. Testamentet, emedan den genom ålder blifvit alltför dunkel, aftvättats, hvarefter annan skrift iutagit dess plats '). Den skrift, som vid detta materialets användande för andra gången införts, utgöres af några af Ephraem Syrus 2) efterlemnade afhandlingar. Oaktadt denna behandling är dock den ursprungliga skriften. N. Testamentets text. skönjbar. Denna codex förvaras i kejserliga biblioteket i Paris.

-t) Codex Cantabrigiensis. codex D, omfattande Evangelierna och Apostlagerningarna, samt skrifven, efter all sannolikhet, i Agypten omkring medlet af 500-talet. med skön uncialskrift. utan ordindelning och accenter, men, hvad Apostlagerningarna angår, med eutaliansk stikometri och kapitelindelning. Funnen i ett kloster i Lyon år 156.2. blef den år 1581 af Theod. Beza skänkt till universitetet i Cambridge, i hvars bibliotek den förvaras.

5) Codex SinaiticMS, skrifven efter all sannolikhet i Agypten omkring medlet af 300-talet. på pergament, med uncialskrift sådan, som denna var vid öfvergången från papyrus- till pergamentsperioden, d. ä. utmärkt genom pikturens enkelhet och konseqvens (likformigt runda eller fyrkantiga figurer), utan accenter, med mycket ringa interpunktion. men med ett slags indelning i stycken ("verser11). som dock icke är densamma, som de eutalianska stikerna, ur hvilka interpunktionen framgick. Denna codex omfattar betydande delar af G. Testamentet samt hela_JL_Testamentet och dessutom Barnabas' Bref, hvilket förut, oberäknadt några gräkiska fragmenter, fanns

') Denua handskrift är således en palimpsest, naUuxpy^oi;. \) Diakon i Edessa † 378.•230

endast i en gammal latinsk öfversättning, samt första delen af Hermæ Pastor, hvaraf likaledes förut fragmenter på gräkiska funnos, och en fortlöpande, men till sin upprinnelse mycket tvetydig text, Codex Sinaiticus upptäcktes d. 4 Februari 1859 af Const. Tischendorf, som hos ekonomiförvaltaren i St. Katarinas kloster vid berget Sinai fann den insvept i säck, och som d. 28 Sept, samma år af klostrets öfverordnade i Kairo emottog densamma såsom gåfva till kejsar Alexander II. Af upptäckaren betecknad med den diakritiska bokstafven N, hvarigenom den ställes, om ej före, åtminstone i jembredd med Cod. Alexan-drinus, förvaras denna märkvärdiga handskrift i kejserliga biblioteket i Petersburg.

3. Det tredje, medlet för utforskandet af textens ursprungliga lydelse och beskaffenhet utgöra öfver sättningarna. Bland dessa skola vi, ordnande isynnerhet efter tiden för deras uppkomst, anföra de vigtigaste.

De orientaliska öfver sättningar na.

1) De syriska öfversättningar na.

Se här hvad, med hufvudsaklig hänsyn till G. Testamentet, redan blifvit beträffande de syriska bibelöversättningarna i deras helhet anfördt. , . Jfijjj*^.

2) De ägyptiska öfversättningarna.

Se här hvad som för G. Test. blifvit om de ägyptiska öfversättningarna anfördt.

3) En ätiopisk öfversättning.

Denna är gjord omedelbart från gräkiskan. Ar ofta ordagrann. Se för öfrigt G. Testamentet.

4) Den armeniska öfversättningen.

I Armenien, dit kristendomen hade kommit från Syrien, begagnade de kristne ifrån början syriska bokstäfver.•231

Sannolikt är, att de likaledes begagnade den syriska bibelen. Men en armenisk lärd vid namn Miesrob gaf dem omkring 410 ett eget alfabet, och kort derpå äfven en egen bibelöfversättning. Öfversättningen af N. Test. välgjord, enligt en äldre uppgift *), först från den syriska, emedan man ej egde tillgång till gräkiska handskrifter, men sedermera, då tvenne från mötet i Efesus 431 återkomna medfört en skön gräkisk handskrift, omedelbart från gräkiskan. Enligt en sednare uppgifta) skall den från början skett omedelbart från gräkiskan.

5) De arabiska öfversättningarna.

Likasom i Syrien, så hade ock i Persien, efter kristendomens införande derstädes, Peschitto en tid bortåt af de kristna användts. Såsom vi förut sett, hade ock de kristna i Ägypten fått öfversättningar på koptiska. Men då muhammedanismen hade med svärdet bemäktigat sig såväl Syrien, som Persien och Ägypten, måste dessa länders språk vika för segrarnes, det arabiska språket. Då blef ock N. Testamentet mer än en gång öfversatt på arabiska, ehuru mera sällan från grundspråket, oftast från den öfversättning på landets eller, såsom förhållandet var i Persien, från ett annat lands modersmål, hvaraf man redan förut var i besittning.

De occidentaliska öfversättningarna.

1) De latinska öfversättningarna.

Se härom hvad, med hufvudsaklig hänsyn till G. Testamentet, beträffande de latinska öfversättningarna i deras helhet redan blifvit anfördt.

') af Miesrobs samtida Moses Chorenensis. ') af Barhebräus, Bom lefde på 1200-talet.•232

2) Den anglosachsiska öfversättningen.

Denna öfversättning omfattar endast de fyra Evangelierna, och är gjord, icke efter grundtexten, icke heller efter V. Vulgata, utan efter en äldre latinsk öfversättning. Denna version tillhör tiden närmast efter kristendomens införande bland Anglosachsarne på 500-jzß00-talet.

3) Den götiska öfversättningen.

Sedan omkring 350 e. Chr. Vestgöterna, som i folkvandringarnas början bosatt sig vid nedra Donau, genom sin biskop Ulphila erhållit alfabet, fingo de ock från samma gifmilda hand en bibelöfversättning, den s. k. götiska. Denna öfversättning är gjord omedelbart från grundtexten. Af N. Testamentet är en stor del ännu i behåll. Ett exemplar af öfversättningen af de fyra Evangelierna är bekant under namn af Codex Argenteus. så benämd, emedan bokstäfverna äro af guld och silfver, gjorda medelst guld- och silfverlameller, som intryckts på det purpurfärgade pergamentet. Denna codex, som sannolikt utgått från Italien, tillhörde under en sednare tid abbotstiftet Werden i Westphalen, fördes derifrån till Prag, derifrån den under trettioåriga kriget togs af Svenskarne - och förlades i Upsala bibliotek. Mattäus' Evangelium har icke obetydliga luckor. I sednare tider hafva äfven Hera andra delar af denna märkvärdiga öfversättning blifvit upptäckta.

4) Den Nlafviska öfversättningen.

Denna är den, som af de gräkiska missionärerna Cy-rillus och Methodius från Tessalonika på 800-talet gafs åt de Slaviska folken. Den var gjord från grundtexten.

5) Den tyska öfversättningen.

Denna påbörjades af Luther under vistelsen på Warth-burgs slott 1522 och blef efter hand fullbordad. Denna öfversättning är märkvärdig genom sin flärdfrihet och höga•233

enkelhet, genom den divination, hvarmedelst den ofta ersätter bristande sakkännedom, och genom uppfattningens

deraf beroende djup. Den utgör det närmaste underlaget för den bibelöfversättning på svenska, hvilken år 1541 af ärkebiskopen i Upsala Laurentius Petri, biträdd af kaniken i Strengnäs Olaus Petri och arkidiakonen i Upsala Laurentius Andreæ. utgafs, och skall, under det att dess formela brister äro många och numera outhärdliga, städse åt Sveriges inbyggare bevara typen af en öfversättning, vid hvars utförande öfversättarens anda var ett med originalets.

4. Ett fjerde, ehuru jemförelsevis underordnadt medel att lära känna och till dess ursprungliga renhet återställa N. Testamentets text utgöra de tryckta editionerna. Sedan boktryckerikonstens upptäckande 1436 förflöt någon tid. innan böcker verkligen begynte att tryckas. Den första bok. som trycktes, var dock bibelen. men det var den latinska. Vulgata trvcktes ganska snart, ehuru först

O —%j O

utan att tid och ort angafs, och med sådant angifvande första gången i Mainz 1462. Att trycka bibelens grundtext var ett med större svårigheter förenadt företag. Likväl utkom redan 1486 en venetiansk edition af Psalmerna. Och såsom bihang förekom der en del af Luk. Ev. 1 k., nemligen Marias och Zakaria's lofsång v. 4*2—56 samt v. 68—80. Sedan utgaf Aldus Manutius 1504 de sex första kapitlen af Johannes' Evangelium, nemligen såsom bihang till en edition af Gregorius af Nazianz" dikter.

Efter denna förstling följde editioner af hela N. Testamentets gräkiska text. De mera betydande bland dessa äro 1) Editio princeps, grundeditionen, som var en dub-belgestaltad, framträdande

a. uti den Complutensiska Polyglotteditionen, utgifven 1514—17 uti Complutum uti Spanien af spanske mini-

') Alcala de Henares.•234

stern och ärkebiskopen af Toledo Frans Ximenes de Cis-neros. Denna edition utarbetades efter sex till åtta af påfven Leo X tillhandahållna yngre ') handskrifter och innehöll den hebräiska, kaldäiska och gräkiska originaltexten samt dessutom vid G. Testamentet den kaldäiska öfversättningen och den det hela omfattande latinska öfversättningen.

b. Den af Erasmus af Rotterdam utgifna N. Testamentets originaltext, tryckt 1516 hos Joh. Frobenius i Basel och utgifven samma år. De handskrifter, som af Erasmus användes, voro de i Basel befintliga, ocli dessa voro ännu färre än de, hvilka Cisneros hade följt, utan att ega högre ålder.

2) Eclitio regia, af Robertus Stephanus, utgifven i Paris 1550. Efter tvenne förut publicerade var denna den tredje af Rob. Stephanus utfärdade upplagan, utmärkt i förhållande såväl till de nämda, som till andra efter editio princeps utkomna editioner derigenom, att den icke, såsom dessa, hade obetingadt följt någondera typen af editio princeps eller ock båda, utan tillvägagått med mera sjelfständighet. Vid dess utarbetande hade Stephanus A*isserligeu till väsendtlig del följt dels femte upplagan af den erasmiska, dels den complutensiska typen, men tillika hade den lärde boktryckaren jemfört femton af hans son Heinrich anskaffade handskrifter.

3) Editio Eheviriana: textus receptus. Hvad som redan derigenom, att N. Testamentet utgafs på grundspråket af en boktryckare. börjat blifva klart, det nemligen, att den nytestamentliga grundtextens utgifvande blifvit en angelägenhet, icke för de i egentligaste mening lärde, utan för affärsmännen, för bokförläggarne, det blef nu alldeles ögonskenligt, då bröderna Elzevir, bokhandlare i Leyden, år 1624 utgåfvo en ny edition, utarbetad af någon till

') Icke ens Codex Yaticanus fanns ibland dem.•235

namnet okänd skriftställare efter editio regia, som dock dervid jemfördes med en på grund af densamma af Beza verkstäld recension. Den djerfhet, hvarmed man förfor, då man snart förklarade, att denna recension innehöll "textum ab omnibus receptum," samt den affärsmanna-tilltagsenhet, hvarmed man förstod att få de digraste upplagor i hast utsålda, visade, att spekulationen och vinstbegäret nu tagit textkritiken om hand. och voro det pågående verkets första och hufvudsakliga drifkraft. Objektivt betraktadt, funnos dock äfven andra motiver. Ty både den complutensiska och den erasmiska editionen vidläddes af det felet, att vara allt för mycket lämpade

efter Vulgata, med bortseende från handskrifternas intyg. Editio regia åter hade granskat ett större antal handskrifter-, men då den likväl till väsendtlig del stödde sig på editio princeps, tycktes den bestämmande normen äfven der sakna behöflig tillförlitlighet. Man stod derföre ännu tveksam, antingen man skulle följa editio princeps, eller editio regia, eller man skulle anse den bästa texten ännu outredd ligga i handskrifterna. Det behof, som sålunda gaf sig tillkänna, sökte man nu fylla genom att utgifva en text, om hvilken man önskade, att den måtte blifva en textus receptus d. ä. en af alla antagen text, och hvilken man derföre sökte gifva så objektiv grund, man kunde.

4) Editionerna af Mill ocli Bengel. Särskilt vid universitetet i Oxford hade man börjat känna det otillbörliga deri, att för undersökningen af det i N. Testamentet uppenbarade Guds ord föga annat gjordes än det. som vinningslystnaden mera tillfälligtvis kunde falla på. Biskopen af Oxford uppdrog derföre åt John Mill, en bland de yngre teologerna derstädes, att underkasta N. Testamentets text en mera strängt vetenskaplig kritik, samt gjorde allt, för att för honom möjliggöra fyllandet af denna uppgift. Arbetet företogs, och Mill använde dervid en stor mängd europäiska, asiatiska och nordafrikanska•236

handskrifter, jemförde ock dermed dels alla då bekanta gamla öfversättningar, dels kyrkofädernas citater. Genom den mest diplomatiska noggrannhet öfverträffade han alla sina föregångare, samt anvisade kritiken en fastare gång 1). Efter trettio års arbete utkom också i Oxford år 1707 N. Testamentet af Mill. Texten var här densamma, som i editio regia, men beledsagad af en kritisk apparat, som inneslöt mer än 30,000 variautes lectiones.

Med sina utomordentliga förtjenster hade dock Mill ej vågat sig fram med en verkligt ny textrecension. Han hade blott lemnat materialier dertill. Detta vågstvcke

-. .o %J

tillät sig deremot den würtembergiske teologen Joh. Alb. Bengel, som år 1734 i Tübingen utgaf en edition af N. Testamentet, som utgjorde en från sjelfva textus receptus väseudtligt afvikande recension. I hufvudsaken utgör dock denna blott den fullmogna frukten af Mills rika forarbete.

5) Editionerna af Griesbach och Hug. Såsom i allmänhet efter 1750 tiden började att blifva mer och mer tvifvelsjuk och böjd för nya påfund, så var detta förhållandet äfven hvad textkritiken angick. Så började man vilja i handskrifterna, och de patristiska citaterna ur X. Testamentet, såsom ock i de gamla öfversättningarna, tiuna vissa egendoniligheter i texten, sådan denna i olika orters handskrifter antogs ifrån början hafva framträdt. Särskilt Griesbach. Prof. i Jena. trodde sig i hela den kritiska apparaten (handskrifter, citater. öfversättningar) finna tre särskilta arter eller typer, hvilka han kallade "recensioner," nemligen en alexandrinsk, gängse i Agypten och Orienten, karaktäriserad genom större grammatisk renhet och språkriktighet samt representerad isynnerhet i Codex Vaticanuspen occidentalisJc. gängse i Italien och Nordafrika.

') Mill var ock den, som först gaf de kritiska urkunderna utmärkande tecken och namn, samt klassificerade dem efter deras betydenhet för kritiken.karaktäriserad såsom exegetisk (parafraserande), genom benägenheten, att medelst glossor och omskrifningar tydliggöra dunkla uttryck, dervid fördragande hebraismer, aramaismer och andra språkliga hårdheter, samt representerad i Codex Cantabrigiensis; slutligen e\{&konstanti-nopolitansk, som skulle innehålla en blandning af båda de föregående typerna och vara representerad genom Codex Alexandrinus. Att nu återföra denna sin teori till historiska grunder hade Griesbach icke försökt. Detta försök gjorde deremot Hug, i det han antog, att sedan texten blifvit betydligt korrumperad, blifvit hvad han kallar en /.oivt] tv.dnoi c, en editio vulgaris, tvenne skilda arter deraf skulle uppkommit, en alexandrinsk och en syrisk. Den förra utträngde den sednare i östern, hvarefter den sednare utbredde sig i vester, motsvarande den occiden-taliska recensionen hos Griesbach. I slutet af "200-talet skulle dock i öster /.om] väsendtligen ändrats och öfvergått i tvenne recensioner, nemligen den af Hesykius i Agypten (= den Alexandrinska hos Griesbach) och den af Lucianus i Syrien (= den Coustantinopolitanska hos Griesbach).

6) Sedan Griesbach och Hug sålunda en tid uppfylt den lärda verlden med sina hypoteser, har man på sednaste tider börjat ana, att någon verkligen historisk anledning dertill icke förefanns. Så har då Lachman. Prof. i Berlin,

omsider abstrahera! från alla sådana hyperkriti-kens tilltag, och angifvit den nytestamentliga kritikens föremål vara helt enkelt att .söka återställa den relativt äldsta texten, och på grund af klara patristiska citater nämt handskrifternas intyg, först de orientaliska, sedan de italienska och afrikanska, åt N. Testamentets text söka, såvidt möjligt vore, gifva objektiv karaktär. I bemödandet att realisera dessa grundsatser har han ock i C. Tischendorff fått en trogen och framgångsrik efterföljare.•238

ANDRA KAPITLET. N. Testamentets uppkomst.

Såvida det ordet uppkomst tages i hela den betydelse, som deri har sitt uttryck, såsom betecknande icke blott V sjelfva handlingen, utan* hvad genom denna kommit tül stånd, och detta sa, att hvarken det hela eller det enskilta lemnas oafsedt, så innefattas deri

I. Uppkomsten af N. Testamentets enskilta delar.

Som nu denna företeelse inom menskligheten, i korthet uttryckt, är Christi uppenbarelse, såvidt denna är af det skrifna ordet betingad, och denna uppenbarelse, såsom den föregåtts, så ock skall efterföljas af motsvarande faktiska tilldragelser, samt följaktligen är att betrakta, dels såsom en i menskligheten faktiskt redan inträdd, dels såsom en framdeles der inträdande, så visar sig bland N. Testamentets skrifter en artåtskilnad, grundad deri, att då en ibland dem för oss framhåller den tillkommande Christusuppenbarelsen, de öfriga åter framhålla den redan komna. Vårt föremål skall derföre blifva

A. Skrifterna om den redan komna Christusuppenbarelsen:

Alla N. Testamentets skrifter med undantag af Uppenbarelseboken.

Vid betraktandet åter af dessa, framträda skilda synpunkter, i det somliga ibland dem behandla företrädesvis Christusuppenbarelsens objektiva, andra åter dess subjektiva inträdande i menskligheten. Hit höra fördenskull:

AA. N. Testamentets historiska skrifter.

Dessa äro de fyra Evangelierna och Apostlager-ningarna.•239

Evangelierna.

Ibland dessa följa vi den ordning, som i kyrkans äldsta tid blifvit fastställd, och behandla derföre först:

Mattäus* Evangelium, Euayyéhov Härå. Mav&aiov.

1. Ehuru de vigtigaste tvistefrågorna rörande vår förste evangelist annars för det mesta bragts till afgörande, är det dock tvenne, hvarmed man ännu icke är så alldeles på det klara, som det lätteligen synes. Ty redan det antagandet, att författaren var apostelen Mat-täus, grundar sig. icke på någon uppgift i detta evangelium sjelft, utan på traditionen från tiden mellan 15(1 och 200 e. Chr. Så uppgifva nemligen Papias (100—150), Irenäus, Tertull., Klemens Alexandrinarn och Peschitto (180—220 ungefär). Man antager vidare såsom visst, att denne Mat-täus var densamme, som annars kallas Levi, Men endast mycket indirekt framgår detta ur texten. Af Mark. 1: 14 och Luk. 5: 27 är det nemligen tydligt, att den, som här kallas Levi, omtalad såsom af Christus kallad till apostel, är densamme, som Matt. 9 kallas Mattäus. Förhållandena äro nemligen å båda sidorna alldeles enahanda. Detta vinner ock ytterligare stöd deraf, att Markus och Lukas annars ') icke bland apostlarna nämna någon Levi, men väl en Mattäus.

Enligt Irenäus och Eusebius skall Mattäus först länge nog hafva verkat i Judalandet; ja, enligt ett gammalt föregifvande i xtjQvy/itcc IJérgou hos Klem. AL, ända till år 48. Sedan jskall han, enligt Rufinus och Sokrates, begifvit sig till andra folk, såsom Ätiopierna m. fl. Om hans lefnadsförhållanden för öfrigt, oberäknadt hvad han enligt Evangelierna hade med de öfriga apostlarna gemensamt, veta vi ingenting.

) Mark. 16. Luk. 6: 13. Apg. 1: 13.•240

2. Alla den äldsta kristenhetens målsmän efter apostlarna, såsom Papias. Irenäus, Origenes. Eusebius, Hieronymus och Epifanius. öfverensstämma i den uppgiften, att Mattäus' Evangelium ursprungligen var skrifvet

på hebräiska d. ä. den tidens talspråk i Palästina, syrokaldäi-skan. Faktiskt är ock, att åtminstone under en något sednare tid, än den aldra första, ett på syrokaldäiska skrifvet Mattäusevangelium fanns till. Och att Judafolket, såsom det. från hvilket sanningens kunskap utgått, icke heller ifrån början gerna kunnat undvara ett på dess eget språk författadt Evangelium, är naturligt.

Påaktansvärdt är emellertid, att just de nämda vittnena, och med dem hela den äldsta tidens kristna, icke använda det hebräiska, utan ett gräkiskt Mattäusevangeliuni. Detta sistnämda företer dock ingalunda karaktären af en blott öfversättning af ett Evangelium på hebräiska, utan synes ega lika mycken originalitet, som för ett sådant kan tänkas utmärkande. Denna det gräkiska Mat-täusevangeliets egenskap förråder sig särskilt genom den sjelfständighet, hvarmed citater ur G. Testamentet anföras, i det nemligen dessa, universelt betraktade, icke fullt d ä. icke alla och icke alldeles öfverensstämma hvarken med anföranden sådana dessa skulle varit i det hebräiska Evangeliet, ej heller med de i LX.X.

Huru nu denna det ifrågavarande Evangeliets tyåfal-dighet uppkommit, kan väl ej med full visshet afgöras. Antagas måste, antingen att Mattäus sjelf författat sitt Evangelium, äfven på gräkiska, eller ock att någon annan den apostoliska tiden tillhörande man under Mattäus' öfverinseende verkstält utgifvande af samma Evangelium på gräkiska.

3. Såsom det hebräiska Evangeliet kom i bruk och erhöll uteslutande anseende bland Judekristna. så kom det gräkiska till användning och anseende förnämligast i vester, i de af Paulus bildade församlingarna, Att emel-•241

lertid såväl det gräkiska, som det hebräiska Mattäus-evangeliet var i första rummet ämnadt för Judekristna, tyckes framgå redan deraf, att de jemförelsevis mycket ofta anföra ställen ur G. Testamentet, och på dessas uppfyllelse i det Nya basera sin bevisning, att Jesus är Chri-stus. Synnerligen ofta framhålles ock liär farisäernas och de skriftlärdes bekämpande. Dessutom förekommer vid orter samt bruk och seder, hvilka för Palästinas Judar voro väl bekanta, ingen förklaring.

Såsom ett mera specielt indicium på detta Evangeliums judiska bestämmelse kan man ock anse de tvenne första kapitlens innehåll, synnerligast den der förekommande slägtledningen. Under det nemligen denna, från och med Abraham till och med David är med den i Luk. 3: '23 ff. fullt öfverensstämmande, är den derifrån både från början och i slutet afvikande, ocli detta på ett sätt, som gör sannolikt, att författaren företrädesvis afsett judiska läsare. Han fullföljer nemligen slägtledningen tillbaka, icke såsom Lukas ända upp till menniskoslägtets stamfader. Adam, utan blott till Judafolkets stamfader Abraham. Mot slutet..åter har han, helt afvikande från Lukas, hvilken genom Davids son Natan leder linien ned till Eli och Josef (efter all sannolikhet svärfader och svärson) låtit linien gå genom Davids son Salomo ned till Jakob och Josef (efter all sannolikhet fader och son i egentlig mening) *). Detta framställningssätt, hvarigenom intet afseende fästes vid qvinnan, Jesu moder, ändock hennes

') Mellan Lukas och Mattäus är således den skilnad, att, då den förre, som efter all sannolikhet visste Maria vara en s. k. arfdotter och derföre, efter en åtminstone i vissa trakter gällande judisk rätt och sed, inräknade Josef i hennes slägt, och sålunda uppvisade Marias slägtlinia (och derigenom ock i verkligheten Jesu), den sednare deremot, i enlighet med Judarnas allmänna sed, att, i offentliga mål, afse och nämna blott mannen, inräknade Maria i Josefs slägt, och sålunda i verkligheten uppvisade denna (icke Jesu).

15slägtlinia skulle visat Jesu egen härkomst .från Abraham, då deremot Josefs visar blott hans fosterfaders, kan förklaras endast såsom följd af det sätt, att betrakta och behandla qvinnan, som hos österns folk var företrädesvis gängse, och bland dessa icke minst hos Judarna.

4. Uti Mattäus Evangelium är Jesu lif på det sätt tecknadt, att

1) k. 1 och 2 framställes inledningsvis Josefs härkomst från Abraham, Jesu födelse, Josefs och Marias flykt till Agypten, barnamordet i Betlehem, samt Josefs och Marias återkomst;

2) k. 3—18 anföras tal och tilldragelser, hvilka förekommo under Jesu vistande i Galiläen;

3) k. 19—28 dylika, hvilka förekommo i Judäen och Jerusalem.

Betecknande för detta Evangelium är dess syftemål att, genom att i tilldragelserna i Jesu lif uppvisa uppfyllelser af hvad i G. Testamentet tinnes om den kommande Messias förutsagdt, ådagalägga Jesu messianitet och på samma gång fåfängligheten af farisäernas och de skriftlärdas salighetshopp. Att Jesus var Davids Son och att öfvernaturliga krafter verkade i Honom, är derföre för honom en hufvudsak att visa. Men derjemte är det hans bemödande, att af Jesu frälsningspredikan gifva en så fullständig framställning som möjligt. Betecknande är derföre dels rikedomen på anföranden ur G. Testamentet, dels framhållandet af Jesu tal. Och för dessa sistnämda synes han hafva sökt redogöra på det sätt, att han, sedan han anfört något vid angifvet tillfälle af Herren hållet tal, till detta anknutit andra, som vid andra tillfällen hållits, men öfver samma eller ett mycket närbeslägtadt ämne. Han synes sålunda vid sin framställning hafva afsett mera saksammanhanget än tidsföljden 1).

l) Jfr t. ex. kap. 5 och 13.243

5. Beträffande tiden, då detta Evangelium författades, gifvas ställen, som göra sannolikt, att mellan Herrens bortgång och denna tidpunkt en icke så ringa följd af år hade tilländalupit. Så heter det kap. 27: 8: "Derföre vardt den åkern kallad blodsåker intill denna dag" '). Kap. 28: 15: "Och detta ryktet vardt utspridt ibland Judarna intill denna dag" 2). Emellertid visar det sig kap. 24, hvarest Jerusalems förstöring förutsäges, att denna ännu icke hade inträffat; ja der visar sig, att, om det romerska kriget, som medförde denna förstörelse, nu, då Evangeliet skrefs, icke ens något rykte uppkommit, v. 6: "I skolen få höra örlig och rykte af örlig." Förberedelserna till förstörelsekriget hade således icke ännu inträdt. Man kan följaktligen, åtminstone a parte post, bestämma tiden något närmare, så nemligen, att författandet antages hafva skett icke sednare än år 66 e. Chr.

6. Som det är sannolikt, att behofvet af ett Evangelium särskilt för Judar gjorde sig för Mattäus känbart företrädesvis under hans vistelse i Jerusalem, mindre sedan han börjat verka i främmande länder, så' är ock sannolikt, att ban i Jerusalem författat sitt Evangelium.

7. Ehuru vid rubriken Evayyüuov vxtzà Maz&aiov tillägget v.azà Madtalov icke synes skett tidigare än 150—200, så förefinnes dock till de framkastade tviflen rörande Mat-täusevangeliets äkthet ingen objektiv grun^. Detta gäller allra först om de enskiltheter, hvilka vid första påseende tyckas åt tviflet erbjuda en anknytningspunkt. Och bland sådana kunna vi räkna k. 20: 29—34. Ty Mattäus skiljer sig ifrån de öfriga synoptikerna dels derigenom, att, då Markus och Lukas berätta om blott en blind vid vägen utanför Jeriko, så berättar deremot Mattäus om tvenne; dels derigenom, att, då Lukas uppgifver, det skulle den

') fa»? TTjS aq/USQOy. J) uiXQi irjs artutQoy.

14*•244

förtäljda händelsen hafva inträffat vid Jesu annalkande -till Jeriko, så uppgifver deremot Mattäus, med hvilken Markus öfverensstämmer, det skulle den hafva inträffat vid Jesu utgående från Jeriko. Hvad nu den förra olikheten vidkommer, så är väl sannolikt, att den skildrade nådesbevisningen vederfors, icke blott en. utan tvenne. Men Markus ,ock Lukas, hvilka båda med, såsom det synes, afsigtlig utförlighet omtala hvad som mellau Herren och den blinde förekom, vilja påtagligen här visa, hvilken icke blott lekamlig, utan ock andlig helbregdagörelse kunde från Herren utgå. Var nu en af de båda blinda genom mottaglighet för en sådan inverkan företrädesvis utmärkt, så är oss ock i med det förhållandet förklaradt, hvarföre af Markus och Lukas blott denne, icke de båda blinda, omtalas. Att åter Lukas säger händelsen hafva inträffat vid ingåendet till Jeriko, kan bero af någon egendomlighet hos de mundtliga öfverlemningar, hvilka, enligt kap. 1: 1—3, utgjorde hans källa.

Till en liknande betänklighet har man tyckt k. 23: 35 gifva anledning. Den profet, hvilken uti Gamla Testamentet sist omnämnes såsom den, hvilkens blod Judarna hade utgjutit, säges här vara Zakarja Barakja's son. ehuru den Zakarja, som på detta ställe påtagligen afses, på det afsedda stället i G. Testamentet, 2 Krön. 24: 20, säges vara Jojada's son. Här är nu att märka, att å parallelställe! hos Lukas, k. 11: 51, profeten benämnes blott Zakarja. Det är härigenom sannolikt, det den uppgiften, att den ifrågavarande Zakarja skulle varit Bara-lejas son, icke härrörer från Jesus sjelf, utan är af Mattäus gjord efter en felaktig tradition l). Dennas felaktighet.

') Man har annars antagit, dels att Zakarjas fader haft tvenne namn, Jojada och Barakja, dels att Barakja var, icke fader, utan farfader till Zakarja. Man har antagit detta sednare, ehuru språkbruket icke gifver någon anledning, att anse, det vibe här (vicv »«-•245

på hvilken intet för Evangeliets ändamål väsendtligt beror, rubbar icke heller dettas äkthet,

8. Emellertid har Tübingerskolan, med Strauss i spetsen, velat till en långt sednare tid än den apostoliska, nedflytta författandet af detta Evangelium. Såsom skäl har man anfört, att Mattäus skulle, i strid med verkliga förhållandet, hafva inskränkt Jesu vistande i Judäen och Jerusalem till sista perioden af hans verksamhet. Men vid denna invändning har man förbisett den ofvan antydda karaktären af Mattäus' framställning, såsom den der framförallt afser saken, läroinnehållet, idéen och deremot ofta lemnar tidsföljden alldeles ur sigte. Det har påtagligen icke varit Mattäus' uppgift att med krönike-artacl noggrannhet angifva tidsföljden. Just det om bisaker obekymrade, enkla fasthållandet af den kristna uppenbarelsens hufvudsak vittnar om apostoliskt ursprung. Och der, hvarest t. ex. Lukas med samma bestämdhet

i

som Mattäus, fasthåller det väsendtliga, och, såsom han, företrädesvis afser läroinnehållet, der se vi honom förtälja ungefär på samma sätt, som han. t. ex. i bergspredikan Luk. 6 (Matt. 5). För öfrigt visar sig hela den Tübingska polemiken reducerad till en företeelse utan all kritisk betydenhet, så snart man aktar på dess utgångspunkt och hufvudsyfte: den kristna uppenbarelsens degraderande till något blott menskligt, medelst dess sönderdelande och splittrande i en mängd blott menskliga utvecklingsmomenten Deraf den skolans försök, att medelst en betydande mellantid skilja Mattäusevangeliets författande från de öfriga synoptiska Evangeliernas.

Qu/iov) kan betyda sonson. Äfven om (ypin""^) förekommer i den betydelsen, följer nemligen deraf dock icke, att detsamma gäller om vVoc. Båda tydningarna äro påtagligen nödfallsåtgärder.•246

Markus' Evangelium.

EvayylXiov xatä Màg/.ov.

Om författaren till detta Evangelium, för hvilken användes dels ; den latinska benämningen Marcus *), dels den judiska Johannes,: säger oss Apg. k. 12—15, att han var son af en Maria, hvilken vid tiden för Jakob den äldres död (44 e. Chr.) i Jerusalem hade ett hus, i hvilket apostlarna och deras lärjungar plägade sammankomma. Att dömaTaf aposteln Petrus' yttrande om honom, 1 Petr. 5: 13, der han kallar honom sin son 2), kan man sluta, att Markus genom denne apostel förts till sanningens kunskap. Beslägtad med Barnabas (han var nemligen dennes syskonbarn), gjordes ban af denne bekant med Paulus vid den beskickning från Antiokia till Jerusalem, som Barnabas och Paulus i slutet af år 44 eller början af år 45 i Jerusalem utförde, öfverlemnande understöd från bröderna i Antiokia åt de der under hungersnöd lidande kristna. På den första missionsfärd. som år 45 af Barnabas och Paulus företogs, medföljde ock Markus till Perge i Pam-fylien, men skilde sig der ifrån dem och återvände till Jerusalem, sannolikt af bäfvan för den hednaverld, i hvilken de nu skulle begynna intränga 3). Af detta skäl ville ej heller Paulus, när den andra missionsfärden skulle begynna *}, att Markus skulle blifva deras följeslagare, hvarföre Barnabas ocli Markus skilde sig ifrån honom och begåfvo sig till Cypern. Det synes dock såsom om hofe Markus sedermera nåden i Christo hade blifvit mera afgjordt rådande. Ty vi se honom såsom Paulus' trogne

') Detta Evangelium är just utmärkt för sina latinska ord. J) Müqxos o vlbs fiov.

*) Apg. 13: 13. 4) år 52.•247

följeslagare och medhjelpare under dennes fångenskap dels i Cäsarea dels i Rom 2).

Såsom emellertid Markus efter all sannolikhet var genom apostelen Petrus förd till Herren, så synes han ock hafva varit äfven denne apostel på missionsresor följaktig. Den s. k. Johannes rcQsoßvTtQog, hvilken hos Papias omtalas, men öfver hvars historia mycken dunkelhet hvilar, nämner honom såsom Petrus' följeslagare och tolk. Om hans sednare lefnadsöden hafva fäder från den äldsta tiden, såsom Eusebius och Hieronymus, uppgifvit, att

han skall hafva verkat i Alexandria, samt bidragit till grundande af den första församlingen derstädes. Att han skulle blifvit den der varande församlingens förste biskop, berätta Hippolytus och Doroteus, hvilket dock torde vara mindre säkert.

Det Evangelium, som nämnes efter honom, har han, enligt uråldriga intyg 3), författat under Petrus' vi-

stelse derstädes samt under dennes ledning och auktoritet, Att författandet skett utom- Palästina. ger sig tillkänna genom de upplysningar rörande detta lands seder och lokala förhållanden, hvilka der förekomma. Att det skett i Rom, och icke. såsom Krysostomus uppgifvit, i Alexandria. eller såsom Storr gissat, i Antiokia, visar sig af de många der använda från latinet tagna ord t. ex. xfjvaog, 7TQC(iTOjQinr, üJcv/.ovXänoo o. s. v. På grund af detta förhållande och en underskrift i Pescliitto, har man tilloch-med föregifvit, att Markus' Evangelium ursprungligen varit författadt på latin, ja äfven velat uppvisa ännu bibehållna ursprungliga latinska exemplar. Då emellertid fäder, sådana, som Hieronymus och Augustinus, uttryckligen säga,

') åren 59-61. Kol. 4: 10 och Filfim. 24.

-) den sednare fångenskapen, ifall han var der tvenne gånger fången, 2 Tim. 4: 11.

') Klemens Al. och Hieronymus.•248

att författandet ursprungligen skett på gräkiska, förtjenar väl ej detta föregifvande mycket afseende. Att åter Petrus på författandet utöfvat ett väsendtligt inflytande, hvilket den äldsta kyrkan enstämmigt intygar, tyckes sannolikt, då man besinnar, att Evangeliet, förutan en sådan öfver-auktoritet svårligen kunnat, såsom händelsen var, redan på 100-talet vinna kanoniskt anseende 1).

Tiden för författandet synes följaktligen varit den, som närmast föregick Petrus1 martyrdöd i Rom. Under det Klemens Al. uttryckligen säger, att det skett under Petrus' vistelse i Rom, har visserligen Irenäus den uppgiften, att det skulle skett först efter denne apostels död. Men båda dessa uppgifter låta sig förena i det antagandet, att författandet börjat och till väsendtlig del fortgått, medan Petrus ännu lefde, men till fullo utförts först efter hans död. Och som denna sannolikast inträffade omkring år 64, skulle författandet också vara att till denna tidpunkt hänföra.

Såsom en verkan af den stora upptäckt, som Petrus gjorde i och genom det underbara, hvilket vederfors honom i Joppe, och hvarom i Apg. 10 k. berättas, synes detta Evangelium vara att betrakta. Sedan han nemligen fattat sin uppgift, att äfven för hedningarna förkunna "hans dygd, som honom kallat hade", tyckes ban genom nedskrif-vande af detta Evangelium hafva velat för kommande tider åt dem bevara hufvudinnehållet af sin predikan. Detta Evangelium är följaktligen ämnadt, att vara företrädesvis ett hedningarnas Evangelium. Derföre stödjer författaren ej heller, såsom Mattäus, sin predikan på en mängd ur G. Testamentet anförda förutsägelser och uppvisandet af

') Talet om en detta Evangelium utmärkande "petrinsk anstrykning" förtjenar väl deremot ej mycket afseende, enär det, som uppgifvits såsom betecknande en sådan karaktär, ingalunda är för detta Evangelium verkligen egendomligt.•249

dessas uppfyllelse i det Nya. Han utgår fastmer från den redan till stånd komna uppenbarelsens faktum och de underbara verkningar, som dermed följa, och söker, genom att vid deras framställande upptaga en mängd mera betydelsefulla biomständigheter, åt dem gifva den största möjliga åskådlighet, för att genom det starkare intryck, de sålunda skulle förmå åstadkomma, låta läsaren förnimma, att Jesus är Christus. Att vittna om kraften och verkningarna af Jesu uppträdande, var således författarens hufvudsyfte. Om Jesu tal förekommer derföre ej mycket. Så är ock Jesu för- och barndomshistoria helt utesluten.

Till sitt innehåll kan detta Evangelium sägas hafva tre mera märkbart åtskilda beståndsdelar:

1) k. 1: 1—13: händelser från Christi döpelse intill hans inträde i sitt läroembetes mera offentliga utöfning.

2) k. 1: 14—10: 52 (slutet): Jesu tal och handlingar intilldess han gick upp till Jerusalem, för att der för sista

gången fira påskhögtiden.

3) k. 11—16: Jesu lidande, död och uppståndelse.

Ehuru Markus icke, såsom Mattäus, haft för hufvudsaklig afsigt, att återgifva det ideela innehållet och förvandt-skapen af hvad i Jesu lif förekom, utan utgått från yttre historiska händelser, är han dock. i likhet med honom, med hänseende till kronologien för det mesta obestämd och ohistorisk. Skälet härtill är sannolikt det, att han dels icke varit åsynavittne, dels möjligen i det nämda hänseendet saknat tillräckliga underrättelser.

Hvad största delen af detta Evangelium beträffar, k. 1: 1—16: 8, har dess äkthet i alla tider varit allmänne-ligen erkänd. Deremot hafva tvifvel uppstått rörande äktheten af k. 16: v. 9—20. och detta förnämligast derföre. att detta stycke saknas i den kritiskt vigtiga Cod. Vaticanus. Sa saknas det ock i den lika vigtiga Cod. Sin. I tvenne yngre codices är det dessutom medelst en asterisk•250

utmärkt såsom efteråt gjord tillsats. Enligt uppgift af Eusebius, Hieron., Greg. Nyss. och Eifthymius Zigabenus. skall det också saknats i flera gräkiska codices, ja enligt somliga i de flesta, enligt andra i nästau alla. Häraf de starka tviflen. Dessutom har man här tyckt sig sakna de för Markus betecknande uttryckssätten. Men å andra sidan hafva vissa handskrifters skolier den erinran, att detta stycke funnits i de flesta och noggrannaste codices. Dessutom finnes det i alla de äldsta öfversättningarna, äfven hos flera af de äldsta kyrkofäderna, såsom Klem. Al. och Irenäus. Såsom skäl, att antaga äktheten, anfÖrer man ock, att, utan dessa slutord, slutet vore onaturligt abrupt.

. Emellertid tyckes uteblifvandet i så vigtiga codices soin Sin. och Vat. vara mycket svårt att förklara. Lättare har man att förklara tillvaron i en mängd codices, sedan orden en gång tillkommit. Förbises bör ej heller den anmärkningen, att detta stycke synes vara "ett i hast gjordt samdrag ur Mattäus och Lukas. Det sannolikaste tyckes då vara att här från början varit en lucka; att möjligen sista bladet i den första handskriften på något sätt förkommit, eller att Markus blifvit, innan han hann afsluta, afbruten i sitt skrifvande (genom någon förföljelse eller möjligen genom döden); att sålunda från början här varit ett tomrum, som man tidigt och med de andra Evangeliernas tillhjelp sökt fylla,

Lukas' Evangelium.

Evayyéliov /.arà Joimàv.

Att Lukas' Evangelium och Apostlagerningarna äro af en och samme författare, har man i alla tider antagit. Detta antagande grundar sig dock icke på någon till bokstafven tydlig uppgift i sjelfva N. Testamentet, utan på den äldsta kristna forntidens vittnesbörd. Emellertid förekommer i N. Testamentet en omständighet, som åt detta•251

vittnesbörd obestridligen gifver stöd. Ty, för att ej nämna dessa skrifters fulla öfverensstämmelse i anda och språk, visar sig der den omständigheten, att de båda äro stälda till en med namnet Teofilus, samt att författaren till

T,' —

Apostlagerningarna nämner, k. 1: 1, ett af honom författadt o 7tqcoTog hnyog, som skulle handla "om allt, som Jesus begynte göra och lära." Och som nu Apostlagerningarna mycket snart bland de kristna vann kanoniskt anseende, så är det att antaga, att ett o /rgorrog Åoyog af samme författare och om väsentligen samma föremål åtminstone lika snart vann ett sådant anseende. Men som bland den apostoliska tidens kanoniska skrifter ingen annan trädde fram, som kunde tagas för att vara detta o rcQiTjxog Åoyog, och deremot vårt tredje Evangelium mycket tidigt började anses för att vara just detta, och dess emottagare åtminstone hade samma namn, som emottagaren af o rrgwTog hr/ng och den med denne identiske emottagaren af Apostlagerningarna. så synes detta Evangelium böra äfven af oss så anses.

Lika enstämmigt har man i alla tider antagit, att författaren till vårt tredje Evangelium och Apostlagerningarna är den Lukas, som i deuna sistnämda bok så ofta omnämnes såsom apostelen Paulus' följeslagare. Att en af Paulus* följeslagare är författare till Apostlagerningarna, och då också, på ofvannämda grund, författare till vårt tredje

Evangelium, har deruti ett inre intyg, att författaren till Apostlagerningarna k. 16: 10 m. fl. andra ställen, vid förtäljande af livad som vederfors Paulus och hans följeslagare, använder första person pluralis: "som han hade sett synen, sökte vi strax o. s. v." Men att författaren till Apostlageriiiiigarna och vårt tredje Evangelium är just den bland Paulus' följeslagare, som kallas Lukas, det säger oss dock icke någon af dessa skrifter. Vi hafva derom endast de äldsta fädernas intyg. Och detta är bestämdt och enstämmigt,•252

Hvem för öfrigt den Lukas varit, som på grund af detta de äldsta fädernas vittnesbörd skulle vara författare till vårt tredje Evangelium, har länge synts tveksamt. Som sjelfva namnets ortografi tyder på en sammandragning, har man ansett honom identisk med den slorv.iog o Klqi7-vcüog, som Apg. 13: 1 nämnes bland lärarne i Antiokia. Men då Paulus, som på flere ställen nämner en ^/ov/.àg, en gång med tillägget o i atgog o aymn]tog1), en annan gång med tillägget o) qvveqyoi (.lov på ett ställe nämner en JovY.iog3), hvilken han gifver den starkt betecknande benämningen ovyy&vrjg, och han således synes skilja mellan namnen y/omiog och y/oyxäg, så tyckes skäl till nämda antagande saknas. Jovxåg är väl fastmer en sammandragning af det latinska Lucanus, hvilket namn förekommer i gamla handskrifter af den latinska öfversättningen af Lukas" Evangelium. Lucanus synes således hafva varit ett bland Latinare kändt och användt nonien propr., hvilket omsider äfven bland Gräkerna kommit i bruk under formen y/ovy.ug. Om ifrågavarande yLomag intyga nu Eusebius, Hieronymus, Teofylaktus och Euthymius Ziga-benus, att han var ifrån Antiokia. Sannolikt är han identisk med den ytouxag, som Paulus Kol. 4: 14 kallar n IccTQog. Uppgiften af Nicephorus Callisti på 1300-talet, att han skulle tillika varit målare, är deremot tvifvelaktig.

Antaget, att den Lukas, som nämnes Kol. 4: 14 var Evangeliets författare, var denne icke Jude. Paulus uppräknar nemligen på detta ställe några, hvilka betecknas såsom ni ovzeg ey. n€QiTOf.iijg, men tyckes från dessa, såsom utgörande en egen katägori, skilja den häi omtalade Lukas.

Om Lukas" sednare lefnadshändelser vet man föga eller intet. Af Apostlagerningarna ser man blott, att se-

') Kol. 4: 14.

') Philem. 24.

') Rom. 16: 21.•253

dan han, såsom det k. 16: 10, 11 1) synes, från Troas åtföljt Paulus och hans medbröder Silas och Timoteus på den andra missionsfärden, han för det mesta förblef hos denne apostel. Från honom vek han ej ens under de svåraste yttre omständigheter: både under apostelens fångenskap i Cäsarea (Kol. 4: 14. Filäm. 24) och i Rom (den sednare af de tvenne, 2 Tim. 4: 11) se vi honom vid hans sida. Om Lukas' sista säger Gregorius af Nazianz, att han dött såsom martyr, Hieronymus, att han blifvit begrafven i Konstantinopel.

Att döma om detta Evangeliums närmaste ändamål gifves någon ledning i den omständigheten, att det är ställdt till en viss namngifven person, Teofilus. Men hvem denne Teofilus varit, och hvilket folk han tillhört, derom har historien föga meddelat. Att ban var en man af framstående rang, har man velat sluta af biordet /.QctTiOTS, hvilket Luk. 1: 3. om honom användes. Också har det ined skäl anmärkts, att Paulus använder ordet /.QccTiorog om Felix och Festus. Dock kan väl ensamt af detta epitet ej med visshet slutas, af hvad lefnadsställning Teofilus varit, enär det af samtida användes stundom äfven i förtroligt och kärleksfullt tilltal i allmänhet. Men just den omständigheten, att en apostlalärjunge, midt under den apostoliska tidens stormar och strider, till en enskilt person författar en hel utförlig skildring af Christi och hans apostlars lit' och verksamhet, gör sannolikt, att denne Teofilus genom sin yttre ställning varit för de kristna, som i hans närhet funnos, af utomordentlig betydenhet. Af orden irtqi iov /.ar rjföijg, kap. 1: 4. ser man, att han åtminstone visat tillgänglighet för evangelium. Mot ,aden "förmodan, att han skulle varit någon romersk proku£ator. har man visserligen invändt, att ingen sådan

') Det är just här berättaren begynner använda första person pluralis.•254

på denna tid bar namnet Teofilus. Men om Gaöcf ikag var ett namn, som man af någon på denna tid behöflig försigtighet tingerat. så förfaller bela denna invändning. Emellertid hafva skilda meningar uttalats, till hvilket folk denne Teofilus må anses hafva hört. Att ban varit Italienare och bott i Italien har man funnit sannolikt deraf

att, under det om andra folks seder och ortförhållanden upplysande anmärkningar göras, sådana deremot icke förekomma om det italienska folkets. Andra hafva detta oaktadt trott, att Teofilus var Gräk '). Men det gifves dock i denna fråga, uti sjelfva det Evangenlium, hvarom nu handlas, en fingervisning, som man synes hafva belt förbisett, det nemligen, att, då Lukas, kap. '2: 2, berättar om Augustus" budskap, att "all verlden skulle beskattas", ban gör det tillägget, att denna beskattning var den första rjymovevovzog zrjg —iQucg KvQrjv[ov. Besinnar man nu, att denna bianmärkning får något att betyda, endast under den förutsättning, att Teofilus var en Syrier, så tyckes i detta spörsmål all tvekan vara öfvervunnen. Så har ock i äldre tider Baronius antagit, att han skulle vara den Teofilus, om hvilken det uti Recognitiones Clementinæ heter: "ut... Theophilus, qui erat cunctis potentibus in civi-tnte (Antiochia) sublimiot\ domus suæ ingentem basilicam ecclesiæ nomine consecraret." Till den meningen, att Teofilus varit Antiokenare, sluter sig ock i sednare tid D:r Cave. Mot detta sålunda både genom bibelen och traditionen bestyrkta förhållande, att Teofilus bodde i Syrien, möjligen i Antiokia, strider ej heller den nämda omständigheten, att vid anförande af italienska seder och ort-förhållanden inga förklarande bianmärkningar förekomma. Ty då Syrien på denna tid lydde imder Bomarnes välde, styrdes det ock af någon romersk ståthållare eller pro-kurator. Och ingenting är sannolikare än att den, som

') Så D:r Lardner.•255

uu var romersk jprokurator öfver Syrien, hade förut bott i Rom eller åtminstone uti Italien, samt att till följd deraf italienska seder och ortförhållanden voro för honom för väl bekanta, för att behöfva af Lukas förklaras.

Hvarest Lukas* Evangelium blifvit författadt, har likaledes varit en tvistefråga. Somliga hafva antagit, att det skett i Rom, andra i Gräkland, åter andra i Alexandria, ändtligen någon i Macedonien. Men då så mycket tyckes tala för den meningen, att Lukas var från Antiokia, hvilket, såsom ofvan nämnes, intygas af Eusebius, Hieronymus, Teofylaktus och Euthymius Zigabenus, hvad kan väl i hufvudsaken vara sannolikare, än_att hans Evangelium, om icke äfven Apostlagerningarna der författats ? Under den långa tid, Paulus vistades i Efesus, se vi icke Lukas i han$ sällskap. Möjligt, att Lukas under denna tid vistades i Antiokia och der skref sitt Evangelium. Möjligt äfven, att det skett sednare, t. ex. under Paulus" första fångenskap i Rom. Här var nemligen Lukas icke heller med Paulus. Uti Brefvet till Filipperna nämnes i sjelfva helsningen, jemte Paulus, äfven Timoteus. Derjemte nämnes längre fram Epafroditus, men aldrig Lukas.

I allmänhet antages, att Lukas' Evangelium författades kort före Apostlagerningarna, således kort före år 63 eller 64. M:r Alford antar dock, att det författats några år före Apostlagerningarna och D:r Owen anser det författadt år 53. Den ofvan angifna tidsbestämmelsen, enligt hvilken författandet skedde möjligen redan 55—58, eller tiden för Paulus' första och mera långvariga vistelse i Efesus, saknar således icke föregångares auktoritet.

Hvad innehållet beträffar, kan detta Evangelium sägas sönderfalla i följande mera bestämdt åtskiljbara clelar:

1) kap. 1: 1—2: 40: berättelsen om Christi födelse och allt, som före, jemte och efter denna inträffade.

2) kap. 2: 41—52: Jesu barndom och ungdom.•256

3) kap. 3: Johannes1 Döparens predikan, Jesu döpelse. Jesu slägtregister.

4) kap. 4: 1—9: 50: Jesu tal, underverk och andra gerningar under hela tiden för hans profetembetes utöfning.

5) kap. 9: 51—24: 53 (slutet) Jesu sista resa till Jerusalem samt hans lidande, död, uppståndelse och himmelsfärd.

Som Lukas' Evangelium med Apostlagerningarna påtagligen bildar ett helt och äktheten af den sednare boken städse ansetts obetviflelig. så må väl ock den förras äkthet, ehuru med hänseende till vissa delar bestridd, likaledes medgifvas. Man har om de tvenne första kapitlen. prologen dock undantagen, hyst tvifvel. Men som cletta berott till största delen deraf, att i Marcions Evangelium dessa kapitel saknas, så synas dessa tvifvel sakna all kritisk befogenhet, då det ju är bekant, att det Evangelium, som af Marcion användes, var ett, till fromma för dennes antijudiska häresi, stympadt Lukasevangelium, i hvilket visserligen de nämda kapitlen saknades, men också nästan hela det tredje och fjerde samt åtskilliga andra delar, hvilkas äkthet aldrig bestridts.

Anmärkas bör dock, att de k. 17: 36 uti vissa codices förekommande orden: öro søwvcu sv r<o (c/qo/ jj ti'g 7iccQuhr](p&rjO€Tca /.al n FTtgng àcpetroerai, synas vara ur det parallela stället hos Mattäus. k. 24: 40. efteråt tillagda. De saknasi uti Cod. Sin., Al., Vat. m. 11. Uti flere af de äldsta öfversättningarna tinnes icke heller något deremot svarande.

Johannes' Evangelium.

Evayyéhav xatà 'hoccvvrjv.

1. Det Evangelium, som här föreligger till betraktande, är, enligt vittnesbörd af åtskilliga fäder, såsom•257

Irenäus, Klem. Al.v Origenes och Hieronymus, det bland Evangelierna, som författades sist. Den äldsta traditionen har derjemte, åtminstone sedan slutet af 100-talet, såsom författare nämt apostelen Johannes. Och som uti detta Evangelium sjelft anledningar förefinnas, att anse detsamma författadt först sedan en betydlig del af den apostoliska tiden hade gått till ända, är ock sannolikt, att dess författande skett under den sednaste perioden af apostelens lif ocli således under tiden för hans vistelse i Efesus 1). Att döma af stilen, som här är till sin karaktär något annorlunda än i Apokalypsen, hvilken utan tvifvel förskrifver sig från apostelens tidigare lefnad, och då dessutom den judiska och hedniska teosoti, som här tyckes åsyftad, företer en något längre tids tillvaro och utbildning, liar man ock skäl antaga, att detta Evangelium blifvit af apostelen författadt först efter en längre tids vistande i nämda stad. Som nu detta vistande kan anses hafva börjat först sedan Paulus slutat sin mera permanenta verksamhet derstädes, möjligen först efter dennes död, således först ett stycke in på 60-talet, och författandet af Apokalypsen, som i alla händelser måste anses hafva inträffat betydligt tidigare, skedde sannolikast inom åren 65—68, tiden för apostelens landsförvisning på Pat-mos, så är ej osannolikt, hvad sednare isagogiker också antaga, att Johannes" Evangelium blifvit författadt först inemot slutet af första århundradet, neppeligen förr än åren 80—90 e,..Qhr.

2. Från sitt fiskläge vid Betsaida hade Johannes åtföljt Herren såsom hans apostel under vandringarna i Palästina. Genom hela sin egendomliga själsstämning var han mer än de öfriga lärjungarna i stånd, att känna det öfvervinneliga, som förhållandet till honom innebar. Han synes ock efter Herrens bortgång hafva länge dröjt qvar

') Irenäus.

15•258

i de nejder, hvilkas jord burit Mästaren. Först då de öfriga hufvudapostlarua icke mer funnos på stridsfältet, skall han begifvit sig till Efesus, såsom ett hufvudsäte för den del af hednaverldeu, som nu började, att af evangeliums ljus allt mer och mer bestrålas, på samma gång som hednisk lärdom och afgudadyrkan der hade ett af sina mäktigaste grundfästen. Under hans vistande härstädes inträffade, antagligen redan under Nero (54—68), (mindre sannolikt först under Domitianus, 81—96), förvisningen till Patmos, hvarest blifvande historiska minnesmärken deraf ännu i dag skola finnas qvar, och hvarest han emottog sin uppenbarelse. Återkommen till Efesus, skall han der och i dess grannskap hafva förblifvit ända intill sin först i senaste ålderdom och under kejsar Trajanus (98— 117) inträffade död.

3. Till förklarande af detta Evangeliums särskilta bestämmelse har Theodorus Mopsuest. berättat, det skulle Johannes af kristna i Mindre Asien blifvit tillfrågad, hvad han tyckte om Evangelierna, de tre första, och derpå svarat, att flera af Christus förrättade betydande underverk af dem icke blifvit förtäljda, samt att, ehuru i dem Jesu menskliga personlighet tydligt framstår, de deremot gjort föga för bekantgörandet af hans gudom. Derpå skulle Johannes blifvit uppfordrad, att sjelf söka afhjelpa dessa brister, och för det ändamålet författat detta Evangelium. Ungefär enahanda uppgift förekommer ock i muratoriska kanon samt hos Hieronymus. Klemens Al. säger, att, då de öfriga evangelisterna skildra oss företrädesvis det yttre i Jesu person och lefnad, så har deremot Johannes velat skildra det inre deruti; att, då de förras Evangelium var ett evayyéhov aio/tianxov, den sednares var ett evctyyéXiov jivevf-iajix.ov. Så anmärker ock Eusebius, att, då Mattäus och Markus framhållit Christi menskliga genealogi och dermed hans jordiska ursprung, det varit Johannes" ändamål, att framhålla hans himmelska ursprung. Men jemte

detta mera positiva i Johannes" uppgift, ligger deri påtagligen äfven något negativt. Ehuru blott i strödda antydningar, mer och mindre otvetydiga, visar sig Johannes derjemte hafva i sigte och vilja bekämpa en bland jude-och hedningkristna, ja ock till en del Judar och hedningar framträdande sträfvan, att i kunskapen om det högsta väsendet uppnå en högre och mera spekulativ ståndpunkt, än den, som kristendomen i sin apostoliska enkelhet ansågs erbjuda. Under påverkan af orientalisk och platonsk teosoti, hade man nemligen, äfven inom de angifna kretsarna, börjat att vilja anse å ena sidan det i sig hvilande åtskilnadslösa, oförnimbara gudomsväsendet, to ov, och å andra sidan dettas utträdande ur sin oförnimbarhet och fattligblifvande för den yttre verlden och menniskorna, o /.öyng, såsom tvenne väsendtligt skilda väsenden, af hvilka det sednare städse ansågs vara det förra subordineradt. Och då man derjemte ansåg kristendomen blott såsom en logosreligion, sökte man nu, att på spekulationens väg lyfta sig upp till den högre religion, som till sitt föremål hade sjelfva urväsendet, Gud i sig. Särskilt; i Mindre Asien hade man på denna väg fortskridit från judisk larisäism först till den ännu föga utvecklade judiskt mystiska gnosis, som i Kolosserbrefvet tyckes afsedd, sedan till den mera omfattande teosofiskt panteistiska spekulation, hvarpå såväl Paulus' Pastoralbref, som Petrus' och Judas" bref samt Uppenbarelseboken här och der tyckas häntyda, och omsider till den form af slutlig utbildning, hvarpå Johannes såväl i Evangelium, som i sitt första bref har sitt öga fästadt. Vi finna häraf, att om ock Johannes' syftemål varit, att åt vissa delar af den redan förut gjorda skildringen af Jesu person och lefnad gifva mera klarhet och fullständighet, han på samma gång, genom att framställa läran 0111 Christi eviga förutvarande när Fadren i en form, som äfven af mera spekulativt bildade skulle godkännas, velat från de nämda af spekulativt intresse

skedda förirringarna öppa en väg till den rätta vishetens källa och den sanningen, att Gud är uppenbar vorden i Christo. Och för att döma af de häretiska företeelserna i en sednare tid, voro de af Johannes företrädesvis afsedda förirringarna de, som företräddes och förfäktades af Gnostiker, framför allt Cerintianer, Ebioniter, vilseförda lärjungar till Johannes D. ') och judiska svärmare af olika slag.

1 enlighet med nu antydda bemödande, att i Christi person låta framför allt gudomen i sin öfverjordiska härlighet och sin för hela menskligheten helgande och omskapande bestämmelse klart framträda, har Johannes med särskilt betoning framhållit och skildrat de högtider, i hvilkas firande i Jerusalem Jesus deltog. Sålunda omnämner han, icke blott, jemte den påskhögtid, vid hvilken Jesus sjelf blef offret, den första af dem, hvilka föllo inom tiderymdeii för hans offentliga verksamhet, k. 2. utan äfven purimfesten, k. 5: 1 ff., löfhyddohögtiden, k. 7: 2 ff., och tempelinvigningsfesten, k. 10: 22 ff. Omkring dessa högtiders firande grupperar sig ock till en stor del Herrens offentliga verksamhet i vissa temligen tydligt åt-skiljbara skiften. I allmänhet kan sägas, att Jesu vandringar utgöra dessa det helas ledande hållpunkter. Och när för bestämmande af dessas inbördes förlopp, såväl synoptikerna, som Johannes Evangelium rådfrågas, så synes de hafva föregått på det sätt, att de kunna sägas vara ungefär följande:

1) dopresan hösten år 780 efter Roms grundläggning, samt första resan till Kapernaum samma år.

2) första resan till Jerusalem, första påskresan, till tempelreningen, 781 efter Roms år.

3) resor under verksamheten i och omkring Kapernaum 781 och 782 e. R.

') Jfr Apg. 19: 1 ff.

-t) andra resan till Jerusalem, purimfestresan 782 e. R.

5) resor under verksamheten i Galileen samt inom Fenieieus och de tio städernas landamären 782 e. R.

6) tredje resan till Jerusalem, löfhyddohögtidsresan 782 e. II.

7) tjerde resan till Jerusalem, tempelinvigningsfestresan i slutet af 782 e. Ii.

8) femte resan till Jerusalem, dödspåskresau 783 e. R. 1).

-t. Att Johannes haft företrädesvis (/rakt.ska läsare för sina ögon, framgår dels deraf, att han om Judarna talar stundom i tredje person, dels deraf, att. då han omnämner hebräiska ord och seder, ban gör förklarande tillägg och erinringar.

5. Hvad slutligen beträffar detta Evangeliums äkthet, så är att märka, att intyg derom hos kyrkans fäder icke gå så långt tillbaka i tiden, som de om de öfriga Evangeliernas äkthet. Det bref, som föregifves vara af Barnabas, äfvensom brefven af Klemens Romarn hafva icke ens om tillvaron af detta Evangelium någonting yttrat, Icke ens hos Papias, som dock omnämner Mattäus" och Markus' Evangelium, finner man ett ord om detta. Att häraf vilja, såsom (len Tübingska skolan och i allmänhet hyperkriti-ken, draga den slutsatsen, att Johannes Evangelium på dessa fäders tid icke fanns till, vore dock, såsom Guericke anmärker, att bevisa för mycket. Ty i många af den första tidens literära efterlemningar finnes om Johannes sjelf ingenting sagdt, och vi betvifla dock ej, att ban funnits till och varit en af Jesu apostlar. Osannolikt är ej heller, att stillatigandet om detta Evangelium hos somliga af den

') Ehuru angifvande^ af ordningsföljden här eiidels har med stora svårigheter att kämpa, torde dock denna sammanställning kunna anses approximativt tillförlitlig. Såsom auktoritet kunna åberopas Neander, Tischendorf, Ilase, Wieseler m. fl.•262

äldsta tidens fäder berott deraf, att det blifvit författadt en ansenlig tid sednare än cle öfriga och först sedan desamma en längre tid varit kända och såsom kristenhetens ensamt erkända framställningar af Jesu lif ansedda. Vanans makt kan, under sådant förhållande, hafva gjort, att Johannes' Evangelium jemförelsevis mycket sent kommit till allmänt erkännande.

Alltför länge synes det likväl ej hafva dröjt, innan detta erkännande vanns. Ty om vi också ej få fästa synnerligt afseende vid de likheter i enstaka uttryck, som mellan detta Evangelium och skrifter af vissa bland de apostoliska fäderna tyckas förekomma, så påträffa vi dock redan hos Justinus M. och dennes lärjunge Tatianus 2) omisskän-liga anspelningar på och allegater från Johannes' Evangelium. Hos Justinus M. förekommer t. ex. att församlingen förliknas vid ett af Gud ocli Återlösaren planteradt vinträd 3), vidare talas om det lef vande vatten, som meddelas gudälskande själar4), så heter der ock: Utan J värden födda på nytt, kunnen J icke ingå i himmelriket, hvarvid den anmärkningen vidfogas, att det dock är omöjligt, att de, som en gång blifvit födda, kunna åter gå in i sin moders lif 5). Ocli hos Tatianus påträffa vi, uti begynnelsen af hans verk Diatessaron, de johanneiska orden: sv ciQxfj i)v o löyog, såsom der ock just rörande /.öyog heter: i) oy.QTLU to (fiZg ov xaraha/iißävsi 6). Och dessa ord betecknar Tatianus sjelf såsom ett dqv^iévov. Emellertid är det först hos Teolilus, biskop i Antiokia, † 181, och Irenäus, som var lärjunge till Johannes' lärjunge Polykarpus, vi tinna uttryckliga intyg om tillvaron af Johannes' Evan-

') † 167.

† omkr. 174.

3) Jfr Joh. 15.

4) Jfr Joh. 4.

6) Jfr Joh. 3.

6) Jfr Joh. 1.•263

gelium 1). Enahanda intyg gifver vidare Klemens AL, som dervid uttryckligen åberopar äldre vittnen. Och efter honom följa instämmande vittnesbörd af fäderna ända intill Eusebius, som auförer Johannes' Evangelium bland de skrifter, hvilka redan avdra århundradets kyrka allmänne-ligen ansåg såsom äkta.

Vid sidan af dessa mäktigt talande vittnesbörd må ej heller förgätas det, som den häretiska literaturen från denna tid afgifver. Ty å ena sidan är det historiskt konstateradt, att de hos Johannes förekommande ställena om o naQcc/.h]iog 2) af Montanus och hans efterföljare tyddes såsom förutsägelse om honom, Montanus. Och .lika visst är, att Valentinianernas logoslära hade en mängd termer alldeles identiska med dem, som i den johanneiska

logosläran förekomma, såsom ((Qyjp uovnyevrjg o. s. v. Ocli att härvid prioriteten tillkommer den sednare, bestyrkes af det faktum, att en af Yalentinus' närmaste lärjungar, Herakleon, som lefde, i likhet med hans mästare, på 100-talet, författade en kommentar till Johannes' Evangelium (den äldsta af alla), då nemligen detta blir förklarligt endast genom det antagandet, att den kommenterade skriften var en vida äldre produkt än kommentaren 3). Men om följaktligen både Montanister och Yalentinianer sökte stöd i Johannes' Evangelium, så afgåfvo de på samma gång 0111 kristenheten på deras tid det intyg, att den redan då

') Den förre säger i sitt verk ad Autolycum: o&fv åidc'«sxovoiv rjuàg al ccyw.i yoe.yui y.al nävztg oi nvtv[xuxoyoqoi, ëS dov 'hodvvijg hyn' tv uQ/rj rjv x. t.),. Och hos den sednare (Irenäus) finna vi de orden: 3Icoavvrjg, o uad-ijrrjg rov xvqiov, o xià tni to 6i//&og aviov ccvumac&v. xul avibg litåioxs tö tvuyyi/.iav x. r.

2) Joh. 15: 26; 16: 7 ff.

') Detta förhållande synes för öfrigt vara till fullkomlig visshet bestyrkt genom tvenne andra valentinianska verk,- nemligen dels det i Berlin år 1851 utgifna: Pistis Sophia, dels det från slutet af 100-talet eller början af 200-talet härrörande verket: ^tkooo^ovjutvct.•264

allmänneligen åt detta Evangelium tillerkände en hög auktoritet.

Under sådant förhållande måste Tübingerskolans försök, att till slutet af 100-talet förlägga uppkomsten af Johannes' Evangelium betraktas, icke blott såsom ett fåfängans påfund, utan ock såsom en anakronism, möjlig endast genom en alltför grof tanklöshet. En skrift, som uttryckligen citeras af en man som dog 181 e. Chr., kunde icke hafva tillkommit först i slutet af samma århundrade. Och nästan lika litet låter det sig antaga, att Teofilus af Antiokia eller en Klemens af Alexandria skulle hafva onj ett först i deras tid tillkommet pseudoevange-lium låtit inbilla sig, att clet härrörde från den apostoliska tiden ocli var af apostoliskt ursprung.

Blandade skäl. som den destruktiva kritiken anfört emot äktheten af Johannes' Evangelium äro:

1) språket, som skulle vara för rent gräkiskt, för att kunna vara en galiläisk fiskares. Men under den långa vistelsen i Efesus, den mindreasiatiska bildningens hufvudsäte, hade Johannes tillfälle nog att lära sig gräkiska.

2) graden af själsodling, som denna skrift förråder, och som ej skulle kunna antagas finnas hos en galiläisk fiskare. Men kristendomens makt, att omdana en menniskas naturliga intelligens hafva alla dess tider bevittnat.

3) Christi framställningssätt och hela personlighet, som skulle vara ett annat här än lios synoptikerna. Men behandlingen af Sokrates' lif, olika hos Plato och Xeno-fon, visar, att en sådan olikhet vid behandlingen af samma föremål äfven annars förekommit.

4) synoptikerna å ena sidan ocli Johannes Evangelium å den andra skulle ock vara hvarandra endels motsägande. Bevis härpå har man tyckt sig finna t. ex. kap. 2: 13—16. Aflägsnandet ur templet af en detsamma förnedrande köpenskap m. m.. hvilket Johannes här i sin berättelse förlägger till första begynnelsen af Jesu offent-•265

liga verksamhet, och hvilket han endast här omförmäler. det förlägges af synoptikerna, Matt. 21: 12 ff. Mark. 11: 15 ff. Luk. 19: 45. 46 till yttersta slutet af samma hans verksamhet, och varder af dem icke annorstädes förtäljd t. Omöjligt är dock icke. ja icke ens osannolikt, att denna upprättelse åt det heliga rummets och den der förrättade gudstjensteus äfven i det yttre kränkta helgd förekom både i begynnelsen och i slutet af Jesu allt helgande ocli återställande offentliga lif. Att synoptikerna icke förtälja handlingens första inträffande beror sannolikt blott deraf, att deras skildring af Jesu lif börjar i ett stadium, som är sednare än det, i hvilket det inträffandet hos Johannes förekommer. Att åter Johannes icke förtäljer det andra inträffandet af ifrågavarande handling, kan bero blott deraf, att han i allmänhet afsåg att hålla fram, mera det inre och ideela, än det yttre och empiriska i Jesu lif. Han kan blott och bart af detta skäl hafva ansett tillräckligt, att hafva berättat blott om handlingens första inträffande.

Ett annat bevis på, att synoptikerna och Johannes vore hvarandra motsägande, skulle vara den olika bestämmelsen af dageu, då Jesus sista gången åt påskalammet med sina lärjungar, Joh. 18: 28; 19: 14, 31, jernfördt med t. ex. Mattäus' 26: 17 m. fl. Olikheten liär visar sig nemligen vara den, att då synoptikerna, Mattäus

och Lukas, säga, att påskalamsmåltiden inföll första sötébrödsdagen ocli således samtidigt med Judarnas påskalamsmåltid, i hvilket fall sjelfva lidandet skulle inträffat på första påskdagen, som här, eftersom den sabbaten var stor, skulle varit en Lördag. Johannes deremot säger, att sjelfva lidandet inträffade på tillredelsedagen d. ä. första söte-brödsdagen, i hvilket fall påskalamsmåltiden skulle inträffat dagen före första sötebrödsdagen, eller ett clygn tidigare än Judarnas påskalamsmåltid. Onekligen är hälen divergens, men som gör sannolikt, att Johannes' fram-•266

ställning just är den mera historiska och noggranna. Vanligen löses denna svårighet så, att man antager, det Mattäus" och Lukas' uppgift "första sötebrödsdagen" betyder den dag, på livars afton första sötebrödsdagen ingick l), således Torsdagen; en tydning, hvarigenom tidsbestämmelsen kommer att hos alla evangelisterna synas lika.

Emellertid må ej lemnas oanmärkt, att uti Johannes Evangelium, sådant det i textus receptus förekommer, ställen finnas, som enligt textkritikens resultater på sednaste tid synas oäkta. Detta gäller dels om k. 5: 4: ayytlog yt<Q /.avå y.aiQov /Mzéßaivev.'... root];tan, hvilka ord saknas uti Cod. Sin. och Vat, ni. ti.; dels om 7: 53—8: 11, stycket om äktenskapsbryterskan, som saknas uti Cod. Sin., Al., Vat., m. fi.

Evangeliernas förhållande inbördes.

1. Kasta vi nu en blick tillbaka på det tillryggalagda stadiet af N. Testamentets heliga skrifter, så finna vi först, att de allesamman bära samma öfverskrift: evayyé-'t.iov. Innehållet är ock i dem väsendtligen detsamma: det glada budskapet om menniskornas Frälsare, såsom den der i menskligheten nu inträdt och redan börjat sitt saliga värf. Vi finna derjemte, att det gemensamma ämnet är hos dem alla helt och genomgående. De hafva icke styckvis behandlat Jesu lefnadshändelser, utan hafva alla åtminstone afsett, att behandla det hela. Vi finna häraf, att ordet evctyyékiov här förekommer såsom den egendomliga beteckningen för historien om Jesu person och lefnad. Af denna omständighet förklaras oss ock betydelsen af den ordförbindelse, hvarmedelst Evangelisternas namn äro i rubrikerna till ordet evayyéhov bifogade, då der nemligen städse heter evayytkiov v.uzà Max&cuov o. s. v., icke

•) Melin, Den Heliga Skrift, Matt. 26: 17, jfr Job. 19: 14.•267

ewyyéhov Mar&aiov o. s. v. Det är uppenbart, att /.arc) här motsvarar hebräiskans s. k. 5? auctoris 1). Så nyttjas y.ciTu äfven i andra hellenistiska skrifter, såsom Macka-bäerböckerna och de af Epifanius. De fyra Evangelierna äro således icke skildringar af fyra olika historiska tilldragelser, utan bilda tillsammans ett helt: evayyéXiov icke svay-yéhci. Detta evccyyéhov hade ock hos fäderna benämningen "det fyrgestaltade," terqcuioqcpov to evayyékiov 2).

2. Under det mellan Evangelierna, om de ur materiel synpunkt betraktas, den största enhet råder, äro de dock till formen hvarandra mer och mindre olika. Detta gäller allra först, om man med de tre första Evangelierna jemförer det fjerde. Ty ehuru t. ex. Mattäus öfverallt förråder ett uppriktigt lärjungasinne lika visst, som Johannes, så är dock den förre en mera vanlig natur, betraktar derföre de underbara händelserna vid Christi framträdande mera på den stora allmänhetens sätt. under det deremot Johannes är en mera ovanlig, djup, mystiskt kon-templativ. I Johannes' själ är derföre Christi person och lif i visst afseende djupare återspeglad än hos Mattäus. Den sednare gripes närmast och förnämligast af tidens underbara händelser. Den underbara makt öfver menniskohjertat, som låg i Jesu ord. de oerhörda gerningar, han utförde, den mäktiga rörelse, hvaraf folk och land på en gång, så att säga, genombäfvades, den väldiga kamp mellan ljusets och mörkrets makter, som nu pågick, allt detta gjorde intryck på Mattäus. Och i den mån han erfor detta intryck, i den mån kände han sig ock dragen till Christus sjelf. Johannes åter hade med sin betraktelse gått från detta heliga intill det allra heligaste, hvilade först och sist vid Jesu egen person. De många underbara yttre tilldragelserna, hvarvid Mattäus stannade, i

») t. ex. uti Tnb, S]ONS nfi^mV. Så ock i arabiskan.

J) Så Irenäus adv. hæres III. 11. 8.•268

det lian på sin höjd lät läsaren sjelf med sin tanke gå tillbaka till deras grund, voro för Johannes blott en re-llex af

det underbaraste af allt underbart, hvilket han såg i Jesu egen person inneboende. Derföre tyckes för honom ingenting vara dyrbarare att framhålla, än de ord. Herren talade 0111 sig sjelf och sitt förhållande till Fadren. äfvensom hvad Johannes D. derom hade talat. Med märkbar omsorg återgifver lian sådana uttryck, genom hvilka Mästarens öfvermensklighet och fulla väsensenhet med Fadren gjordes, icke allenast tydlig, utan ock ovedersäglig; i detta syfte återgifver han ock på det utförligaste sådana tal, hvari Herren hade likasom inlagt sin gudomshärlighet och lät denna mer än annars erfaras. Derföre är ock hela gången af hans framställning i viss mening motsatt den. som vi tinna hos de öfriga evangelisterna. Ty då dessa börja med att ställa fram verkningarna och stanna dervid, eller på sin höjd dermed hänvisa till deras öfvernaturliga grund, så börjar deremot den historia, som af Johannes framställes, i sjelfva det innersta från evigheternas evighet varande gudomsväsendet, uppvisar deri Jesu Nazareni första och egentliga härkomst samt upphofvet till all den salighet, som i honom kommit menskligheten till del, fortgår från denna Jesu eviga födelse till hans födelse i tiden, genom hvilken Gud blef menniska. Under det de förra börja med tilldragelserna i tiden och det menskliga och på sin höjd visa tillbaka derifrån till det eviga ocli gudomliga, börjar deremot Johannes med det eviga, och visar huru detta träder in i tiden och i tiden skapar ett rike af evig och ovansklig härlighet. Och denna formela olikhet är det fäderna åsyftade, då de till skilnad från de tre första Evangelierna, som de kallade ett evccyyefaov aio^iari/.nv, kallade Johannes Evangelium ett evayylh or jtvevf-iaTiv.ov.

3. Hvad åter beträffar de - tre första Evangelierna för sig, så har den mera påfallande likhet, som dem emellan•269

är rådande, gjort, att man åt dem gifvit benämningen syn-optiker. Denna benämning, härledd från ordet öivoxpig, öfversigt, öfverblick, användes nemligen om våra tre första Evangelier af det skäl, att man med dessa Evangelier plägat, vid deras utgifvande i tryck, och för att lätta öfversigten af deras innehåll, vidtaga den anordning, att alla hos de särskilta Evangelierna förekommande ställen, som befunnits handla om samma sak, blifvit tryckta bredvid hvarandra. Texten i en sådan edition förekommer således i tre kolumner, en för hvartdera Evangeliet, och erbjuder på detta sätt en "öfversigt." I äldre tider användes visserligen ordet arvoipig liktydigt med acurpcoiua evcr/yeh/t) eller harmonia evangelica, evangelieharmoni, hvarmed förstås en af de fyra Evangeliernas berättelser sammansatt universalberättelse, i sig innefattande i oafbruten följd allt, som i de fyra Evangelierna är om Jesu lif berättadt, således ett af de lyra Evangelierna bildadt universalevangelium. hvari intet som hörer till berättelsens förfullständi-gande är uteslutet, men ej heller något mer än en gång säges. Men på sednare tider har dock ordet synops användts endast om en edition af förstnämda art. och på grund deraf benämningen synoptiker blifvit öflig.

-t. Den likhet och öfverensstämmelse, som mellan de synoptiska Evangelierna råder, visar sig allraförst deruti, att vid förtäljandet af Jesu lefnadshändelser sjelfva gången är i dem temmeligen enahanda. Ofverskådar man det hela, så visar sig, ehuru med en och annan afvikelse, fortskridandet i berättelsen hos dem alla tre genomlöpa följande serie af mera framstående grupperingar af händelser: 1) Jesu döpelse 2) Jesu lärareverksamhet i Galiläen 3) Jesu resa till Jerusalem 4) Jesu intåg i Jerusalem och vistelse derstädes 5) Jesu tillfångatagande, korsfästande och begrafning 6) Jesu uppståndelse. Betraktar man vidare enskilta hos synoptikerna alla tre förekommande parallela afdelningar af berättelsen, så visar sig en lik-•270

stämmighet, som, synnerligast i sin förening med en i ögonen fallande egendomlighet i det enskilta, är i hög grad beaktansvärd. Allramest gäller detta om anföranden af Jesu ord, talesätt och förutsägelser. Stor visar sig denna öfverensstämmelse särskilt i bruket af vissa annars mera sällan förekommande ord, bland hvilka exempelvis må anföras uttrycken: yeioao&ai &avavov, viol rol- vv/ucpcuvog, àyttüvtai ooi a/ å/liagriai o. s. v.

Betraktar man särskilt Markus' Evangelium i dess förhållande till de tvenne öfriga synoptikerna, så framstår en ännu märkbarare förvandtskap. Undantar man några få ställen, hvilka ensamt hos. Markus förekomma, så kan allt det öfriga hos honom till dess väsendtliga innehåll uppvisas hos Mattäus och Lukas.

5. Men lika så uppenbar, som denna de synoptiska Evangeliernas inbördes likhet, är ock deras divergens. Då det ena är mera utförligt, är det andra mera kort, då det ena upptar biomständigheter, utelemnas dessa af det andra. Om man vill i stycken indela de synoptiska Evangeliernas text efter innehållets mer eller mindre nära

sammanhang. så visar det sig ungefär, att, under det alla tre Evangelierna hafva 42 stycken gemensamma, Mattäus och Markus hafva 12 stycken, som Lukas saknar; Markus och Lukas 5 stycken, som Mattäus saknar, Mattäus och Lukas 14 stycken, som Markus saknar. Framför allt är hvar och en utmärkt af någon egenhet i uttryckssättet. Äfven på ställen, som annars äro utmärkta af ordagrann öfverensstämmelse, gör sig dock det egendomliga i hvardera författarens språk endels gällande. Sådant visar sig, om man jemförer t. ex. Matt. 4: 17 med Mark. 1: 15; Matt. 14: 2 med Mark. 6: 14 samt Luk. 9: 7: Matt. 6: 26, 32 med Luk. 12: 24 o. s. v.

6. Huru nu detta märkliga förhållande, denna förening af på en gång den mest framstående likhet och skiljaktighet skall förklaras, är en fråga, som man ännuicke förmått att gifva någon fullt tillfridsställande lösning. Bland de mera påaktansvärda försöken, att uppnå detta mål, må väl anses följande antaganden:

1) att bland evangelisterna en sednare användt en föregående, men bearbetat.

Detta antagande förekommer under tre väsendtligt skilda former:

a. det antagandet, att Mattäus' Evangelium var det ursprungliga Evangeliet. Denna åsigt, som väl är den äldsta och allmännaste, har dock sjelf tvenne modifikationer, nemligen:

aa. den åsigten, att Markus hemtade sitt ur Mattäus". Lukas åter sitt ur både Mattäus1 och Markus" Evangelium.

bb. den åsigten, att Lukas hemtade ur Mattäus', och Markus ur både Mattäus' och Lukas'. — Denna åsigt, enligt hvilken Mattäus" Evangelium varit det ursprungliga, tyckes sannolik isynnerhet derigenom, att det ju alltid måste antagas, att behofvet af ett skrifvet Evangelium skulle göra sig kännbart allra först bland Judar, samt att Mattäusevangeliet påtagligen har en mera judisk färg och anläggning än de öfriga.

b. det antagandet, att Markus' Evangelium var det ursprungliga. Detta antagande gjordes först af Storr i ett af honom 1794 utgifvet arbete. Och sannolikhet har detsamma tyckts ega vid betraktandet deraf, att, då Mattäus tyckes afsett den judekristliga, Paulinern Lukas deremot den hedningkristliga riktningens behof. Markus deremot tyckes ledd af en enkelt universalistisk tendens, hvars tillvaro tyckes vara att förlägga till tiden före den första församlingens särskiljande i en paulinsk och en judaiserande.

c. det antagandet, att Lukas' Evangelium var det ursprungliga. Af detta antagande, som framträdde något tidigare än det sistnämda, gifvas tvenne särskilta arter, i det att Lukas anses hafva användtsaa. först af Mattäus, som sedan jemte Lukas' Ev. skulle användts af Markus. Så Biisching i ett arbete utgifvet 1766.

bb. först af Markus, som sedan jemte Lukas skulle användts af Mattäus. Så Vogel.

Åsigten om Lukasevangeliets prioritet har synts tilltalande isynnerhet derigenom, att Lukas talar om förut gjorda skriftliga uppteckningar af händelserna i Jesu lif. kap. 1: 1, men endast sådana, som gjorts efter ögonvitt nens berättelser. Det synes nemligen häraf såsom om Lukas saknat kännedom åtminstone om Mattäus" Evangelium. som var en uppteckning, icke efter andra ögonvittnens berättelser, utan af ett ögonvittne.

Emot det allmänna antagandet, att sednare evangelister användt tidigare resa sig emellertid svåra betänkligheter. Ty först och främst tyckes den meningen, att tecknare af Jesu Christi lif skulle derom utgifvit skrifter bestående af kompilationer från äldre sådana, med mer och mindre bearbetning, gifva en föreställning om dessa tecknare, som föga öfverensstämmer med den bild, som annars är oss af' den apostoliska tiden gifven. I denna utomordentliga tid, då anda utan mått gafs åt menskligheten, och en Johannes kunde betyga, att, "om allt. som Jesus gjorde, blifvit det ena med det andra uppskrif-vet, verlden icke skulle kunnat rymma de böcker, som då skulle skrifvits" '). är det ju ej att antaga, att den. som om allt detta utomordentliga velat skrifva, ické skulle kunnat göra det, utan att kompilera andra skriftställare. Dessutom visar sig i de synoptiska Evangelierna, huru de än må hafva tillkommit, såsom vi sett, en betydande di-vergens. Hvilket af dem än må antagas hafva varit det ursprungliga, så förete efterföljarne sådana afvikelser, hafva sådana uteslutningar, sådana utvidgningar i framställningen, sådana alldeles nya tillsatser, sådana egendomligheter

') Joh. 21: 25.•273

i tankar, ord ocli uttryckssätt, för hvilka man hos en evangelist, som verkligen haft ett tidigare Evangelium för sina ögon, omöjligen förmår uttänka skälet och anledningen. De synoptiska Evangeliernas egendomligheter äro verkligen af den art, att de låta sig förklara endast ur det antagandet, att ingen af författarne följt en föregående, s d. ä. de låta sig förklara blott ur frånvaron, men icke ur tillvaron af ett mönster.

2) att de synoptiska. Evangeliernas författare fått innehåll för dessa ur en utom deras egen krets befintlig gemensam källa. Under detta antagande hörer

a. det, att den gemensamma källan bestått af åtskilliga små evangeliska anteckningar och uppsatser, hvilka, enligt Luk. 1:1, skulle gjorts efter ögonvittnens mundtliga berättelser. Så Michaelis och Schleiermacher m. fi.

b. det, att den gemensamma källan varit ett enda verk. Och såsom ett sådant verk har man ansett

aa. Hebräernas Evangelium; eller ock bb. det aramäiska Mattäusevangeliet; eller ändtligen cc. ett annat aramäiskt Evangelium, hvilket apostlarna skulle författat i afsigt, att det skulle tjena såsom ledtråd vid den evangeliska undervisningen. Detta har man kallat Ur evangelium, och trott, att det innehållit det, som finnes hos alla de tre synoptiska Evangelierna, således det för dessa gemensamma. Jemte detta Urevaugelium skulle det från början funnits åtminstone tvenne särskilta bearbetningar af detsamma. Af dessa skulle den ena utgjort källan till det, som blott tvenne af synoptikerna hafva gemensamt. den andra åter utgjort källan till det, som finnes blott hos en ibland dem. Derjemte skulle ock möjligen ännu någon annan källa blifvit använd af någon bland evangelisterna, såsom upphof till det för honom utmärkande. Så Eichhorn i en skrift af år 1794. Och då emot denna eichhornska hypotes det under tiden blifvit anmärkt, att synoptikerna här och der använda annars ytterst säll-

18•274

synta och ovanliga gräkiska uttryck, och i dessas användande helt öfverensstämma, men att bruket af dessa gräkiska uttryck icke läte sig förklara ur de af Eichhorn antagna källorna, sT>m alla antagits vara aramäiska, så. skedde genom Marsh en modifikation af den eichhoruska hypotesen, i det ban antog, att det aramäiska Urevange-liet mycket tidigt blifvit öfversatt på gräkiska, samt att det varit denna öfversättning, icke dess original, som af de synoptiska Evangeliernas författare begagnats såsom källa.

Emot detta antagande af en för de synoptiska Evangelierna gemensam källa kan dock i allmänhet anmärkas, att det, i likhet med de första hufvudhypoteserna, väl förklarar dessa Evangeliers öfverensstämmelse, men icke deras clivergens. Tv att t. ex. genom bearbetningar af det af Eichhorn antagna Vrepangetiet så egendomligt divergerande produkter, som våra synoptiska Evangelier skulle uppkommit, är uppenbarligen lika omöjligt att inse, som det att Markus och Lukas Evangelium skulle uppkommit genom användning af Mattäus' Evangelium. Detta gäller ock om Evangeliernas härledning ur förut gjorda smärre evangeliska anteckningar. Ty funnos dessa på enahanda sätt till för de synoptiska Evangeliernas författare, och utgjorde för dem en gemensam källa, så ser man icke heller här skäl till de afvikelser från denna norm, som skolat betinga de ifrågavarande Evangeliernas egendomlighet. 1 om möjligt ännu högre grad gäller detta om antagandet, att ett sådant verk, som Hebräernas Evangelium eller det aramäiska Mattäus" Evangelium skulle utgjort den gemensamma källan. Och att den af Marsh antagna öfversättningen skulle existerat såsom källa, men aldrig gjort sig såsom sjelfständigt Evangelium känd och använd, är lika svårt att finna sannolikt.

Härtill kommer nu. mycket annat att förtiga, den tänkvärda omständigheten, att ingenstädes i de ifrågavarande Evangelierna finnes ringaste antydning derom, att•275

någon skriftlig källa skulle användts, en omständighet, som visar sig så mycket mera betydelsefull, då man besinnar, att i de flesta af G. Testamentets historiska böcker uttryckliga uppgifter förekomma om de skrifter, hvilka användts såsom källa, och att angifvandet af en förut tillvarande skriftlig källa, der en sådan verkligen användts, således är biblisk häfd. Slutligen må ock märkas, att. enligt Luk. 1: l—B. åtminstone Lukas med visshet icke användt någon äldre skriftlig framställning. Tv han säger här sjelf, att då "många företagit sig att göra en framställning af hvad ögonvittnen mundtligen meddelat, <hac.r, så ville ock han. tåo&v /.atini, genomgående skrifva" o. s. v. Det är häraf uppenbart, att hans källa varit den nmndtliga traditionen.

7. Af den omständigheten, att antagandet af en vid de synoptiska Evangeliernas författande använd gemensam skriftlig källa icke sätter oss i stånd att förklara dessa Evangeliers, icke blott öfverensstämmelse, utan ock skiljaktighet, har man lärt inse detta antagandes ohållbarhet. Man har nödgats antaga, att den för dessa Evangeliers författare gemensamma förrådskammaren icke kan hafva varit något annat än den nmndtliga traditionen. Och] dennas egenskap, att a ena sidan i sig innefatta ett enda i allt återklingande och allt genomgående hufvudämne, men å den andra vara något till det helas sammansättning, såväl som dess enskilta detaljer, mera obundet och rörligt, ligger på en gång förklaringsgrunden till Evangeliernas öfverensstämmelse och divergens.

När nemligen, efter Herrens bortgång. Evangeliernas förkunnelse genom apostlarna först började, framträdde densamma till en början endast i sina allra enklaste huf-vudfakta ocli hufvudsanningar. såsom vi också se den tecknad i de första kapitlen af Apostlagerningarna. Dessa det glada budskapets hufvudbeståndsdel voro derföre för alla dem. som hungrade efter rättfärdighet, lätta att i

18*minnet äfven ordagrannt bevara. Och i samma mån, som Herren Jesus blef för de hörande dyrbar och omistlig, i samma mån fingo ock hans ord, ja äfven hans längre tal i deras inre ett varaktigt fäste, så mycket hellre som förkunnare allesamman, icke blott hade en och samma sak att förkunna, utan ock stodo på ungefär samma bildningsgrad, och derföre klädde sin predikan i ungefär en och sammma form. På detta sätt började det snart att i troende själar finnas, så att säga, ett lefvande evangelium, i hvilket icke blott samma innehåll, utan ock samma form genom decennier oförändrad qvarstod.

Men under det sålunda det mundtligt förkunnade frälsningsbudskapet i sig innebar grunden till de sedan tillkomna skriftliga Evangeliernas enhet och öfverensstämmelse, var det på samma gång till sammansättning ocli beståndsdelar, m. e. o. till bela sin form mottagligt för de mest genomgripande modifikationer. Så hade de trogna i Jerusalem, i det de ännu vördnadsfullt skådade tillbaka på Herrens trofasthet under gamla förbundets tid, i Jesus" såsom den utlofvade Davids Son och uppfyXUlseiijif de löften^ som fäderna emottagit, sitt förnämsta ögnamål. trifdes sålunda bäst bland Abrahamssädens dyra oförgätliga minnen, och de apostlar, som derom företrädesvis vittnade. Man var derföre här mest tillgänglig för allt. som rörde sig inom denna universelt judekristliga idekrets. 1 enlighet med denna sinnesriktning bildade sig ock här evangeliums förkunnelse. Och så uppkom den tradition, som vi återfinna i Mattäus^JEvangelium. 'I Kom åter, dit ljuset af Christi klarhet hade spridt sig måhända först genom Petrus* eldslågande predikan på den första Pingest-dagen, och den undergörande andeutgjutelse, som då skedde, var församliugslifvet i första hand en reflex af kristendomens underbara, allt omskapande kraft. Här fann man sig på sin tid bäst vid betraktelsen af Christi rikes saliga och bela menniskolifvet omdanande verhiin-•277

gar. I enlighet med denna anda och smak blef också här den evangeliska traditionen på ett egendomligt sätt bildad, blef den tradition, som i Markus" Evangelium fått sitt uttryck. Ater i en annan stad. i Syriens hufvudstad

e/ ti

Antiokia, hade evangelium, såsom en Guds kraft till salighet för alla dem, som tro. för första gången gått öfver till. hednaverlden. Der hade Paulus i den vunna benåd-ningens allra första värma och innerlighet börjat det så underbart välsignade vittnesbördet om Honom, som gör den ogudaktige rättfärdig. Der hade ock en af hedningar uppvuxen, hastigt uppblomstrande kristen församling begynt att i denne apostel erkänna det mest benådade sanningsvittnet, och derföre sändt just honom ut ibland hedningarna. I och med det ord, som bland dem af honom förkunnades, hade evangelium, för första gången lös-gjordt från menniskotankars och menniskostadgars alla fördänmingsförsök, för första gången fått tillfälle att flöda obehindradt ut ölver hedningarnas törstande ödemark. I detta Antiokia var derföre de kristnas smak och anda förnämligast den, att man icke ville något veta förutom Jesuin den korsfäste. Det kristliga medvetandet samlade derföre här ur Jesu lefnadshändelser rika förråd med en viss förkärlek det, i hvilket den fria, alla menskliga tillgöranden förekommande och öfver alla menskliga olikheter upphöjda Guds nåd klarast framlyste. Af företrädesvis sådana elementer bildades här en tradition. Och denna är det, som blifvit oss bevarad i Lukas' Evangelium. Af allt detta finna vi nu, att den djupaste och egentliga

grunden till de synoptiska Evangeliernas skiljaktighet var den relativt olika stämning och karaktär, hvarunder det kristliga lifvet inom olika lärjungakretsar ocli på skilda orter under en viss tid trädde fram. Till denna primära och mera väsendtliga grund sluta sig dock alla de tillfälligheter, som på hvarje särskilt af de nämda hufvudorterna måste tänkas på det traditionela kristliga kunskapsförrådethafva inverkat, flock så, att dessa icke få anses hafva omedelbart bestämt någon enskilt författares tillgöranden, vare sig i att upptaga eller utelemna något, som i Jesu lif förekommit. Utan tvifvel hade våra ifrågavavande Evangeliers sammansättning och hela karaktär en mera objektiv grund, än det tillfälliga förhållandet, att en enskilt evangelist antingen egde t. ex. någon skriftlig anteckning, som af den eller den händelsen kommit honom i händerna eller ock saknade en sådan; den berodde fastmer på den gestalt, som kunskapen om Jesu lif hade hos en församling i dess helhet antagit, och den, så att säga, mera kanoniska karaktär, som denna kunskap just derigenom erhållit, Den sjelfförsakelse och den kärleksfulla omsorg, hvarmed den apostoliska församlingen sökte att från falska föregifvanden och tillsatser, såsom ock från all godtycklighet, bevara Jesu historia, förvissar oss härom, och tvingar oss att, icke blott för de synoptiska Evangeliernas likhet och öfverensstämmelse, utan ock för deras skiljaktighet antaga en relativt objektiv grund ').

') I kraft af dn nu nämda olikheterna med afseende på ton och stämning hos Jesu bekännare på olika orter, kan det sanningsenligt talas om 1) en mera universelt judisk, 2) en jakobinsk-petrinsk och 3) en paulinsk riktning på den apostoliska tiden; icke i den af Tü-bingerskolan statuerade meningen, att en på väsendtlig skiljaktighet i sjelfva läran grundad disharmoni och fiendtlighet skulle varit rådande och i hvarandra bekämpande sekter splittrat församlingen. Den karaktärsolikhet, som verkligen förefanns mellan de nämda lär-jungakretsarna, inberäknad den i Efesus, der Johannes skref sitt Evangelium, och som i Evangelierna återspeglas, gaf åtskilliga fäder, såsom Irenäus och Hieronymus, anledning, att tänka sig de fyra evangelisterna såsom fyra Guds tron uppbärande keruber (menniska, lejon, oxe, örn). Detta föreställningssätt tyckes dock föga upplysande, emedan man har svårt, att i de af Hezekiel omtalade kerubernas ansigten se en passande sinnebild af de ifrågavarande olikheterna i evangelisternas karaktär, hvarföre ock dessa sinnebilders tillämpning hos olika författare på mycket olika sätt varierats.•279

De fyra kauoiiiska Evangeliernas förhållande till andra under namn af Evangelier offentliggjorda, men från en sednare tid, om ock från kristenhetens första århundraden härrörande skrifter.

1. Ehuru de nu behandlade fyra Evangelierna från sitt första bekantgörande inom kyrkan åtnjutit ett anseende, hvarmed inga andra skrifters kan förliknas, angifva de dock ingen absolut gräns för autentisk kunskap om Jesu lefnadshändelser. Blott så mycket kunna de sägas skilda från allt annat oin dessa händelser antecknadt, att endast de och inga andra må för historisk forskning läggas till grund. Alla öfriga om Jesu lefnad författade skrifter sakna i mer eller mindre mån det fulla sammanstämmande af inre och yttre äkthetsindicier, hvilket för de fyra kanoniska Evangelierna är utmärkande. Häraf följer, att, om ock de efteråt tillkomna s. k. Evangelierna, åtminstone i vissa fall. innehålla idel sanna uppgifter, eller till allra största delen sådana, de dock, om deras ställning till de fyra nu undersökta skall decisivt angifvas, måste betecknas såsom varande alla af obestyrkt äkthet eller med andra ord, apokryfiska.

2. Tillvaron af skrifter, som äro oäkta, men soni föregifva sig härröra från just den tid. ur hvilken våra kanoniska Evangelier framgått, kunde emellertid, när vår tanke allraförst riktas derpå, tyckas göra grunden äfven för de sistuämdas äkthet ocli kanonicitet oviss och vacklande. Vi mötas här af en oroväckande betänklighet, lik den, som möter vid betraktandet af de ändelösa exemplen af falsk kristendom inom kristenheten. Ty om skrifter under namn af Evangelier hafva framträdt, hvilkas äkthet och sanningsenlighet vi hafva skäl, att betvifla, hvad, fråga vi, förvissar oss, att icke lika giltiga skäl gifvas, att betvifla äfven de Evangeliers äkthet, som vi kalla de kanoniska? Men likasom tillvaron af falska kristna blifver•280

för oss mindre oroväckande, så snart vi komma i tillfälle att med dem jemföra exemplen af sann kristendom, så skingras ock här all tvekan, så snart vi begynna skåda in i den inre beskaffenheten af de s. k. Evangelier, hvilkas äkthet vi icke kunna antaga, och med dem jemföra de kanoniska. Ty under det framställningen i de sednare är

alltigenom utmärkt af hög apostolisk enkelhet, är den deremot i de förra ofta konstlad och onaturlig; då den i de sednare är innerlig och spirituel, är den i de förra fantastisk; då i de sednare framställes det underbara, framhålles i de förra ofta något sagolikt och vidunderligt. Hvad åter besräffar de yttre kriterierna, så tinnes intet enda af dessa för oäkthet med skäl misstänkta Evangelier, som med säkerhet går längre tillbaka i tiden än till slutet af 100-talet. de flesta af dem blott till 200-, 300-, 400-talet. Och om inan undantar enstaka ställen hos en och annan af kyrkans fäder, der något af dessa s. k. Evangelier undantagsvis omnämnes, så äro intygen för desamma hemtade endast från sekterna, företrädesvis Gnostiker och Manikäer.

3. Jemte nu nämda skrifter, hvilka vi måste anse rentaf understuckna, gifves det andra s. k. Evangelier, hvilka visserligen framträdt liktidigt med eller kort efter de kanoniska och med dessa äro af väsendtligen lika innehåll, eller utgöra af desamma blott en enkel omgestaltning, men som dock äro af oss alltför litet kända, för att böra såsom egentligen normgifvande användas. Under det att de kanoniska Evangelierna bilda den nytestament-liga literaturens innersta kärna och helgedom, utgöra de apokryfiska Evangelierna likasom förgårdar, af hvilka de förra omgifvas. Enligt hvad redan blifvit sagdt, äro dessa förgårdar tvenne, den ena en inre och närmare, den andra en yttre och fjermare. De äro nemligen

1) de icke kanoniska Evangelierna d. ä. de, för hvilka väl icke finnas lika starka historiska intyg, som för de•281

kanoniska, och hvilka vi derföre icke sätta i jembredd med dessa, men hvilka dock hunna vara relativt äkta och af sannt apostoliskt ursprung; dessa äro:

a. Hebräernas Evangelium, evayyéhov /.ad-1 eßQcciovg. Om denna skrift finna vi vittnesbörd hos Iguatius, Papias. Hegesippus. Klemens Alex., Origenes. Epifanius och Hieronymus. Hos de fleste af dessa fäder förekomma icke blott antydningar om, utan ock anföranden ur detta Hebräernas Evangelium, och dessa anföranden äro det enda. som af denna skrift finnes i behåll. Vid dessa anförda ställen finner man emellertid i de flesta fall en större eller mindre öfverensstämmelse med Mattäus' Evangelium. Och då härtill kommer, att Hebräernas Evangelium af Irenäus, Epifanius ocli Hieronymus betecknas såsom varande just Mattäus' Evangelium, så synes det mycket sannolikt, att Hebräernas Evangelium var en af urskrifterna till Mattäus' Evangelium. Och som det väl ej är att antaga, att de exklusiva Judekristna i Palästina skulle velat använda ett Evangelium på gräkiska, så är väl ifrågavarande af He-bräerna nyttjade Evangelium, icke den gräkiska. utan den hebräiska urskriften till Mattäus' Evangelium. Vid jemförelse mellan de bibehållna fragmenterna af Hebräernas Evangelium och vårt Mattäus' Evangelium, visar det sig visst, att de förra hafva åtskilligt, som i det sednare saknas, eller som från de motsvarande ställena i det sednare till någon del afviker. Men Hebräernas Evangelium, såsom det uti dessa fragmenter visar sig, är väl också att anse just såsom en genom tillsatser ocli utelemningar förderfvad recension af Matäusevangeliets urskrift. Såsom en sådan blifver det ock af Epifanius uttryckligen be-tecknadt. Men jemte det ett mycket nära förhållande mellan Hebräernas Evangelium och Mattäus' Evangelium befinnes sålunda konstateradt, finna vi Hebräernas Evangelium mycket ofta betecknas såsom identiskt med Xaza-renernas och Ebioniternas Evangelium och åter på andraställen hos samma författare uppgifves, att Nazarenernas och Ebioniternas Evangelium var intet annat än Matthäus* Evangelium hos Epifanius, Eusebius och Hieronymus. Såsom identiskt med Mattäus' Evangelium betecknas således å ena sidan Hebräernas Evangelium, å den andra Na-zarenernas och Ebioniternas, hvaraf då ock följer, att äfven Hebräernas Evangelium skulle varit med Nazarener-nas och Ebioniternas Evangelium ihdentiskt. Härmed förhåller sig sannolikt så, att, sedan Matthäus' på hebräiska författade Evangelium en tid användts af de i Palästina boende Judekristna, der, såsom annorstädes, fel i texten insmögo sig, ocli att, då till följe af de nämda kristnas afslutenhet inom sig sjelfva, medlen till afvärjande och rättande af sådana korruptioner voro jemförelsevis mycket ringa, detta Evangelium snart, vid jemförelse med Mattäus' på gräkiska författade Evangelium, befanns vara i liög grad afvikande och vanstäldt, samt derföre af dem, som begagnade Mattäus' gräkiska Evangelium, blef utmärkt med namnet Hebräernas Evangelium. Då emellertid jude-kristendoineii i Palästina i sina farisäiska extravaganser omsider delade sig i tvenne afarter, Nazarenernas och Ebioniternas, och dessa dock fortforo att använda samma Evangelium, som deras fäder, men de dogmatiska egendomligheterna inom båda dessa fraktioner medförde ytterligare ändringar af det förut gemensamma Evangeliets text, så är det sannolikt, att Hebräernas Evangelium,

som ursprungligen var just Mattäus', antog samtidigt tvenne relativt nya former såsom ett Nazarenernas och ett Ebioniternas Evangelium 1). Utom Nazarenernas och Ebioni-

') På frågan, hvad det blef af Mattäus' hebräiska Evangelium, hvarom fäder så enstämmigt tala, kan man således ej annat svara, än att det likasom dränktës i de korruptioner, hvartill de palä-stinensiska judekristnas samt Nazarenernas neil Ebioniternas egenheter föranledde.•283

ternas Evangelium, funnos tvenne andra, som likaledes voro med detta Hebräemas Evangelium nära beslägtade. Det ena var ett så kalladt Evangelium Petri, siayyéhov /.arà néxQov. Om detta säger Teodoretus, att Nazarenerna nyttjade detsamma. Det andra var ett s. k. Agyptiernas Evangelium, ecayy. /.at ^dlyvmiovg eller eiayyO.iov aiyl/t-tiov. Möjligt är dock, att detta s. k. Agyptiernas Evangelium var med det s. k. Petrus" Evangelium identiskt.

b. Tatianus' evayyéhov dià ctooàoiov. Om detta tidigt förkomna verk säger Eusebius li. e. IV. 29: X) Tariavog avva(pEiär vint /.cd avvaycoyt]v or/. o/d' oøiog nov eiayye-Xicov ow&eig, ro öià tsaaciqiov coito rrgooiovo/iiaoev, o /xd nccoci tigiv eioéti vev iféotica. Ehuru nu här icke säges, hvilka de Evangelier voro. af hvilka Tatianus bildade denna avväcpeia vxu avvayioyi) twv evctyydenna fortlöpande evangeliska skildring, hvarmed väl bör förstås en harmonia evangelica, så tyckes dock bibestämningen ro öià T6ooi(Q('ji> närmast föranleda oss att tänka på de fyra kanoniska Evangelierna, och detta så mycket mer, som, enligt syriska intyg, detta ro dicc ceaaaQOJV skall hafva börjat med samma ord, som Johannes' Evangelium: tv uQY.fi fy (/-oyog. Som likväl Tatianus efter mästarens, Justinus Martyrs, död, atioll från kyrkan och blef hufvudman för ett moderat aiitijudiskt-gnostiskt parti. Enkrati-ternas. är ej omöjligt, att, om ock Diatessaron författades, medan Tatianus ännu qvarstod i kyrkans gemenskap, det dock under tiden undergick någon af de gnostiska sympatierna föranledd korruption.

c. Marcions Evangelium. Annars kändt under benämningen Evangelium Ponticum. var detta Evangelium det, som af den radikalt och ultrapaulinskt antijudiske gnosti-kern Marcion omkring 150 medfördes från Pontus till Rom. Om detta Evangelium har Tübingerskolan, sin princip trogen, velat föregifva, att det skulle utgöra sjelfva den första uppränningen till Lukas". Evangelium. Mera tro-•284

värdig är dock uppgiften af Tertullianus, Origenes, Epi-fanius och Teodoretus, att Marcion skulle brukat Lukas" Evangelium, men till fromma för sina gnostiska lärosatser hafva förfalskat eller stympat detsamma. Frågan kan ej så lätt bringas till fullt afgörande, emedan Märcions verk icke blifvit i sin helhet bevaradt. Hos Tertullianus och Epifanius finnas emellertid excerpter deraf. Ocli vid en jemförelse af dessa med de motsvarande ställena hos Lukas visar sig mellan båda mycken likhet ocli i de förra en afvikelse från de sednare blott vid sådana punkter, der orden hos Lukas befunnos vara med Märcions system oförenliga. Märcions Evangelium har dessutom, jernfördt med Lukas' Evangelium, betydande tomrum i framställningen. Antagligast synes derföre, att Märcions Evangelium var just ett af Marcion, efter hans gnostiska meningar, ändradt och förkortadt Lukas' Evangelium.

2) de oakta Evangelierna eller de, hvilka påtagligen icke härröra från den apostoliska tiden. Bland dessa må nämnas:

a. ProtevangeliuM Jacobi, ett på gräkiska författadt Evangelium, hvars gräkiska titel var: ^/irjyrjaig y.cci iotoqicc, jröjg iyevvfårj rj vnsgciyict !} tor ö/.og elg iuvjv otorr^ictv. Såsom sjelfva titeln utvisar, innehåller denna skrift ett slags förhistoria till Jesu lednadshändelser, och kallas derföre, ehuru med ett mycket oegentligt uttryck, Protevangelium, Kapp. 1—20 framställa nemligen berättelsen om Marias födelse och ungdom, samt hurusom hon blifver Jesu moder. Den sednare delen, kap. 21. 22, berättar om Za-karjas, Johannes' faders, mördande. I öfverskriften uppgifves såsom författare Jakob Herrens Broder. Men denna titel är påtagligen af sednare ursprung. Ty i boken sjelf, kap. 25, nämner sig författaren blott Jakob i Jerusalem. I de äldsta handskrifterna liar ej heller titeln det tillägget Herrens Broder. Så tyckas ej heller kyrkans fader om författaren veta mer. än att han var "en viss" Jakob.•285

Denna bok, som innehåller åtskilligt gnostiskt, men namnes uttryckligen redan af Origenes, synes härröra från

slutet af 100-talet. Språket är mycket renare och enklare, innehållet mindre platt och vidunderligt, än i de öfriga oäkta Evangelierna.

b. det gräkiska Tomas' Evangelium, en gemen produkt, som föregifver sig vilja framställa Jesu barndomshistoria från hans femte intill hans tolfte år. Innehållet är till en del anstötligt, öfverhufvud osmakligt, vittnande om författarens inskränkthet och föga sedliga tänkesätt. Sannolikt var författaren Gnostiker eller Manikäer.

c. Evangelium Ninodemi, näst Protevangelium Jacobi det vigtigaste bland de apokryfiska evangelierna. Det är författadt på gräkiska och sannolikt af judiskt eller jude-kristligt samt manikäiskt ursprung, svårligen tillkommet förr än på 400-talet, sannolikt först sednare. Första delen, kap. 1—16, innehåller ett slags protokoll öfver Pilatus" förhör med Jesus, samt berättelsen om Herrens död och uppståndelse. Berättelsen slutar dermed, att Hannas och Kaifas finna sig öfverbevisade genom Josefs af Arimatia samt Nikodemus' vittnesbörd. Denna del är det, som man ansett härröra från Judar eller Judekristna. Den sednare delen innehåller ett fantastiskt, men skönt försinligande af berättelsen om Jesu nedstigande till helvetet, och framställes gjord efter berättelse af de vid Jesu död uppståndne (Matth. 27: 52).

d. Timmermannen Josefs historia: en på arabiska författad skrift, hvilkens innehåll förråder en med judiska föreställningar förtrolig författare, som lefvat sannolikt redan på 300-talet, ocli hvars framställningssätt är bombastiskt och osmakligt.

e. Evangelium om Frälsarens barndom: en arabisk skrift, som vill framställa Jesu historia från hans födelse till hans tolfte lefnadsår, och är föga bättre än Tomas' Evangelium. Som denna skrift mycket ofta påträffats bland28(5

Nestorianer, ar ej osannolikt, att författaren var en Ne--storian, kanske redan från 400-talet.

f. Evangelium de nativitate S. Mariæ, ett på latin gjordt sammandrag ur Protevangelium .Tacohi. härrörande sannolikt från 400- eller 500-talet.

g. Historia de nativitate Maria- et de infantia Sal-vatoris: likaledes en efterbildning af Protevangelium Jacobi. Jacobus nämnes också såsom författare.

Apostlagerning a r n a.

ITgaSeig ^/InoaroUov.

Såsom vid inledningen till det tredje Evangeliet blifvit anfördt, är denna bok, hvilken visar sig leda sitt ursprung från någon af Paulus' följeslagare 1), enligt de äldsta fädernas enstämmiga intyg författad af den bland Paulus" följeslagare, som benämnes Lukas, och som tillika är författare till Lukas" Evangelium. Och som författaren säger sig här, kap. 1: L, hafva till emottagaren författat en tidigare skrift, o irooirog loyog, hvilken icke kan vara någon annan än Lukas" Evangelium, hvaraf synes, att denna bok vore att i förhållande till detta beteckna såsom en o åtrreoog h\yog, så är Apostlagärningarna påtagligen att anse såsom en fortsättning af Lukas" Evangelium. Också innehålles här en framställning af den apostoliska församlingens första händelser efter Christi bortgång, i det författaren skildrar:

1) k. 1—7: kyrkan bland Judarna;

2) k. 8.— 12: kyrkan i dess öfvergång från Judarna till Hedningarna:

3) k. 13—28: kyrkan bland Hedningarna (i Syrien. Mindre Asien, Macedonien, Gräkland och Rom). Uti de tvenne första af dessa delar, k. I—12, är Petrus, i den sista Paulus den handlande hufvudpersoner

Jfr k. 16: 10—17; 20: 5—15; 21: 1-17; 27: 1—28: 16.•287

Ändamålet med denna bok är således, att för kommande tider bevara minnet af de händelser, genom hvilka Christi rike på jorden, numera styrdt och bevaradt, icke af den på jorden i tjenareskepelse lefvande, utan på Fadrens högra hand upphöjde Herren, blef grundlagdt och belastadt såväl inom jude- som hednaverlden. Syftemålet är således icke. såsom somliga menat ett allmänt rättfärdigande af den paulinska metoden, att icke

ålägga hedningarna den judiska ceremoniallagen, utan på grund endast och allenast af deras tro på Christus tilldöma dem lika så väl, som Judarna. Guds rikes salighet. Ty ett så specielt ändamål har denna bok påtagligen icke. Den innehåller mycket, som har ett annat syftemål, än detta. Men denna boks bestämmelse är icke heller, såsom andra uppgifvit2), att med ett föregifvet paulinskt parti försona ett föregifvet petrinskt, genom att uppvisa öfverensstämmelse mellan Petrus och Paulus, i det nemligen Petrus här skulle vara likasom iklädd en paulinsk drägt, och deremot Paulus en petrinsk. Ty emot detta antagande strider snörrätt det förhållandet, att. uti de af upphofs-männen till denna mening3) såsom äkta ansedda paulinska Brefven 4). Paulus visar sig vara alldeles samme Paulus, som här i Apostlagerningarna. Den tids kristne författare, från hvilken Apostlagerningarna förskrifva sig. voro för öfrigt icke taskspelare.

Med det syftemål, som vi förut sagt tillkomma denna bok, är dock namnet tioü&iq uTroarökojv icke fullt öfverensstämmande. Tv dels förtäljes här icke om olin apostlarnas verksamhet, dels var Paulus, som är den ene af de två. hvilkas gerningar här beskrifvas, icke bland de ursprung-

') Michaelis m. fi.

Jl Schneckenburger, Sckwegler, Zeller.

3) Tübingerskolans män.

4) Romarhrpfvet. Korintierbrefven och Galaterbrefvet.28K

liga apostlarna. Men såsom allt annat, som i öfverskrifterna till N. Testamentets böcker förekommer, med undantag möjligen af ordet svayythov i öfverskrifterna till Evangelierna, efter all sannolikhet är sednare tillsats, sa gäller väl detta också om ifrågavarande öfverskrift. Denna har utan tvifvel haft >in anledning i den åsigten, att hvad som om Petrus' och Paulus" verksamhet här berättas, varit ämnadt, att representera den efter Herrens bortgång inträdande apostoliska verksamheten i allmänhet.

För mången syntes ock afsaknaclen af en apostoliskt auktoriserad berättelse om äfven de öfriga apostlarnas verkande i Ordets tjenst efter Mästarens bortgång utgöra en lucka i historien. Derföre uteblefvo ej heller försök, att genom understuckna skrifter fylla denna brist, och så slöt sig till Apostlagerningarna en bel serie af apokryfiska acta apostolorum, hvilka föregifva sig skildra dels enskilta apostlars missionsverksamhet, såsom Acta Barnabæ. Andréæ, Pauli et Theclæ o. s. v., dels apostlarnas i allmänhet, såsom den skrift, som tillägges den föregifne förste biskopen i Babel, Abdias: de historia certaminis apostolici Libri X. eller de roiv aTToarokiov j-reginöoi, hvilka tilläggas en manikäisk samlare och bearbetare. Leucius Charinus.

i i.. • . - - sj^s|nwL

Beträffande vidare frågan om tid och ort tör författandet, så har man af ålder antagit, att detta skulle skett i Rom under Paulus" fångenskap derstädes, samt under hans ledning och auktoritet, någon tid före denne apostels död. Somliga hafva dock, emedan de saker, med hvilkas förtäljande författaren slutar sin berättelse, synts dem jemförelsevis af mindre vigt och föga lämpade, att utgöra berättelsens slutpunkt, hyst tvifvel om denna hoks integritet, hvad dess slut angår, hafva derföre antagit, att bokens afslutning ursprungligen innehållit något mer än hvad den nu företer, samt att, till följe deraf, tid och ort för dess författande möjligen varit någon annan än den•289

allmänt antagna. Till nämda beskaffenhet hos sjelfva texten kommer den omständigheten, att Lukas åtminstone under en del af Paulus' fångenskap i Rom, icke var hos honom närvarande, under den nemligen, då apostelen skref till församlingen i Filippi. Ty ehuru i detta bref andra hans lärjungar nämnas, så nämnes dock icke Lukas. Att afgöra, om eller om icke Apostlagerningarna författats i Rom, har sig följaktligen något svårt, Det står emellertid fast, enligt kap. 28: 10—16 och 2 Tim. 4: 11, att Lukas var hos Paulus i Rom, både vid Paulus' första ankomst dit och kort före lians död derstädes. Och uppenbart är, att Paulus' ställning vid detta sednare tillfälle icke var sådan, som vi fiiina den tecknad i de ord, hvarmed Apostlagerningarna afslutas. Ty de allra sista orden der säga oss, att Paulus fortfor att predika och lära med all frimodighet och utan att af sin fångenskap derifrån förhindras 1). På grund häraf måste vi antaga, att de ord, hvarmed Apostlagerningarna slutar, teckna förhållandet

en tid förr än den ställning inträdde, hvari vi se Paulus i sällskap med Lukas kort före sin död. Likväl synas inga skäl vara för handen, att på denna grund allena antaga, det Apostlagerningarna skalle lidit en af-kortning från slutet. Det sannolika är väl, att, sedan Lukas varit med apostelen under de tvenne år, hvarom slutorden nämna, och denne sistnämdes fångenskap icke blott var lindrig, utan ock i visst hänseende tycktes uppmuntrande, Lukas för någon angelägenhets skull lemnat apostelen och begifvit sig österut, till sin fädernestad Antiokia, eller någon annan ort i öster, samt att han antingen, redan innan han lemnade Rom för den gången, hade nedskrifvit hvad Apostlagerningarna i sitt nuvarande skick innehåller, eller ock gjort detta först sedan han hade lemnat apostelen, samt att han i hvarje af dessa fall snart

1) àxcoÅvTcog.

öfverförde denna sin skildring till emottagaren, Teofilus, hvilken, såsom vi förut sett, efter all sannolikhet bodde i Syrien. Var händelsen denna, och Paulus, under nämda tid af Lukas' frånvaro från Rom, der skref epistelen till Fi-lippi, så hafva vi öfver den omständigheten, att Lukas i det brefvet icke omnämnes, full förklaring. Lika antagligt, som detta, är ock, att, då i Rom bitterheten emot de kristna snart försvårades, och för Paulus fångenskapens lidanden inemot tiden för hans martyrdöd tilltogo, Lukas åter hos honom infann sig. Genom detta antagande få vi en förklaring öfver den, såsom det tyckes, svagt motiverade afslutningen af Apostlagerningarna, utan att nödgas till något, hvaraf traditionen och de äldsta fäderna icke förete minsta spår, det antagandet nemligen, att en fortsättning af Apostlagerningarnas berättelse ursprungligen funnits, men helt försvunnit.

Om tillvaron af Apostlagerningarna, på tiden omedelbart efter de deri förtäljda händelserna, och dermed ock om denna boks äkthet förvissar oss, icke blott en alldeles påtaglig anspelning på ett deri förekommande ställe redan hos Ignatius *), och dylika hos Polykarpus, Justinus M. och Tatiauus, utan ock fädernas mångfaldigt förekommande vittnesbörd redan från sednare hälften af 100-talet, såsom lios Irenäus, i Brefvet från församlingen i Lugdu-num och Vienna till de asiatiska och frygiska församlingarna, hos Tertull. och Klein. Al. ni. fi. Att Marcioniter, Manikäer, Ebioniter, Severianer icke velat veta af eller såsom en kanonisk skrift erkänna Apostlagerningarna, har sitt lätt insedda skäl i dessa sekters egen ståndpunkt. Och att slutligen den tübingska hyperkritiken niecl makt väpnat sig emot denna bok, är ju ej underligt, då den samklang och Andans enhet mellan Petrus och Paulus, hvarom här

') f 115. Det här åsyftade stället hos Ignatius är Ep. ad. Smyr. c. 3, som tydligen reproducerar Apg. 10: 41.

så ovedersägligt vittnas, kunde annihileras endast derigenom, att man ur kanon utdömde denna bok.

Alldeles oanmärkt bör dock icke lemnas, att ett ställe i Apostlagerningarna förekommer, hvilket synes icke kunna fritagas från korruption. Det är k. 8: 37, som efter textus receptus lyder så: sues ös o (DiliTcnog' El marsvsig èt-oXrjq rrjs xagå/ctg, 1'S.egti v.]Anov.oi !}si g öè si 7ra- TIlgtevio rov viov rol O-sov sirai rov ^frjaovv Xqiotov. Dessa ord saknas uti Cod. Al., Vat., Epliraemi samt Sin., och äro af Tischendorf ur texten uteslutna.

BB. N. Testamentets läroskrifter Brefven.

Enligt den uppdelning af N. Testamentets under denna rubrik hörande heliga skrifter, som af ålder varit vedertagen, träda desamma oss till mötes i trenne hufvudgrupper, de paulinska Brefven, Brefvet till Ebräerna, samt de s. k. katolska Brefven. För öfrigt är den ordning, i hvilken dessa skrifter i kanon förekomma, icke bestämd af den tidsföljd, i hvilken desamma författats, utan af emottagarnes större eller mindre aiisenlighet, så nemligen, att de, som äro stälda till någon hel församling stälts före dem till enskilta personer, och, bland de förstnämda, Bref till talrikare och mera betydande församlingar satts före dem till fåtaligare och mindre betydande, dock med behörigt afseende derjemte på den i de enskilta Brefven förekommande läroutvecklingens större eller mindre omfång och dogmatiska betydelse. Emellan Bref af samma hand till samma emottagare är dock deras ordning-bestämd af deras ålder. Och hvad särskilt beträffar Ebräerbrefvet, så är detta, med hänseende till ovissheten, huruvida det är af Paulus författadt, eller icke, såsom bihang fogadt till de paulinska Brefvens slut. Emellertid, och då vi, följande den vanligblifna ordningen, börja vår undersökning med de paulinska Brefven,

skola vi dock,

19*292

hvad de enskilta bland dessa och de katolska Brefven vidkommer, följa den ordning, som af deras kronologi angifves.

De paulinska Brefven.

1. Att således Brefven af Paulus må först till deras allmänna karaktär betraktas, så är stilen i dem allesamman ett troget uttryck af författarens personlighet. Såväl tankens djup och fullhet, som språkets eldighet och rikedom äro här öfverallt det utmärkande. Och ehuru författaren understundom för tankarnas öfverflödande rikedom tyckes gifva tankeutvecklingens jemnhet och klarhet till spillo, och framställningen i sin helhet, med sina sammanträngda ordfogningar, sina afbrutna satser, ellipser och parenteser, sina antiteser, frågor och stegringar i uttrycket, förekommer en mindre närgående betraktare såsom loppet af en bergflod, hvars ilande vågor stundom kastas utför ett bråddjup, stundom för en mötande klippa stiga lodrätt uppåt, stundom likasom försvinna mellan de omgifvande höjderna, så visar sig dock städse för den, som träder något närmare, ett underbart, allt enande sammanhang, i hvilket, om vi så få säga, den ena tanke-vågen aldrig från den andra lösslitits.

2. En formel egendomlighet hos Paulus såsom bref-författare finna vi i den helsning, hvarmed hans Bref begynna. Och denna består deruti, att uti åtskilliga ibland dessa, icke blott hans eget, utan ock någon annan med-kristens namn anföres, ja att uti Brefven till Tessaloni-censerna helsningen sker i tillochmed tvenne medbröders namn utom Paulus'. Att likväl äfven i sådana bref det hela är ett verk af Paulus, derom förvissar oss just ofvannämda för dennes skrifter utmärkande karaktär, såvida nemligen denna visar sig såsom genomgående de enskilta brefvens alla delar.293

3. Oaktadt denna för cle paulinska brefven utmärkande egendomlighet i karaktären, synas försök tidigt och redan under Paulus' lifstid blifvit gjorda, att åt läromeningar förskaffa spridning medelst under Paulus' namn understuckna bref. På sådana försök liänsyftar Paulus t. ex. 2 Thess. 2: 2: "att J icke snarligen låter eder förskräcka genom bref, likasom det vore sändt af oss." De flesta af sina bref dikterade Paulus för skrifvare. Blott om Galaterbrefvet vet man med visshet, att det skrifvits af honom egenhändigt 1). Af nämdaorsak plägade han dock med egen hand teckna afskedshelsningeu äfven i de bref, hvilkas nedskrifvande skett genom någon annan 2). Detta försigtighetsmått kunde dock ej hindra, att under en något sednare tid försök ånyo gjordes, att missbruka Paulus' författarenamn. Med anledning af berättelsen Apg. 18: 12 ff. om hurusom prokonsuln öfver Akaia, Annäus Gallio, vägrade, att, efter Judarnas önskan, anställa rättegång emot Paulus, och sedermera, när Gräkernas ovilja hade oförmodadt vändt sig emot Judarna, så att de slogo syna-gogföreståndaren inför sjelfva domstolen, icke ens hindrade detta, utan gaf sig ett utseende, likasom om han velat visa ett visst deltagande för Paulus, började man efter någon tid, att för detta skenbara frändskapsförhållande vilja uppleta en djupare grund. Till nämda faktum kom nemligen det förhållandet, att Gallio var broder till Stoikern Seneka, hvilken, i likhet med Paulus, blef dödad af Nero. Allt detta blef ämne nog för en fingerad korrespondens mellan Paulus och Seneka, af hvilka den förre skulle skrifvit sex, den sednare åtta bref, båda på latin. Tillochmed Iiieronymus och Augustinus satte till en del

') Gal. 6: 11: "Sen, huru stort bref jag hafver tillskrifvit eder med min egen hand."

J) 2 Thess. 3: 17: "Helsningen med min Paulus' hand. hvilket är tecknet i hvarje bref, så skrifver jag."294

tro till detta föregifvande. Utom denna apokryfiska brefväxling trädde ock en till samma kategori hörande s. k. è7i0Y.älv\pig Ilavlov i dagen, för att dock ännu tidigare blifva såsom oäkta utdömd.

4. Den frågan, huruvida alla de bref, hvilka af Paulus i egenskap af evangeliums förkunnare författats, blifvit åt efterverlden bevarade, har af olika på olika sätt besvarats För ett visst slags apologeter är det ock utmärkande, att icke vilja medgifva, det något af Paulus' bref förkommit. Ställen gifvas dock, hvaraf det framgår, att tvifvel i denna punkt icke saknar befogenhet. Dessa ställen äro 1 Kor. 5l 9, Kol. _ 4: 16 och Fil. 3: 1, Viu det första stället, hvilket är så lydande: eygatpct v/uv iv zfj èmazolfj ui. ovvavaf-äyvvodaL tiÖqvois o. s. v. hafva många

sökt göra sannolikt, att ordet èv zfj inicrzolfj, förekommande i första brefvet till Korintierna, skulle hänsyfta på just detta bref, och att det af Paulus skrifna, som här vore åsyftadt, skulle innehållas i v. 2 och 6, eller ock, att liela denna utsaga skulle syfta framåt på orden i v. 11. Men häremot har, hufvudsakligast af D:r Davidson och af Meyer, anmärkts, dels att i v. 2 och 6 ingenting innehålles, hvarpå det här kunde anses hänsyftadt, dels att ordet sv zfj érziOTolfj, om det syftade på det bref, i hvilket det sjelft står, vore genom sin öfverflödigliet snart sagdt betydelselöst, dels och framför allt, att Paulus uti andra Kor. 7: 8 använder alldeles samma uttryck: ev zfj èniazolfj liktydigt med èv zfj éniarnlfj éxeivtj och om f örsta Brefvet till Kor. Och att eygccipa skulle syfta på något kommande, och således stå såsom ett slags futurum, vore emot åtminstone den nytestamentliga gräkiskans språkbruk. Följaktligen måste vi antaga, att liär syftas på ett tidigare af Paulus författadt bref till Kor. Efter all sannolikhet var det detta bref, som närmast föranledde Korintierförsamlingen, att till Paulus skrifva det bref, hvarpå han295

här i 1 Kor. Br. kap. 7: 1 häiisyftar !). Och detta Paulus' bref, eftersom det måste varit ett bref tidigare än något af de åt oss bevarade brefven från Paulus till Korintierna, måste anses förloradt.

Det andra af de ställen, hvilka här föreligga till undersökning, var Kol. 4: 16. Orden lyda der så: v.ai orav ccrayvioo&f] TtciQ valv rj ènierTolr), Tcm^oazs iva xai iv rfj ylctoÖLY.ècov i/./.k^ola àvayvcood-fj, xal xi]v èx ylandixeiag Xva yml vjiielg àvayviore. Här har man nu velat förstå detta ztjV ix ulaoör/.e! ag 1) om ett bref från församlingen i Lciodicea till Paulus. Apostelens uppmaning till dem i Kolossä skulle således vara den, att de skulle laga så, att de måtte få läsa det bref, Laodicenserna hade skrifvit till honom. Men då inställer sig den frågan: Hvartill skulle det tjena, att Kolosserna skulle läsa ett bref från Laodieenserna, helst då de ej derjemte hngo läsa något svar på detta bref? Och hade det varit passande, att Paulus gjort så med bref, som han erhållit? Och hade väl Kolosserna kunnat göra något vid den saken, kunnat läsa detta Laodicensernas bref (rtotrjoaTt!), då ju detta var till Paulus, och, eftersom ingenting annat omnämnes, naturligtvis förvarades hos honom, som nu låg fången i Cäsarea? Antagandet visar sig omöjligt. 2) om Paulus' bref till församlingen i Efesus. Men detta sistnämda var antingen ett bref ämnadt endast för dem i Efesus, eller ock var det en rundskrifvelse till församlingarna i M. Asien. Men i ingendera händelsen kunde det kallas fj ix ylaoölxeiag in ig r oh). Äfven denna andra tydning visar sig sålunda oantaglig. Orden äro följaktligen icke att förstå, vare sig om ett bref till Paulus, eller ett bref till Efesus, eller ett bref till de mindreasiatiska församlingarna i allmänhet. Det enda möjliga är, att tyda orden om ett Paulus' bref till församlingen i Laodicea. Att

') ITtgt dé wv tygdupaif.296

orden så tydas, fordrar nödvändigt det korrelativa förhållandet mellan i/nelg och 1) aodr/Jiov i/.yltjoia samt mellan fj èmoTolr], Kolosserbrefvet, och i) ex Actoöixeiag hti arolrr Var fj S7ti(TToXrj ett bref från Paulus, som skulle läsas af v/itslg och fj ytaböixéæv exxlrjoia, så var också fj ix y/an-öiyeiag Imazolfj ett bref från Paulus, som skulle läsas af fj ylaodixécov èxxXrjoict och ifietg. Eller med andra ord: rj ey. ylaodixeiag hrioroh) var då ett bref skrifvet af Paulus till församlingen i Laodicea. Och att ett bref från Paulus till Laodicea här kallas fj ex ylaodixeiag èniaroXfjy beror blott deraf att, som Kolosserna borde läsa detta bref, detsamma var för dem att hemta eller invänta från Laodicea. Tykikus, som hade i uppdrag, att från Paulus öfverföra hans bref till Kolossä, synes nemligen hafva haft, att taga vägen dit öfver Laodicea, för att der först aflemna Paulus' bref till de kristna derstädes. Undersökningens resultat blifver således, att vi måste antaga, det Paulus äfven till Laodicea skrifvit ett bref, som icke mera tinnes i behåll.

Det tredje af de anförda ställena, Fil. 3: 1, lyder så: rå avrä y o cape t v v/luv e/iiol (.lèv ovx oxrrjQOV, v/luv dè àorpalég. ßltjrexe rovg y.vvag y. r. X. Här har man hänfört rà avta till det omedelbart föregående ya/gers, ocli då ansett, att denna uppfordran skulle innebära ett upprepande af något i det föregående sagdt, nemligen kap. 2: 18: ro tfavro xal fyt elg yaiqexe yxa ovyyai Qexé fioi. Men dels är det icke afgjordt, att det yaigeve, som på det stället förekommer, är imperativen, såsom här. Och dessutom visar det följande ordet àø<paXég, att här är fråga om en varning, en uppfordran, att akta sig för något ondt, icke den att glädjas. Och en sådan uppfordran förekommer ock i det omedelbart påföljande: ßXérrere rovg y.vvag o. s. v. Men som deremot en dylik icke

finnes i det föregående, så måste vi antaga, att Paulus annorstädes d. ä. i något annat bref tillsändt församlingen i Filippi en sådan uppfordran, att således ett bref till denna församling297

funnits, som dock numera icke finnes. Denna åsigt bekräftas ock af Polykarpus, som i sitt bref till Filippi, k. 3, säger om Paulus och hvad han såsom lärare hade gjort emot Filipperna: . . . ag v.ai àitiov eygccifjev èvcLOxolàq . . och således om det, som Paulus skrifvit till Filippi använder pluralis: tjnovolcig. Man har visserligen velat påstå, att Polykarpus här kan hafva menat blott ett bref, att èmoTolai i pluralis, äfven om ett bref, skulle här användts i likhet med det latinska literæ. Men ehuru en sådan användning af ordet kan förekomma i den klassiska grä-kiskan, kan den dock icke bevisas ega rum i den nytesta-mentliga, eller i den hos Patres Ap., hvarest om ett bref städse sing. ircKTTolrj tyckes använd, icke plur. För att visa, att Polykarpus skulle om Paulus' bref till Filippi hafva användt äfven sing., har man åberopat lians bref till Fil. k. 11, hvarest i den behållna latinska öfversättningen står om de kristna i Filippi: qui estis in principio epi-stolæ ejus. Men här är det uppenbart, att epistolæ är plur.: "I, som ären hans bref" (prisbref) l) icke genit.: detta vore meningslöst. Vi finna således äfven här, Fil. 3: 1, oundvikligt, att antaga, det ett bref af Paulus författats, som gått förloradt.

Emellertid om vi sålunda tvingas till att såsom visst anse, det trenne af Paulus författade bref gått förlorade, så ligger dock icke i detta förhållande, ännu mindre i detta antagande något för den uppenbarade sanningens bevarande vådligt. Vi må här ihågkomma Grotius' ord: Satis Deo debemus, quod tot (epistolæ) servatæ sunt, ad quas si et singulorum vita et regimen ecclesiæ dirigatur, bene erit.

5. Att slutligen ett ord i allmänhet må sägas i fråga om de brefs äkthet, som bära Paulus' namn, så äro väl intygen derför äldre, flere och kraftigare, än de för äkt-

'j Jfr 2 Kor. 3: 1.298

heten af någon annan del af N. Testamentet. Det äldsta och värderikaste af dessa intyg är väl det, som läses 2 Petr. 3: 15, 16 *). Sedan vittna Klemens Rom., Ignatius och Polykarpus, af hvilka den förste skrifvit tvenne bref till Korintierna, den andre ett till Efeserna och ett till Romarne, den tredje ett till Filipperna, således alla tre till församlingar, till hvilka Paulus före dem hade skrifvit. Uti dessa bref tala dessa fäder uttryckligen om Paulus' bref till desamma församlingarna, hvarjemte både Ignatius och Polykarpus hafva påtagliga hänsyftningar på paulin-ska ställen. Efter dessa fäder följer en genom hela den äldsta historien gående kedja af vittnen, bland hvilka de första rummen intagas af Justinus M., Irenäus, Tertullia-nus, Klein. Al., Origenes o. s. v. Och om då Tübinger-kritiken, som behagar förklara brefven till Rom., Kor. och Gal. för äkta, skulle deremot till apokryfernas antal förvisa alla de öfriga, så betyder detta för den, som känner grundmotivet till denna förkastelsedom, ej fullt så mycket, att ens någonting må anses till frågans vidare utredning behöfligt.

Paulus" Bref till Tessalonicenserna.

Uoog OaaoaXovLY.eiQ.

Dessa tvenne bref äro, att döma af Lukas' berättelser, de första, vi hafva af Paulus. Och för att här taga en kort öfverblick öfver de omskiftelser i denne apostels lif och det Guds Andes förberedande verk, hvaraf dessa tvenne bref utgöra den första för efterverlden bekantgjorda literära frukten, må nämnas, att, sedan han, född i Tarsus i Cilicien af judiska föräldrar, af Benjamins stam och ägande romersk medborgarerätt, i sin tidigaste ung-

') cO àycaiifiös tjfiioi' («h'/.<(o g fluvAos ... fyfjaiptv v ulv.. tv 7ic'<ac<i(lm(SToX(ug ...299

dom blifvit sänd till Jerusalem och i dess rabbinskolor undervisats, särskilt af Hillels sonson Gamaliel, han med all sin själs innerlighet hängaf sig åt farisäernas parti och främjandet af dess intressen. Hänförd af denna uppgift gjorde lian sig ock saker till den förste kristne martyrens blod, vaktande deras kläder, som dråpo Stefanus. Detta antages hafva inträffat ungefär år 35. Sölad i denna miss-gerning begaf han sig, för att fortsätta förföljelsen, till Damaskus, utanför hvars murar han ändtligen blef af den förföljde Mästarens allmaktshand öfvervunnen och till Hans i visst hänseende mest benådade lärjunge förvandlad. Sannolikt försiggick denna hans hela lif omskapande händelse redan samma år 35. Nu begaf han sig till Arabien och kom sedan åter till Damaskus. Sedan efter hans omvändelse tre år hade förflutit (under vistelse i Damaskus, Arabien och åter Damaskus), begaf han sig till

Jerusalem, första gången efter sin omvändelse, för att lära känna Petrus. Detta måste således hafva inträffat år 38. Hos Petrus dröjde han femton dagar, hvarefter han begaf sig till sin fädernestad Tarsus, sannolikt för att återgå till det kontemplativa lif, han efter all sannolikhet lefvat i Arabien och Damaskus. Under den tid Paulus här vistades, hade uti Antiokia, genom verkande derstädes af evan-

') Som Arabia Deserta sträcker sig ända upp förbi Damaskus i öster, och clet arabiska området således gränsade ända intill det da-maskenska riket, möjligen också med någon sin del hörde derunder, såsom nu, hafva somliga antagit, att på Paulus' tid Damaskus helt enkelt betraktades såsorn en arabisk stad, och att då Paulus säges vistats i Arabien, Gal. 2: 17, detta är att förstå om Damaskus. Att likväl denna tydning är falsk, visar ordalydelsen Gal. 2: 17: . . uTTijk-dov fig *A(>aßiav, xià nüfov vntaztrpu fig Ja/uccaxöv. Men detta hindrar ej, att Paulus möjligen i Damaskus tillbragte största delen af de tre år, v. 18, som förgingo från hans omvändelse till dess han derefter först besökte Jerusalem. För detta antagande ' lägger det anförda stället intet hinder.300

gelister från Cyrene och Cypern, hvilka tagit sig fore att, utan förbehåll och åtskilnad, förkunna Christi evangelium för alla, en stor och mäktigt genomgripande väckelse börjat äfven bland de der varande hedningarna. Att leda och till vidare förkofran befordra denna rörelse hade apostlarne i Jerusalem till Antiokia skickat Barna-bas, hvilken alldeles delade de nyssnämde lärarnes uni-versalistiska tänkesätt, och hvilken derföre också kom till det nyöppnade arbetsfältet såsom en verklig Barnabas, en verklig hugsvalelsens son. Till följe af den hungrande begärlighet, hvarmed det predikade ordet af hedningarne här mottogs, steg honom dock arbetet snart öfver armarna. Derföre skyndade han nu till Tarsus, för att uppsöka Saulus, hvilken han sedan dennes förutnämda besök i Jerusalem väl kände och på goda skäl önskade att, framför någon annan, få till medarbetare. Så blef då Saulus, efter ungefär fem års ytterligare stilla tillbakadragenhet, kallad att verka. Tillsammans med Barnabas arbetade han här, såsom det synes, året 43, hvarunder de Nazareners parti, likasom till tecken af ett mera allmänt erkännande, att Christus, osynligen närvarande, var i denna anderörelse den egentliga verkande orsaken, började kallas kristne, ni XgiOTiavoi. Följande år, 44, gjorde Saulus, tillsammans mecl Barnabas. en resa till Jerusalem, den andra efter sin omvändelse, i det han till de kristna derstädes, som nu ledo af en allmän hungersnöd, öfverförde en kollekt från bröderna i Antiokia. Återkommen från Jerusalem till Antiokia, företog han påföljande år, 45, jemte Barnabas ocli dennes syskonbarn Markus, för första gången en färd ut i hednaländerna, för att äfven der förkunna Hans dygd, som honom kallat hade. Uppdraget härtill blef honom gifvet af församlingen. Men denna var också af Guds Ande öfvernaturligt påverkad. Och så gingo dessa tre sändebuden i Christi stad först öfver till Cypern, Barnabas' fädernejord. Här i staden Pafos på301

öns vestra kust var clet Saulus för första gången mera sjelfständigt trädde upp emot de christusfiendtliga andemakter, hvaraf hednaverlden visade sig beherrskad. Ty då prokonsuln härstädes, Sergius Paulus, lät märka benägenhet att anamma det predikade ordet, men en trollkarl ville derifrån bortföra honom, slog Saulus i Herrens kraft denne sistnämde med blindhet. Ocli ifrån denna stund se vi den, som förut bar det judiska namnet Saulus l), städse, i likhet med den af honom för Guds rike vunne cypriske prokonsuln, betecknad med den gräkiska och för den blifvande hedningarnas apostel lämpligare benämningen Paulus 2). Resan fortgick genom Pamfylien, Pisidien, Lykaonien, hvarefter man återvände till Antiokia och derifrån, med anledning af från Jerusalem inplantad betänklighet rörande omskärelsen, till appstlamötet i Jerusalem år 52. Redan detta sistnämda år företog Paulus den andra stora apostoliska missionsresan, åtföljd i början af Silas, från Lystra af Timoteus, från Troas af Lukas. Han vandrade nemligen denna gång genom Syrien, Cilicien 3), Lykaonien, Frygien och Galatien, hvarest han, enligt Gal. 4: 13, 14 4), blef fördröjd af en svaghet (ett lidande, kroppsligt eller andligt), och, att döma såväl af Rom. 15: 20, som af Gal. 4: 15, och Apg. 16: 6, grundade de sedan ofta omnämda galatiska församlingarna s). Från Galatien

5) D. ä. den åstundade.

2) D. ä. den ringe.

*) "styrkande församlingarna" Apg. 15: 41, hvaraf synes, att församlingar redan nu funnos i Cilicien, vare sig att dessa hade af Paulus sjelf grundats under hans förutnämda vistande i Tarsus, eller de grundats af någon annan.

*) Jfr 2 Kor. 12: 7.

5) Att så skedde, är ej, såsom Guericke säger, obestridligt (af Gal. 1: 8; 4: 13), men synes mycket sannolikt, isynnerhet derföre, att, om, före Paulus' första ankomst till Galatien, kristna församlingar hade funnits derstädes, det vore alltför oförklarligt, att Lukas Apg. 16: 6 icke det ringaste nämner derom.302

begaf sig Paulus, ledd af Andens tillsägelser, utefter My-siens södra sida till sjöstaden Troas, och derifrån till Macedonien, hvarest han grundade församlingar i Filippi och Tessalonika. Uti sistnämda stad, der mottagligheten för evangelium tycktes bland hedningarna vara synnerligen stor, skulle apostelen velat något längre tid uppehålla sig. Men förbittrade Judar hade från Filippi kommit dit-öfver och uppretade pöbeln emot honom. Häraf tvungen, att gå vidare, kom lian till Berea och Atén, hvarest församlingar bildades. Från sistnämda stad sände han Timoteus till Tessalonika, för att taga kännedom om den der varande församlingens ställning, och väntade länge nog på hans återkomst. Då Timoteus dröjde, fortsatte lian färden till Korint, der han, tillsammans med Aquila och Priskilla, tillbragte ett och ett halft år.

Det var nu här, i staden Korint, apostelen skref de ifrågavarande båda brefven till församlingen i Tessalonika. Staden Tessalonika, som förut hette Termä och låg vid en hafsvik, åt hvilken den hade gifvit namn, den termai-ska viken, hade fått detta nya namn, då den nybyggdes af Kassander, Filips af Macedonien måg. hvilken uppkallade staden efter sin gemål, Filips dotter Tessalonika/ Den församling, som i denna stad bildats, var redan blomstrande genom den tro, som verlden öfvervinner. Men den rika och mäktiga stadens mångahanda lockmedel till det onda hade snart äfven inom den visat sig verksamma. Frestelser till lösaktighet, vinningslystnad och lättja hade äfven der vunnit insteg. Derjemte hade under förföljelserna falska tungor börjat om Herrens förlossande tillkommelse tala så, som om tid och stund derför kunde bestämmas. Man hade ock, såsom det synes, till tröst för de lidande börjat föregifva, att vid Herrens tillkommelse de, som då ännu lefde, skulle ingå i himmelen förr än de trogna, som med döden bortgått. Men till följe häraf synas de ibland de trogna, som ännu voro barn i förstån-303

det, hafva råkat i ett alldeles nytt bryderi. Man tänkte sig, enligt Paulus' uttryckssätt, de troendes lif såsom löpandet på en vädjobana, der segerlönen skulle gifvas åt dem, som först hunno målet, först kommo in i himmelen. Och man började derföre, i kärleksfullt deltagande för de saligen afsomnade, att frukta, det desse skulle likasom komma för sent, och således icke af Herren undfå salighetens krona. Och under det somliga uppriktigt troende sålunda förirrade sig till något, som gränsar till barnslighet, togo sig de utanför stående deraf anledning, att så mycket mer smäda och förakta löftet om Herrens tillkommelse.

Allt detta gaf nu apostelen anledning nog till författande af dessa bref. Innehållet, af dessa anledningar bestämdt, är i det förra af dessa bref följande:

1) k. 1—3: en faderlig uppmuntran till ståndaktighet och förkofran i tro och kärlek.

2) k. 4: 1—12: förmaning att vandra i renhet, kärlek och stillhet.

3) k. 4: 13—5: 11: undervisning angående Christi tillkommelse och den ordning, i hvilken de trogna, som afsom-nat, och de trogna, som ännu då lefva, skola möta Herren.

4) k. 5: 12—28: blandade erinringar.

Den närmaste yttre anledningen, att skrifva detta första bref till Tessalonicenserna, gåfvo de underrättelser, hvilka apostelen något efter sin ankomst till Korint erhöll genom Timoteus. Sannolikt ankommo snart nya underrättelser från de trogna i Tessalonika, hvilka gåfvo anledning till författandet af det till dem stälda Paulus' sednare bref. Dettas innehåll, som med det förra brefvets nära öfverensstämmer, är följande:

1) k. 1: apostelens glädje öfver Tessalonicensernas tro och tålamod. Hänvisning på den i och med Herrens tillkommelse stundande vedergällningen.

2) k. 2: 1—12: innan Herren kommer, skall syndens menniska först hafva framträdt.304

3) k. 2: 13—3: 18 (slutet): uppmaning till förböner och arbetsamhet.

5. Som Paulus till Korint, hvarest dessa tvenne bref författades, ankom sannolikt redan år 52 eller i början af år 53, så är det sannolikast, helst, som han der förblef endast ett och ett halft år, att författandet af dessa bref skedde året 53.

Paulus' bref till Galaterna.

JToog FaXàrag.

Sedan Paulus i Korint tillbragt nyssnämda tid, företog han, möjligen föranledd äfven af den bitterhet, som Judarna, enligt Apg. 18: 12 ff. (anklagelsen hos Gallio), börjat visa, en festresa till Jerusalem. Vägen gick sjöledes till Efesus i sällskap med Aquila och Priskilla, som nu här bosatte sig, vidare öfver Cäsarea till Jerusalem *) och derifrån till Antiokia. Derefter, "efter någon tid" (Apg. 18: 23), företog Paulus, åtföljd af Timoteus. Lukas och Titus, sin tredje missionsresa, år 54 eller 55, och gick nu genom Kappadocien, Galatien och Frygien till Efesus, hvilken stad han, med hänseende till de förändrade förhållanden, som genom hans verksamhet inom kristenheten

1) Den fjerde resan till Jerusalem efter apostelens omvändelse. Att Paulus under denna andra missionsresa verkligen kom till Jerusalem, ser man ej af Apg. 18: 22, hvarest det egentligen hade varit stället att nämna derom. Ty vid detta ställe är Jerusalem icke nämdt. Och det synes såsom om Paulus från Cäsarea begifvit sig direkt till sina resors utgångspunkt Antiokia. Att likväl en resa nu skedde till Jerusalem synes dock antagligast dels deraf, att enligt somliga codices detta af Paulus sjelf säges Apg. 18: 21, dels och isynnerhet derföre, att det Apg. 18: 18 heter, att Paulus, då resan från Korint företogs, rakade sitt hufvud i Kenkreä, "ty han hade ett. löfte." Sannolikast syfta nemligen dessa ord på något nazirlöfte. Jfr Apg. 21: 26.305

nu hade inträdt, valde att, i stället för Antiokia, vara medelpunkten för hans apostoliska verksamhet. " Från denna stad kunde han lättast underhålla beröring såväl med de mindreasiatiska församlingarna, hvilka numera synas utgöra hans arbetsfält i första rummet, som med de öfriga af honom grundade. Enligt hans egen uppgift fortfor hans verkande här i tre år *). Under loppet af dessa och sannolikt omkring 5ß eller 57 skref Paulus brefvet till Galaterna.

ISåsom redan blifvit antydt, är det sannolikt, att de kristna församlingar, till hvilka detta bref stäldes, blefvo af Paulus sjelf grundade under den tid, då han, stadd på sin andra missionsresa, af en svaghet blef i Galatien qvarhållen (Apg. 16: 6). Af framställningen uti ifrågavarande bref synes antagligt, att största delen af dessa församlingar utgjordes af omvända hedningar. Ur etnografisk synpunkt betraktade, voro Galaterna ett utifrån invandradt folk. De voro Galler. Galliska stammarliade, i förening med en germanisk, de s. k. Tektosagerna, härjande infallit i Macedonien och Gräkland samt omkring 280 f. Chr. i Tracien

') Apg. 20: 31. Uti Apg. 19: 8, 10 säger Lukas, att Paulus verkade 1) i Judarnas synagoga "i tre månader" och 2) "i en mans skola, som hette Tyrannus, i två år." I detta, som tyckes innebära' att Paulus skulle i Efesus förblifvit blott två år och tre månader, ligger dock icke någon afgjord motsägelse emot den af samme Lukas anförda uppgiften af Paulus sjelf, att vistelsen der skulle varat tre år. Ty då, såsom början af Apg. 19 förtäljer, i Efesus det egna förekom, att jemte Paulus' blodsförvandter Judarna, till hvilka han annars på en för honom främmande ort alltid först plägade vända sig, det fanns en annan icke hednisk åhörarekrets, som sannolikt var för evangeliums predikan vida mera tillgänglig än den förra, nemligen Johannes Döparens lärjungar, så är det sannolikt, att Paulus mera uteslutande bland dessa tillbragte den första tiden af sin vistelse i Efesus. Och skedde detta blott några månader t. ex. ett halft år, så fortgick Paulus' vistelse i Efesus i sjelfva verket så nära tre år, att uttrycket "tre år" gerna kunde om tiden derför användas.

20306

grundat ett rike, vid namn Tyle. Derifrån öfvergingo de till M. Asien. Och sedan de medelst krigstjenster bistått den bityniske konungen Nikomedes, erhöllo de af honom till boningsplats den trakt i M. Asiens midtliga del, hvilken efter dem erhållit namn, och som, af dem förstorad, begränsades i söder af Pisidien, i öster af Kappadocien, i nordost af Pontus, i norr af Paflagonien, i nordvest af Bitynien och i vester af Frygien. Landet,

som mellan sina höga berg genomströmmades af de båda källarmarne till floden Halys, var, synnerligast vid dennas stränder, utmärkt af stor bördighet. Utmärkta af hetsigt temperament, kärlek till friheten och tapperhet, lefde Galaterna nästan ständigt under vapen. Dock gjorde den bragdrike grannkonungen Attalus i Pergamus, att de ej förmådde utvidga sina gränsor utöfver Halystrakten. Den romerske konsuln Kn. Manlius Vulso bragte Galaterna år 189 f. Chr. under Romarnes välde. Deras land styrdes dock sedan af egna Tetrarker, hvilka med tiden erhöllo konunganamn. Den siste af dessa konungar var Amyntas. Såsom intim vän till Antonius och Augustus, erhöll denne, såsom tillökning till det galatiska landet, Pisidien och delar af Lykaonien. Och denna utsträckning hade landet, då det vid Amyntas' död, år 26 f. Chr., gjordes till ett romerskt ståthållarskap.

Som Paulus stält sitt bref helt allmänt till Galaterna, och icke särskilt nämt någon viss orts Galater, synes det sannolikt, dels att emottagarena af detta bref tillhörde olika församlingar, dels att de församlingar, de tillhörde, voro flera. Sannolikt synes derjemte, att största antalet bland dem tillhörde det galatiska landets förnämsta städer, som voro Ancyra, Pessinus och Tavium.

De kristna af dessa församlingar synas ifrån början hafva till Paulus stått i ett mycket innerligt förhållande ')

') Jfr k. 4: 14, 15.307

och genom tro och kärlek tidigt gjort sig till föremål för hans ömmaste omvårdnad. Äfven vid apostelens andra besök, under den tredje missionsresan, synes tillståndet i dessa församlingar hafva varit godt. Men snart insmögo sig der farisäiska irrlärare bland de Judekristna, hvilka i uppenbar strid med hvad på apostlamötet i Jerusalem ansetts vara Guds vilja och råd, yrkade, att den mosaiska lagens, äfven ceremonialstadgandenas iakttagande, såsom nödvändigt för en menniskas rättfärdighet inför Gud, borde åläggas äfven de hedningar, som anammade tron. Först och sist skulle man af dessa fordra omskärelsen. På detta sätt beredde man det naturliga sinnet en tvåfaldig till-fridsställelse, dels den, att icke behöfva anse sig helt utblottad på egen förtjenst, dels den, att sålunda till väsendtlig del hafva inför förfölj arena borttagit korsets förargelse, och derigenom till lika väsendtlig del befriat sig sjelf från korsets lidanden. Och som apostelen Paulus var den kraftigaste bekämparen af detta medelvägsevangelium, så vinnlade sig förfåktarne deraf tillika och framför allt, att beröfva honom all apostolisk auktoritet, och satte honom följaktligen utom all jemförelse med de öfriga apostlarna, Flertalet inom de enskilta församlingarna synas ock hafva låtit sig vinna af detta intalande, under det deremot ett fåtal behöll sin bättre ståndpunkt med hänseende till läran, men deremot gjorde sig åtminstone en-dels i lefvernet skyldiga till ett visst trotsande på sin kristliga frihet samt kärlekslöshet och förakt för den mera lagbundna motparten 1).

Häraf föranledd söker apostelen i sitt bref till dessa församlingar visa dels grunden för sin egen apostoliska kallelse, dels grundlösheten af den rättfärdighet inför Gud, som man genom blotta lagens verk trodde sig vinna. Genomförande dessa hufvudtankar förklarar apostelen

1) Jfr 5: 13 ff.

20*308

1) k. 1, 2: att hans predikoembete var honom förlä-nadt, icke af menniskor, utan af Christus sjelf, och på grund deraf var ett verkligt apostlaembete, hvilket apostlarna i Jerusalem hade erkänt, och hvars auktoritet han sjelf vid ett tillfälle i offentlig opposition emot Petrus gjort gällande.

2) k. 3: 1—5: 12: till rättfärdighet inför Gud kommer en menniska endast genom tron på Christus, i och genom hvilken mellan Gud och menniskan ett förbund upprättats, i hvilket menniskan icke behöfver blifva löf-tesbrytare, ett förbund, som är äldre än lagförbundet, och derföre icke kan af detta upphäfvas, men väl, om detta sednare, efter sin egentliga bestämmelse, får blifva en tuktomästare till Christum, deraf förberedas och stadfästas.

3) k. 5: 13—6: 10: frukterna af denna lära om rättfärdighet af tro: friheten ifrån lagen är ingen täckemantel för ondskan, men frambringar alla dygder.

4) k. 6: 11—18: afslutande kort sammanfattning af hufvudpunkterna i det föregående: 1) genom att vilja undgå korsets förargelse ådagalägga motståndarne sin läras falskhet, v. 12; 2) genom att bära korset ådagalägger Paulus

sin läras och sitt apostlaembetes sanning, v. 17.

Paulus' Bref till Korintierna, JToog Koqiv&lovg.

Vid den tid då Paulus, på sin tredje apostoliska missionsresa, efter att hafva ånyo besökt de af honom grundade församlingarna i de inre delarna af M. Asien, anlände till sin nuvarande vistelseort Efesus, hade, enligt berättelsen Apg. 19: 1 ff. den alexandrinske Johanneslär-jungen Apollos kort förut från denna stad begifvit sig till Korint. Såsom den der stått och fortfarande stod i nära beröring med apostelen Paulus *), slöt han sig, då han här uppträdde undervisande, till innehållet utan tvifvel nära till hvad denne apostel hade förut der förkunnat

') Jfr Apg. 18: 26. 1 Kor. 16: 12.

') Jfr 1 Kor. 3: 6.

Den mera konstmässiga form, som utmärkte Apollos' föredrag '), synes emellertid hafva på somliga bland åhörarne gjort det egendomliga intryck, att de icke mera ville höra talet om Christi kors framföras i all den trosenfaldens enkelhet, som var den paulinska framställningens form. Häraf uppkom nu inom den paulinska församlingen i Korint en kris och en utbrytning af somliga, som, utan att i läran och bekännelsen skilja sig från Paulus, dock slöto sig allra närmast intill Apollos. Men i den paulinska församlingen härstädes funnos elementer till ännu en eller annan ny-ancering. Der funnos sannolikt ifrån Jerusalem inkomna Judekristna, hvilka i sin judiska härkomst och det företrädet, att hafva hört frälsningsförkunnelsen af de apostlar, hvilka Cliristus ännu i sitt kötts dagar hade sändt i verlden, sågo någonting alltför stort, för att kunna med den öfriga delen af församlingen helt sammansmälta, och som derjemte yrkade, att de af hedningarna, som anammade tron, borde förpligtas till ceremoniallagens hållande. Dessa voro de, som i Petrus och Jakob hade sitt ideal bland ledarne, och deremot om Paulus talade förklenande. Sålunda hade af den ursprungliga paulinska församlingen blifvit på sätt och vis trenne, af hvilka den ena sade: "jag tillhörer Paulus", den andra: "jag tillhörer Apollos", den tredje: "jag tillhörer Petrus" 2). Ja der föreställes oss tilloclimed en fjerde afart, deras som sade: "jag tillhörer Cliristus". Beträffande detta sistnämda uttryck, hafva på den sednaste tiden somliga velat anse detsamma vara, icke en partilösen, använd af någon viss afdelning inom den korintiska församlingen, utan ord af Paulus sjelf, som då skulle tänkas falla dem i talet, som säga sig uteslutande vilja tillhöra någon viss mensklig lärare, så att, då dessa säga: "jag tillhörer Paulus" o. s. v.,

') Apg. 18: 24. ') 1 Kor. 1: 12.

Paulus skulle svarat: "jag tillhörer Christus: är då Chri-stus delad?" Men som denna tydning kan fasthållas endast under den förutsättning, att Paulus skulle här emot sin vana hafva brukat ett framställningssätt, så otydligt, att det nödvändigt måste förvilla, så synes dess uppgifvande oundvikligt. Och ibland de mångfaldiga förklarings-sätt, som vid detta uttryck blifvit försökta 1), är väl det sannolikast, enligt hvilket med orden: "jag tillhörer Christus" en antydning vore gifven om tillvaron af en afart sådane medlemmar, hvilka i motsats till dessa, som uteslutande ville vara en viss mensklig lärares, alldeles icke ville följa någon sådan, utan allenast Christus sjelf. Om de, som sade: "jag tillhörer Petrus" voro sådana, som, genom att på något menskligt, på lagens gerningar sätta sitt salighetshopp, sökte undgå korsets förargelse, så voro då åter de, som sade: "jag tillhörer Christus" sådana, som sträfvade till väsendtligen samma mål genom att icke följa någon mensklig lärare och således icke heller tillhöra någon viss del af Christi stridande och lidande församling. I detta sålunda idealiserande parti har man ock trott sig se dem, om hvilka det 1 Kor. 15 antydes, att de nekade kroppens uppståndelse, och en början till det mystiskt spekulativa anhang, hvarpå sedermera såväl Kolos-serbrefvet, som Pastoralbrefven och Johannes1 skrifter tyckas häntyda.

Under dessa sönderslitande förhållanden var det ej att undra, om enhetsbandet inom församlingen blef i betydlig mån försvagadt. Att den kristliga kärleken började att vara hos många förkolnad, visade sig vid nattvardens be-

1) Konjekturen, att man i stället för Xqiötov skulle läsa KqCötiov, namnet på en synagogföreståndare, om hvilken det Apg. 18: 8 säges, att han "trodde med allt sitt hus", och 1 Kor. 1: 14, att han var en af de två, som

Paulus hade döpt, måste lemnas utan afseende, emedan textens lydelse på detta ställe är af de äldsta codices enstämmigt intygad.311

gående och de dermed förenade agaperna, vid hvilka "den ene blef drucken, den andre hungrade" '), så ock vid de gemensamma sammankomsterna, der man alltför ofta glömde den regeln, att låta allt, särskilt de öfvernaturliga ande-gåfvornas bruk, ske till förbättring 2), men allra påtagligast i de rättegångar, hvilka mellan församlingsmedlemmar till namnet började föras vid hedniska domstolar 3). Till denna upplösning i församlingslifvets allra innersta sällade sig ock löslighet i lefvernet, i det dels otuktssynden började att få mera makt än tillförene 4), dels ett enstaka mycket förargelseväckande fall af blodskam inträffade 5).

Att nu Paulus, som hade åt vården af just denna församling egnat en så betydande del af sin kraftigaste verksamhet, icke försummade att om ställningen inom densamma förskaffa sig kännedom, var naturligt. Också säger han sig 1 Kor. 5: 9 hafva redan förut skrifvit till denna församling och varnat för lösaktigt umgänge. Och på detta till sitt innehåll för öfrigt för oss okända bref hade apo-stelen, att döma af 1 Kor. 7: 1, redan erhållit svar. Om de inom Korintierförsamlingen uppkomna söndringarna säger han sig ock hafva fått underrättelse genom "Kloes husfolk" k. 1: 11. Äfven andra apostelens lärjungar hade under tiden från Korint ankommit, nemligen Stefanas, Fortunatus och Akaikus^6). Den sålunda vunna kännedomen om den korintiska församlingens tillstånd förmådde apostelen att åt Timoteus, som jemte Erastus hade att göra en resa till Macedonien, lemna uppdrag att besöka Korint och söka föra de felande till besinning 7) samt åter-

») 1 Kor. 11: 20 ff.

5) 1 Kor. 12—14.

3) 1 Kor. 6: 1 ff. >) 1 Kor. 6: 13. s) 1 Kor. 5. c) 1 Kor. 16: 17.

7) 1 Kor. 4: 17.312

komma med svar. Men då Timoteus länge dröjde, skref apostelen, dikterande, såsom sannolikt synes, för Sostenes, det första brefvet till Korintierna, år 58 vid påskhögtiden 1), och afsände detsamma, efter all sannolikhet, med de ofvannämda korintiska bröderna: Stefanas, Fortunatus och Akaikus.

Jemte de anledningar för Paulus, att skrifva till Korint, som de nu angifna förhållandena derstädes gåfvo vid handen, funnos äfven andra. De orden negl thv lyqä-ipare, k. 7: 1, tyda påtagligen på att Korintierna i sitt svar på apostelens första, åt oss icke bibehållna bref, begärt hans yttrande i vissa af dem framstälda frågor, nemligen om det ogifta ståndet, om ätandet af offerkött, och om andans gåfvor. Det, hvaröfver apostelen i detta bref hade att yttra sig, framställes derföre sålunda:

1) k. 1: 1—2: 16 (slutet): efter en helsning och en erinran om nådesförbundets orubblighet å Guds sida, äfven om menniskan ofta är trolös emot honom, v. 1—9. börjar apostelen med att i allmänhet bestraffa partiväsende, och det, att man för mensklig konst och vishet eftersatte visheten ofvanifrån, k. 1: 10—2: 16.

2) k. 3, 4: grundorsaken till dessa söndringar är andligt högmod.

3) k. 5: blodskändarens dom.

4) k. 6: kristnas tvister inför hedniska domstolar, v. 1—8, frestelse till otukt, v. 9—20.

5) k. i: äktenskap och ogift stånd.

6) k. 8—10: ätandet af offerkött.

7) k. 11: det passande vid gudstjenstförsamlingar och vid nattvard.

8) k. 12—14: de öfvernaturliga Andans gåfvor.

9) k. 15: de dödas uppståndelse.

10) k. 16: uppmaning till sammanskott för de nödlidande i Palästina, jemte slutförmaningar och helsningar.

Före författandet af detta bref hade Paulus, såsom redan blifvit nämdt, skickat Timoteus till Korint, i hopp

') K. 5: 7.313

att genom honom få närmare underrättelse om tillståndet. Men Timoteus' återkomst blef af någon okänd orsak fördröjd. Derföre, och sedan Paulus redan afsändt det första åt oss bevarade af hans bref till Korintierna, skickade han, för att få veta, hvad verkan detta bref på Korintierna utöfvat, Titus direkt till Korint '), och hade då för afsigt, att, vid Titus' återvändande, med honom sammanträffa i Troas a). Men som det demetriska upproret kort derefter utbröt i Efesus, och apostelen deraf tvingades, att, såsom det synes, förr än han hade ämnat, lemna denna stad, fann han. vid sitt inträffande i Troas, Titus ännu icke der 3), och begaf sig derföre till Macedonien, hvarest han mötte Titus 4), som medförde underrättelser från Korint.

Enligt dessa hade Paulus' första (bibehållna) bref till Korintierna haft olikji_v:erkau. Somliga hade deraf väckts till mera besinning och fruktan med hänseende till de inrotade missförhållandena, och derföre bland annat från församlingsgemeuskapen uteslutit blodskändaren. De judiske vedersakarne hade deremot deraf retats till ännu större bitterhet och ett ännu ifrigare bemödande, att emot honom uppväcka misstroende och ovilja.

Föranledd af underrättelsen härom, skref Paulus i Macedonien, enligt Krysostomus' och Teodoretus' uppgift i Filippi, det andra brefvet till Korintierna. Om detta bref har man anmärkt, att i den första delen, k. 1—9, tonen är en helt annan än i den andra, k. 10: 1—13: 10. Då nemligeu uti första delen apostelen talar, icke blott ord af kärleksfull omvårdnad, utan ock med en faders öfverseende mildhet, talar han deremot uti den andra alltigenom strängt tillrättavisande. Till följe häraf

') 2 Kor. 7: 13, 14.

J) 2 Kor. 2: 12.

s) 2 Kor. 2: 12, 13.

4) 2 Kor. 7: 6.3 14

hafva somliga *) antagit, att i detta bref skulle innehållas egentligen tvenne. Men till detta antagande synas tillräckliga skäl saknas, då tonens olikhet i brefvets olika delar naturligast förklaras af förhållandenas olikhet inom den församling, till hvilken detta bref är skrifvet. Sedan nemligen apostelen i brefvets första del haft äfven de bättre medlemmarna af den korintiska församlingen för sina tankar, talar han deremot i den nu ifrågavarande andra delen uteslutande till sina judiska vedersakare, hvarefter han dock i sjelfva sluthelsningen, k. 13: 11—13, åter vänder sitt öga till dessa bättre inom församlingen.

Brefvets af nämda förhållanden och syftemål bestämda innehåll är följande:

1) k. 1, 2: helsning, apostelens nyligen iitståndna lidanden, orsaken hvarföre lian ej kommit till Korint, förordnande om den ur församlingen uteslutne.

2) k. 3—7 : det apostoliska embetets försvar emot judiskt sinnade irrlärare, och, uppvisande af detta embetes företräden framför Mosets embete (3: 1—6: 10), samt en dertill fogad uppfordran, att möta kärlek med genkärlek, samt skilja sig från de orättfärdiga, äfvensom en glädje-betygelse öfver hvad som blifvit åtgjordt med afseende på den inträffade förargelsen [ß: 11—7: 16 (slutet)].

3) k. 8, 9: uppmaning att göra sammanskott.

4) k. 10—13: apostelens sjelfförsvar emot sina fienders smädelser jemte några dertill fogade slutförmaningar.

Detta andra (behållna) bref till Korintierna skickade Paulus med Titus, som nu i hans uppdrag för andra gången begaf sig till Korint, 2 Kor 8: 6, 16—23.

Paulus' Bref till Romarne. f[gng cPio/tminvg.

1. Sedan Paulus skrifvit och afsändt sitt andra bref till Korintierna, synes han hafva företagit en resa till Illyri-

') T. ex. Semler.315

kum *). Att antaga detta, föranledes man af Rom. 15: 19, der det heter: ware fiéxqi rov 'fXXvQWOv nenIrjQio-

xtvai to evayyéhov, äfvensom deraf, att de historiska uppgifterna om apostelens verksamhet, ingenstädes angifva någon tidpunkt, då man med mera sannolikhet än vid denna skulle kunna antaga, att apostelen uti Illyrikum gjort ett besök. Efter detta, hvarom för öfrigt alla underrättelser saknas, begaf sig apostelen, sedan genom de båda brefven till Korintierna behöfliga förberedelser blifvit gjorda, åter till Korint, hvarest han denna gång förblef^jyiligt Apg. 20: 2, 3, i tre månader. Man antager, att han under dessa månader författat det framför något af hans öfriga bref innehållsrika brefvet till Romarne. Ty att detta bref skrifvits i Korint, visar sig Rom. 16: 23, hvarest apostelen säger sig vid brefvets författande vara gäst hos en Gajus. Och denne är, efter all sannolikhet, ingen annan än den Gajus, hvilken apostelen 1 Kor. 1: 14 nämner såsom en Korintier. Dessutom anbefaller apostelen Rom. 16: 1 i brefemottagariies kärlek en qvinna vid namn Eebe, tillhörande församlingen i Kenkreä, och beder dem "emottaga henne" o. s. v. Man slutar häraf med allt skäl, att denna Febe öfverförde brefvet till Rom, och att detta således* blef dit öfverfördt från Korint. Och att Paulus skref detta bref, icke under sin första vistelse i Korint, utan under den andra, det visar brefvets 15 k. 25—28 v., hvarest apostelen säger sig nu just vara i begrepp, att begifva sig till Jerusalem, för att dit öfverföra ett sammanskott till de nödlidande i Palästina. Och detta passar icke till apostelens första vistelse i Korint. Ty om, såsom vi funnit antagligast, apostelen under resan från denna verkligen kom till Jerusalem, så var det dock icke för att öfver-bringa en kollekt, utan för att bevista högtiden. Den uppgiften, att vid Romarbrefvets författande apostelen var i

') Kuststräckan invid Adriatiska Hafvet, n. v. från Gräkland.316

begrepp att till Jerusalem öfverbringa en kollekt, är deremot fullkomligt öfverensstämmande med förhållandena vid apostelens andra vistande i Korint. Ty att under den då nästförflutna tiden det i Korint varit i fråga, att göra sammanskott, derom upplysa båda Korintierbrefven i hvilka apostelen dertill så ifrigt uppmanar. Följaktligen och efter de noggrannaste på sednaste tiden anstälda kronologiska beräkningarna, blef Paulus' bref till Romarne författadt i Korint ungefär ål1 59, eller möjligen i början af år 60 ').

2. Ehuru det af yttranden i detta bref tydligt framgår, att, när detsamma skrefs, församlingen i Rom redan länge egt bestånd2), så har den historiska forskningen dock ännu icke lyckats utröna, hvarifrån kristlig kunskap blifvit dit öfverförd. Att icke Paulus var grundaren, är alldeles uppenbart af k. 1: 13 3) samt flera ställen. Att åter Petrus skulle grundat denna församling, är visserligen ett gammalt ronierskt-katolskt påstående, som dock är i fullkomligaste afsaknad af bevisande skäl. Visserligen förmäler Eusebius, att Petrus redan under kejsar Klaudius (41—54) skulle varit i Rom; men denna uppgift visar sig rent af ohistorisk, då ju Apg., som berättar endast om Petrus' och Paulus' verksamhet och påtagligen bemödar sig, att med noggrannhet framställa allt, som kunde vara af någon kyrklig vigt, härom dock icke har det ringaste att förtälja. Till de fabelaktiga legendernas kategori måste vi derföre ock hänföra uppgiften af Hieronymus, att Petrus skulle i 25 år och ända intill sin martyrdöd i Rom hafva varit biskop derstädes; en uppgift, som icke blott af Apg., jemförd med den profana historien, utan ock af Paulus' bref, t. ex. Gal. 2 kap., fullkomligt vederlägges. Äfven det an-

1) icke, såsom Guericke uppgifver, år 57 eller 58.

J) k. 1: 8: "i hela verlden talas om eder tro".

') "jag hafver ofta föresatt mig att komma till eder, men hafver varit förhindrad allt härtills".317

tagandet, att Petrus blott ett mindre antal år före sin martyrdöd skulle vistats i Rom, visar sig omöjligt. Ty den omständigheten, att Paulus i sista kapitlet af Romar-brefvet sänder sin helsning till ett ganska stort antal trosbröder, men icke med ett ord nämner Petrus *), är ett afgörande bevis, att Petrus icke fanns i Rom, när Paulus skref sitt bref till församlingen der d. ä. år 59. Och af 1 Petr. 5: 13 se vi, att Petrus då han skref detta bref, var i Babylon. Och som han vid författandet af detsamma synes redan känna Paulus" första bref till Timoteus, och, om så är, författandet icke kunde skett före författandet af sistnämda bref d. ä. icke före 63, så synes det antagligt, att Petrus icke. ens vid den tiden fanns i Rom. Men efter de noggrannaste beräkningar inträffade Petrus' martyrdöd der omkr. år 64. Vi se häraf, att Petrus, af historiens vittnesbörd att döma, icke är att anse såsom grundare af

församlingen i Rom. Härtill kommer, att Paulus, som enligt Apg. 19: 21 och Rom. 1: 13, 15, länge hyste den afsigten, att begifva sig till Rom, för att der förkunna evangelium, dock på samma gång följde den grundsatsen, att, vid sitt predikande, icke bygga på en annans grund, Rom. 15: 20. Det är då ej att antaga, att församlingen i Rom var en af Petrus grundad församling. Så är ock hela Romarbrefvet med sin utförliga läroutveckling, som dock ej stödjer sig på någon föregående, ett intyg för samma sak.

3. Hvarifrån kom då, fråga vi, allra först evangeliums ljus till Rom? Man har, till besvarande af denna fråga, påmint om Apg. 2: 10: "utländningar af Rom" såsom närvarande vid den första pingsthögtiden, samt om den nära förbindelse, som tvifvelsutan underhölls mellan syna-

') Se dock 2 Petr. 3: 15 i hvilket kärleksfullt brodersförhållande Petrus stod till Paulus: "såsom vår käre broder Paulus, efter den vishet, som är hem om gifven, hafver skrifvit eder till".318

gogan i Rom ocli församlingen i Jerusalem. Sant är dock hvad Philippi anmärker, att man häraf icke får det i Rom varande ordnade församlingslifvet förklaradt. Vid andra församlingars grundande se vi efter regel en viss hufvud-person stå i spetsen derför; så t. ex. i Antiokia. Der var det alltid åtminstone en evangelist, som ordnade. Möjligt är emellertid, att, ehuru Paulus ej personligen närvarande grundade den romerska församlingen, han dock gjorde det genom lärjungar. Bland de många, till hvilka apostelen helsar Rom. 16 synes en och annan hafva hört till en jemförelsevis mera förtrolig krets af hans vänner, såsom Andronikus och Junias, hvilka han betecknar såsom sina "fränder och medfångar," tilläggande: "de der märkliga äro ibland apostlarna, de der ock före mig voro i Christo", Rom. 16: 7. Sådana "märkliga ibland apostlarna", som tillika varit apostelens "medfångar," och nu vistades i Rom, voro möjligen just de, som dit öfverfört det första utsädet till denna välsignelsebringande Herrens plantering. Så helsas ock en Urbanus såsom Paulus' "medarbetare" och v. 5 en Epänetus, som säges varit "Asiens förstling till Christus" d. ä. den i Asien (Asia Proconsularis), som genom apostelens predikan först blef förd (såsom ett förstlingsoffer) till Christus. Denne Epänetus var således blifven ett sanningens vittne redan i en mycket tidig del af Paulus' missionsverksamhet. Detsamma var möjligen förhållandet äfven med Urbanus. Kommo nu derjemte dessa apostelens förtrogna, eller blott en af dem tidigt öfver till Rom och der i hans anda förkunnade det glada budskapet, samt efter hans råd och anvisningar började leda dem, som föllo till, så kan det ju i sanning sägas, att församlingen i Rom grundades af Paulus, ehuru blott medelbart

4. Med detta antagande låter ock väl förena sig det, att, när Petrus personligen kom till Rom, och den första

') Jfr inledning till Kolosserbrefvet mom. 5.319

pingstdagens underbart verkande predikan började åter ljuda för dem, som hade hört densamma i Jerusalem, dessa och för öfrigt de mera judiskt sinnade inom den romerska församlingen slöto sig tillsamman omkring honom och möjligen vid de båda apostlarnas död började utgöra denna församlings tongifvande del, måhända ock dess flertal, samt att de från Rom utgångna literära mo-numenter af en öfvervägande petrinsk anstrykning, hvilka den äldsta historien företer, kunna från en sådan majoritet inom den romerska församlingen hafva ledt sitt ursprung.

5. Af det nu sagda framgår, att uti den församling i Rom, till hvilken Paulus skref, voro tvenne elementer rådande: en jude- och en hedningkristlig beståndsdel. Mellan dessa båda var dock ingalunda rådande någon fiendtlig stämning, utan blott ett olika tänkesätt och en mer eller mindre märkbar brist i kunskapen, i det der voro judaiserande kristna, hvilka fasthöllo den meningen, att Judarna blott såsom sådana borde i Guds rike hafva sig vissa privilegier förbehållna, och å andra sidan hedningkristna, som, trotsande på sin kristliga frihet och alla syndares jembördighet inför Gud, föraktade ocli med hårdhet dömde de förra. Under det man sålunda å båda sidorna begick misstag, var det af nöden, att Christi evangelium i hela dess stora lärosammanhang blef likasom från första begynnelsen framstäldt.

6. På grund af det sålunda inom församlingen i Rom röjda behofvet af kristlig undervisning, vill nu apostelen i brefvet till densamma meddela denna. Innehållet är:

1) en kort prolog k. 1: 1—16, framställande apostelens egen höga evangeliska kallelse och förhållande särskilt

till församlingen i Rom.

2) ett till behandling företaget ämnes afhandlande: k. 1: 17—15: 13:

a. kap. 1: 17—11: 36 (slutet): den dogmatiska delen.320

aa. kap. 1: 17: hela brefvets hufvudtanke: Genom lvo vinnes Gucls rättfärdighet.

bb. kap. 1: 18—5: 21: grunderna, för denna lära, att rättfärdighet vinnes endast genom tro.

a. kap. 1: 18—2: 29 (slutet): på de egna gerningaj-nas väg, som vore motsatsen till trons, komma inga menniskor till rättfärdighet:

aa. kap. 1: 18—32 (slutet): hedningarna komma på gerningarnas väg' icke till rättfärdighet; ty den sanning, som genom det naturliga Gudsmedvetandet blifvit äfven dem uppenbaradt, förhålla de i orättfärdighet.

ßß. kap. 2: Judarna komma på gerningarnas väg icke till rättfärdighet; ty lagen, af hvilkens innehafvande de vilja göra sig inför Gud ett företräde framför hedningarna, hålla de icke.

ß. kap. 3: 1 —20: häraf följer, att, ehuru Judarna hafva sig Guds uppenbarelser i G. Testamentet anförtrodda, och såtillvida ega ett företräde framför hedningarna, de dock äro såsom syndare lika visst under Guds vrede, som hedningarna.

y. kap. 3: 21—27: Guds rättfärdighet och vilkoren för delaktigblifvandet deraf, sådant detta allt är oss i Jesu lif och ordet om honom uppenbaradt. I motsats till den i det föregående skildrade tomheten af en blott mensklig rättfärdighet, (v. 27) och förmedelst en genomgående utveckling af begreppet om vårt rättfärdigande inför Gud, och dettas framställande, i en sålunda uppkommen totalbild, till åskådning (v. 21—26) blifver verkligheten af en inom menskligheten existerande Guds rättfärdighet ådagalagd.

à. kap. 3: 28—31: sedan det på den negativa vägen vunna resultatet i en kort sats uttalats (v. 28), öfvergår apostelen till att för sin lära om vårt rättfärdigande af tro allena anföra de positiva grunderna. Den första af dessa grunder hemtas ur Guds begrepp; nemligen ur Hans321

nåd och absoluthet (v. 29), Hans enhet (v. 30), och Hans helighet (v. 31)

c. kap. 4, 5: såsom nu gerningarnas väg för inga menniskor är en väg till rättfärdighet, så är deremot trons väg till rättfärdighet en väg för alla menniskor.

arc. kap. 4: att så är, visar erfarenheten. Hvarhelst någon af det syndiga slägtet af Gud förklarats rättfärdig, har det skett genom tron. Så med Abraham, och på en tid, då han ännu icke var omskuren.

ßß. kap. 5: l —11: att så är, visa ock frukterna. Att tron är för alla menniskor vägen till rättfärdighet, det visa de rättfärdighetens frukter, hvilka genom tron städse uppkomma,

yy. kap. 5: 12—21: att så är, ligger slutligen grundadt i det Korrelativa förhållandet mellan synd och nåd. Så långt synden sträcker sig, så långt sträcker sig ock nåden: å menniskans sida behofvet, å Guds sida tillbjudandet af nåd. Såsom synden är uti alla mennniskor, så behöfves och bjudes nåd åt alla menniskor. Och medlet att anamma nåd är tron.

cc. kap. 6—11 : denna Järas försvar emot inkast, som deremot göras:

a. kap. 6—8: inkast, som af trons vedersakare i allmänhet plägade göras:

aa. kap. 6: 1—7: 6: med denna lära, invände man, läte sig ej förena uppfordran till lefvernets förbättring. Men långt ifrån, att så vore, är det denna lära allena, som " innehåller bättringens och helgelsens grund. Ty i det den visar vår oförmåga, att fullgöra budordens lag, visar den ock, att vi äro värda döden, och att vi kunna räddas endast genom delaktighet i Christi död, som innebär att vara död för synden. Till denna delaktighet hörer ock uppståndelse med Christus och åtlydna-den af Christi lag.

21322

ßß. kap. 7: 7—24: denna lära, som frånkänner lagen förmågan, att frälsa, sätter dock orsaken till denna oförmåga, icke i lagen, utan i menniskan, som icke vill eller kan hålla den.

då. kap. 7: 25—8: 39 (slutet): långt ifrån att i denna lära det icke skulle kunna finnas en uppmaning till helgelse, är det just anammandet af denna lära, som försätter oss till helgelsens enda rätta utgångspunkt och gifver den rätta trösten och frimodigheten, att göra Guds vilja.

ß. kap. 9—11: inkast, som af Judarna göras emot trons lara: genom denna lära skulle de i G. Testamentet till Judafolket gifna löftena blifva om intet; var nemligen nåden i Christo allmän, så var den företrädesrätt till Guds nåd, hvilken Judarna menade sig ega, dermed upphäfd:

or a. kap. 9: 1—29: föreställningen om en åt vissa syndare i ocb för sig gifven företrädesrätt till Guds nåd saknar stöd i Guds ord: den Abrahams säd, åt hvilken löften om ett oföränderligt Guds nåds åtnjutande voro gifna, var icke den lekamliga Abrahamssäden, utan vandrarne i Abrahams tros fotspår; ett nådaval, hvarigenom Judarna blott såsom sådana skulle frälsas, och deremot hedningarna blott såsom sådana förkastas, var en tom inbillning; Guds nåd är icke bunden: de hedningar, som anamma försoningsnåden i Christo, har han (v. 23) "förutberedt till härlighet," och de Judar, som förskjuta denna nåd, har han rätt att förgöra; i menskligheten är inför Gud och i fråga om saligheten ingen åtskilnad: der är allt samma slags ler, och af detta kan Gud göra ett kärl till heder och ett till vanheder; allt beror blott på nåden i Christo och att den blifver i tro anammad.

ßß. kap. 9: 30—10: 21 (slutet): Gud förkastar många Judar och gör af dem kärl till vanheder; men detta sker ej heller genom någon ovilkorlig förkastelse, utan derföre att de icke anamma den åt alla fritt tillbjudna nåden.323

yy. kap. 11: att cle Judar, som förgås, icke blifva af Gud godtyckligt förkastade, visar sig uppenbarligen deraf, att Judar finnas — bland hvilka Paulus sjelf — som fått de i G. Testamentet åt Israel gifna nådelöftena på sig uppfylda. Så skall ock en tid komma, då Israel skall såsom folk anamma tron och de gifna löftena vinna den rikaste fullbordan.

b. kap. 12: 1—15: 13: den paränetiska delen, aa. kap. 12: de kristnas hela lif skall vara åt Gud helgadt.

b b. kap. 13: 1—7: de kristnas pligt, att lyda öfverheten.

cc. kap. 13: 8—14: de kristnas pligter mot andra menniskor i allmänhet; nödvändigheten, att vaka och förvara sig för all köttets och andans besmittelse.

dd. kap. 14: 1—15: 13: pligten emot de svaga i öfvertygelsen och i allmänhet olika tänkande.

3) epilog: kap. 15: 14—16: 27: blandade erinringar och helsningar.

7. Äktheten af detta bref har i hufvudsaken aldrig blifvit betviflad. Tillochmed Tiibingerskolan erkänner den, undantagande den af kap. 15 och 16, som hon anser härröra från en långt sednare tid. Men man ihågkomme blott, att dessa kapitel innehålla några mycket talande vittnesbörd emot den konstruktion af den apostoliska tidens historia, som nämda skola vill hafva fram. Deraf utdömandet.

Paulus* Bref till Kolosserna, Efesierna och

F i 1 ä m o n.

1. Af antydningar i dessa bref finna vi, att de alla tre måtte blifvit författade under en tid eller tider, hvarunder Paulus var i fångenskap. Ty Kol. 4: 3 säger sig apostelen vara för Christi hemlighet "bunden," samt helsar,

21*324

v. 10, från Aristarkus såsom sin "medfånge." Ef. 3: 1 kallar han sig "Jesu Christi fånge," k. 4: 1 "fången i Herren," och säger sig k. fi: 20 vara ett evangeliums budskap "i boja." Så kallar han sig ock Filäm. 1, 9 "Christi Jesu fånge" och helsar v. 23 från Epafras såsom sin "medfånge." Vidare hafva Brefven, till Kolosserna och Efe- sierna det gemensamt, att de båda, enligt Kol. 4: 7 ff., Ef. 6: 21. äro till sina emottagare öfverförda af Tykikus. Jemförer man vidare Brefvet till Kolosserna med det till Filärnon, så visa sig de förhållanden, hvarunder de båda

äro författade, så alldeles lika *), att man ej annat kan än anse dem samtidigt författade. Det är alltså att antaga, det dessa trenne bref blefvo under samma fångenskap och dertill samtidigt författade.

Det är ock här stället, att erinra, att, sedan Paulus tre månader vistats i Korint, han anträdde den förut nämda resan till Jerusalem, för att der till de till följe af missväxt nödlidande kristna öfverlemna en i Korint samlad kollekt. Han hade ämnat resa sjöledes, nu såsom vid förra afresan från Korint. Men Judarnas stämplingar och försåt nödgade honom att välja landvägen genom Gräk-land och Macedonien, hvarefter färden fortsattes sjöledes till Cäsarea. Framkommen till Jerusalem blef ban under ett upplopp fängslad och sedan uti Cäsarea förlagd i fångenskap. Efter tvenne års väntan på att hans sak ändtligen skulle blifva afgjord, vädjade han till kejsaren i Rom. Till Rom blef han då ock förflyttad och hölls der åtminstone tvenne år fången, hvarefter han möjligen frigafs, men i sådan händelse, sedermera ånyo fången, i Rom tillbragte äfven en andra fångenskap.

2. Emellertid, och då Paulus sålunda hölls fången minst tvenne särskilta gånger, nemligen i Cäsarea och

') T. ex. det att, vid båda brefvens författande, Epafras var hos apostelen närvarande.Rom, har tvekan uppstått, huruvida dessa bref borde anses författade under fångenskapen i Cäsarea eller den i Rom. Att antaga det sednare hafva många ansett sig hafva ett skäl deri, att i Rom Paulus säges, vid slutet af fångenskapens tvenne första år, hafva haft jemförelsevis mycken frihet, Apg. 28: 31, och derigenom tillfälle, att författa bref. Så kan man väl ock såsom otvifvelaktigt antaga, att Brefvet till Filipperna blef, under inflytelsen af ett sådant förhållande, författadt i Rom. Emellertid är att märka, att äfven i Cäsarea fångenskapen kunde varit någon tid mera lindrig, helst under Felix, som väntade, att Paulus skulle sökt befria sig genom mutor '), och af samma bevekelsegrund måhända lät honom vederfaras en mera mild behandling. För det antagandet, att dessa bref författades i Cäsarea, tala för öfrigt följande fullt afgörande skäl:

1) att Onesiinus, som hade ryint från sin herre Fi-lämon i Kolossä och nu i sällskap med Tykikus sändes från Paulus tillbaka till sin förra husbonde derstädes, hade haft ojemförligt lättare, att från Kolossä begifva sig till Cäsarea, än han skulle haft att från Kolossä begifva sig till Rom; att således det förra är mera sannolikt.

2) att på de ställen i Brefven till Kolossä och Efesus, hvarest öfverföraren Tykikus nämnes den olikhet förekommer, att, ehuru, på stället i Kolosserbrefvet, jemte Tykikus nämnes äfven Onesiinus, såsom en morog /.at àyunrpog aåeltpog, på stället i Efesierbrefvet deremot denne Onesiinus alls icke nämnes. Hade nu dessa bref författats i Rom och derifrån sändts till Efesus och Kolossä, så är det tydligt, att öfverföraren Tykikus skulle kommit först till Efesus och sedan till Kolossä. Men det skulle då varit underligt och emot den kärleksfulle Pau-

') Apg. 24: 26.

') Kol. 4: 7 ff. Ef. 6: 21.326

lus' vana, att han icke jemte Tykikus skulle nämt Onesi-mus och åt brödernas kärlek anbefalt äfven denne af apostelen älskade medkristen. Hade deremot Tykikus att från Cäsarea begifva sig till de ifrågavarande brefvens emottagare, så gick hans väg först till Kolossä, der Onesi-mus skulle stanna, och sedan till Efesus, dit han således anlände icke mera åtföljd af Onesimus. Och då säger det sig sjelft, att apostelen, när han i Efesierbrefvet nämner Tykikus, icke hade någon särskilt anledning, att nämna Onesimus.

3) att, då Paulus, Ef. 6: 21, säger, att Tykikus skulle underrätta Efesierna om apostelens befinnande, och detta ivci elårjre y.ai v[iels tà vxtx1 hié, det tillägget '/.al vid v[iel g låter förstå, att, då Tykikus skulle om apostelens befinnande underrätta Efesierna, det skulle finnas andra, hvilka han redan förut derom underrättat. Och dessa andra måste vara de, hvilka Tykikus jemte Efesierna hade att på denna färd besöka, d. ä. Kolosserna, hvilka således måste varit ämnade att emottaga underrättelsen förr än Efesierna skulle emottaga densamma.

Af allt detta sluta vi, att ifrågavarande bref blifvit författade, icke i Rom, utan i Cäsarea. Vi sluta häraf derjemte, att de blifvit författade under tiden från år 59 till år 61.

3. Ar nu detta antagande riktigt, så följer deraf ock, att brefvet till Kolosserna efter all sannolikhet skrefs före det till Efesierna. Ty sannolikast är väl, att Paulus skref först till den församling, till hvilken, enligt den uppgjorda

reseplanen, brefföfverföraren först skulle anlända. Detta ligger ock antydt i de nyss anförda orden Ef. 6: 21: iva y.ai v[iel g xrL Det synes nemligen häraf sannolikt, att, då Paulus till Efesierna skref detta trå eldrpe y.ai v[iel g xrÅ. Tcävxa v/tuv yvtoolaei Tv%iy.og Ef. 6: 21, han redan förut hade skrifvit detta rà -/ar' è[tè nävva ynoQtoei v(.uv Tljixog Kol. 4: 7, och att minnet af detta sed-327

nare var, vid nedskrifvandet af det förra, närmast det som gjorde, att han till ordet vuelg tillade ordet -/.cd, samt att således Kolosserbrefvet författades före Efesierbrefvet.

4. Att till församlingarna i Kolossä ocli Efesus sända dessa bref föranleddes apostelen af en inom dessa församlingar hotande fara, att af en viss irrlära vilseföras. Apostelen hade under hela sin apostoliska verksamhet innehaft den rena supranaturalismens ståndpunkt: Gud uppenbar vorden i köttet, uppstånden ifrån de döda, och nu från majestätets högra sida i höjden med sin Anda närvarande och verkande på jorden var innehållet af hans predikan. Men mot denna helsosamma lärdom hade naturalismen redan ifrån begynnelsen upprest sig. Och dess första form var den bland de kristna och under kristendomens namn uppträdande farisäismen, hvars alltid ånyo uppdykande yttringar genomgå hela historien och särskilt inom den katolska kyrkan vunnit en mera systematiskt genomförd och kolossal utbildning. Den inom kristenheten uppträdande naturalismen i detta första utvecklings-stadium se vi representerad t. ex. i de Galatiska församlingarna. Det är här ännu i Ordets tillämpning på frågan om hvad menniskan sjelf i sin salighetssak har att göra, således på det praktiska området den visar sig från det rena evangelium afvikande. Men naturalismen, som till sitt innersta väsende är hedendom, visar sig fiendtlig icke blott till evangeliums verkningar i det praktiska, utan ock till dess lära, dess grundsatser. På en viss utvecklingsgrad söker den derföre, äfven under en viss anslutning till åtskilliga den kristna uppenbarelsens ideer och uttryckssätt, att från denna uppenbarelses högsta principer lösgöra sig. Så var det nu i Kolossä och Efesus, ibland åtskilliga Judar och judekristna. Man ville i alla religionens föremål och i all religiös rörelse se endast en naturutveckling. Yid förklaringen af det gudomligas och menskligas begrepp och inbördes förhållande slöt man328

sig derföre till vissa den orientaliska teosofiens samt den gräkiska filosofiens försök i detta hänseende 1). Ocli såsom de farisäiskt sinnade judekristna lärarne i Galatien ville i menniskornas egna verk se en försonande förmedling mellan menniskan och Gud, så ville man här mellan det högsta i sig fördolda gudomsväsendet och menniskan antaga tillvaron af en oafbruten kedja af medlande mel-lanväsenden, hvilka man, sannolikt för att ansluta sig till kristendomens talesätt, kallade änglar a), och af hvilka en den högste Gudens uppenbarelse i menniskonatur helt undanträngdes. Denna nya tankebyggnad uppfördes dock på judaismens grund, åt hvilken man sålunda ville gifva en mera ideel och spiritualistisk karaktär. Och detta bemödande gaf sig i praktiskt hänseende till känna genom den stränga askes, hvartill anhängarne af denna spekulativa mysticism voro förpligtade.

5. Af denna allmänna anledning författade nu Paulus först brefvet till församlingen i Kolossä. I denna stad, som låg i Stor-Frygien, nära det ställe, hvarest floden Lykus utföll i Mäander, och, ifrån att förut hafva varit en ansenlig stad, nu var obetydlig, hade Paulus icke personligen verkat3). Församlingen derstädes var efter all sannolikhet grundad af den Epafras, som apo-stelen vid författandet af brefven till Kolossä och Filämon hade i sitt sällskap, och hvilken lian Kol. 1: 7 kallar sin "älskade medtjenare" och "en i Kolossernas tjenst trogen Christi tjenare," af hvilken dessa hade "lärt känna Guds nåd i sanning." Om samme Epafras säger apostelen kap. 4: 12, att lian oaflåtligen kämpar i sina böner för de trogna i Kolossä. Ocli af v. 13 se vi, att Epafras stod i

') Jfr Kol. 2: 2-8.

j) Jfr Kol. 2: 18.

3) Kap. 2: 1 räknar nemligen apostelen innevånarne i Kolossä till dem, som icke sett honom (odoi ov/ lutgaxav ii tiqöomtiöi' /uov iv akqxt).329

samma förhållande till församlingarna i Laodicea och Hierapolis. Det är derföre i hög grad sannolikt, att denne Epafras var en Paulus' lärjunge från tiden för apostelens resor genom Frygien ') och att han var den egentlige

grundaren, icke blott af församlingarna i Laodicea och Hierapolis, utan ock af den i Kolossä a).

Med tillståndet inom Kolosserförsamlingen för sina ögon, lärer apostelen

1) k. 1: att Climtus, såsom den osynlige Gudens framträdande i det yttre och synliga, alltings skapare och alla andemakters och änglars summa och sammanfattning (ro jch]gtoiia v. 19), är den rätte och ende medlaren mellan menniskorna och Gud.

2) k. 2: 1—3: 4: om nödvändigheten, att taga sig till vara för all sådan vishet (cpiloGocpia), som icke har i Christus sin källa och norm, alldenstund Gudomens hela fullhet är i Honom uppenbarad, och Han har besegrat alla andemakter. Man borde derföre icke af tomma före-gifvanden om änglarna låta förleda sig till deras dyrkan, eller annars till sjelfvalda iakttagelser sätta sitt hopp, utan blifva vid hufvudet Christus.

3) k. 3: 5—4: 6: att beflita sig om kristlig vandel.

4) k. 4: 7—18 innehåller underrättelser och helsningar.

6. Sannolikt omedelbart efter brefvet till Kolosserna skref Paulus det, som plägar benämnas brefvet till Efe-sierna. Att så benämna detta har man föranledts af dess

') Apg. 16: 6; 18: 23.

2) I apostelens förhållande till församlingen i Kolossä hafva vi således en typ af hans förhållande till de församlingar, som voro af honom blott medelbart grundade. Och kunde ban nu, föranledd af de underrättelser om ställningen i Kolosserförsamlingen, hvilka han af denne hos honom personligen närvarande Epafras hade erhållit, skrifva till denna församling och såmedelst i själavården der deltaga, utan att öfverträda den lag, som han sjelf för sin verksamhet uppstält, att icke bygga på en annans grund, Rom. 15: 20, så kunde han ock göra detta vid sitt skriftliga verkande i andra af honom blott medelbart grundade församlingar.330

öfverskrift nqog 'Ecpeoiovg. Men vid betraktande af innehållet synes det dock föga antagligt, att detsamma varit ställdt till en viss församling, allraminst en sådan, som den i Efesus, der apostelen verkat nära tre år, och till hvilken han stod i det mest innerliga förhållande. Ty under det han annars plägar i sina bref sysselsätta sig med de mest enskilta omständigheter, städse åsyftande, att straffa, uppmuntra eller annars hjelpa, så talar han deremot här alldeles icke om enskilta förhållanden, icke ens en helsning till någon enskilt församlingsmedlem förekommer i detta bref. Dessutom har framställningen af det ömsesidiga förhållandet mellan apostelen och detta brefs emottagare något, som stundom tyder på en mindre nära bekantskap dem emellan. Brefvet tyckes för öfrigt afse endast hed-ningkristna. Uti Marcions kanon angifves detta bref såsom ställdt till församlingen i Laodicea. Men frånvaron af alla individuela antydningar vore, äfven under förutsättning af denna uppgifts riktighet, lika oförklarlig. Det vore isynnerhet svårt att förstå, hvarföre Paulus, som i brefvet till Kolosserna k. 4: 13 talar om Epafras såsom en herde, hvilken med trogen kärlek offrade sig just för församlingen i Laodicea, uti ett samtidigt författadt bref till just denna församling icke skulle nämna ett enda ord om honom.

Vid betraktandet af dessa svårigheter måste det anses synnerligen betydelsefullt, att uti codices af hög auktoritet vid de inledande orden rol g ayloig xolg olaiv [fi' 'Effèoo)] det tillägget èv 'Ecpéofo synes hafva saknats *). Vare sig emellertid detta b ^Ecpéoot är ursprungligt eller icke, så tyckes dock sannolikt, att sjelfva brefvet icke var bestämdt ensamt för församlingen i Efesus. Den omstän-

1) Så i de codices, hvilka användes af Tertullianus och Basilius den Store, hvilka dock för egen del ansågo brefvet såsom ett bref till Efesierna.331

digheten, att uti det samtidigt författade Kolosserbrefvet, k. 4: 16, Paulus uppmanar Kolosserna, att ställa så, att det brefvet måtte blifva läst äfven i Laodicea, tyckes gifva en vink om, huru med det s. k. Efesierbrefvet kan, uti ifrågavarande hänseende hafva förhållit sig. Som nemligen detta bref visar sig afse blott hedningkristna och således omöjligen kan hafva varit ställdt uteslutande till församlingen i Efesus, så är väl att antaga, att apostelen till hedningkristna i allmänhet i och närmast omkring Efesus, såsom de, hvilka företrädesvis voro blottstälda för inverkningarna af den i detta bref åsyftade falska yvcoaig, velat säga ett varnande ord, och derföre velat, att detta

bref skulle af de hedningkristna i Efesus och de hedningkristna församlingarna i dess närmaste omgifning läsas såsom ett slags rundskrifvelse. Och som nu Efesus utgjorde medelpunkten för de ifrågavarande kristna kretsarna, så är väl ej omöjligt, att Paulus sjelf gjort tillägget sv ^Ecpéoto. Möjligt ock, att han blott åt Tykikus gaf föreskrift om, huru detta bref till gagn för flera församlingar skulle användas, och att denna föreskrift gifvit anledning, att efteråt tillägga orden ev 'Ecpéor), såsom antydande utgångspunkten för detta brefs användning.

I detta bref bemärkes, såsom utgörande innehållets beståndsdelar, följande:

1) k. 1—3, den dogmatiska delen:

a. kap. 1: genom Christi återlösningsverk har den himmelska och jordiska församlingen kommit under ett hufvud, Christus.

b. kap. 2: kraften och verkan af denna gemenskap med det enda öfverhufvudet hafva de kristna, i och med undfåendet af den absolut fria och oförskylta Guds nåd sjelfva erfarit.

c. kap. 3: Paulus' kallelse att vara hedningarnas apostel, hans arbete och lidande i detta kall.

2) kap. 4—6, den paränetiska delen:332

a. kap. 4: 1—16: uppmaning till endrägt, såsom ett skyddsmedel emot förförelsen af falska läror.

b. kap. 4: 17—5: 21: bemödandet om en helig vandel, en pligt för kristna i allmänhet.

c. kap. 5: 22—6: 9: det kristliga lifvets pligter för enskilta klasser och stånd.

d. kap. 0: 10—20: de trognas strid med de sataniska andemakterna.

e. kap. 6: 21—24: afslutning.

7. Ändtligen hafva vi från fångenskapen i Cäsarea af Paulus' hand ännu ett tredje bref, det till Filämon. Detta var föranledt deraf, att en tjenare eller slaf Onesi-mus, tillhörig en efter all sannolikhet i Kolossä boende, varmt nitälskande kristen Filämon, hvilken sannolikt var en af Kolosserförsamlingens föreståndare, hade rymt från denne sin egare och derunder kommit i sällskap med Paulus samt af honom blifvit förd till Jesu Christi kännedom och gemenskap. Den första frukten af denna sinnesändring måste då naturligen blifva den, att Onesimus icke längre kunde fortsätta bortvikandet från sin husbonde '). Derföre återsändes han af Paulus till Filämon. Och detta gaf nu apostelen anledning att på samma gång tillsända Filämon ifrågavarande bref, i hvilket han utgjuter sitt hela hjertas kärlek och deltagande. Brefvets innehåll är i korthet följande:

1) v. 1—3: helsning.

2) v. 4—7: erkännande af det goda, som man för Paulus hade om Filämon berättat.

3) v. 8—21: bön för Onesimus, att Filämon ville gifva denne till hvad han brutit,

4) v. 22—24: anmodan att för ett af apostelen till-ämnadt besök (i Kolossä) skaffa honom herberge.

') Ett faktum, som starkare än ord vittnar om den sedliga beskaffenheten af det evangelium, som af Paulus förkunnades.Paulus' Bref till Filipperna.

I[gog Øil/jT7irjot'ovQ.

Sedan Paulus i tvenne år varit fåugen i Cäsarea och afgörandet af hans sak städse undanskjutits af Prokura-torerna derstädes, Felix, som väntade att få mutor, och Festus, som ville göra Judarna till behag, och denne sistnämde omsider föreslog Paulus, att begifva sig till Jerusalem, för att der stå till rätta inför honom, beslutade sig Paulus, som nog visste, att en rättegång inför farisä-erna i Jerusalem allra säkrast skulle sluta med hans fällande, att hellre låta sig dömas af Nero. Derföre vädjade han till denne. Med anledning häraf fördes han nu, sannolikt på våren 61, sjöledes under många äfventyrliga tilldragelser, hvarom Apg. k. 27, 28 förtäljer, i sällskap med Lukas till Rom, der han utan afbrott förblef i två år, möjligen något deröfver. Sannolikt är, att han mot slutet af dessa tvenne år eller kort efter dessas förlopp i Rom författade brefvet till Filipperna. Vi se nemligen först, att

äfven detta bref var skrifvet under en apostelens fångenskap k. 1: 7, 13, 14, 20; 2: 17. Och att den fångenskap, hvarunder detta bref författades, var den i Rom, icke den i Cäsarea, synas vissa deri förekommande uttryck gifva temmeligen otvetydigt vid handen. Ty dels förekommer i detta bref kap. 4: 22 en helsning från o\ rrg Kcü-ouoog or/.rag, hvarmed svårligen kan förstås något annat än några personer hörande till betjeningen vid det kejserliga hofvet, med hvilka Paulus hade kommit i beröring genom att vistas i rcQuiTOjginv k. 1: 13, som sannolikt var de Prätorianska kohorternas läger, och omslöt Paulus" fängelse. Dessutom se vi apostelen vid detta brefs ned-skrifvande vänta på, att hans sak skulle blifva afgjord, och att detta möjligen skulle medföra hans död k. 1: 11); 2: 17. Detta liknar ej förhållandena i Cäsarea, kommer oss fastmer att tänka på fångenskapen i Rom. Och som334

det af Ä.pg. är bekant, att Lukas var, vid Paulus' ankomst till Rom och under de tvenne första åren af hans vistelse derstädes, i hans sällskap, men han uti detta bref icke omnämnes, så är det sannolikt, att, vid detta brefs författande, Lukas redan hade för någon tid lemnat Rom, och att således detta bref skrifvits först vid slutet af de tvenne första åren af Paulus' fångenskap i Rom eller kort efter dessas förlopp, således år 63.

Till Filippi, som ursprungligen kallades Kgrjviåsg d. ä. källstaden, kom Paulus första gången under sin andra missionsresa omkring år 53. Mottagligheten för Christi evangelium tycktes der vara jemförelsevis icke så ringa. Men då Paulus näpste och bestraffade en slafvinna, hvilken hade en rcveviia Tlvd-iovog, en spådomsanda, uppväcktes emot honom deras fiendskap, som af denna qvinnas spådomar drogo vinst, Häraf föranleddes ett pöbelupplopp, hvaraf följde, att Paulus jemte Silas kastades i fängelse. Men de den allsmäktige Herrens nådesunder, som häraf blefvo en följd, beredde det predikade ordet ännu mera framgång. Och till den församling, som här snart uppblomstrade, kom apostelen i ett kärleksförhållande, som i visst hänseende icke hade sin like inom de öfriga pau-linska församlingarna. Men den böjelse för hednisk vidskepelse ocli dermed sa.mmanhäugaude lärosatser, som ifrån början hade i denna stad rest sig upp emot det predikade ordet, synes ock sedermera der hafva gjort detsamma ihärdigt motstånd. Till detta slöt sig ock motståndet från Judarna, hvilka äfven här ifrade för omskärelsen såsom fräls-ningsvilkor. Detta föranledde apostelen, såsom vi se k. 3: 1, att till Filipperna sända ett bref, hvilket visserligen icke blifvit till oss bevaradt, men hvari vi, enligt samma ställe, kunna antaga, att dessa villomeningar kraftigt bestraffades.

Jemte denna bedröfliga anledning, att skrifva till Filipperna, hade dock Paulus äfven en bättre och mera gläd-335

jande. Den kärlek, hvarmed han af församlingen i Filippi omfattades, hade i ett hänseende på ett annars ovanligt sätt gifvit sig tillkänna. Från den hade nemligen apostelen flera gånger erhållit penningeunderstöd, tvenne gånger i Tessalonika *), en gång i Korint 2), och en gång i Rom genom Epafroditus 3). På ett synnerligt oc-h framstående sätt hade således apostelens lärjungar i Filippi visat sig vilja efterfölja den apostoliska regeln, att "älska, icke med orden och tungan, utan med gerning och sanning." Att nu en gång få utgjuta hela sitt hjertas tacksamhet, synes hafva varit närmaste anledningen till författande af det ännu bibehållna, nu ifrågavarande brefvet till Filipperna. Stilen och tonen i detta bref är derföre mera i egentlig mening brefartad, mera förtrolig och innerlig än i något annat af Paulus' till församlingar stälda bref. Filippernas kärleksfulla gåfvor, apostelens egen personliga ställning, lidanden, fröjder, utsigter för framtiden, omsorgerna särskilt för de i kärleksbevisning bepröfvade lärjungar, till hvilka han skrifver, uppmuntringar, varningar och råd äro innehållet af detta bref. Deri förekommer nemligen:

1) k. 1: helsning, det goda tillståndet inom Filipper-församlingen, apostelens villighet, att göra allt för Herrens skull.

2) k. 2:1—18: om endrägt, kärlek, ödmjukhet efter Christi föredöme, som förnedrade och ödmjukade sig sjelf.

3) k. 2: 19—30: om Timoteus och Epafroditus.

4) k. 3: 1—21: om förhållandet mellan de uppblåste judaiserande lärarne och Paulus: dessas trotsande på yttre företräden och hans arbete, strid och hopp i de ting, som icke synas.

') Fil. 4: 10-18.

') 2 Kor. 11: 8, 9.

3) Epafroditus var möjligen den, som annars kallas Epafras, Fil. 4: 18. Kol. 4: 12, 13. .336

5) k. 4: 1—9: uppmuntringar och förmaningar.

6) k. 4: 10—20: Filippernas gifmildhet.

7) k. 4: 21—23: afslutning.

Pastor al- B refven.

Paulus' Bref till Timoteus och Titus.

1. I det vi följa den kronologiska ordningen för de paulinska brefvens tillkomst, återstå oss nu till undersökning endast de ibland dessa, hvilka, emedan de företrädesvis afse det kyrkliga lifvets ledning och organisation, fått benämningen pastoralbref: sändebrefven till Titus och Timoteus. I samlingen af de paulinska brefven ställa vi således dessa allra sist. Och denna anordning erhåller sitt berättigande deraf, att det sednare af brefven till Timoteus tydligen visar sig vara författadt omedelbart före apostelens död, äfvensom deraf, att med detta bref såväl det förra till Timoteus, som brefvet till Titus, är till sina motiver samt syftemål och stil så alldeles ensartadt, att någon mera betydande åtskilnad till tiden för dessa brefs författande svårligen kan antagas. Den första delen af denna bestämningsgrund är oss gifven k. 4: 6, hvarest apostelen säger: tyo) yàq à r^ arcérönuca , /.al o /.ai gog rrjg S[irjg àva/.rouog ècf torrf/.cr. Med underkännande af den bevisningskraft, som dessa ord tyckas innebära, hafva somliga sökt göra sannolikt, att pastoralbrefvens författande skulle inträffat långt före den af oss antagna tiden derför, nemligen före Paulus' första ankomst till Born. Detta kan dock med visshet icke gälla om första brefvet till Timoteus. Ty då det brefvet skrefs, hade, såsom vi se k. 1: 3, apostelen nyss förut varit i Efesus eller dess närhet och derifrån begifvit sig till Macedonien. Men under den tid, som föregick apostelens första ankomst till Rom, lunde något sådant hafva inträffat endast under nå-gon af de färder, hvarvid Efesus af honom besöktes, således antingen efter hans första vistelse i Efesus, under andra missionsresan, eller ock efter hans andra vistelse derstädes, under den tredje. Men det skedde icke efter första vistelsen. Ty då gick hans väg, icke till Macedonien, utan till Jerusalem '). Icke heller efter den andra vistelsen. Ty vid den tiden se vi Paulus, icke såsom uti-ifrågavarande bref (1: 3) uppmana Timoteus, att stanna i Efesus, utan tvärtom sänder han honom då till Korint, dit han ock sedan förer honom med sig 2).

2. Pastoralbrefven förskrifva sig således sannolikast från tiden efter Filipperbrefvets författande, alltså från en tid då, efter all sannolikhet, från Paulus' första ankomst till Rom minst två år voro förflutna. Nu inställer sig den frågan, huruvida Paulus under oafbruten fortsättning af den vistelse i Rom. hvarunder Filipperbrefvet författades, också författade pastoralbrefven. eller detta sistnämda skedde först efter något afbrott i den vistelsen; m. a. o. huruvida blott en Paulus' fångenskap i Rom egt rum, eller han tvenne gånger, med längre eller kortare mellantid, varit der fången; och således huruvida de nu ifrågavarande brefven skola, såsom nyss sades, anses författade under en fortsättning af den af honom först iråkade fångenskapen, eller, sedan ett afbrott i denna inträffat, under en andra fångenskap i Rom eller, hvad särskilt beträffar första brefvet till Timoteus och brefvet till Titus, under mellantiden mellan en första och en andra fångenskap derstädes. Till besvarande af denna fråga må märkas. att antagandet, det Paulus skulle från sin först inträffade fångenskap i Rom blifvit befriad, och sedan någon tid såsom fri fortsatt sin apostoliska verksamhet, visserligen möter svårigheter. Ty om man med rätta antager.

') Apg. 18: 19-21.

') 1 Kor. 4: 17; 16: 10, 11. Jfr Apg. 19: 22.

22338

att den Paulus' fångenskapstid, med hvars skildrande Apostlagerningarna slutar, sträcker sig in på år 63 e. Chr., och att den neroniska förföljelsen först utbröt år 64, så synes antagandet, att Paulus skulle under den korta mellantiden hafva hunnit blifva ur sin fångenskap under Nero en gång frigifven, föga sannolikt. Så tyckes det ock, att om Paulus blifvit frigifven och i frihet fortsatt sin apostoliska verksamhet, denna skulle i de af honom

besökta församlingarna lemnat historiska spår efter sig, så att, likasom hans verksamhet före fångenskapen i Rom har sin historia, så skulle ock hans verksamhet efter denna fångenskap blifvit åt häfderna bevarad. Härvid må, hvad särskilt beträffar frågan om Nero samt det inflytande, som han och hans råd må anses hafva på de ifrågavarande händelserna utöfvat, likväl märkas, att i de mäktiges på jorden rådslag med hänseende till Christi rike i alla tider underliga ting förekommit. Ty historien förehåller oss öfverallt vittnesbörd derom, att det rikets öfverhufvud leder de jordiska konungarnas hjertan "såsom vattubäckar." Och hvad vidkommer de saknade meddelandena om denna förslagsvis antagna apostelens befrielse och fria verksamhet, så gifvas i hans verksamhet äfven annorstädes stadier, för hvilkas framdragande i dagsljuset den historiska forskningens försök härtills varit fruktlösa. Så säger sig apostelen t. ex., såsom redan blifvit nämdt, hafva med Christi evangelium uppfylt hela landet från Jerusalem till Illyrien: ftéyQt T0v*Hfa;Qr/.0v, Rom. 15: 19. Och af den upplysning, han 2 Tim. 4: 10 lemnar Timoteus, att Titus begifvit sig till Dalmatien, framgår såsom temligen otvifvelaktigt, att apostelen i nämda land utöfvat en för Timoteus bekant verksamhet. Dalmatien, som hörde just till Illyrien, anföres nemligen vid sidan af orter, uteslutande sådana, der apostelen verkat. Och likväl känna vi om hans arbete der endast det, att det existerat. Till detta negativa argument för det ifrågavarande antagandet sluter sig ock49

såsom ett positivt, icke blott livad nyss sades om första Brefvet till Timoteus, utan ock det, att Paulus uti andra Brefvet till Timoteus har antydningar, som visa, att den väg, på hvilken han var kommen till Rom då, när det brefvet författades, var en annan än den, på hvilken han första gången kom till Rönt. Då han nemligen 2 Tim. 4: 13 säger: 'Vien mantelen, som jag lemnade efter i Troas" o. s. v., är det af sammanhanget klart, att han talar om händelser, som helt nyss hade passerat. Men då han i sin första fångenskap var i Rom, var en temligen lång tid förfluten, sedan han var i Troas. Hade det varit under sin tredje missionsfärd, lian i Troas qvarlemnade de i anförda vers nämda sakerna, hur underligt, att han ej, då lian på summa färd qvardröjde i Miletus, eller under den tvååriga fångenskapen i Cäsarea föranstaltade om desammas återfående! Allt tyder på att han nyligen hade besökt Troas. Vidare heter det v. 20: "men Trofimus lemnade jag qvar i Miletus sjuk." Och denna uppgift öfverensstämmer ingalunda med hvad som egde rum på den färd, hvarmedelst apostelen första gången kom till Rom. Ty när apostelen då begaf sig från Miletus till Jerusalem vat Trofimus från början i hans sällskap kunde således icke den gången vara sjuk qvarlemnad i Miletus. Så heter det ock i sist anförda vers 2): "Erastus blef i Korint.'1 Men när apostelen första gången från M. Asien och öfver Palästina reste till Rom, passerades ej staden Korint. Härtill kommer ändtligen att äfven brefvet till Titus k. 1: 4 häntyder på en Paulus' vistelse på Kreta, hvarom dock historien om hans verksamhet före första ankomsten till Rom alldeles intet förtäljer. Den i Pastoralbrefven antydda färden var följaktligen en sednare.

Till dessa inre grunder för det ifrågavarande anta-

') Apg. 21: 29. ') 2 Tim. 4: 20.

20*340

gandet sällar sig ännu en. Slutorden i Lukas' berättelse. Apg. '28: 31. säga oss nemligen, att Paulus, sedan af hans första fångenskap i Rom två år voro gångna, ännu predikade om Herren Christus "med all frimodighet och oförhindradt." Hade nu så varit, att han i den först iråkade fångenskapen i Rom förblifvit utan afbrott intill sin död, så hade det varit alltför svårt, att förklara, huru en så plötslig förändring i regeringens behandling af hans sak kunnat inträffa; huru en öfvergång från den största mildhet till den mest peremtoriska grymhet kunnat försiggå, under det anklagelserna mot honom nödvändigt måste varit redan profvade, och allt lians förhållande stått under samma regerings oafbrutna och omedelbara uppsigt. Derjemte se vi ock, hurusom Paulus understundom uppfyldes af verkliga aningar om det stundande, så att lian i Miletus kunde inför en hel församling förutsäga den fångenskap, som kort derpå inträffade i Jerusalem '), i Cäsarea åter säga sig öfvertygad, att lians fångenskap der skulle hafva eu öfvergång 2). När vi nu på samma gång läsa, hurusom han under sin först iråkade fångenskap i Rom 3) uttalar sitt allra vissaste hopp (jiE/ioi&noq oldct . . . 7it7iQi&a tv Kvo/oj), att blifva ur den fångenskapen befriad, så tyckes det antagandet, att han i detta hopp skulle blifvit helt sviken, hafva de anförda analogierna ocli historiens vittnesbörd alltför mycket emot sig.

Men dessa inre vittnesbörd för antagligheten af en Paulus' befrielse ur den första fångenskapen i Rom äro icke de enda. Detsamma bestyrkes äfven utifrån. Redan Klemens Romarn, som dog sannolikt i början af 100-talet, säger i sin Epist. 1 ad Cor. c. 5: ilarÅog .. y.t]Qi^ yevo/Lievog h t t t rt àvarokfj v. at sv i öiaei, ro yevvaTov rtjg nri-

') Jfr Apg. 20: 23. ') Filäm. 22.

Fil. 1: 25; 2: 24.341

areiog cticol /Xiog elaßev, åiy.otioövvijv dtàa£ag olov rov y.oauov, y.ui Irci ro r1 q u a rrjg dieter» g ik&iov y.ai i.mxq-rcQrjaag i;ii nov j.yov/iénov, oirtog cmr^JÄyrt rol y.öauor yjvX. Sedan nemligen Klemens här betecknat Paulus såsom en didà^ag olov rov y.öaiiov och med detta olov zov y.öa/iov påtagligen velat uttrycka betydelsen af de näst föregående orden rft avenolfj och t fi åroei, så måste han, helst då han. sjelf boende i Rom, utan tvifvel ansåg denna stad såsom tillhörande verldens centrum, med de orden ro réoua rijg dioeojg hafva velat beteckna en från Rom långt bort i vester belägen trakt, således sannolikast Spanien. Men en resa till Spanien, eftersom den icke hade egt rum före apostelens första ankomst till Rom. måste hafva skett efter densamma. Ett stöd för antagandet af en sådan resa må väl ock anses ligga såväl i den på 300-talet vidt utbredda traditionen, att Paulus hade fört kännedomen om Christus öfver till Spanien, som ock uti den från slutet af 100-talet härrörande s. k. muratoriska kanon, hvilken talar om profectionem Pauli ab urbe ad Spaniam profici-scentis. Och att man åt dessa intyg i kyrkans äldsta tid tillerkänt en mycket hög auktoritet, visar sig deraf, att såväl Eusebius h. e. II. 22, som ock Hieronymus, Catalo-gus Libr. Ecclesiast. c. 15, nämner föregifvandet om en Paulus' befrielse ur den först iråkade fångenskapen i Rom såsom en tillförlitlig tradition.

3. Kunna vi således antaga, att en fortsättning skett af den Paulus* verksamhet, hvars förtäljande utgör Apost-lagerningarnas afslutning, så inställer sig den frågan, huru, med ledning af de hufvudsakligast i Pastoralbrefven förekommande antydningarna, denna fortsättning må anses hafva försiggått. Såsom vi i det föregående hafva sett. var apostelens verksamhet numera på det innerligaste sammanflätad med hans medarbetares, och bland dessa förnämligast den af Timoteus och Titus. Och inom allra sista stadiet af den vistelse i Rom, hvilken af Lukas be-
342

skrifves, säger sig apostelen liafva liopp, att snart få sända Timoteus till Filippi1). Det är derföre sannolikt, att Timoteus, kort efter det att Paulus afsändt brefvet till Fi-lipperna, af honom sändes till Filippi, samt att han, efter någon tids vistelse derstädes, begaf sig till Efesus, hvarest vi sedan finna honom. Hvad åter Titus beträffar, så är. sedan han till Korintierna öfverfört Paulus' andra bref till desamma, och för öfrigt efter apostelens instruktion bland dem någon tid verkat2), om hans derefter inträffade verksamhet ingenting förtäljdt förr än det Tit. 1: 5 upplyses, att han på Kreta med apostelen delat arbetet och sedan på egen hand fortsatt detsamma. Sannolikt är, att Titus hade anländt till Kreta någon tid före detta samverkandet med Paulus. Om då apostelen efter två års vistelse i Rom 3). och sedan han skrifvit brefvet till Filip-perna samt till dem afsändt Timoteus, blef ur fångenskapen frigifven, så skulle, med hänseende till de mer eller mindre bestämda kronologiska hållpunkter, man, så väl i det föregående som efterföljande, förmår upptäcka, detta hafva inträffat i första delen af år 63. Med stöd af den förhoppning, apostelen uttalar Fil. 2: 24 och Filäm. 22, att få återse sina lärjungar i Filippi och Kolossä, kan man då anse antagligt, att lian vid denna tidpunkt begaf sig österut. Af Tit. 1: 5, hvaraf man ser. att apostelen verkat på Kreta, synes då ock sannolikt, att han under färden begaf sig till denna ö, samt der någon tid förblef. Att lian under resans fortsättande, enligt somligas förmenande, kom ända till Antiokia i Syrien, utgångspunkten för hans resor inom hednaverlden, är möjligt, men på intet sätt i de heliga häfderna antydt. Sannolikt kom han till de mindreasiatiska församlingarna. Huruvida han

') Fil. 2: 19-23. J) 2 Kor. 8: 6, 16, 23.

8) Apg. 28: 30.34.3

nu kom särskilt till Efesus, låter sig ej ens såsom sannolikt bestämma. Ty ehuru det heter 1 Tim. 1:3: "jag bad dig, att du skulle blifva qvar i Efesus, då jag for in i Macedonien," hvaraf det kunde tyckas som om Paulus hade, då ban na begaf sig till Macedonien, varit personligen hos Timoteus, så är det dock ej sagdt, om det var i Efesus

uppmaningen skedde, eller någonstädes i dess närhet, ej heller, om det skedde mundtligt eller skriftligt. Troligt är dock i alla händelser, att han under resan erhöll kännedom om den ställning inom den efesinska församlingen, hvartill vi af ifrågavarande bref kunna sluta; att nemligen der riktningar hade vunnit inträde, hvilka med förkärlek hängåfvo sig åt spetsfundiga och delvis osmakliga frågor *) ocli för öfrigt egnade sig åt en förvänd askes 2). För att emot sådanas förförelse bereda en motvigt, beder han nemligen 3) Timoteus, att qvarstanna i Efesus. Emellertid synes apostelen snart hafva begifvit sig till Macedonien. Och sannolikt erhöll han der ännu mer bekymrande underrättelser om den efesinska församlingens tillstånd. Vid den der uppkomna sinnesförbistringen tyckes icke ens Timoteus sjelf hafva alltid iakttagit den visaste hållning. Han tyckes tvärtom hafva till någon del låtit sig dåra genom behaget af den skenbart djupare gudak-tighetens kunskap eller öfning, som man nu började förkunna och påyrka4), och i sammanhang dermed börjat för egen del föra ett med hänseende till ortförhållandena för hårdt lefnadssätt 5). Möjligtvis hade lian ock blifvit beskyld för att på ett partiskt eller åtminstone ovist sätt hafva behandlat presbytererna eller de dem motsvarande

') Tit. 1: 14.

>) 1 Tim. 6: 4, 5; 4: 1—3. ') 1 Tim. 1: 3 ff.

4) 1 Tim. 4: 7, 8; 6: 20.

5) 1 Tim. 5: 23.344

qvinliga församlingsföreståndarena '), måhända äfven för girighet2). Af dessa anledningar skref nu apostelen sitt första bref till Timoteus. Hvarest detta skedde, kan ej med visshet sägas. Men om apostelen, då han lemnade Timoteus, anträdde en resa till Macedonien3), och detta land således var framför något annat hans mål, så är det ej osannolikt, att författandet skedde derstädes 4). Af Tit. 3: 12 synes sannolikt, att apostelen vid den tiden fattade det der nämda beslutet, att tillbringa den följande vintern på ett ställe viel namn Nikopolis, sannolikt den i Epirus belägna staden med detta namn 5). Kort härefter synes apostelen hafva, sanuolikt i Macedonien, skrifvit brefvet till Titus, hvilken han beder att komma till nämda stad 6). Från Macedonien begaf sig apostelen, efter all sannolikhet, till Nikopolis, der han väl ock enligt sin afsigt blef qvar under den påföljande vintern. Och som apostelen 1 Tim. 3: 14; 4: 13 uttalar den förhoppningen, att han snart skulle komma till Timoteus, som nu var i Efesus, så är väl att antaga, att han också på våren 64 begaf sig åter österut, sannolikast till närmaste sjöstad, och derifrån öfver till Efesus. Vidare synes han hafva färdats öfver Miletus. der lian lemnade Trofimus sjuk ') och öfver Troas, der några tillhörigheter blefvo qvarlemnade 8), till Korint, hvarest Erastus stannade qvar 9). Från Korint begaf sig apo-

>) 1 Tim. 5: 1, 2, 17 -22.

J) 1 Tim. 6: 6-11.

a) 1 Tim. 1: 3.

4) Uti vissa editioner af N. Testamentet finnes ock en underskrift till ifrågavarande bref i hvilken förekomma orden ànb fiaxtåovfag.

5) De fleste isagogiker tyckas antaga, att Paulus menat staden i Epirus. Annars fanns en stad med detta namn i Cilicien och en i Tracien vid floden Nestus.

6) Så snart Arternas eller Tykikus hunnit fram till Kreta, Tit. 3:12.

') 2 Tim. 4: 20.

•) 2 Tim. 4. 13.

») 2 Tim. 4: 20.steleu sannolikt med något derifrån afgående fartyg till Spanien, dit han redan Rom. 15: 24. 28 säger sig vilja komma, eller ock först till Rom och derifrån vidare till Spanien. Osannolikt är väl ej, att den neroniska förföljelsen vid deuna tid sträckt sig äfven till detta land '), och att apostelen der blef gripen och förd till Rom. Under fångenskapen här för andra gången skref han sitt andra bref till Timoteus, då han redan såg sin

död nära förestå 2).

4. Ar nu detta antagande riktigt, eller åtminstone det mest sannolika af dem. som härtills blifvit framstälda, så skulle, enär den neroniska förföljelsen omedelbart efter Roms brand sommaren 64 kan anses hafva utbrutit, och i och med dess utbrott Paulus" död inträffat, författandet af hans pastoralbref, i enlighet med hvad som redan blifvit framstäldt, vara att förlägga till tiden från våren 63 intill högsommaren 64. och det på det sätt. att, sedan under sommaren eller framemot hösten år 63 det första brefvet till Timoteus samt kort derpå brefvet till Titus blifvit författadt, det andra brefvet till Timoteus anses hafva skrifvits sommaren 64. kort före apostelens bortgång; samt att. då författandet af detta sistnämda med visshet skett under en Paulus' fångenskap i Rom, de förstnämda brefven deremot författats någonstädes under apostelens resa från Efesus eller dess närhet till Nikopolis ocli sannolikast uti Macedonien.

5. Att nu ock särskilt om dem, till hvilka Pastoral-brefven skrefvos, ett ord må nämnas, var Timoteus, emot-tagaren af det först författade ibland dessa bref, son af en Gräk och en kristen Judinna vid namn Euiiike 3). hvilka,

*) Enligt en gammal inskrift skall Spanien hafva framför andra länder utmärkt sig genom sin benägenhet, att bringa de kejserliga förfölj elsedomarna till verkställighet.

s) 2 Tim. i: 6.

s) 2 Tim. 1: 5.346

såsom det Apg. 16: 1 synes sannolikast, bodde i Lystra, då Paulus för andra gången der predikade. Sin uppfostran hade Timoteus erhållit, icke blott af sin moder, utan sin mormoder Lois, och hade tidigt gjorts bekant med de heliga skrifterna i Gr. Testamentet '). Sannolikt hade såväl Timoteus, som Euuike och Lois, anammat evangelium redan då Paulus första gångun predikade i Derbe och Lystra. Ty när Timoteus, vid Paulus' andra besök i Lystra, gjordes ined honom bekant, var han redan kristen r/}g). Af apostelen betecknas han ock såsom

T&.vav 2). Och redan efter första bekantskapen blifver han af Paulus upptagen till medhjelpare vid evangeliums förkunnande. Han var, såvidt man känner, den förste ...hedning, som, efter omvändelse till Herren uppträdde såsom egentlig predikant. Af alla Paulus' medarbetare var det väl ingen, som i samma grad, som Timoteus, åtnjöt såväl församlingens, som Paulus' förtroende. Af de trogna i lkonium och Lystra samt af presbytererna i Efesus gafs honom det skönaste vittnesbörd. Och huru högt han af Paulus värderades, visar sig dels af ställen, hvarest apostelen talar om honom t. ex. Fil. 2: 19—22, der apostelen ännu emot slutet af sin- bana betygar, att han icke hade någon så nära själs förvändt 3), som Timoteus, och tillägger: "såsom ett barn med sin fader, så hafver han med mig tjenat i evangelium" 4), dels deraf, att ban i flera af Paulus' bref, såsom t. ex. uti 2 Korintierbrefvet. de båda brefven till Tessalonicenserna, Filipperbrefvet, Kolosser-brefvet och brefvet till Filämon, vid den första helsningen till församlingarna skrifver, icke blott i sitt. utan ock i Timoteus" namn. Också var Timoteus, alltifrån första tillträ-%

') 2 Tim. 1: 5; 3: 14, 15.

1 Tim. 1:1. 2 Tim. 1: 1.

3) tö6tpv/oi' v. 20.

•) v. 22.347

dandet af sitt kall såsom Paulus' medarbetare, sällan skild från apostelen. Så under andra missionsresan, så ock under den tredje. Likväl har Lukas, som berättar, att Timoteus under denna sistnämda var med apostelen under återresan ända till Troas, om Timoteus" vidare deltagande i färden ingenting berättat. Det är först under apostelens fångenskap i Cæsarea samt hans första fångenskap i Rom. vi åter tinna Timoteus omnämd såsom följeslagare. Under första delen af sin andra fångenskap i Rom. tyckes ock apostelen funnit det svårt, att sakna hos sig den gamle fängelsekamraten, som nu var i Efesus. Derföre uppmanar han honom på det enträgnaste, 2 Tim. 4: 9, 21, att snart komma till honom. Och ehuru, vid tiden för den neroniska förföljelsens utbrott, i sjelfva

häfderna en betydelsefull lucka uppstod, hvarigenom vi lemnats i okuu-ninghet om de allra sista händelserna i Paulus* lif. sä finna vi dock Ebr. 13: 23 sagdt om Timoteus, att han var kommen på fri fot1). Häraf äfvensom af hvad som om Timoteus' trohet emot apostelen under lians föregående fångenskap redan nämts, blifver det sannolikt, att Timoteus följde apostelens uppmaning, att komma till honom i fängelset, och att han sjelf blef tillfångatagen, ehuru sedan åter frigifven.

Om Titus berättas först Gal. 2: 1, att han af Paulus medfördes till apostlamötet i Jerusalem år 52, samt att. ehuru han var hedning, han icke blef omskuren, emedan apostelen icke då fann rådligt, att åt sina vedersakare göra någon eftergift. Paulus betecknar?Titus såsom sitt "äkta barn efter den gemensamma tron" 2). Och häraf synes antagligt, att Titus hade genoni honom blifvit förd till sanningens kunskap. Ehuru Titus icke så ihållande tog del i apostelens verksamhet, som Timoteus, hade han

') ccnoXfAv/utvov.

a) Tit. 1: 4: TCtat yytjdico xtxi>u> xatà xoivi]v nianv.348

dock då och då i mycket vigtiga ärenden hans uppdrag, och såsom medarbetare hans hela förtroende. Sedan apo-stelen afsändt sitt förra bref till Korintierna, sände han Titus till Korint, för att om den der varande församlingens ställning taga kännedom '). Och då han, efter upploppet i Efesus, tvangs att sjelf lemna denna stad. och trodde sig skola möta Titus i Troas, men påträffade honom först i Macedonien, samt af de af honom erhållna underrättelserna föranledts, att skrifva sitt andra bref till Korintierna, så sände han Titus med detta bref för andra gången till Korint. Efter den tidpunkten innehålla Lukas' berättelser 0111 Titus intet. Af Tit, 1: 5 tinna vi. att Titus tillsammans med Paulus verkat på Kreta och der blifvit at' denne qvarlemnad. Apostelen uppmanar honom Tit. 3: 12, att före vintern komma till honom i Nikopolis. Att denna uppmaning blef af Titus åtlydd, är sannolikt. Ty i sin andra fångenskap i Rom meddelar Paulus 2 Tim. 4: 10, att Titus icke var hos honom, utan var gången till Dalmatien, sannolikt för att i den undfångua nåden befästa dem, som under Titus' samverkande med apostelen i Nikopolis vunnits för evangelium, eller, om detta hade skett under någon tidigare apostelens vistelse derstädes u), deri vidare förkofrats.

B. De fält, på hvilka vi tinna pastoralbrefvens emot-tagare, ocli af hvilkas beskaffenhet dessa brefs ändamål och karaktär måste till väsendtlig del hafva betingats, voro. enligt hvad ofvan blifvit antydt. Efesus och Kreta. Att nu ett ord må om desamma nämnas, hade uti Efesus det slags irrlärighet, som bland denna stads i någon mån religiöst stämda befolkning redan vid Efesier-brefvets författande börjat göra sig gängse, ifrån början varit en mera barnslig och outbildad judaistiskt teosofisk

') 2 Kor. 7: 13, 14. Jfr för öfrigt p. 313, 314. J) Rom. 15: 19.349

neologi. Såsom uppkommen bland Judarna och sedermera hyllad at' ett visst slags medlemmar äfven af deu kristna församlingen, hade den under tiden blifvit utsmyckad med en mängd äfven kristliga ideer och ordasätt. Men i den mån den började att af en mera öfvad och utbildad dialektik understödjas, hade den dock omsider öfvergått till en uppenbart hednisk gnosis, hvilken, bland andra spiritualiserande extravaganser, förkastade äkta ståndet såsom orent och förklarade uppståndelsen redan vara skedd. Hvad åter Kreta beträffar, så var den der gängse häresien i det väsendtliga sannolikt ingen annan än den i Efesus. Skilnaden var blott den. att förvillelsen här hvilade på underlaget af en annan nationalkaraktär. Kretas befolkning var visserligen fordom berömd för bildning och en vis lagstiftning. Men under en sednare tid blef det tillhåll för sjöröfvare och vilda krigarstammar. som för långliga tider satte befolkningens sedlighet och sinnelag i ett svårt vanrykte. Deraf den hos Epimenides förekommande och af Paulus citerade sentensen 1). Befolkningen hade dock i likhet med den i Efesus, äfven ett judiskt elementJ). Kreta utgjorde nemligen en provins med det midt emot på afrikanska kusten belägna landskapet Cyrenaika, i hvars hufvudstad Cyrene Judarna utgjorde en fjerdedel af befolkningen. Kreta hade till följe deraf blifvit ett tillhåll äfven för Judar.

T. Utmärkande för pastoralbrefven är derföre en i dem alla på temligen likartadt sätt framträdande polemik emot irrlärare. Deras bestämmelse var, att i allmänhet säga emottagarne, huru de under de gifna förhållandena borde

förhålla sig i sitt embete såsom medarbetare i ordet och lärdomen. De uppmaningar Timoteus och Titus erhålla, angå derföre hufvudsakligen förkunnandet af den

') Tit. 1: 12.

Tit. 1: 10: uäktata vi tx ntQiTojut]s.350

rena läran och irrlärarnes bekämpande, de kyrkliga em-betenas _ besättande och förvaltning samt befordrandet af tukt och sedlighet i församlingarna. Såsom skrifna i allra sista stadiet af apostelens lif. visa de oss honom såsom en åldersman. nedböjd af år, mödor, förföljelse och bittra erfarenheter af alla slag. med uppmärksamheten allvarligt riktad isynnerhet emot Guds rikes fiender. Också se vi ej mera här. såsom i apostelens tidigare bref. kyrkan i dess ursprungliga enkelhet. Den gestalt, som här träder oss till mötes, är redan i väsendtlig mån förändrad. Här visar sig ej, såsom i Korintierbrefven. en församlingsförfattning stödd och vidmakthållen framför allt af den mäktiga apostoliska andeutgjuteisens rika gåfvor, utan en sådan, hvilken äfven i mera fullständigt utbildade och stående former skulle emot tidens och de fiendtliga andemakternas förstörande inverkan hafva ett skydd.

8. I enlighet med det ofvan antydda hufvudändamål äro pastoralbrefven af följande innehåll.

Första Brefvet till Timoteus.

Innehållet är här

1) k. 1: varningar emot irrlärare, hvilka lemna kristendomens hufvudändamål ur sigte och hängifva sig åt onyttiga stridsfrågor.

2) k. 2: om bönen samt om den ordning och det yttre skick, som bör iakttagas viel gudstjensten.

3) k. 3: om läroembetets värdighet.

-4) k. 4: emot falsk fromhet: sanna dygdeöfningar.

5) k. 5: reglor tor Timoteus i hans embetsförvaltning.

6) k. 6: erinringar med afseende på enskilta stånd i församligen.

Andra Brefvet till Timoteus.

Innehållet är här

1) k. 1: Timoteus berömmes för sin tro och uppmanas till ståndaktighet under lidandena.351

2) k. 2: en förkunnare af sanningens ord måste vara redo, att lida samt taga detsamma i försvar emot dess torfalskare.

3) k. 3: 1—4: 8: nödvändigt att oaflåtligen vaka, helst under de sista tidernas stigande vådor; sjelf har apostelen snart fullbordat loppet och ser sitt lifs slut nära.

4) k. 4: 9—22: uppmaning till Timoteus, att skynda till apostelen. Blandade meddelanden.

Brefvet till Titus.

Innehållet är här

1) k. 1: Titus uppmanas, att till biskopar på Kreta tillsätta skickliga män: v. 5—9; detta vore nemligen till de der varande irrlärarnes bekämpande nödvändigt: v. 10—16.

2) k. 2: Titus borde jaied ord och föredöme till ett Griid behagligt lefverne vägleda församlingens alla medlemmar, yngre och äldre: v. 1—10; till en sådan helig vandel förhjelper oss endast den oförskylta nåden i Chri-sto: v. 11—15.

3) k. 3: blandade förmaningar, uppmuntringar och förtroliga meddelanden.

9. Under det att, i fråga om Paulus1 öfriga bref. äktheten i allmänhet plägar lemnas obestridd, hafva deremot

rörande Pastoralbrefven tvifvel blifvit mer än en gång framkastade. Så hafva Schleiermacher, Eichhorn och slutligen Tiibingerskolan sökt visa, det Pastoralbrefven, och framför allt första brefvet till Timoteus, skulle vara att anse såsom falsarium. Såsom skäl har man anfört

1) språkliga egendomligheter, annars obrukliga uttryck, vändningar, konstruktioner och talesätt. Medgifvas måste ock, att språkegenheterna här äro måhända flera, än i de öfriga, som pläga tilldömmas Paulus. Men att af språkolikheterna mellan dessa tvenne slag af bref ingen väsendtlig skiljaktighet betingas, inses lätt vid jemförelse dem emellan. De framträdande olikheterna äro inga andra352

än sådana, som Pastoralbrefvens egendomliga bestämmelse och tidsförhållanden kunnat föranleda. Uti bref till enskilta förtrogna vänner och lärjungar kunde ju apostelen tillåta sig en frihet i valet af uttryck, som han annars undvek. Detsamma gäller om hela innehållet, tonen och framställningssättet, hvilkas karaktär man tyckt i Pastoralbrefven vara egendomlig. Det egna och utmärkande kan, såvidt sådant i dem verkligen förekommer, förklaras blott och bart ur deras egenskap af privatskrifvelser.

2) den nära förvändt skåp, hvari desso: bref, på samma gång de med erkändt paulinska bref tyckts olikartade, befunnits stå till hvarandra inbördes. Denna förvandtskap låter sig dock utan svårighet förklara ur dels mottagarnes, dels dessas församlingars nära förvandtskap, dels det temligen samtidiga författandet.

3) svår igheten, att bestämma tid oeh ort f ör Pastoral-br ef vens författande, äfvensom att åtskilliga i dem antydda tilldragelser ingenstädes i Apostlagerningarna återfinnas. Men om vi ej från de äkta skrifternas antal utdömma t. ex. brefven till Efesierna och Kolosserna derföre, att bestämmandet af tid och ort för deras författande mött svårighet, och om man ej förnekar Paulus" egen uppgift derom, att han förkunnat evangelium i Illyrien, blott derföre, att Apostlagerningarna icke talar derom, så får man väl icke heller, endast för de nämda svårigheterna, anse sig förhindrad att erkänna Pastoralbrefvens äkthet.

Frågan om dessa brefs äkthet är ej heller bland de mera svårlösta. Ty äfven om man utginge från det antagandet, att de vore oäkta, och således vore i en sednare tid, än de erkändt paulinska brefven, och af en annan författare skrifna; så möter dock den frågan: hvad var dessa brefs ändamål och ändamålet med deras under stickande under Paulus' namn? Understuckna skrifter plägade hafva något bestämdt fattadt dogmatiskt syftemål. Hvilket var då Pastoralbrefvens? Härpå svarar sednast Tübinger-353

skolan: Uti Rom fanns i medlet af 100-talet jemte ett judaistiskt och ett antijudaistiskt parti, hvilka båda häftigt bekämpade hvarandra, äfven ett förmedlande tredje parti af paulinskt sinnade. Ur dessa sistnämdas krets hade Pastoralbrefven framgått, i det någon velat, försiktigt gen-drifvande såväl judaism, som antijudaism eller marcionitism, i den paulinska riktningen sammansmälta dem båda. Ett historiskt stöd för denna mening har ock synts ligga i den omständigheten, att uti Marcions kanon Pastoralbrefven saknas. Men hade det nu varit så, att författaren velat bemöta judaistisk villfarelse, då hade han, om han annars hade någon angelägenhet, att uppnå sitt mål, varit alldeles nödsakad, att något närmare, än det i Pastoralbrefven sker. inlåta sig i behandlingen af de lärosatser, han ville bekämpa. Mutatis mutandis hade detta ock varit fallet, om han velat bekämpa antijudaisnien eller den marcionitiska gnosticismen. De polemiska antydningar i den ena eller andra af dessa riktningar, hvilka i Pastoralbrefven göras, förekomma der endast i förbigående och såsom varande af en helt underordnad betydelse. Dessutom och då författaren under Paulus" namn skulle understuckit sina produkter, så kunde han väl ej varit om Paulus" lefnadshändelser okunnig. Lika litet skulle lian då ock hafva i sin framställning infogat sådana historiska antydningar, hvartill i Paulus' lefnad, sådan denna var genom Apostlagerningarna känd, icke fanns något motsvarande. Detta skulle nemligen hafva varit, att motverka sitt eget ändamål. Och hade han varit en författare besynnerlig nog, att så gå till väga, huru är det tänkbart, att Pastoralbrefven kunnat såsom äkta paulinska skrifter anses af sådana fäder, som Klemens Romarn, Justinus M., Origenes och Eusebius? Vid dessa frågor står den nämda skolan svarslös. Deremot låter sig Pastoralbrefvens frånvaro i Marcions N. Testamente förklara af de i desamma förekommande polemiska antydningar, hvilka omisskänne-

•23354

ligen voro riktade mot det slags verldsvisdom. hvarur den sedan utvecklade gnosticismen framgick.

Hebråerbrefvet. llQog 'Éßga/ovg.

1. Att vi allra först må taga hänsyn till de hit hörande frågorna af allmännare art, har knappt någon gifvit upphof åt så många olika antaganden, eller synts mera svårlöst än den om författaren, inom Orienten hade man af begynnelsen allmäilneligen blifvit af den meningen, att Paulus vore brefvets upphofsman. Derom vittna dels, bland literära monumenter, Peschitto, dels flere framstående fäder, såsom Klemens Alex.. Origenes, Dionysius af Alexandria, Hieronymus, Kappadocierna och Krysosto-mus m. fl., dels hela möten, såsom det i Antiokia 264 och det i Laodicea 3fi0 e. Chr. Inom vesterlandet deremot, der dock Hebräerbrefvet, efter all sannolikhet, först blef bekant, var man under den äldsta tiden lika ense om. att antingen ignorera detta bref. eller ock härleda dess författande från någon annan, än Paulus. Det muratoriska kanonsfragmentet omnämner icke Hebräerbrefvet. Romerske presbytern Gajiis, som lefde på 100-talet. räknade blott tretton bref af Paulus. Tertullianus ansåg Barnabas vara Hebräerbrefvets författare. Och att icke heller Cy-prianus ansåg detta bref skrifvet af Paulus, tinner man deraf, att han, under det att han anser Paulus hafva förlättat brefven till Romarne, Korintierna. Galaterna. Efe-sierna, Filipperna. Kolosserna och Tessalonicenserna, summa sju församlingar, på samma gång säger, att Paulus skrifvit blott till sju församlingar. Så skall ock, enligt Fotius uppgift. Hippolytas, biskop af Ostia omkring 250. hafva frånkänt Paulus ifrågavarande brefs författande. Och ehuru inom österlandet den meningen, att Paulus vore författaren, hade blifvit allmänneligen vedertagen, töre-355

kommo dock äfven der nyanseringar af det allmänna an-tagaudet, samt större eller mindre benägenhet, att derifrån afvika. Redan Origenes hade fästat en undrande uppmärksamhet vid Hebräerbrefvets rena språk, samt de långa, väl afrundade satserna, och det genom inga djerfva språng afbrutna, utan jemt fortlöpande sammanhanget, hvarigenom detta bref skiljer sig från dem, hvilka utan tvekan tilldömmas Paulus. Han fann det svårt, att antaga, det en författare, som annars påtryckt sina skrifter inseglet af en alldeles egendomligt apostolisk enkelhet och frihet från de konventionela formernas tvång, skulle undantagsvis en gång varit formfulländad och retoriskt sirlig. Han hemstälde derföre, huruvida det icke vore sannolikt, att Hebräerbrefvet, som han fann. i likhet med de erkändt paulinska brefven, utmärkt af tankarnas djup och rikedom, hade sitt innehåll från Paulus, men deremot den konstrika formen från någon annan, möjligen någon af hans medhjelpare. t. ex. Klemens R. eller Lukas, hvilka också traditionen stundom hade angifvit såsom författare, samt att följaktligen någon sådan skulle under Paulus' ledning och auktoritet hafva nedskrifvit Hebräerbrefvet1). För egen del hyste ock Hieronymus starka tvifvel emot Paulus; författarskap. Emellertid gjorde sig det i österlandet mest gängse antagandet, att Paulus verkligen vore författaren, äfven inom vesterlandet småningom till det rådande. Under Augustinus" auktoritet antog mötet i Hippo 393, att till seripturæ c-auonicæ skulle anses höra Pauli apostoli epistolæ XIII, ejusdem ad Hebræos una. Det dröjde ej heller länge förr än man i denna riktning tog steget fullt ut. Redan synoden i Kartago 419 stälde med hänseende

') Äfven Origenes' lärare Klemens Al. hade framkastat en ifrån mängdens mening afvikande hypotes, i det han antog, att Hebräerbrefvet var af Paulus skrifvet på hebräiska, men af Lukas öfversatt på gräkiska.

23*356

till ursprunget Hebräerbrefvet i tull paritet med de förut såsom Paulus' verk erkända brefven, i det den utan vidare talade om epistolarum Pauli apostoli numero quatuordecim. Och efter denna decision läto sig tvifvel i frågan icke mera höra. Att Paulus vore Hebräerbrefvets författare var något, som man hela medeltiden igenom i stillhet antog.

2. 1 och med reformationens större rörlighet i tankar och åsigter uppdykade dock åter de gamla tviflen, i det man började anse Hebräerbrefvet författadt, icke af Paulus, men väl af någon bland hans lärjungar. Så Luther, Melanchton, Calvin, Beza m. fi. Och detta betraktelsesätt har till hufvudsaklig del bibehållit sig genom hela den sednaste tidens till den frågan hörande forskning. Ytterst få äro derföre nu de, som, i likhet med Olshausen, söka göra sannolikt, att brefvet blifvit af Paulus omedelbart författadt. Äfven de, soin, ehuru förnekande, att Paulus omedelbart författat detta bref, likväl vilja göra sannolikt, att detsamma af någon bland Paulus' medhjelpare och

lärjungar författats under hans öfverinseende, och således medelbart utgått från honom, utgöra endast ett ringa fåtal. Utom de mera framstående namnen Gerlach, Stier, Thiersch, Delitzsch och Ebrard, vore här endast mycket få att anföra. Man är numera i hufvudsaken derom ense. att Paulus icke är författaren, hvarken omedelbart eller medelbart. Och motiverna till detta antagande äro:

1) de antydningar i sjelfva brefvet, hvilka pläga åberopas såsom bevis för att Paulus vore författaren, äro icke bevisande:

a. kap. 10:34: man har liär plägat läsa: mig (houoJg nov, och trott, att författaren med dessa ord betecknat sig sjelf såsom varande i fångenskap, hvilket man åter ansett göra sannolikast, att Paulus varit författaren. Men den rätta läsarten lärer här vara coig öeapioig (o i-vett cc&rjocttt), i och med hvilken det förmenta stödet bortfaller.357

b. kap. 13: 18: man har trott, att orden jrqoaevyead-e o. s. v. skulle varit föranledda af någon författaren påkommen mera ovanlig nöd, möjligen fångenskap, och att, i sådant fall, detta skulle förråda, att Paulus vore författaren; men v. 23: oxpoiioL^v^iàg visar, att författaren var på fri fot.

c. v. 23, 24: här talas om Timoteus, som säges, "befriad". I detta meddelande har man trott sig spåra något af de pauliuska lefnadsförhållandena, och ett stöd för antagandet, att Paulus vore författaren. Man märke dock, att fångenskapen förutsattes vara bekant, således af någon större betydenhet och varaktighet. Men om en sådan är, uti hvad man med visshet vet handla om Timoteus' verksamhet tillsammans med Paulus, ingenting berättadt. Häraf synes man kunna sluta, att den ifrågavarande befrielsen icke hade inträffat före Paulus' död, och på samma gåug, att den, som om denna befrielse skref de ifrågavarande orden, icke var Paulus. Och att författaren, under utöfvandet af sitt författarskap, icke var i Italien, der man dock snarast skulle antaga, att en Timoteus' fångenskap tillsammans med Paulus egt rum, synes deraf, att han helsar från o) jumà T it g YrgA/crg, hvilka ord innebära något helt annat än om der stått: ni i v x 7, \iia).!a.

O .ti t

2) kap. 2: 3: orden i nn tvjv cr/.ovoävrojv elg t]/iàg kßeßcciæytrj, medelst hvilka författaren låter förstå, att han icke är någon bland Jesu omedelbara lärjungar, skulle, ont Paulus vore författaren, strida emot Gal. 1: 1, 11, 12 > 15, 10; 2: 6. 1 Kor. 9: 1, 11, 23 m. fl. hvarest Paulus med ifver tillskrifver sig just ett sådant lärjungaskap. Och detta komme att ega sin betydelse äfven i den händelsen, att man ville antaga endast ett medelbart författande af Paulus, då nemligen i hvardera händelsen han sjelf måste tänkas innesluten i ordet t]f-icég.

3) lärosättet olikt Paulus':a. hos Paulus är Christi uppståndelse frälsningens hufvudfaktum; uti Hebräerbrefvet Christi död och öfver -steprestadöme.

b. fattas ni aug i Hebräerbrefvet ur en annan synpunkt, än hos Paulus. Uti Hebräerbrefvet förekommer ni or ig ofta såsom motsats till dàog d. ä. niozig är fattadt företrädesvis såsom vilkor för kunskapen om Gud. såsom principium cognoscendi (känna). Hos Paulus deremot framhålles oftare den motsats, hvari niozig står till egya vo/noi d. ä. niozig är hos honom företrädesvis fattadt såsom vilkor för gemenskapen med Gud, eller, för att så säga. såsom principium essendi [== participandi] (ega).

c. under det Paulus i de afgjordt paulinska brefven vid förhandlingar med Judarna nästan öfverallt betecknar sig såsom hedningarnas apostel, så kommer deremot i Hebräerbrefvet hedniugarnas delaktiggörelse i Messiasriket icke ens i fråga.

•4) framställningssättet olikt Paidus':

a. såsom redan blifvit antydt, är Hebräerbrefvet utmärkt af en renare gräkiska, än de afgjordt paulinska brefven.

b. då hos Paulus ofta förekomma gramniatikaliska oregelmässigheter, strukturförändringar och anakoluter, så är deremot i Hebräerbrefvet stilen regelbunden, jemn och säker, äfven der de mest invecklade parenteser förekomma; den är konstrik ocli retorisk ända intill de minsta detaljer.

c. deremot saknar Hebräerbrefvet den paulinska framställningens dialektiska_skärpa. stränga logiska sammanhang samt precision och bestämdhet i uttrycket.

5) sättet att citera från G. Testamentet afviker från Paulus'. Under det nemligen Paulus stundom följer LXX.. men lika ofta omedelbart ur grundtexten anförer Skriftens ord, eller, der han använder den nämda öfversättningen, gör detta med en viss sjelfständighet eller ur minnet, så359

befinnes deremot Hebräerbrefvet citera uteslutande efter KXX, och det för det mesta noggrannt,

6) Paulus skulle aldrig så hafva beskrifvit helgedomen, so/n denna Ebr. 9: 1—6' beskrifves. Hebräerbrefvets författare förutsätter nemligen, att den judiska helgedomens ursprungliga inrättning var ännu på hans tid i allt bibehålleu, och gör sig dervid, såsom man vid deu ifrågavarande beskrifningen jemförande med den ursprungliga tempelinrättningen tinuer. skyldig till helt visst en, möjligen flera oriktiga uppgifter, något, som väl Paulus, hvilken en längre tid hade lefvat i Jerusalem, neppeligen skulle kunnat låta komma sig till last.

7) ändtligen skulle Paulus, om han varit författaren, otvifvelaktigt hafva, såsom vanligt, i några inledningsord nämt sitt namn.

3. Af nu anförda grunder att dömma, kan Paulus icke vara Hebräerbrefvets författare. Såsom sådan har man derföre velat anse någon annan bland den äldsta kristna tidens män, helst någon bland Paulus' medhjelpare:

l) Barnabas. Så Ullman. Thierscli. Wieseler. Såsom skäl till detta antagande har ansetts.

a. betydelsen af mimnet Barnabas: vi 6g na q a -a t co g, och det att man tyckt Hebräerbrefvets författare adagalägga tänkesätt, som skolat på ett synnerligt sätt rättfärdiga denna benämning.

b. det att Barnabas vq/r från Cypern, en af hufvudorter ua för utbildandet af det slags gräkiska, som möter oss i Hebräerbrefvet.

c. det att Tertullianus ansåg Barnabas vara Hebräerbrefvets författare. Men afgjordt emot detta antagaude vittnar Apg. è: 36, 37, som upplyser, att Barnabas var en gammal, i Jerusalem boende, jordegande lev it. Barnabas måste då nödvändigt hafva haft kännedom om templets i Jerusalem inrättning, en kännedom, som Hebräerbrefvets författare k. 9: 1—6 visar sig hafva saknat.360

2) Lukas. För denne passar visserligen k. 2: 3

så ock den renare_gräkiskan, den konstmässiga periodbildningen samt fraseologien till en del. Men den alexan-drinsk-judiska anda, som genomgår Hebräerbrefvet, förekommer alldeles icke i Lukas' skrifter. Fullt afgörande emot Lukas, såsom författare, är dessutom den omständigheten, att han var hedninghristen, enligt Kol. 4: 11, 14. Betydelsefullt är ock, att den muratoriska kanon, som i slutet af 100-talet tillkom i Italien, således just der, hvarest de första spåren af Hebräerbrefvets tillvaro visa sig, icke liar Hebräerbrefvet, ehuru den har allt, hvarom man med visshet vet, att det är af Lukas skrifvet.

3) Klemens Romarn. Att denne icke kan vara författaren, framgår dock tydligt af olikheterna mellan Hebräerbrefvet och det erkändt äkta brefvet från Klemens R. till den korintiska församlingen.

4) Silvanus. Emot antagandet af dennes författarskap reser sig dock samma svårighet, som emot det af Barnabas'. Enligt Apg. 15: 22 var nemligen denne en medlem af den kristna församlingen i Jerusalem ända från denna församlings uppkomst, och hade derföre icke kunnat vara i den okunnighet om Jerusalems tempel, som Hebräerbrefvets författare på det ofvan citerade stället förråder.

5) Apollos. Efter Luthers föredöme har denne af många blifvit ansedd såsom författare. Ocli om man ock efter alla försök, att'lösa förevarande fråga, skulle känna -sig böjd, att med Origenes förklara, det "Gud allena vet, hvilken som författat detta bref," så är dock visst, att intet antagande är mera sannolikt och af historiska data understödt, än detta sistnämda. Om Apollos är nemligen att märka, att han var enligt Apg. 18: 24—28: a) Jtide, b) bördig från Alexandria, c) en vältalig man, d) under-

') ... in b räv àxovOcwTwv tis tf/ucts èßfßaicü&tj.m

visad om Herrens väg, e. mäktig i Skrifterna, och f. ihärdigt öfverbevisade Judarna, i det han offentligen ådagalade genom, Skrifterna, att Jesus är Christus. Mot antagandet af Apollos" författarskap kan visserligen erinras om den frändskap, som mellan Hebräerbrefvet och brefven af Paulus förefinnes. Men denna frändskap förklaras deraf att, såsom vi finna af 1 Kor. 3: B; 16: 12 och Apg. 18: 26, Apollos stod med Paulus i nära förbindelse samt var undervisad äfven af hans lärjungar.

4. Med föranledande af brefvets titel har man antagit, att enwttagarena varit judckristnßj ß]Jmänhet. Men k. 13: 23: "I magen veta, att. Timoteus är frigifven, med hvilken, om han snart kommer, jag vill se eder", visar, att cmottagarne af författaren tänkts såsom innehafvande en viss._ individuelt bestämd ort. Medgifvande detta har man antagit, det föremålet vore en enda församling. Men dervid hafva somliga tänkt antingen på någon öfvervägande hednakristen eller ock någon af hedningar och judar blandad församling. Äfven detta är dock oriktigt. Ty Hebräerbrefvet förutsätter en rent judisk församling. Och att man då må söka något närmare bestämma, hvilken den emottagande församlingen må anses hafva varit, bör märkas, att på den tid, då Hebräerbrefvet kan anses hafva blifvit författadt, någon oblandad t judisk församling icke fanns annorstädes än der, hvarest ett judiskt iempel fanns. Men på den tiden fanns, utom det i Jerusalem, endast ett i Alexandria, och dessutom ett uti Leontopolis i Agypten, det s. k. Oniastemplet. Möjlighet har derigenom synts öppnad för det antagandet, att antingen den kristna församlingen i Alexandria varit brefvets e mottagare, eller ock en kristen församling i Leontopolis. Att antaga det förra liar man tyckt sig positivt föranledd deraf, att i den mu-ratoriska kanon ett ställe förekommer, hvarest talas om ett bref ad Alexandrinos. och detta under förhållanden, som tyckts göra sannolikt, att detta bref vore Hebräer-brefvet. Stället lyder så: Fertur etiam alja ad Alexandrias, Pauli nomine ticta, ad hæresem Marciouis. Man har ansett dessa urd syfta på Hebräerbrefvet, emedan den niuratoriska kanon annars skulle ined ingenting hafva nämt eller syftat pä detta bref. Men biattributerna till denna alia ad Alexandrinos göra det dock i sjelfva verket omöjligt, att antaga, det Hebräerbrefvet dermed åsyftats. Ty dels säges denna epistola varit författad Pauli ny mine. hvilket ju icke är händelsen med Hebräerbrefvet. dels säges den skrifven ad hæresem Marcionis. och måste då. såsom ämnad för Marcions anhängare, hafva varit af ett innehåll alldeles motsatt det. som vi finna i Hebräerbrefvet. Att åter anse Hebräerbrefvet ställdt till en församling i Leontopolis, har väl knappast föranledt» af något annat, än det, att Hebräerbrefvets teinpelbeskrifuing, k. 9: 1—G. uti åtskilligt står i strid med det i Jerusalem befintliga Judateinplets inre, samt att till följd deraf den meningen under tiden uppkommit, att det af Hebräerbrefvets författare beskrifna templet var. icke det i Jerusalem, utan det i Leontopolis. Härvid är dock att märka, att, om också denna mening vore riktig, man deraf möjligen kunde sluta, hvarifrån brefvets författare var, men deremot icke. hvilka emottagarne voro. Men härtill kommer nu, att sjelfva den nämda meningen saknar all grund. Josefus berättar nemligen '). att templet i Leontopolis, ehuru i det yttre något olikt det i Jerusalem, var i det inre detsamma väsendtligen likt. Men just i fråga om det inre är det som Hebräerbrefvets tempel skiljer sig från det i Jerusalem. För öfrigt var templets i Leontopolis anseende icke stort.

Lägger man nu till dessa negativa resultater det positiva. att Hebräerbrefvets emottagare visa sig hålla templet och tempelgudstjensten i det anseende, som vore sa-

') Bell. Jud. 7: 10; 3.363

Vigheten deraf beroende; ett föreställningssätt, af hvars tillvaro inom den kristna församlingen några spår endast bland judekristna i Jerusalem låta sig historiskt uppvisa: så återstår såsom sannolikt endast det antagandet, att de. till hvilka Hebräerbrefvet utsändes, voro de i Jerusalem boende judekristna.

5. Beträffande liebräerbrefvets språk, må såsom en sällsamhet nämnas, att Michaelis uttalat den meningen, att brefvet, om ock författadt af Apollos, skulle ursprungligen skrifvits på hebräiska (aramäiska). Att dock denna mening är ohållbar, göra vissa inre kriterier alldeles ovedersägligt. Ty att Hebräerbrefvet ursprungligen skrifvits för en allmänhet, som förstod och företrädesvis använde gräkiska språket, och att det språket således är för detta bref det ursprungliga, är högst sannolikt redan derigenom, att citaterna från G. Testamentet i detsamma göras endast efter LXX. Men icke blott sannolikt, utan nödvändigt visar sig detta antagande vid betraktande af de många paronomasierna. hvilkas tillvaro gör antagandet af brefvets ursprungliga författande på ett annat språk, än

det gräkiska, till en orimlighet.

6. För ett ungefärligt bestämmande af tiden för Hebräerbrefvets författande, må man gifva akt på k. 2: 3: 13: 7, af hvilka ställen framgår, att man vid deras ned-skrifvaude var i en andra generation efter apostlarnas, och att de förste lärarne voro borta. Tidpunkten torde med hänsyn härtill kunna a parte ante bestämmas så, att brefvet må anses författadt först efter Jakob Herrens Broders död, således efter år 61. Och då den judiska tempeltjensten i brefvet förutsättes ännu fortgå, och i detsamma ingen antydning göres om, att det romerska kriget ännu skulle utbrutit, och detta således på sin höjd i sina första förkänningar lät sig förnimma, kan följaktligen författandet anses hafva skett inom åren 61 —67.364

Skulle man fatta k. 10: 25 1); 12: 4 ff. 2); 13: 13*) såsom anspelningar på den oro och den vånda, som närmast föregick det judiska krigets utbrott4). så kunde tiden för författandet närmare bestämd sägas vara den inom åren 65—67.

7. Rörande orten för författandet inä. då positiva grunder för dess angifvande saknas, likväl med stöd af k. 13: 24: aGnctCpvio.i vfiug oi unn crtg YraÅ/ag, blott den negativa bestämmelsen göras, att den är att söka utom Italien.

8. Den motivßuuule och ledande hufvudtanken i Hebräerbrefvet tyckes angifven 1) k. 10: 25. 2) k. 6: 4—6; 10: 26 ff.: Det hade visat sig bland Hebräerna en böjelse, att ännu i något till den judiska frälsningsekonomien egentl omligen hörande vilja se frälsningens hufvudsak, t. ex. i tempelgudstjensten, -samt att, under det man slöt sig deromkring, bortse från det verkliga frälsningsvilkoret. och sjelfförtröstande afskilja sig från alla. som ej gjorde på samma sätt. och sålunda sätta sig i fara för sjelfrättfär-diga inbillningar, affall från Christi evangelium och för-härdelse. Orsaken härtill var, att man l) icke fattade företrädet hos nya förbundets Medlare framför gamla förbundets; 2) icke heller fattade företrädet i den nytesta-mentliga medlande embetsfor vältningen framför den gammaltestamentliga. Omkring detta i församlingen företedda missförhållande, såsom bevekelsegrund, rörer sig behandlingen i Hebräerbrefvet sålunda:

1) k. 1: 1—-13: 19: det egentliga brefvet, såvida en utveckling af den kristna tron deruti innehålles. Efter anförande af det helas hufvudtanke k. 1: 1—3: Medlarens upphöjdhet, ådagalägges

') ... '""I sen dagen nalkas."'

2) "Icke ännu hafven I motstått intill blods" . . .

3) "Låtom oss gå ut till Ilonom utom lägret" .. .

4) Så Lünemann.305

a. kap. 1: 4—2: 18 (slutet): Medlarens upphöjdhet öfver änglarna:

aa, kap. 1: 4—14: Christi upphöjdhet, såsom Guds Son, öfver änglarna (som voro tjenare).

bl), kap. 2: 1—4: den tillhörande paränesen. cc. kap. 2: 5—18: ehuru Christus, såsom menniskoson, varit en tid förnedrad under änglarna, så var dock detta ett oundgängligt vilkor för försoningens utförande och ett medel till hans högsta förhärligande.

b. kap. 3: 1—4: 13: Medlarens upphöjdhet öfver Mo se och Jostia:

aa. kap. 3: 1—6: Christi upphöjdhet, såsom Son, öfver Mose, såsom tjenare.

bb. kap. 3: 7—19 (slutet): den tillhörande paränesen. cc. kap. 4: 1—10: att Christus, såsom den der verkligen införer i Guds rolighet, är upphöjd öfver Josua. dd. kap. 4: 11—13: den tillhörande paränesen.

c. kap. 4: 14—10: 18: Christi upphöjdhet öfver den gammaltestamentlige öfverstepresten 1).

aa. kap. 4: 14—5: 10: hvad som, i enlighet med den gammaltestamentlige öfverstepresten^ idé, var dennes, icke blott symboliska, utan ock reala bestämmelse, såsom fol-

o m '

kets tröstare, förebedjare och ställföreträdare i lidande, det tinnes i Christus: Christus är en sami öiVersteprest. bb. kap. 5: 11—G: 20 (slutet): den tillhörande paränesen; cc. kap. 7: 1—10: 18: Christus, den sanne öfverstepresten, är icke blott allt livad den levitiske öfverstepresten skulle vara. utan är ock oändligt mycket bättre iin han: Christus är den fidlkoiulige .öfverstepresten:

ti. kap. 7: 1—28 (slutet): Christus är till sin person den fullkomlige öfverstepresten:

') Förbises må icke, hurusom teckningen af nya förbundets Medlare sker förmedelst en klimaktisk fortgång från något mindre till något mer centralt och väsendtliga Medlaren framställes nemligen

1) såsom vårdare, och jemföres då med Singlarna;

2) såsom läromästare och jemföres då mec] Mose;

3) såsom ledsagare, och jemföres då med Mo.se och Josna;

4) såsom försonare, och jemföres då med G. Testamentets öfver-stejii-est. I framställningen af detta sista, såsom utgörande sjelfva hjerhninkten, äro det helas intressen smnlade likasom i en slutsumma. Skildringen af denna punkt är fördenskull ock mera utförlig och detaljerad än d^n af de öfriga.366

aa. kap. 7: 1—10 : Christus hade, såsom öfversteprest, sin förebild i Melkisedek, åt hvilken leviterna i Abrahams person offrade.

ßß. kap.. 7: 11—28: hade redan den förebildlige Melkisedek ett företräde framför den levitiske öfverstepresten, så hade den rätte Melkisedek. Christus, ett ojemförligt mycket större.

ß. kap. 8: l—10: 18: Christus är titt sitt verk den fullkomlige öfverstepresten:

aa. kap. 8: 1—6: Christus har ett offer att framföra, men icke på jorden, utan i himmelen, icke efter det gamla förbundets lag, utan efter lagen af ett nytt förbund;

ßß. kap. 8: 7—13 (slutet): Christus är. såsom öfversteprest, medlare af ett förbund, hvars utfästelser (Jtnayye-Uai), icke såsom det gamla förbundets af menniskan brytas., utan hållas och uppfyllas.

- yy. kap. 9: 1—10: 18: under det att det gamla förbundets offer, såsom sjelfva den inre byggnaden af det judiska templet sinnebildligen tillkännagaf (k. 9: 1—10), aldrig förmådde att åt samvetet gifva frid, så är deremot Christi offer, i hvilket ban gaf. icke något främmande, utan Sig sjelf och detta icke för att snart återigen offra. utan en gång för alla, ett verkligt försoningsoffer, ett offer. som inför Gud evinnerligen gäller (k. 9: 11—10: 18).

d. kap. 10: 19—13: 19: den allt det" föregående tillhörande paränesen: Eftersom vi sålunda hafve genom Christi blod vunnit ingång i det heliga, så låtom oss der ingå, beflitande oss om frid och sammanhållighet (10: 19—25): taga oss till vara för uppsåtlig synd och faran af ett affall (10: 26—31); samt tänka på de redan lyckligen genomgångna försökelserna och segerlönens storhet (10: 32—36). Till allt detta gifver troil förmåga (10: 37—39). Trons väsende (11: 1). Uppmuntrande trqsföredömen (11: 2—40). Sjelfva tron åter kan endast Christus gifva: skå-dom derföre på Honom (12: 1—3). Våren med glädje hans efterföljare, jagande efter målet, soui är, icke Sinai, utan Zion, och tjenande Gud. till att täckas Honom (12: 4—13: 19).

2) k. 13: 20—25: slutönskan, helsningar och mera enskilta erinringar.367

De katolska Brefven.

'Ett i ar olai Ka&o/.i /.a i.

Då ordet v.ad-oh/.og, härledt från zä&o&og, betyder allmän eller till det hela hörande, men denna egenskap, då den tillägges delar af N. Testamentet, skulle innebära, att dessa delar vore, med hänseende till det i dem åsyftade föremålet, församlingen, antingen gällande för det hela, eller stälda till det hela eller godkända af det hela, så må allra först den frågan besvaras, i hvilken af dessa betydelser ordet här är att fatta. Att de ifrågavarande skrifterna betecknats såsom egande giltighet och betydelse för hela församlingen, är ej att antaga, då ju denna egenskap tillkommer alla X. Testamentets delar. Att åter säga. det de ifrågavarande Brefven äro stälda till det hela, vore

icke blott obehöfligt, utan endels oriktigt. Ty dels har X. Testamentet skrifter, som icke fått den ifrågavarande benämningen, och dock kunna sägas stälda till det hela, t. ex. det s. k. Efesierbrefvet. dels höra till brefven med ifrågavarande benämning sådana, om hvilka allraminst kunde sägas, att de hafva den stora allmänheten till föremål t. ex. 2 och 3 Johannes' Bref, båda stälda till enskilta personer. Ändtligen vore denna skriftsamlings karaktär lika litet angifven genom attributet godkända af det hela. då just till denna höra de flesta af N. Testamentets àvri-/.eyoueva. Vi finna häraf, att anledningen till benämningen v.a&o/.i/Mt icke kan på etymologisk väg förklaras. Deremot torde ur det historiska förloppet vid dessa skrifters sammanförande till en särskilt cykel en förklaringsgrund kunna uppsökas. Sannolikt är nemligen, att då Petrus och Johannes, hvar i sitt hänseende, voro, vid sidan af Paulus, cle mest ansedde bland apostlarne, forsöken, att under deras namn understicka skrifter jemförelsevis mycket ofta förekommo, och detta så mycket mer, som, då deras skrifter i jemförelse med t. ex. de af Paulus3G8

voro få, det egendomliga i deras skrifsätt också var jemförelsevis mindre kändt, och emot förfalskningsförsök följaktligen mindre betryggande. Det är då ock sannolikt, att sedan Petrus' 1 Bref och Johannes' 1 Bref af församlingen emottagits och såsom äkta erkändts, de tidigt sammanförts under benämningen hziaxoKui y.ccfrohy.ai, såsom de der voro dels ämnade för en större allmänhet, något som om Johannes' 1 Bref gäller utan all inskränkning, dels af alla såsom äkta erkända, en egenskap, som i förhållande till de under Petrus' och Johannes" namn understuckna brefven var alldeles utmärkande. Till dessa tvenne bref fogades sedan andra, hvilka till anda och innehåll, eller åtminstone till äkthet, voro eller ansågos vara med dem likartade, utan att man i hvarje enskilt fall profvade, huruvida den enskilta skriftens införande under benämningen v.ad-ohv.cu var af dess beskaffenhet i alla hänseenden betingadt.

De bref. hvilka i denna benämning blifvit innefattade, äro emellertid: Brefven af Herrens Bröder, Brefven af Petrus och Brefven af Johannes.

Brefven af Herrens Bröder.

Af skäl, som strax skola angifvas, höra under denna benämning tvenne bref, nemligen Jakobs och Judas'.

Jakobs Bref.

Som ibland Herrens apostlar tvenne bära namnet Jakob, har inom den bibliska fornforskningen den meningen varit mycket gängse, att också författaren till detta bref var apostel. Att författaren skulle vara Jakob Zebedäus" son, ha- med hänseende till den apostelens tidiga martyrdöd icke synts antagligt. Mycket allmänt liar deremot författandet tilldömts Jakob Alfäus' son. Men äfven häremot har dock tid efter annan betänklighet uppstått. Då79

brefvets egenskap, att vara en rundskrifvelse till "de tolf slägtena i förskingringen" tyckes antyda, att brefskrifva-rens anseende bland dem, till hvilka han skref, varit stort, har det synts underligt, att han i de helsningsord, hvarmed brefvet begynner, kallar sig endast "Guds och Herrens Jesu Christi tjenare". Men krafvet på en förklaring öfver orsaken härtill blifver, vid antagandet, att författaren var apostel, af ännu större vigt och befogenhet; och att gifva en sådan, synes då blifva snart sagdt omöjligt. Den tanken, att någon utom apostlakretsen stående författat detta bref, har dessutom åter och åter väckts deraf, att det i de heliga skrifterna här och der talats om en :'läv.uißog utan vidare bibestämning, eller en 7cf/.«-ßog med tillägget ååe/.cpog rov Kvqlov. Afgjordt synes ock, att, i det apostoliska tidehvarfvets sednare del, en Jakob träder fram med ett anseende och inflytande på församlingsärendena, som ingen med detta namn innehade i samma tids tidigare skiften. Under det såväl Jakob Zebe-däus', som Jakob Alfäus' son, i förhållande till Petrus och Johannes, tyckas under hela den tid, hvarom Evangelierna förtälja, hafva innehaft en underordnad ställning, så framstår deremot på en sednare tid en Jakob såsom en, af hvilken församlingens ledning beror i lika väsendtlig mån, som af någon bland hufvudapostlarna. En Jakob se vi på den tiden träda i spetsen för de mest framstående ibland apostlarna *), en gång, i egenskap af ett slags ledande myndighet, tillochmed i ett visst motsatsförhållande till Paulus 2). Och vid apostlamötet i Jerusalem 3) är det en Jakob, som gifver utslag i saken. Den f 'gån har derföre uppstått och föreligger ännu till besvarande: Var den Jakob, som författat Jakobs bref, och som utan tvifvel

') Gal. 2: 9.

*) Apg. 21: 18 ff. ») Apg. 15.

var denne i det apostoliska tidehvarfvet mera framstående, med apostelen Jakob, Jakob Alfäus' son, identisk eller var han en annan?

Som den uti den sednare apostoliska historien mera framstående Jakob obestridligen är den, som Gal. 1: 19, och sedan hos de äldsta fäderna, kallas, såsom redan blifvit nämdt, "Herrens broder", så sammanfaller den nu framstälda frågan med den, huruvida "Jakob Herrens broder" var identisk med Jakob Alfäus' son; eller m. a. o_ huruvida Jakob Alfäus' son, apostelen Jakob den yngre, var den Jakob, som Matt. 13: 55, och parallelstället Mark. 6: 3, uppräknas bland Jesu bröder: ov% t) (.irfti]Q avxov Xt-yerai Magi a v.al ol àdeXcpoi uvxov Y æ/.coßog y.al 1Jioot]cp y.al St/ucov ymi 5'lovdag; Till utredande af detta den förevarande frågans kardinalmoment, må märkas

1) att hvarje försök, att i denna fråga i ordet àöO.-(foi inlägga en annan än dess första och egentliga betydelse: bröder, naturliga köttsliga bröder, måste såsom alldeles språkvidrigt förkastas. Af en viss för läran om Jesu moders fortfarande jungfrudom svärmande, barnsligt katoliserande känslosamhet har man ur ordet velat på de anförda ställena tyda bort denna egentliga betydelse. Så har man velat öfversätta àdeXyol med syskonbarn, kusiner och dervid tänkt på barnen af den Maria, som Joh. 19: 25 säges vara Jesu moders syster och maka till Klwnag, ch om hvilken det Matt. 27: 56 *) säges, att hon var Jakobs och Joses moder. Och för att åt detta antagande gifva ett sken af sannolikhet, har man uttalat den meningen, att, efter Klopas' och hans hustru Marias död, deras barn blifvit af Jesu fosterfader Josef, hvilken antages hafva varit Ivlopas' broder, såsom egna adopterade. Andra hafva gissat, att de uppräknade àdelqoi rol Kv-Qtov varit verkliga barn af Josef, men icke af Maria, utan

') Jfr Mark. 15: 47.371

i ett föregående äktenskap, och att de således varit, icke Jesu bröder, utan Jesu styffaders eller fosterfaders söner, således icke halfbroder, utan blott styffadrens barn. Dåraktigheten af dessa antaganden blifver dock uppenbar, så snart man besinnar, att ordet ààehcpoi ingenstädes inom den hellenistiskt gräkiska literaturen förekommer, uti sådant sammanhang som här, i den extenuerade betydelsen af syskonbarn eller styfbröder. Väl kan ordet förekomma i betydelsen nära blodsförvandter i allmänhet. Men omöjligen kan det hafva denna betydelse här, hvarest det hänföres till namngifna individer, och icke kan hafva annat syftemål, än att angifva graden af dessas blodsförvandt-skap med en likaledes namngifven individ. Och när skulle ordet hafva sin första och egentliga betydelse, om ej i ett fall, som detta? Det vore ju ock en orimlighet, att säga, det Jesu nära blodsförvandter voro Jakob, Judas, Simon och Josef, dessa och inga andra! Ordets betydelse måste då här nödvändigt vara en viss, bestämd, följaktligen den ursprungliga 1). Och att Jesus hade naturliga' bröder, barn af Josef och Maria, ligger väl redan derutinnan antydt, att Maria Luk. 2: 7 säges, då hon födde Jesus, föda sin förstfödde son: rov tt^oxoto-aov, hvilket väl, då Maria, (åtminstone) intill tiden för Jesu aflelse och födelse kallas jungfru, nccQ&évog,som redan i sig innebär, att hon icke förut hade födt, må, såvida icke ordet skall antagas vara ända till betydelselöshet pleona-stiskt, anses innebära att efter denne förstfödde föddes flere söner. Hvad som här blott antydes, framgår ock otvetydigt af det ifrågavarande stället Matt. 13: 55, i

') Ordet àdfXyol har visserligen dels en allmän, dels en speciel betydelse. Den allmänna är: nära blodsförvandter. Den speciela betydelsen deremot är: bröder, verkliga, naturliga bröder, detta och ingenting annat. Således har ordet aldrig den betydelsen kusiner eller styfbröder.

24*372

clet nemligen i kraft af sammanhanget ordet oi ààeXcpoi måste vara af lika egentlig betydelse, som ordet fj firjrrjQ.

2) att Jakob den yngre icke var en bland uöelcpoi rov Kvqlov. Jakob den yngre var nemligen enligt Mark. 15: 40 son af den Maria, som enligt såväl det stället, som Matt. 27: 56 hade tvenne söner, Jakob och Joses, och var enligt Joh. 19: 25 syster till Jesu moder Maria samt maka till Kleon äg. Jakob den yngre var således son till IOm-7iàg. Detta strider ej heller emot uppgiften i apostelförteckningen, som kallar fadren ^Alcpaing, Matt. 10: 3 samt parall. Ordet Kkcoitccg är nemligen, efter all sannolikhet, blott den mera rent aramäiska formen till det gräkiska namnet AXycuog 1). Således var slägtförhållandet mellan Jesus och Jakob d. y. det, att den sednare var den förres, icke àdsXcpdg, utan àvexpiog, icke broder, utan syskonbarn. Till alldeles detta resultat, att Jakob d. y. icke var ibland àdslcpoi rov Kvqlov, leder ock aktgifvandet på den omständigheten, att han var apostel. Att nemligen ingen bland àöeXcpol rov Kvqlov tillhörde deras antal, som af Herren kallades till apostlar, är visst och otvifvelaktigt. Att så är, visar redan den omständigheten, att så snart Jesu "bröder" i N. Test. omtalas, de betecknas såsom utgörande en krets åtskild från de första lärjungarnas eller de tolf apostlarnas. Så heter det redan Joh. 2: 12: /ni]TrjQ avtov xcd oi àdeXcpol avrov /.cd oi /tiad-t]Tai avzov. På enahanda sätt talas det efter de tolf apostlarnas utväljande. Så finna vi det t. ex. Matt. 12: 46 ff. och pa-rallelställena, samt Mark. 3: 20, 21. Det visar sig på dessa ställen, att, under det Jesu lärareverksamhet som bäst pågick, just hans bröder hade synnerligen svårt, att förstå ocli värdera densamma, samt att å andra sidan Herren Jesus betraktade dem såsom af sanningens Anda jemförelsevis föga berörda. Och sedan det uti Joh. 6: 66—71

talats om ni diode/M, såsom en redan från de öfriga länge sedan afskild, stadgad ocli bepröfvad lärjungakrets, finne vi uti följande kap. Joh. 7: 5, uttryckligen sagdt, att hans bröder icke trodde på honom 1). Ändtligen gifves det ock ett ställe, der Jakob Alfäus' son, apostelen, alldeles bok-stafligt ställes utom kretsen af Herrens bröder. Det är Apg. 1: 13, 14: OVTOI navxeg (bland dessa Jakob Alfäus' son) rjøav nQoa/MQT€QolvT€g o/uodv[taådv ... rfj Ttgoasv/v adv yvvaii-iv .. ."/.al roig dde?.cpolg avrov.

Ehuru det på nu anförda grunder måste anses stå fast, att ingen af apostlarna var bland "Herrens bröder", således icke heller Jakob d. y., gifves det dock tvenne skriftställen, som vid första påseende tyckas föranleda till någon tvekan. Det ena är Gal. 1: 19: evsQov dè nov àno-(jTohov av* eiåov el (.irj 3Jcc/xoßov rov ààelcpov rov v.vqiov. Här tyckes det nu vara om Jakob Herrens broder så taladt, som om han varit en af de tolf apostlarna. Allt beror dock i första hand på, huruvida el f.u) hänföres till hela den föregående satsen, eller blott till (Jet närmast föregående ordet eiåov. I sednare fallet skulle här vara en hypallage, hvarigenom af två parallela satsdelar den första allmännare är så bygd, som om den under sig innefattade den andra, då likväl enligt sakens natur detta icke kan vara fallet, ocli hvarpå N. Testamentet har icke få exempels). Skulle man likväl, såsom Meyer-Huther,

') När Jesu bröder blefvo hans troende lärjungar, kan ej med visshet afgöras. Apg. 1: 14 se vi dem ändtligen med den stora lär-j ungaskaran sammansmälta. Men ännu vid Jesu död synas de för den varit främmande, då nemligen Herren annars icke hade behöft, att till Johannes lemna sin moder. Det är derföre sannolikt, att de först efter de underbara tilldragelserna vid hans död och uppståndelse blifvit med Herren och hans trogna verkligt förenade.

5) Se Winer-Lünem. p. 587. I denna händelse skulle orden vara att öfversatta så: Någon annan af apostlarna såg jag icke, men väl såg jag Jakob Herrens broder.

anse d jirj vara att hänföra till hela den föregående satsen, så är det ifrågavarande resultatet likväl icke deraf en gifven följd. Frågan beror då ytterst på, huruvida nov u7coGz6hov här har sin inskränktare betydelse, hvarigenom det vore liktydigt med ol åcoåsxa. Att antaga detta, är dock ingalunda nödvändigt. Ställen förekomma, der ol aTtöaxoloi, användt om Jesu lärjungar, har den vidsträcktare betydelse (sanningsbudbärare, sanningsvittnen), hvarigenom det kan i sig innefatta äfven sådana, som icke voro bland de tolf, t. ex. Apg. 14: 4, 14: ol caiö-oxoloi Bc(Qvü[.iag y.al Tlavlog. Äfven Barnabas nämnes här uttryckligen bland ol a/rögtoXol. Grammatiskt historiskt betraktadt visar sig således detta ställe icke förmå afgifva något bevis för det antagandet, att Jakob Herrens breder varit en bland de tolf. Det andra stället, som här är att undersöka, är 1 Kor. 15: 7: eTieixa wcpd-i] 7a-Kiößy, èttsiTct Tolg a7zooröloig Ttåaiv. Här kunde det tyckas såsom om rtàciv vore tillagdt med hänsyn till 'la/.cuß(p och således innebure, att äfven han hörde till apostlarnas antal. Nödvändig är denna

hänsyftning dock icke: nàoiv kan vara tillagdt blott för att uttrycka, att vid ett tillfälle apostlarna på en gång församlade skådat Herren. Det kan således icke ur detta ställe visas, att den Jakob, som här åsyftas, utan tvifvel Jakob Herrens broder, varit en af de tolf apostlarna. Intet af dessa tvenne anförda och nu skärskådade ställena leder således till det resultat, att Jakob d. y., utan hinder af sitt apostolat, kunnat vara den Jakob, som kallas Herrens broder. Ur skriftens synpunkt skärskådadt står således det antagandet orubbligt fast, att Jakob d. y. icke var bland Herrens bröder, och att således den under den sednare apostoliska tiden mera framstående Jakob, hvilken kallas Herrens broder och utan tvifvel är författaren till Jakobs bref, icke var med apostelen Jakob d. y. identisk.375

Hvad ändtligen beträffar vittnesbörden från den efter-apostoliska tiden, så äro de alltför sväfvande, för att på frågans afgörande kunna väsendtligen inverka. Ty om å ena sidan ett af Hieronymus anfördt fragment af Hebräernas Evangelium samt öiverskriften till Protevangelium Petri, äfvensom Klemens Alex. och Hieronymus m. fl. afgifva vittnesbörd för det antagandet, att Jakob Herrens broder varit densamme, som Jakob Alfäus' son, så finna vi deremot mellan dessa båda en bestämd åtskilnad göras såväl uti Constitutiones apostolicæ, som hos Eusebius. Af den i allmänhet okritiska tid, som följde på den apostoliska, har man väl ej heller i sådana frågor, som denna, rätt mycket att vänta. Mera är det att undra, att ännu i dessa dagar skilda meningar uttalas *) i en fråga, som, rätt allvarligt pröfvad, synes leda till ingen annan uppfattning än den nu i korthet angifna.

Om Jakob Herrens broder berättas 1 Kor. 15: 7, att Herren efter sin uppståndelse visade sig för honom. Omöjligt är ej, att denna särskilta nådesbevisning på Jakobs själsställning till Herren hade afgörande verkan, så att han nu anammade tron. Möjligt är ock, att äfven hans förut icke troende bröder nu blefvo troende. Emellertid var det Jakob beskärdt, att i församlingen i Jerusalem snart få intaga den ställning, att han blef ansedd såsom dess hufvud. Att döma af Apg. 12: 17, hvarest berättas, att, då Petrus ur sin fångenskap under Herodes (Agrippa I) hade blifvit frigjord, han derom sände en helsning Ywxwßw y.al xoig àdelcpriig, innehade Jakob detta anseende redan år 44 e. Chr. således 11 år efter Herrens uppståndelse. Hans superioritet inom församlingen var dock betingad endast af det mera framstående i hans personlighet, icke af någon åt honom allena anförtrodd embetsmyndighet. Ty Apg. 15: 22, 23 visar, att han till embetet var endast

') Se Guericke p. 33 ff.376

presbyter, och var således i denna egenskap biskop icke i den betydelse, som det ordet sedermera erhöllEnligt Hegesippus var han från början Nazir, och fick för de stränga iakttagelser, han såsom sådan utförde, samt sitt sedliga allvar i allmänhet benämningen o åi/.aing. Han var härigenom företrädesvis den judekristliga riktningens representant. Att ban i denna ställning åtnjöt stort anseende, visar, icke blott det mer eller mindre sagolika, som traditionen förtäljer, utan ock (de till ebioni-tism lutande) Klementinerna, i hvilka ban ställes öfver alla apostlar, och upphöjes till hela kristenhetens biskop. Också synes Jakobs kristliga åskådningssätt i förhållande till apostlarnas och särskilt Paulus' hafva varit såtillvida egendomligt, som han synes ansett de mosaiska stadgarnas iakttagande for judekristna vara ett slags dem särskilt tillhörande nådemedel, genom hvars sorgfälliga användande de lättast skulle föras fram till alla kristnas gemensamma mål: den frihet, med hvilken Christus friar. För honom var af denna bevekelsegrund fasthållandet och inpräglandet af de mosaiska stadgarna en hufvudsak, under det t. ex. Paulus ansåg lika hufvudsakliga att från dessa stadgars tvång, såsom tillhörande en nu tilländalupen period af den kristna uppenbarelsens historia, frigöra alla menniskor. Men att, oaktadt denna olikhet i åskådningssättet och lärans praktiska tillämpning, mellan Jakob och Paulus var full enhet i anden, derom vittnar den fulla öfverensstämmelse, som mellan dem rådde vid apostlamötet i Jerusalem. De hade nemligen der att rådpläga rörande den principiela skiljaktighet, som tyckes snarast skolat ligga till grund för nämda mellan dem rådande olikhet, nemligen skiljaktigheten i fråga om grundvilkoret för syndares benådning inför Gud, och huruvida omskärelsen borde åläggas dem af hedningarna, som

l) Se Apg. 20: 28 jernfördt med v. 17.377

anammade tron '). Om samma andens enliet vittnar ock det otvungna ömsesidiga erkännande, som de, med afseende på de olika verkningskretsarna, läto hvarandra vederfaras 2). Man kan häraf sluta, att, då Jakob vid det

nämda rådplägandet ansåg nödigt, att äfven af de hed-ningkristna fordra afhållelse från det afgudarna offrade, blod, qvafdt och skörlefnad3), eller då han af Paulus fordrade, att han skulle inför Judarna ådagalägga, att också han höll lagen 4), detta skedde, öfverhufvud på det icke de kristna af hedningarna genom en onödigtvis alltför vida utsträckt frihet, måtte göra det för de judekristna omöjligt, att med dem lefva i broderlig gemenskap, icke derföre att han ansåg de hedningarna eller Paulus ålagda iakttagelserna i allmänhet vara, i och för sig, för frälsningens vinnande oundgängliga. Ocli att icke heller Paulus obetingadt ogillade detta betraktelsesätt, framgår ytterligare och allra tydligast deraf, att han icke blott förklarade, att han var blifven "alla allt, på det han måtte vinna alla," utan ock personligen åtlydde det honom af Jakob gjorda förslaget, att genom ett nazirlöfte visa, att också han efterlefde Mose's lag. Af bådas skrifter är det för öfrigt uppenbart, att, hvad läran om salighetens grund angår, någon olikhet dem emellan icke förefanns, och att den olikhet, som dem emellan rådde, var en olikhet till ton och åskådningssätt, som åter berodde af olika andlig uppfostran, samt en kallelsernas olikhet, bestående deri, att, då Paulus hade att visa, att det gifves gerningar, som äro endast lagens verk och derföre icke bevisa en försiggången frälsning i det inre, deremot Jakob hade att visa, att det gifves en tro, som i det den icke förmår att

') Apg. 15. Gal. 2: 7-9.

3) Apg. 15: 20.

4) Apg. 21: 21—25.378

helgande omskapa menniskans väsende i det yttre, visar sig i det inre vara endast en tom inbillning, och såsom sådan icke frälsar.

För en församlingsledare på denna ståndpunkt och med detta åskådningssätt förefunnos på den tid, då Jakob såsom församlingens i Jerusalem förste efterapostoliske föreståndare verkade, anledningar nog, att utfärda ett sän-debref sådant som det, hvilket under hans namn blifvit oss öfverlemnadt. Bland emottagarne deraf, "de tolf slägtena i förskingringen," de såväl i som utom Palästina förströdda kristna Judarna, var tillståndet i mer än ett afseende oroväckande. Dessa kristna voro nemligen utsatta för svåra frestelser, dels genom det förtryck och den förföljelse, de ledo af otrogna stamförvandter, dels genom åtskilligt ondt, som bland dem sjelfva börjat blifva gängse, såsom köttsligt förlitande på död kunskapstro, girighet och vinningslystnad, fåfänga och lycksökeri, samt ett gf-vergifvande af det förr så ofta anlitade nödhjelpsmedlet: förtröstan på och flyendet till Herren. Betingade och bestämda af dessa förhållanden innehållas i brefvet följande momenter:

1) kap. 1: 1 —12: tröstegrunder vid lidanden och an-fäktningar.

2) kap. 1: 13—2: 26 (slutet): en företrädesvis undervisande del:

a. kap. 1: 13—18: frestelsens uppkomst.

b. kap. 1: 19—26: den sanna gudstjensten.

c. kap. 2: den sanna tron.

3) kap. 3—5: förmaningar jemte deri inflätade tröstegrunder.

Under det mail väl kan anse såsom visst, att detta bref blifvit författadt i Jerusalem, är deremot tiden för dess författande svårare att bestämma. Somliga anse detsammas beskaffenhet röja, att det tillkommit före det paulinska evangeliserandets inträde, i det att det nemligen379

skulle teckna oss det sedliga ocli religiösa tillstånd, som inom judekristendomen var rådande, innan nämda verksamhet började. De som nu äro af denna mening, sätta författandet långt tillbaka i tiden, till år 50 e. Chr. 1). Men att en àdsXyog rol xvqiov vid denna tid skulle innehaft det anseende, att han kunde, med hopp om god verkan, utsända en cirkulärskrifvelse till de tolf Israels slägter, är väl ej just så sannolikt. Tiden för författandet torde derföre ej vara att finna före år 60, men väl något sednare.

Ehuru äktheten af Jakobs bref var såtillvida mycket tidigt erkänd, som det fanns upptaget redan i Peschitto, så finna vi dock densamma betviflad redan af Origenes. Äfven skall Theodorus Mopsuestenus hafva ansett det

såsom oäkta. Deremot erkännes äktheten af Hieronymus. Också blef denna, genom brefvets upptagande i kanon, redan på 300-talet kyrkligen auktoriserad. Detta oaktadt gjordes tron på dess kanonicitet på reformationstiden åter vacklande, i det Luther derom lät undfalla sig mycket ogynsamma uttryck. Detta myckna vacklandet i fordna tider skulle också ännu lätteligen göra omdömet tveksamt, derest anledningen voro en verkligt historisk-kritisk. Men vid närmare undersökning visar det sig, att det varit dogmatiska betänkligheter, hvaraf meningsskiljaktigheten i detta hänseende vållats, samt att dessa betänkligheter berott deraf, att den verkliga betydelsen af sådana i Jakobs bref förekommande yttranden, hvaraf största svårighet synts förorsakad, blifvit i mer eller mindre mån förbisedd. Genom att med Peschitto erkänna detta brefs äkthet skola vi derföre utan tvifvel stå sanningen närmast.

M Så Huther.380

Judas' bref.

Författaren till detta bref kallar sig v. 1 Xqiozov frjOov doZJ.og, àde).(pog åè Icr/.iüßov. Och den Jakob, som här åsyftas, kan icke vara någon annan än den, som för församlingen blef mest bekant, således Jakob, föreståndare för församlingen i Jerusalem. Och som denne var, icke eu apostel Jakob, utan en adthf og rol Kvßiov, så måste också Judas hafva varit en Herrens broder, men icke apostel. Att denne Judas icke var identisk med den efter Herrens bortgång ännu lefvande apostelen Judas, det bevisar, icke blott nämda sammanhang, utan ock den omständigheten, att denne sistnämde kallas Jakobs son'). Det är nemligen ej sannolikt, att denne samme skulle kallat sig sjelf Jakobs broder. Ändtligen talar Jadas sjelf v. 17, 18 så, att man tydligen ser, att lian tänkte sig sjelf såsom stående utom apostlarnas krets. Att nu denne Judas, ehuru han var Jesu broder, likväl kallar sig blott Jakobs broder, samt, i likhet med Jakob, Jesu Christi tjenare, kan blott vara ett uttryck af den ödmjukhet, hvarmed han bar det i yttre hänseende ärofulla medvetandet, att vara i bokstaflig mening broder till Israels förlossare, det andeliga Zions konung, och nu derjemte en förkunnare af hans evangelium.

Ändamålet med Judas" bref synes vara förnämligast, att varna för vissa i yppighet lefvande, upproriska, smä-delystna och utsväfvande menniskor, hvilka, såsom man kan se af den motsvarande teckningen i 2 Petrus" bref, sökte genom falska läror förföra. Ocli som sådana förförare tyckas hafva uppträdt företrädesvis i vissa af Paulus grundade församlingar; hvilket också var en af orsakerna, hvarföre äfven Petrus till sådana riktat sina bref; så synes det antagandet ligga nära till hands, att Judas ämnat sitt bref för församlingar grundade af Paulus. Hvad tiden

') Luk. 6: 16. Apg. 1: 13.381

beträffar, är det utan tvifvel författadt före Jerusalems förstöring, Ty som Judas anförer en mängd framstående exempel af Herrens straffdomar, skulle han, derest domen öfver den staden redan hade gått i fullbordan, visst icke underlåtit att nämna äfven den. Och som uti 2 Petrus' bref flere hänsyftningar på Judas' bref synas förekomma, så torde det ej heller vara oriktigt, att antaga, det Judas' bref redan flere år före nämda katastrof blifvit författadt.

Rörande äktheten hafva redan i den äldsta tiden betänkligheter blifvit uttalade, men, efter all sannolikhet, mest af det skäl, att författaren icke säger sig vara apostel. Då emellertid just denna omständighet är ett af de starkaste bevisen, att författaren icke med något lånadt anseende velat utsmycka sin skrift, och denna för öfrigt är, för att tala med de Wette, för anspråkslös, för att med skäl kunna anses understucken, så bör väl densammas äkthet icke vidare dragas i tvifvelsmål. Också blef den samtidigt med de flesta öfriga af N. Testamentets skrifter i kyrkans kanon upptagen.

Petrus' Bref.

Under denna titel har man af ålder anfört tvenne af N. Testamentets Bref. Denna häfd skola vi ock, ehuru, hvad det sednare Brefvet vidkommer, äkthetsfrågan företer mer än vanligt svårlösta betänkligheter, finna riktigast att vidblifva.

Första Petrus' Bref.

1. Uti öfverskriften, k. 1: 1, säger sig detta bref vara riktadt till "de utkorade främlingar af förskingringen i Pontus, Galatien, Kappadocien, Asien och Bitynien." Det har således till föremål församlingar, som af Paulus voro grundade. Och då det ingalunda är sannolikt, att Petrus i ett sändebref vände sig till dessa församlingar under382

den tid, då de af sin grundare ännu då och då besöktes och vårdades, så synes det vara att antaga, det författandet och afsändandet af detta bref skedde under den tid, då Paulus, genom sin fångenskap i Cäsarea och Rom, var blifven ifrågavarande församlingar undanryckt,' således inom tidrymden af åren 59—63 eller 64.

Det synes härjemte ock såsom om Petrus, vid författandet af detta första bref, känt äfven Paulus' första bref till Timoteus, som svårligen kan vara skrifvet före år 63. Förhåller det sig på detta sätt, så skulle författandet af Petrus' första bref icke hafva inträffat förr än emot slutet af eller näst efter detta sistnämda år, året 63. Omständigheter förekomma, hvilka göra sannolikt, att författandet icke heller skett sednare. Ty året 64 led Petrus martyrdöden i Rom. Och, såsom vi få se, blef hans ifrågavarande 1 Bref skrifvet i Babylon. Närmare bestämd skulle tidpunkten således varit år 63 och 64.

Emellertid har man erinrat om det förtal och de förföljelser, som mångenstädes i brefvet dettas läsare sägas clels redan utstått, dels hafva att vänta, och ansett, att, så beskaffade lidanden öfvergått de kristna först i ocli med samt efter den neroniska förföljelsen, och således först på en tid, som inföll sednare än den för författandet antagna. Men förtal och förföljelse hade församlingen att utstå ifrån första stunden af sin tillvaro, och var aldrig derifrån helt befriad. Ett annat bevis för, att tiden för författandet skulle varit en sednare, än den ofvan angifna, har man velat finna uti den k. 4: 16 förekommande benämningen XgioTiavög, såsom den der skulle antyda en af församlingen upphunnen mera framskriden ålder. Men att döma af Apg. 11: 26, jernfördt med vissa af den profana historien bekantgjorda data, började denna benämning, att om Jesu bekännare användas redan år 44 e. Chr. Ändtligen har man ock velat förflytta detta brefs uppkomst till en tidigare period än den angifna, och så-383

som indicium för en sådan anfört de k. 1: 1 förekommande orden: s/.?.e/.totg 7iaQ£7Tidrj/iioig åiaanoQcég, hvari man Sett en beteckning, icke för hedningkristna, utan endast för judekristna, och på samma gång ett bevis derpå, att på den tid, då brefvet författades, uti de nämda länderna funnits endast judekristna församlingar, samt att brefvet följaktligen må anses tillkommet före Paulus' verksamhet derstädes. Medgifvas måste ock, att ordet öiaonoQa, liktydigt med det hebräiska nir:., och användt om de efter babyloniska fångenskapen förskingrade, utom Palä-stina och bland hedningarna lefvande Judarna, har en för dessa sistnämda egendomligt nationel och utmärkande betydelse. Strängt taget skulle derföre 7taQE/viöt]f.ioi öia-ortoQàg icke kunna betyda annat än förskingrade och i främlingskap bland hedningarna lefvande Judar. Men ställen finnas inuti brefvet, som visa, att Petrus här talar, icke blott till jude- utan ock till hedningkristna, såsom k. 4: 3, 4 samt k. 1: 18; 2: 10. Dessa ställen utgöra följaktligen Petrus' egen förklaring öfver hvad han menat med uttrycket naoe/iLÖr^ioL åiaanoQccg. Orden hafva påtagligen en öfverförd betydelse, betecknande de kristna i allmänhet, såvidt som de lefde i främlingskap bland icke kristna. Och att Petrus begagnat just detta uttryckssätt, måste anses bero deraf, att för honom de kristtrognas församling var blott den genom tron förklarade och förandligade judendomen.

2. Ändamålet med detta bref, som under Paulus' fångenskap skrefs till af Paulus grundade, men honom nu beröfvade församlingar, var ett tvåfaldigt: dels det, att uppmuntra till tillväxt i den helgelse, som kommer af tro, samt till tålamod under lidandet; dels att, såsom en Judarnas apostel, för brefvets emottagare betyga, att den lära, hvilken dessa hade emottagit af hedninga-apostelen Paulus, eller dennes lärjungar, var den evigt bestående384

sanningen och det rena evangelium 1). I enlighet med detta syftemål synes ock Petrus, vid författandet af detta bref, icke blott hafva varit genomträngd af den Anda, som genomgår de paulinska brefven, utan ock här och der anspela på uti desamma förekommande ord och tankar. Derjemte låter han brefvet framföras af en Paulus' förtrogne lärjunge och medarbetare Silvanus eller Silas 2).

3. "Vid författandet af detta bref uppehöll sig Petrus i Babylon, såsom vi se af de k. 5: 13 förekommande orden : "Eder helsar den medutvalda församlingen i Babylon." Att här, såsom somliga gjort, tyda Baßvlwvi figurligt om

Rom, vore exegetiskt sjelfsvåld. Att afsändaren af detta bref bodde, icke i vester, utan i öster om de trakter, för hvilka det var ämnadt, antyder väl ock den ordning, i hvilken dessa trakter uti ingressen nämnas: Pontus, Galatien, Kappadocien, Asien (Asia Procons.), Bitynien. Eftersom länderna i denna ordning nämnas, så synes det ju vara sannolikast, att brefvets öfverbringare hade att också i denna ordning besöka de länder, till hvilka det var ställdt.

4. Ehuru äktheten af Petrus' första bref blifvit ifrån de allra äldsta tider bevittnad, i det detsamma var både kändt och användt redan af Polykarpus och Papias, samt förekommer i Peschitto och af Eusebius anföres bland Homologumena, så har dock, i fråga derom, under sednare tider tvekan uppstått till följe deraf, att det ansetts hafva saknats i muratoriska kanonsfragmentet samt förkastats af Theodorus Mopsuestenus. Men dels har man om dessa föregifna anledningar till tvifvel ingen full visshet, dels och i den händelse det föregifna vore i verkligheten grundadt, framginge dock deraf ingen berättigad anledning till ovisshet om detta brefs äkthet. Ty om detsamma saknats

') k. 1: 25; 5: 12. a) k. 5: 12.385

i muratoriska kanon, kunde detta hafva sin grund blott deri, att det i vesterlandet först på en sednare tid blifvit bekant. Och om det förkastats af Theodorus Mopsueste-nus, så har detta dock ej så mycket af betyda, enär man vet, att denne annars vördnadsbjudande man hade någon böjelse för hyperkritiska öfverdrifter.

Andra Petrus' Bref.

Ehuru den skrift, som under denna benämning förekommer, icke särskilt nämner dem, till hvilka den var städ, så kan man dock deraf, att den säger sig vara af Simon Petrus *), och ett andra bref af honom 2), med all sannolikhet sluta, att det, i likhet med Petrus' förstå bref, var skrifven till församlingarna uti Pontus, Galatien, Kappadocien, Asien och Bitynien. Såsom utgörande ett andra bref var den ock skrifven sednare än det första brefvet, under förändrade förhållanden, och, att dömma af k. 1: 143), kort före hans död. Sannolikast är väl då också, att detta bref författats i Ptom.

Hufvudändamålet för denna skrifvelse var att, sedan emottagarne genom första brefvet blifvit uppmuntrade till ståndaktighet under de utifrån kommande förföljelserna, nu varna dem för ett missförhållande, som inom deras egen krets hade förekommit. Villfarelse hade uppstått. Och verktygen derför voro anhängare af samma teosofiskt platonska mysticism, som den, hvaremot Pastoralbrefven varna, blott utbildad till en mera krasst panteistisk teori och en mera groft osedlig praxis, utan att dock vara till samma grad urartad, som den, hvilken i Johannes' skrifter afslöjas. Likväl tyckes författaren uppfyld af en profetisk

') kap. 1: 1. a) kap. 3: 1.

"Jag vet, att jag skall snarligen aflägga denna min hydda, såsom ock vår Herre Jesus Christus hafver mig kungjort."

27386

aning om den gröfre form, hvilken denna villfarelse först efter hans tid skulle ikläda sig, och hvilken först i de sednast tilländalupna tiderna i mera egentlig mening framträdt, och först i en ännu förestående tid torde komma att utveckla hela sin afskyvärdhet, Man har derföre, såsom det synes, icke oriktigt betecknat detta bref såsom ett testamente, hvilket man först efter testators död hade tillåtelse att öppna.

Uti andra kapitlet af detta bref visar sig ganska mycken likhet med Judas" Bref, såväl hvad tankeföljden i det hela, som enskilta ord och uttryckssätt vidkommer. Och jemförer man t. ex. kapitlets 10—12 v. med Jud. 9—11 v., så synes det temligen påtagligt, att stället uti 2 Petrus' Bref är en efterbildning af det uti Judas' Bref, icke tvärtom. Det synes följaktligen såsom om författaren till 2 Petrus' Bref känt och användt Judas' Bref. Denna omständighet, i förening med brefvets apokalyptiska karaktär, synes hafva tidigt uppväckt tvifvel rörande dess äkthet. Under de båda första århundradena finna vi ock 2 Petrus" Bref ingenstädes omtaladt. Det fanns ej heller i Peschitto. Visserligen tyckas äfven hos de äldsta fäderna anspelningar på uti brefvet förekommande tankar ocli

uttryck visa sig. Men det är först Origenes, som nämner detsamma såsom ett Petrus' bref. Under denna benämning börjar således brefvet förekomma först sedan efter den apostoliska tiden mer än ett århundrade var förgånget. Eusebius anförer det bland de Katolska Brefven, dock såsom tillhörande Antilegomena. Och om man undantager Hieronymus, var det väl knappt någon enda bland den äldsta tidens fäder, som ej betviflade dess äkthet. Sådana tvifvel hafva ock genom alla tider fortgått och finnas ännu i dag 1).

') t. ex. hos Reuss, som anser brefvet afgjordt oäkta, och säger det vara das einzige Beispiel von einem entschiedenen Missgriffe der Kirche bei ihrer endlichen Wahl.387

Ensamt i den omständigheten, att brefvet har med ett tidigare bref åtskilligt gemensamt, synes dock icke ligga tillräckligt skäl till dessa tvifvel. Ty väl måste det medgifvas, att den företer någonting egendomligt och i N. Testamentet annars icke förekommande, samt lätt kan hos betraktaren uppväcka den tanken, att författaren saknat det mått af sjelfständighet, som vi hos apostelen Petrus förutsätta. Men det är oss dock alldeles omöjligt, att med godt samvete förneka, att ju äfven en Petrus uti omständigheter, om hvilka vi kunna vara alldeles okunniga, kunnat se skäl, att vid den målning af irrlärare, hvilken uti ifrågavarande kapitel förekommer, ansluta sig till en medkämpes ord, som haft med vedersakare af alldeles samma slag att göra. Det är möjligt, att Petrus aldrig hade personligen verkat bland dem, till hvilka ban skrifver, att lian således icke varit ögonvittne till de förförares uppträdande, som han här bekämpar, och att ban derföre var nödsakad att, vid deras karaktäriserande, stödja sig på en annans ord. Möjligt är ock, att beskrifningen på dessa irrlärare är, icke blott hos Petrus, utan ock hos Judas hemtad ur någon för oss okäncl källa, hemtad möjligen ur något enskilt meddelande, som från församlingarna uti Pontus, Galatien, Kappadocien o. s. v. hade till apostlarna i Jerusalem eller annorstädes blifvit öfversändt. Antagandet af en sådan för Judas' Bref och 2 Petrus' Bref gemensam till grund liggande urkund, och hvilket vore till en del analogt med det, som, vid förklaringen af Evangeliernas uppkomst, måste göras, synes ock nästan behöfligt, om man vill göra sig reda för, huru ifrågavarande skildring uti 2 Petrus' Bref och Judas' Bref kan vara på en gång så lika och så olika; så lika i sak och enstaka ord och uttryckssätt, och så olika till de enskilta detaljernas form för öfrigt. Och huru än härmed må hafva förhållit sig, så är det dock visst, att uti ifrågavarande ställens samstämmighet icke kan sägas ligga, en

25*388

angifvelse om att 2 Petrus' bref vore understucket. Ty livad skulle väl varit ändamålet med ett sådant svek, då ju uti hela brefvet ingen läroegendomlighet förekommer, eller något sådant, som kunnat tjena partisinnet till understöd ?

Under det vi emellertid måste medgifva, att det ifrågavarande kapitlets likheter med Judas' Bref äro en af den isagogiska apologetikens farligaste klippor, så äro deremot de betänkligheter, hvartill språket uti 2 Petrus' Bref ansetts föranleda, af föga betydenhet. Ty de olikheter, man velat finna mellan språket och formen uti detta bref och den uti 1 Petrus' Bref, äro obetydliga eller snart sagdt

o

inga. Åtminstone kunna de förklaras dels såsom tillfälliga, dels såsom beroende af den mera framskridna ålder och de förändrade förhållanden, hvarunder apostelen skref detta bref, då lian, såsom det synes, hade vädjo-banans mål redan nära och den neroniska förföljelsens lidanden, efter all sannolikhet, redan hade börjat. Härtill kommer, att den påtagliga öfverensstämmelsen mellan språket här och det uti 1 Petrus' Bref är ett verkligen vida mer framstående drag än skiljaktigheten 2).

Antaget således, att, oaktadt de förefunna svårigheterna vid förklaringen af detta brefs ursprung, skäl att afgjordt förneka dess äkthet icke finnas, måste vi låta orden uti dess så öppna och otvetydiga öfverskrift tills vidare ega vitsord, och således uti detta bref se en äkta apostolisk öfverlemning. Uti denna finna vi nu apostelen

1) kap. 1: i allmänhet erinra om den sanna kristendomens bevisning i lefvernet samt om den i Christo uppenbarade sanningens osviklighet.

2) kap. 2: varna emot förförare och irrlärare.

3) kap. 3: emot tviflande bespottare betyga vissheten af Jesu förestående ankomst till domen.

1) k. 1: 14.

2) Se redogörelsen härför hos Guericke p. 462, 463.389

Johannes' Bref.

De bref, som uuder denna rubrik träda oss till mötes

)

hafva från äldsta tid varit trenne. Såsom varande trenne uppgifvas ock här brefven af Johannes, utan att dermed uttalas den meningen, att dessa bref alla tre vore utgångna från Johannes apostelen.

Första Johannes' Bref.

Ser man på innehållet af detta bref, så synes det sannolikt, att detsammas emottagare varit till största delen, om ej uteslutande, från hedendomen *) omvända kristna. Närmast till hands ligger väl ock det antagandet, att dessa kristna tillhört M. Asien, fältet för apostelen Johannes' sednaste verksamhet. Så tyder ock framställningssättet på ett bland emottagarne redan bestående församlingslif, och att detta redan uppnått en viss ålder och mognad 2). På grund deraf, att denna skrift saknar en individu-elt bestämd adress, hafva somliga, såsom Michaelis och Eichhorn, velat fråndömma densamma karaktären af ett bref, och ansett den såsom utgörande endast ett från Johannes' Evangelium lösryckt stycke. Uppenbart är dock, att emottagarne utgjort en individuelt bestämd åhörarekrets. Ty denna skrift talar, icke blott för sina läsare, såsom Johannes' Evangelium gör, utan ock till sina läsare, och om bland dem rådande egendomliga förhållanden. Hvilken denna krets allra egentligast varit, kan deremot icke uppgifvas. Hos Augustinus och andra vesterländska auktorer förekommer öfverskriften: ad Parthos. Möjligt är ock, att brefvet af somliga ansetts ämnadt för Parterna. Men som historien intet förmäler om en Johannes' verksamhet bland det folket, och brefvets författare dock förråder en mycket nära bekantskap med ställningen bland

') Jfr k. 5: 21.

Jfr k. 2: 7.390

dem, till hvilka han skrifver, så synes denna öfverskrift mindre tillförlitlig. Möjligt är ock, att der ursprungligen stått: ad spartos (= ad sparsos); eller ock, att den öfverskrift: tcqÖq naQ&èvovg, hvarmed Johannes' andra bref synes hafva varit någon gång försedt *), blifvit genom misstag öfverflyttad på Johannes' första bref, samt att af det ordet genom missförstånd nämda titel uppkommit.

Att, såsom här blifvit förutsatt, apostelen Johannes vore ifrågavarande brefs författare, är ibland de ting, som en nyhetslysten hyperkritik velat draga i tvifvelsmål2). Och dock kan det väl utan öfverdrift sägas, att denna förutsättning är nästan till full visshet sannolik. Ty icke blott innehållet och åskådningssättet, utan ock stilen och andan är här så alldeles den, som i Johannes' Evangelium framträder, att brefvets författare svårligen kan antagas hafva varit någon annan än det Evangeliets. Att så är, betygas ock såsom med en mun af kyrkans äldsta fäder och kristliga dokumenter af högsta autoritet, såsom Irenäus, Tertullianus, Peschitto, Origenes och Eusebius. Likväl må, på samma gång vi med dessa fäder erkänna förevarande brefs äkthet, ett enda undantag göras. Ty de uti de flesta editioner af N. Testamentet vid k. 5: 7, efter ordet oc l-ictQxvQOvvTeg, förekommande orden: iv ra ovqavo), o na-rrjq, o xöyog v.ai to ayiov Tivévfxa' v.al ovtol o\ tqbiq ev uoi. Kal TQ£ig uoiv oi /naQTVQOvvres ev rft yfj, hvilka ord saknas uti Codex Sin. samt andra codices af högsta värde och anseende, äro, efter all sannolikhet, icke af Johannes, utan af någon välmenande, men obetänksam läsare efteråt inskjutna.

Af det förhållande, hvari innehållet af detta bref står till Evangeliets af samma författare, synes framgå, att detsamma

') Hos Klemens Al. förekomma nemligen de orden: Secunda Johannis epistola, quæ ad virgines scripta est. a) sednast den baurska skolan.391

tillkommit sednare än detta sistnämda. Ty, under det den kristologiska grundläggning, hvarmed brefvet begynner, är med den i ingången till Evangeliet väsendtligen lika, är det förra i fortsättningen af ett uteslutande praktiskt parä-netiskt innehåll, hvars till försoningsläran hörande förutsättningar icke skulle vara tillräckligt uttalade, derest de ej vore det just uti Evangeliet. Vi kunna derföre med allt skäl antaga, att Johannes' första Bref tillkommit sednare än Johannes' Evangelium, utan att vi närmare kunna bestämma tidpunkten.

Den närmast liggande anledningen till detta brefs författande, voro, såsom vi af innehållet se, de urartningar, hvartill å ena sidan den jakobinska, å den andra den paulinska riktningen inom den apostoliska församlingen omsider öfvergick, och till hvilka Johannes, som lefde ännu länge efter de öfriga apostlarnas bortgång, hann blifva ett åsynavittne. A den ena sidan hade man, i köttsligt förlitande på egen kraft samt ett ytligt verkställande af lagens bokstaf eller sjelfvalda stadgar, börjat försmå brödraumgänget (y.oiviovla) med kristna af en motsatt riktning, och, under det man inbillade sig och sade sig icke synda, och icke hafva synd, öfva allehanda mer eller mindre hemlig orättfärdighet och kärlekslöshet emot nästan. Å andra sidan hade man, under glad bekännelse, att stå i gemenskap med Gud, och under ett bemödande att äfven med trosbröder underhålla en deremot svarande gemenskap, likväl i väsendtlig mån visat sig vara ur stånd, att också med lefvernet afgifva samma goda bekännelse, samt i samma mån visat sig icke vara af sanningen. För de förra söker nu Johannes upptäcka den fria oförskylta nådens hemlighet, för de sednare den sanningen, att kärleken och hela Guds rike står, icke i ord, utan i kraft; och söker sålunda föra de skilda parterna tillsammans i den enande sanningen, i den sanna lefvande föreningen med Herren. Men härjemte har apostelen sitt öga fästadt392

på en ur dessa urartningars yttersta extrem utgången gnosis, hvilken i förhållande till den'först uti Pastoral-hrefven, sedan uti Petrus' och Judas' Bref samt Apoka-lypsen tecknade var en förfinad och mera spiritualistisk. Denna nu till sin höjdpunkt inom det apostoliska tidehvarfvet hunna menniskovisdom synes hafva, i likhet med kristendomen nyttjat benämningarna Xqiotos och löyog. Men för den, såsom för den alexandrinsk-judiska eller s. k. hellenistiska äonläran, var löyog, icke Gud, utan blott en utströmning ur gudomsväsendet, en emanation. Dessutom erkändes Kay ag icke hafva varit i någon menniskoinclivid inkarneradt, således icke heller i Jesus. Denna gnosis hade således en Christus. Men denne Christus var hvarken Gud eller menniska. Det är ock i detta bref en hufvuduppgift för författaren, att bekämpa denna lärdom, som han betecknar såsom en antikrists uppenbarelse, och deremot framhålla, att Jesus är Christus.

I enlighet med denna uppgift är brefvets innehåll, i korthet uttryckt, följande:

1) kap. 1: 1—2: 18: nödvändigheten, att å ena sidan vandra en kristens kallelse värdigt (icke "vandra i mörkret"), å andra sidan känna ocli erkänna sin orättfärdighet, och anamma nåd, samt sedan i ödmjukhet underhålla brödraumgängelsen.

2) kap. 2: 19—29 (slutet): faran att förföras af antikrist och hans falske profeter.

3) kap. 3, 4: ytterligare' framhållande af nödvändigheten, att städse förkofras i helgelse och öfva kärlek.

4) kap. 5: trons väsende, kraft och stora lön.

Andra och Tredje Johannes'Bref.

1. Dessa tvenne bref äro sannolikast båda stälda till enskilta personer. Visserligen hafva Klemens Al., Hiero-nymus samt ett skolion hos Mattäi velat med den ixXexzjj393

Kvqlq, till hvilken Andra Johannes' Bref är ställdt, förstå en kristen församling, eller ock hela den kristna kyrkan. Men de uti v. 12 förekommande orden: ilnitw yevéo&ai nqog t/.tas y.ui OTÖf-ia nqog arö/ia lakfjoai, vore, derest de tilltalade emottagarne vore hela kristenheten, i hög grad onaturliga. Ja, man kan väl säga, att ifrågavarande hypotes genom dessa ord göres omöjlig. Kvqla är också ett i forntiden icke sällan förekommande namn på fruntimmer, sannolikt identiskt med det hos de latinska patricierna brukliga namnet Curia. Kvqla var alltså sannolikast en någonstädes boende fru, som jemte sina barn, af hvilka åtminstone en del vandrade i sanningen *), var ett föremål för författarens synnerliga kärlek och omvårdnad. Det vid ordet Kvqla

förekommande tillägget h.lt/.Trj betecknar henne såsom kristen. Hufvudafsigten med detta bref synes vara, att kraftigt varna för irrlärare, som nekade, att Jesus är Christus, kommen i köttet.

Det tredje Johannes' Bref är ställdt till en Faiog, hvilken författaren älskar och berömmer såsom den, hvilken gästvänligt emottagit och vidare befordrat resande bröder, som sannolikt voro evangelister. Detta gläder författaren så mycket mer, som en annan till samma församling hörande, vid namn Jioxqtyrfe, af hersklystnad eller partisinne förtalade sådana, och långt ifrån att sjelf bevisa dem ett gästvänligt emottagande, hindrade andra ifrån att göra det. Detta bref är således en rekommendations-skrifvelse för kristna, som ämnade besöka den församling, som emottagaren tillhörde.

2. Vid en inledning till dessa bref, hvilka redan från äldsta tider synas hafva ansetts författade af apostelen Johannes, får den omständigheten dock icke förbises, att författaren icke allenast icke sjelf säger sig vara apostelen Johannes, utan genom attributet o nqeoßvzeqog gifver

') v. 4.394

sig en beteckning, som är från dennes positivt afvikande. Häraf föranleddes ock Credner *) att såsom författare anse, icke apostelen Johannes, utan en viss s. k. o nqeo-ßvv€Qog :'lioävvrjg. Om denne berättar Papias uti ett hos Eusebius J) bibehållet fragment af hans skrifter, att han var en af Herrens lärjungar, utan att dock vara identisk med apostelen Johannes, hvilken omedelbart förut på samma ställe omnämnes. Papias säger sig sjelf hafva haft denne o tcqzgß vt eqog Vioccvvrjg till lärare. Och Eusebius anmärker härvid, att denna uppgift af Papias bestyrktes af en gammal tradition, att vid den tid, hvarom Papias talar, tvenne med Herren Christus mycket nära förbundna män skulle samtidigt hafva lefvat i M. Asien, samt, att uti Efesus skulle funnits tvenne grafvar, som båda sades tillhöra en Johannes. Så förmäla ock Constitutiones Apost.3), att apostelen Johannes till sin efterföljare i Efesus skulle haft en annan Johannes, hvilken han sjelf der skulle hafva satt till biskop. Rörande dessa berättelser har nu visserligen någon tvekan förorsakats deraf, att det icke vidare finnes något om denne o jTQsaßvTeQog \lcoctvi>rjg sagdt, hvarken uti ett hos Eusebius anfördt bref från den på 100-talet lefvande biskopen uti Efesus Polykrates, hvari dock flere af de förste lärarne i M. Asien nämnas, ej heller hos Irenäus. Emellertid står det dock fast, att Papias om en sådan Johannes förtäljer, samt att en dermed öfverensstämmande tradition funnits. Och denna uppgift ega vi ingen rätt att jäfva. Emot Credners antagande, att denne o reQeoßvTSQng "ftoävvrjg skulle vara författaren till ifrågavarande bref, liar visserligen invändts, att medan apostelen Johannes ännu lefde och vistades i M. Asien, en annan än han icke med den auktoritet, som brefvens in-

M Prof. i Giessen † 1857. 5) Hist. Eccl. III. 39. VII. 46.395

nehåll förråder, kunnat träda upp. Härvid är dock att märka, att båda brefven påtagligen äro ställda till enskilta personer. Och Credner har för öfrigt fästat uppmärksamhet dervid, att uti de ofvan nämda orden af Papias tempusföljden är sådan, att man deraf tyckes kunna sluta, att, då Papias hade o 7tQeaßuT€Qos 'iioävvrjg till lärare, apostelen Johannes redan hade med döden afgått1). Detta hindrar dock icke, att den nämde andre Johannes kan, redan under apostelen Johannes1 lifstid, hafva, såsom möjligen till lefnadsåren äldre än denne, burit benämningen o 7tq€oßvTSQoq. Att så var, tyckes ock sammanhanget på det anförda stället af Papias göra sannolikast. Och var det så, då tyckes det ej heller vara att antaga, att apostelen Johannes skulle om sig hafva användt benämningen o 3TQeoßvrEQog, som sålunda var för en annan församlingslärare just den betecknande, och detta så mycket mindre, som han aldrig annars gifver sig eller af någon annan erhåller denna benämning. Vi antaga derföre såsom sannolikast, att författaren till de ifrågavarande tvenne brefven var den Johannes, som samtidigt med apostelen med detta namn lefde i Efesus och bar bibenäm-ningen o ixQeoßvreQog. Denna mening uttalas ock redan af Hieronymus, i det han säger: "Scripsit Johannes unam epistolam. Reliquæ autem duæ . . . Johannis Presbyteri asseruntur1'.

3. Men på samma gång vi förklara detta med hänseende till författarens person vara det sannolikaste, äro vi dock fjerran ifrån att utesluta dessa tvenne bref ur kanon, eller ens med Eusebius hänföra dem till skrifter af tvifvelaktigt ursprung. Ty är något uti dessa skrifter oäkta, så är det den titel, den öfverskrift, hvarigenom de

') Om hvad apostlarna sägas hafva sagt användes aoristus (tlntv), om hvad o nQMSßihfQos "icoclvvtjs deremot säges säga, användes prä-sens (Åtyovøi).396

utan vidare tilläggas Johannes. Men den oäkthet, hvaraf denna titel vidlådes, träffar icke brefven sjelfva, som ju för författaren icke angifva någon annan benämning än o TCQeoßvteQog. Att dessa bref, oaktadt innehållets korthet och obetydlighet, redan af Klemens Al., och i likhet med de erkändt äkta skrifterna kommenterats och såsom sådana citerats af de utmärktaste kyrkolärare, samt redan på 300-talet blefvo, trots alla uttalade betänkligheter, i N. Testamentets kanon upptagna, är väl ock det kraftigaste och mest afgörande stöd för antagandet af deras äkthet, och ett intyg, som af de inre kriterierna icke på minsta sätt rubbas.

4. Af den likhet, dessa båda bref hafva med Johannes' första bref i teckningen af irrlärare, slutar man, att de författats temligen samtidigt med detta.

B. Skriften om den kommande Christusuppen-barelsen: Johannes' Uppenbarelse.

^Ttny.àXvxpig 'Iioàvvov.

I och med det härtills till undersökning förehafda uppenbarade ordets förkunnande hade i menniskoverlden ett Guds rike blifvit grundadt. På det personliga egan-det af detta ord genom tron berodde medborgarskapet i det riket. Men tro är blott tro, icke seende. I ett rike, som lefver blott i och af tro, är den slutliga fulländningen icke uppnådd. l)er förstås endels och profeteras en-dels. Till det uppenbarade ordets meddelande i dess fullhet hörer derföre, att för det såsom i ett mörkt tal skådande trosögat det i ett fjerran stående fullkomliga, om också ännu i dunkelhet, dock i sina mera omfattande hufvuddrag och till en totalbild samladt blifver till beskådande framställdt. Den fulla härligheten i Christo ter sig för den stridande församlingen ännu på sin höjd såsom ett mäktigt ljusskimmer, liknande det, hvari de stjernkun-397

nige tro sig varsna tillvaron af solsystemer, dem intet menniskoöga och inga tuber ännu förmått att göra uti egentlig mening synliga. Men just derföre är det ett behof, att det stora föremålet genom en särskilt nådesåtgärd hålles så mycket som möjligt fram till åskådande. En sådan den himmelska uppenbarelsens nådesåtgärd möter oss nu ock uti den del af N. Testamentets kanon, som, i enlighet med dess eget ordasätt *) samt den förklaring, som den sjelf rörande sitt innehåll och sin bestämmelse afgifver a), erhållit benämningen uuoy.älvxpig 3).

Vid betraktande af vissa bland Apokalypsens enskilta delar samt det förhållandet, att uti dess första del förekomma bref, hvilka tyckas handla om ting, som äro med bokens nedskrifvande samtidiga, har den tanken uppstått, att hela boken innehölle blott en poetisk skildring af det närvarande, af Jerusalems fall och det nya tidskifte i Judarnas historia, som började i och med den romerske im-peratorns uppträdande såsom deras regent. Men att denna bok dock till hufvudsaklig del framställer det tillkommande, derom öfvertygar oss dess fortsättning och slut, som omöjligen kan tydas annorlunda än såsom profetia uti inskränktare mening eller förutsägelse. Och deraf sluta vi beträffande den första delen, att äfven denna är i viss mening förutsägande, eller åtminstone, att den såsom basis och utgångspunkt för skildringen, är för den förutsägande delen _ af väsendtlig betydelse. Betraktadt såsom målning af närvarande förhållanden vore dessutom innehållet derhän öfverspändt och onaturligt, att det, just genom ett sådant antagande, skulle förlora trovärdighet och anspråk på äkthet.

') kap. 1: 1; antaget nemligen, att k. 1: 1 —3 är äkta. ') kap. 1: 3; 22: 7, 10, 18, 19 kallar sig denna bok n^o^ida.

3) Utom kap. 1: 1 förekommer uttrycket äncxcdvyis endast hos Paulus och Lukas.398

Utmärkande för detta profetiska verk är emellertid^ att uti detsamma profetian framträder i sin allra underbaraste form, det ekstatiska tillståndet eller visionen. Härutinnan olikt de flesta bland G. Testamentets profetiska skrifter, öfverensstämmer det dock med profetiorna af Ezekiel och Daniel. Dock har Apokalypsen äfven i jemförelse med dessa det egna, att, vid sidan af underbara syner, framställa det uppenbarade i form af bref. Derjemte är väl ock här det helas sammansättning mera konstmässig: sjelfva synernas antal är jemförelsevis mycket större, framställningen mera omväxlande och bildspråket mera rikt.

Alltsom oftast har öfver Apokalypsen det omdömet uttalats, att, om ock allt annat i kristendomens heliga

urkunder kunde göras någorlunda begripligt, innehållet deremot af denna bok skulle vara något för den menskliga uppfattningsförmågan rent af otillgängligt. Att så är. må dock icke förefalla underligt. Ty Apokalypsen är ju påtagligen en bok om Guds rikes jramtid. För oss menniskor kunna framtida händelser aldrig med full klarhet framställas. Vi se ju, att, ehuru för Jesu närmaste lärjungar det både ur de heliga profetiorna hade blifvit flitigt läst, och af deras Mästare på det tydligaste sagdt, att han skulle dö och uppstå, blef dock detta af dem aldrig förr fullt förstådt, än det skedde. Dessutom synes det vara i Guds frälsningsråd så beslutadt, att blott en mycket ringa del af det kommande skall på förhand gifvas oss att fatta. Om Guds rikes framtids bok säger också Apokalypsen sjelf, k. 6, att den är hårdt, ja med sju insegel förseglad, samt att, under det att ingen menniska kunde lösa den bokens insegel, att göra detta var åt Lammet allena förbehållet. Och Han gör det, dels och till fullo genom att åt det förutsagda gifva fullbordan, dels ocli endels genom sjelfva förutsägelsen samt det mått af Hans Andas ljus, hvarmed det blifver enhvar uppriktig förun-399

nadt, att skåda in nti densammas innehåll. Det af det kommande, som af den allena allt vetande på förhand förunnas oss att fatta, det fattas nemligen, om man undantager de i uttryckliga ord uttalade frälsande nådessanningarna, blott med den af nåden helgade och upplysta känslan och aningen. Ehuru ofta meddelad förmedelst de otvetydiga, bokstafligt klara orden, sker förutsägelsen derföre förnämligast medelst symboler. Och såsom redan förut blifvit sagdt, vidlådes symbolen af en tvetydighet och dunkelhet derigenom, att den städse, jemte sin individuela betydelse, har en generel. Häraf således den dunkelhet och outgrundlighet, som för innehållet särskilt af denna profetiska bok är betecknande.

Oaktadt denna af sjelfva innehållets art beroende dunkelhet, är dock uppfattningen af Apokalypsen ingalunda försvårad genom någon formel oreda. Man måste tvärtom medgifva, att såväl planen för det hela, som de enskilta delarnas anordning är med logisk noggrannhet bestämd. Bokens ändamål är, att framställa Chriti rikes framtida utveckling och fulländning, eller med andra ord: Christi Andas inneboende och verkande i menskligheten hvad det kommande angår. Detta framställes nu alltigenom medelst symboler. Framställningens kärna och medelpunkt är: Lammet i stolens och de fyra djurens midt1). Om Lammet säges, att det har sju ögon. Alltigenom spelar ock sjutalet en mycket betydande rol. Och redan häri framträder framställningens symboliska karaktär. Af hela Skriftens uttryckssätt att döma, är sjutalet det tal, som vill symboliskt beteckna eller användas om det i det menskliga omsatta och uppenbarade gudomliga ; eller med andra ord: Gud, såsom varande i Sig trefaldig (det förstå tretalet) och i menniskors och andra andars verld uppenbarad såsom trefaldig (det andra tretalet), och dock på

«) k. 5: 6.400

samma gång den allt enande (den till de båda tretalen kommande enheten), som allt i alla uppfyller. Häri synes ligga den egentliga mystiska grunden för sjutalets användning om heliga föremål. Men sedan användes detta heliga tal utan tvifvel mera allmänt såsom uttryck af det i menskligheten uppenbarade heligas, de åt församlingen gifna andegåfvornas mångfaldighet. Så också här. Lammets sju ögon sägas vara de sju Guds andar, som utsändas till hela jorden *). Efter den heliga förebilden af dessa sju från Lammet utgående andar är ock den omfattande sjutalssymmetri bildad, hvaruti Apokalypsens hela innehåll är såsom uti en ram infattadt. Christi Andas utgående till och successiva inträngande uti menniskornas verld således afbildas vidare med symbolerna: sju stjernor 2), sju ljusastakar 3), sju facklor 4), alla betecknande den upplysning, som af Christi Anda verkas; sju insegels öppnande 5), sju basuner 6), sju åskdunder 7), sju vredens skålar 8), allt betecknande Christi Andas verksamhet, att afslöja och uppenbara det tillkommande; sju änglar9), sju församlingsänglar10), sju församlingar11), betecknande allra egentligast Christi Andas inneboende och verkande i för-

') k. 5: 6.

3) k. 1: 16. s) k. 1: 12.

4) k. 4: 5.

s) k. 5: 1 ff.

s) k. 8: 2 ff.

7) k. 10: 3, 4.

») k. 16: 1 ff.

ä) k. 8: 2 ff. 15: 1 ff.

10) k. 2, 3. De här nämda änglarna äro väl sannolikast efter i Daniels profetior förekommande förebilder gestaltade representationer af andligheten inom de särskilta församlingarna, således icke egentligen individuela lärare derstädes.

u) Ibid.401

samlingen. I enlighet med denna uppgift och detta symboliska åskådningssätt innehålles här

1) kap. 1: 1—3: prolog, hvarmedelst bokens apostoliska ursprung, såsom ett verk af Johannes, blifver betygadt.

2) kap. 1: 4—3: 22 (slutet): bokens förra hufvuddel: sändebref till församlingarna uti Efesus, Smyrna, Pergamus, Tyatira, Sardes, Filadelfia och Laodicea.

3) kap. 4: 1—22: 6: bokens sednare hufvuddel: den under formen af symboliska tilldragelser meddelade förkunnelsen om Christi rikes framtid:

a. kap. 4, 5: introduktion till den egentliga uppenbarelsen :

aa. kap. 4: himmelen upplåtes och Johannes ser Gud på sin tron och omkring honom de 24 äldste och de 4 djuren (keruberna).

bb. kap. 5: boken om Christi rikes framtid bäres förseglad fram och endast Guds Lam, Christus, förmår lösa dess insegel.

b. kap. 6: 1—8: 1: bokens sju insegel öppnas.

c. kap. 8: 2—11: 19 (slutet): de sju basunerna ljuda.

d. kap. 12: drakens kamp med qvinnan.

e. kap. 13: tvenne andra monstrer stiga upp, det ena ur hafvet, det andra ur jorden.

f. kap. 14: förkunnelsen om Babels fall.

g. kap. 15: de sju änglarna med sju vredens skålar. . h. kap. 16: de sju skålarna utgjutas.

k. kap. 17, 18: skökan på det purpurfärgade djuret samt förkunnelsen om hennes fall.

1. kap. 19: Lammets bröllop tillredes. Guds Xnyng öfvervinner djuret och den falske profeten.

m. kap. 20: draken bunden i tusen år; yttersta domen.

n. kap. 21: 1—22: 6: det nya Jerusalem.

4) 22: 7—21: epilog, utgörande ett afslutande vittnesbörd om den i denna bok meddelade förkunnelsens sanning samt dess ofelbara trädande i verkställighet.

27402

Beträffande tiden för Apokalypsens författande, och således ock för dess författares förvisande till ön Patmos, har Epifanius uppgifvit, att densamma skulle inträffat under Klaudius' regering (41—54 e. Chr.). Som likväl, af innehållet att dömma, de paulinska församlingarna uti M. Asien voro vid bokens nedskrifvande, icke blott redan grundade, utan ock synas någon tid hafva bestått, har denna uppgift af Epifanius, hvilken, oaktadt all sin lärdom, var i sina uppgifter stundom konfys och förvirrad, ansetts föga sannolik. Eusebius och Hieronymus skjuta deremot författandet fram ända till Domitianus" regeringstid (81—96). Vid närmare granskning af denna uppgift, har man dock funnit anledning förmoda, att äfven den vore mindre riktig, och grundad på någon förväxling af

namnen Domitianus och Domitius, Domitius Nero. Också ega vi, icke blott af Hippolytos *), utan ock af den kritiskt pröfvande exegeten Teofylaktus 2) en uppgift, som af bokens innehåll tyckes mest besannad, att författarens förvisning till Patmos skett under Nero. Osannolikt är ej heller, att den skedde under den förföljelse, till följd hvaraf Petrus och Paulus bortrycktes. I enlighet med nämda uppgift antaga vi derföre såsom sannolikast, att Apokalypsens författande inträffade 65—68 e. Chr., eller närmare uttryckt omkring 65 eller 66.

Ehuru man från de äldsta tider funnit antagligast, att den Johannes, hvilken angifver sig såsom författare, var apostelen Johannes, liar dock i sednaste tid emot riktigheten af detta antagande mycken tvekan uttalats. Sjelfva innehållets gammaltestamentligt symboliska och apokalyptiska karaktär har man funnit alltför olik den lugna, kon-templativt djupa, men på samma gång klara ocli lättfattliga framställningen uti de skrifter, hvilka utan tvekan

') † 250 e. Chr.

2) Bulgarernas ärkebiskop, i Akrida, † 1107.403

tillerkännas apostelen Johannes, hans Evangelium och hans Bref. Derjemte har man fästat uppmärksamhet dervid, att författaren icke sjelf kallar sig apostel. Så har man ock framför allt funnit Apokalypsens stil alltför afvikande från de från apostelen Johannes med visshet härrörande Skrifternas. Då nemligen uti den förra språket är öfverfyldt af hebraismer, är det deremot i de sednare mera rent gräkiskt. Till förklarande af sistnämda olikhet, har visserligen förslagsvis det antagande gjorts, att Apokalypsen skulle ursprungligen författats på aramäiska. Men det antagandet tillbakavisas afgjordt dels af den bokstafssym-bolik, som i den förekommer dels af dess bestämmelse för församlingar, som talade endast gräkiska 2), samt dess konseqventa skriftanföranden efter LXX. Författare sådana, som de Wette, Ewald, Credner, Neander och Dii-sterdieck hafva derföre antagit, att Apokalypsens författare varit, icke apostelen Johannes, utan den s. k. o jroaaßi-regog 'læävvrjg. Men att författaren icke kallar sig apostel, kan i fråga om Apokalypsen lika litet, som i fråga om de skrifter, hvilka man utan tvekan tilldömmer apostelen Johannes, vara ett bevis emot denne apostels författarskap, då ju evangelisten Johannes ingenstädes kallar sig sjelf apostel. Innehållets olikhet åter med det i de erkändt johanneiska skrifterna måste ju bero af såväl bestämmelsens, som meddelandets olikhet. Beträffande åter språkoliklieten, så är redan visadt, att, efter all sannolikhet, författandet skedde redan under den tidigaste delen af den tidrymd, som apostelen Johannes uti M. Asien genomlefde, och således just vid den tid, då han, från att tillhöra Palästina och aramäiskt talande, började att verka bland en gräkiskt talande befolkning. Och då det på

') T. ex. ^tap. 1: 8: 'Kyio fiui to àXq tt xcu to oj.

2) De församlingar, hvilka utgöra föremålet i första hand, äro de k. 2: i—3: 22 uppräknade.

23*404

samma gång ar sannolikt, att författandet af Johannes' Evangelium ocli hans Bref skedde måhända 20 år sednare, eller ännu längre, och således på en tid, då Johannes kunde hunnit vinna full öfning och färdighet vid det rena gräkiska språkets användning, så låter sig ur denna skiljaktighet till tiden språkolikheten utan svårighet förklara. Ocli om sålunda intet af de anförda förhållandena omöjliggör ett författarskap af apostelen Johannes, så finnas å andra sidan till stöd för antagande deraf positiva grunder. Ty visst är, att då, enligt hela den äldsta historiens enstämmiga vittnesbörd, apostelen Johannes uti M. Asien innehade, under den sednaste perioden af sitt lif, en lärareställning sådan, som ingen annan, en annan än han icke skulle kunnat, gentemot de vigtigaste mindreasiatiska församlingarna, uppträda så, som Apokalypsens författare. Ocli lika visst är, att en sådan man, som den o TiQtoßlztQog Yloàvvrjg, om hvilken Papias förtäljer, icke skulle, då lian annars bar denna för honom utmärkande benämning, kunnat vid början till en af honom författad skrift sätta namnet 3Icoàvvrjs, som i denna nakenhet omöjligen skulle af allmänheten ansetts beteckna någon annan än apostelen med detta namn. Härtill kommer ändtligen, att Johannes, Apokalypsens författare, säger om sig: èyevoiu]v ev rfj vTjOcp x7j xalovfxévrj Iläriw), samt att den äldsta kyrkan om apostelen Johannes, och ingen annan, liar ett förvisande till Patmos att förtälja.

Om således apostelen Johannes kan anses af såväl yttre, som inre vittnesbörd angifven såsom Apokalypsens författare, så är väl ock sannolikt, att författandet skedde på den ort, dit han, efter förvisningens upphörande, sannolikast kan anses hafva begifvit sig, således i Efesus, fältet för lians verksamhet under ifrågavarande tidrymd. Mindre sannolikt är, att nedskrifvandet kunnat ske på ön Patmos, som, ehuru på en sednare tid befolkadt af en blomstrande kristen församling och märkvärdigt genom405

många föregifna minnesmärken af apostelens fångenskap derstädes på den tiden säkerligen var, såsom romersk förvisningsort, öde och obebodd.

II. Uppkomsten af N. Testamentets Kanon.

Såsom för Christi lärjungar i hela sinneverlden intet dyrbarare gifves än det Ordet, hvarigenom Christi lära blifver dem meddelad, så är det ock, i kraft af den inbördes kärleken, hvilken det gemensamma öfverhufvudet lios dem föder, ingenting, som de hellre med hvarandra dela ocli åtnjuta, än Hans ord. På grund häraf inträffade ock i den första församlingen, att så snart genom Andens meddelande något till lif och gudaktighet tjenande blifvit i skrift antecknadt och åt någon viss afdelning bland de kristna öfverlemnadt, detta, så snart som möjligt, meddelades åt andra afdelningar ibland dem. Detta de kristnas naturbehof väcktes och understöddes också af apostlarna. Så se vi Kol. 4: 16, att, då Paulus på en gång afsänder tvenne bref, ett till Kolosserna och ett till Laodi-cenerna, han uppmanar Kolosserna att låta det till dem stälda brefvet läsas äfven af Laodicenerna, samt att sjelfva skaffa sig tillfälle, att få läsa brefvet till dessa sistnämda. Under samma Andes ledande försorg, som lät de enskilta heliga skrifterna uppkomma, började på detta sätt ett de enskilta delarnas sammanförande och samlande. Men samtidigt med detta bemödande, att åt kommande slägter bevara uppenbarelsens innehåll, började ock en sträfvan, som med hänseende dertill var dels oafsigtligt menlig, dels afsigtligt afvog och fiendtlig. För att åt något välment bemödande om evangeliums förkunnnelse, eller

') Bland dessa isynnerhet den invid hamnen Nestia belägna håla,

i hvilken apostelen säges hafva haft sina syner, och öfver hvilken man uppfört ett gräkiskt kloster, kalladt Apokalypsis.406

ock något mer eller minclre häretiskt förehafvande bereda så mycket bättre auktoritet ocli framgång, företog sig mången att, under någon apostels namn, utgifva skrifter. Att dömma af 2 Tess. 3: 17, 18, der, såsom vi sett, Paulus säger, att den helsning, han bifogar, var skrifven af honom egenhändigt, och tillägger: o saziv orjfiéiov èv näoy iniozoXfr ovriog ygàcpoj, synes det sannolikt, att ett så beskaffadt bedrägeri redan på apostlarnas tid hade visat sig. Så berättar ock Hieronymus, att, under apostelen Johannes' lifstid, en man i Asien liade författat en skrift under Paulus' namn 1). När nu sådant började förekomma, blef det för församlingen så mycket mer af nöden, att genom sammanförande af de äkta apostoliska, af apostlar eller under apostlars omedelbara inverkan författade skrifterna, samt genom att derifrån sorgfälligt afskilja allt främmande, för kommande tider åstadkomma en stående norm för bedömmande af hvad som är och hvad som icke är af sanningen, och sålunda göra sig sjelf, såsom det på detta sätt soförade och samlade ordets innehafvare, till en verklig, såsom apostelen säger, orvlog ymI eÖQauoua xrtg àlrj&stag. Detta församlingens bemödande se vi emellertid fortgå i följande tre temligen tydligt åtskiljbara akter:

A. Framträdandet af de första spåren till bildande af en nyt estamen ti ig Kanon: 64—150 e. Chr.

Det första tecknet till en började kanonbildning träder oss redan i de apostoliska skrifterna till mötes. De 2 Petr. 3: 16 förekommande orden: ibg xai i v näoacg arc i o t o?, a ig lcüxov {Hal log) iv a tv cc7g tteqi tovtcov, i v olg èorlv dvovörjxä riva, a 61 à/uad-sTg v,ai darr^ixvoL

') Under den påföljande tiden blef antalet af understuckna legender och traditioner, af apokryfiska Evangelier och Acta mycket stort. Af apokryfiska Evangelier känner man omkring 50.407

OTQeßloloiv iog /.cd ràg honzàg ygacpàg zrÅ., tyckas nemligen antyda, att, redan när detta skrefs, man hade dels en samling af paulinska bref, dels ett annat flertal af heliga skrifter, hvilka, eftersom de betecknas såsom utgörande en fyluad till de förra (zàg Xoinàg) sannolikast utgjorde en samling af de öfriga nytestamentliga

skrifterna. Vidare finna vi bland den apostoliska tidens män sådana, för hvilka samtidigt flera af N. Testamentets skrifter varit bekanta. Så tyckes Klemens R. hafva känt Mattäus och Lukas" Evangelium, Romarbrefvet, första Petrus' bref och Hebräerbrefvet. Ignatius likaledes Mattäus' och Johannes' Evangelium, första och andra Korintierbrefvet, Galater-brefvet, Efesierbrefvet och Filipperbrefvet. Polykarpus synes hafva känt Mattäus' och Lukas' Evangelium, Apost-lagerningarna, Romarbrefvet, första Korintierbrefvet, Ga-laterbrefvet, Efesierbrefvet, första brefvet till Timoteus, första Petrus' bref och första Johannes' bref.

Var nu detta en begynnelse gjord redan inom den -apostoliska tiden, så finna vi ock hos den efterapostoliska tidens äldsta fäder verket fortsatt. Ty den af Papias, under benämningen yioyuov /.vgia/Mv ègrjyr]Oig författade skrift, hvilken, af namnet att dömma, innehållit anföranden af Herrens tal, och hvaraf fragmenter anföras hos Eusebius, nämner såsom skildringar af samma föremål, som i den skriften sjelf behandlas, Mattäus' och Markus' Evangelium samt åberopar ställen i första Johannes' och första Petrus' bref. Och uti den källa för kännedomen om Jesu historia, hvilken under benämningen IdTrouvrjiovtiucact zcov ctTzooTcY/Mv ofta af Justinus Martyr åberopas, synas vi, efter de i sednare tider deröfver anstälda mycket noggranna forskningarna, hafva just våra fyra kanoniska Evangelier. Så är väl ock det af Justinus' lärjunge Ta-tianus frambragte och nyttjade 'Evayylhov öià zeooctQiov ingenting annat än en af de fyra Evangelierna bildad harmoniskt fortlöpande berättelse om Jesu lefnad.408

B. Samlandet och särskiljandet af Homologu-mena: 150—200 e. Chr.

De för fortgången af detta samlande betecknande typerna till en blifvande nytestamentlig Kanon äro under denna period följande:

AA. Marcions Kanon.

Under det man i en föregående tid påträffar endast mer eller mindre utförliga begynnelser till en samling af N. Testamentets skrifter, möter oss deremot i början af clenna period en jemförelsevis ganska rik ansats till framställande af det hela. Och detta, likasom till en bekräftelse af den sanningen, att "denna verldens barn äro visare än ljusets barn uti sitt slägte," hos en häretiker, den bekante antijudaistiske Gnostikern Marcion, hvilken uppträdde först i sin födelsestad Sinope i Pontus, der hans fader var biskop, och sedan i Rom inemot 150 e. Chr. Dennes N. Testamente innehöll:

1) ett Evangelium, hvartill författarens namn icke finnes angifvet, men som af Tertullianus och Irenäus igenkändes såsom jemförelsevis mest liknande Lukas1 Evangelium, dock, såsom stympadt och depraveradt, derifrån betydligt afvikande.

2) tio af Paulus' Bref, alla nemligen utom Pastoral-brefven, således de till Romarne, Korintierna, Galaterna, Efesierna, Filipperna, Kolosserna och Tessalonicenserna, samt det till Filämon. Vid Svarta Hafvets aflägsna stränder hade man således redan i medlet af 100-talet till ett samlade de flesta och de vigtigaste af Paulus' Bref. Att i denna samling Pastoralbrefven saknades, må man ej finna underligt, då dessa bref innehålla en alltför tydlig teckning och bestraffning af den gnostiska häresi, som redan vid tiden för deras författande mera groft framträdde, och nu af samlingens upphofsman så ifrigt befrämjades.409

Och att äfven andra af N. Testamentets skrifter icke voro af Marcion upptagna, berodde utan tvifvel deraf, att de, i likhet med Pastoralbrefven, af honom ansågos vara af judaistiska meningar alltför mycket besmittade.

Bß. Den af Irenäus, Tertullianus och Klemens Alexandrinarn nyttjade Kanon.

Denna innehöll:

1) De fyra Evangelierna ocli Apostlagerningarna.

2) Paulus' Bref, alla tretton.

3) Bland de Katolska Brefven: första Petrus' bref och första Johannes5 bref.

4) Apokalypsen.

Bland dessa skrifter var det dock vissa, som för de ifrågavarande fäderna tycktes utgöra den skriftligt gifna tros- och lefvernesnormens kärna och hjertpunkt. Dessa voro cle, som innehöllos i tvenne af dem ofta nämda och det hufvudsakliga skriftinnehållet kollektivt angifvande kärngrupper, nemligen:

1) evawéXiov, äfven kalladt evayyelr/.öv, evayye-h/tcc, instrumentum evangelicum, som innehöll de fyra Evangelierna.

2) cat 6or olog, som ock kallades àrcoöxoXr/.ov, åno-Gxohxà, instrumentum apostolicum, och innehöll de paulinska Brefven ocli Apostlagerningarna. Båda samlingarna, i denna sin inbördes anordning motsvarande de gammaltestamentliga skriftafdelningarna n : och . N'.;:, plägade ock Tertullianus sammanfatta under de hos honom synonyma benämningarna Novum Testamentum och Novum Instrumentum.

Hvad beträffar de öfriga bland N. Testamentets skrifter, så är det tre, som af de ifrågavarande kyrkolärarne icke uttryckligen omnämnas, nemligen:

1) andra Petrus' bref,410

2) tredje Johannes' bref.

3) Jakobs bref. Om tvenne andra af de öfriga Brefven gäller deremot, att de af vissa bland dessa fäder åtminstone omnämnas såsom af dem kända. Dessa voro

1) andra Johannes' bref, hvilket såsom kändt till sin tillvaro nämnes af Irenäus och Klemens Al.;

2) Judas' bref såsom sådant nämdt af Tertullianus och Klemens Al.

Hvad slutligen beträffar Hebräerbrefvet, så yttra sig dessa fäder derom så olika, att man har svårt säga, hvad de om detta brefs ställning till de öfriga tänkte. Klemens Al. ansåg visserligen detsamma författadt af Paulus och således med de öfriga paulinska brefven jembördigt. Tertullianus ansåg det deremot icke författadt af Paulus, utan af Barnabas; men detta hindrade honom icke att hänföra detsamma till de kanoniska skrifterna. Så skall ock, enligt uppgift af den monofysitiske skriftställaren Stephanus Gobarus från 500-talet, Irenäus hafva nekat brefvets paulinska ursprung, utan att man vet, hvad han om dess värde ocli kanonicitet tänkte. Det vissa är väl, att detta bref ännu ej hade vunnit fullt kyrkligt erkännande.

CC. Den syriska öfversättningen Peschitto.

Denna innehåller:

1) de fyra Evangelierna och Apostlagerningarna.

2) Paulus' bref, alla tretton.

3) Brefvet till Hebräerna.

4) första Petrus' bref, första Johannes' bref ocli Jakobs bref.

Således är mellan den af Irenäus, Tertullianus och och Klemens Al. nyttjade kanon och Peschitto den skilnad, att

1) Apokalypsen, som fanns i den förra, saknas i Peschitto.411

2) Jakobs bref, som saknades i den förra, finnes i Peschitto.

3) Hebräerbrefvet, som hade en mycket sväfvande och obestämd ställning i den förra, står i den sednare bland de fullt erkända.

DD. Den muratoriska Kanon.

1. Under denna benämnings har man, sedan början af 1700-talet, känt en skrift, hvilken vid den tiden upptäcktes, uti det s. k. ambrosianska biblioteket_L_Majland, af den lärde italienske historikern Ludovico Antonio Muratori, som första gången utgaf densamma på 1750-talet uti sitt stora historiska verk Antiquitates italicæ medii ævi T. III. p. 854 ff. Skriften var, då den upptäcktes, innesluten uti en från klostret Robbio till Majland öfverflyttad väl tusenårig pergamentscodex. Enligt sin egen uppgift härrörde den från sednare delen af 100-talet1). Den synes

varit utgången från Rom, eller någon i dess närmaste grannskap belägen församling. Författad _på_latin utgjorde skriften i hufvudsaken blott ett isagogiskt kompendium till och förteckning på åtskilliga bland bibelens kanoniska skrifter, förnämligast N. Testamentets. Sannolikt var den af någon kyrkolärare uppsatt till ledning för katekumenerna. Författaren okänd. Någon har såsom sådan ansett den mot slutet af andra århundradet lefvande romerske presbytern Gajus, utan att man dock kunnat finna detta antagande rätt sannolikt.

2. Emellertid innehålles i denna skrift förteckning på

1) Lukas' Evangelium, Johannes' Evangelium2) och Äpostagerningarna.

') Från 170—180. Landerer, Herzogs Real-Encykl.

2) Fragmentet börjar med en lucka, som, eftersom Lukas' Evangelium betecknas såsom det tredje Evangeliet, utan tvifvel hade innehållit äfven Mattäus' och Markus' Evangelium.412

2) Paulus' bref, alla tretton.

3) tvenne bref af Johannes samt Judas' bref.

4) Jahannes' Uppenbarelse.

Jemte clessa skrifter nämner Fragmentet, vid anförandet af Apocalypsis Johannis, äfven en Apocalypsis Petri, hvilken det också hänförer till de kanoniska skrifterna.

Såsom deremot hänförliga till de apokryfiska nämner ock Fragmentet trenne andra skrifter, nemligen:

1) vid anförandet af Paulus' bref: en epistola ad Laodicenses och en epistola ad Älexandrinos, Pauli no-mine feta ad hæresem Marcionis.

2) Hermce Pastor.

Så anföres ock: et sapientia ah amicis Salomonis in honorem ipsius scripta. Sannolikt utgöra dock dessa ord blott en jemförande bianmärkning om de näst förut nämda tvenne Johannes' bref.

De bland N. Testamentets skrifter, som, oberäknadt Matt. och Mark. Ev., uti Fragmentet saknas, äro således:

1) ett af Johannes' bref, Petrus' båda bref, Jakobs

bref.

2) Hebräerbrefvet.

Muratoriska Fragmentet öfverensstämmer således närmast med den af Irenäus, Tertullianus och Klemens Al. nyttjade kanon. I likhet med denna har den bland de såsom fullt kanoniska erkända skrifterna icke Hebräerbrefvet, icke Jakobs bref, saknar också ett Johannes' bref. Olikheten deremot består väsendtligen blott deri, att första Petrus' bref, som fanns i den förra, deremot saknas uti Fragmentet.

Härvid må dock, clå skriften visar sig hafva varit i hög grad defekt ocli korrumperad, ej alltför mycket afseende fästas.

3. Resultatet är således, att vid slutet af 100-talet,413

eller tiden 180—200 till N. Testamentets allmännast erkända Kanon hörde:

1) de fyra Evangelierna ocli Apostlagerningarna.

2) Valdus' bref, alla tretton.

3) första Petrus' bref (ehuruväl Fragmentet saknar detta), samt första Johannes' bref.

4) Apokalypsen (ehuruväl Peschitto saknar den). Dessa voro således vid den tiden o(.ioXoyov(.ieva. Till

den tidens àvriXeyö(.ißva hörde således

1) Hebräer brefvet.

2) Judas' bref.

3) andra oeh tredje Johannes' bref.

4) Jakobs bref.

5) andra Petrus' bref.

C. Det slutliga fastställandet af N. Testamentets Kanon: 200—393.

De förarbeten, hvaraf under denna period detta fastställande under tidernas lopp förmedlades voro:

AA. Origenes' och hans skolas Kanon.

Det resultat, hvartill man under de tvenne första århundradena hade kommit, underkastades åter af Origenes, denne den teologiska forskningens fader, och med ledning af den historiskt och dogmatiskt gifna traditionen förnyad pröfning. I det väsendtliga stannade dock Origenes vid de antaganden, som under tiden närmast före honom kommit till stadga. I likhet med Irenäus, Tertullianus och Klemens Al. nyttjade han benämningarna svayyéliov och un:ÖGToXog, men jemte dessa äfven den det hela i sig innefattande benämningen Qjmiyri ötad-if/.q, som också sedermera blef, på de förras bekostnad, den mest vanliga. Vid den af Origenes yttermera fastställda kanon förblef man ock ända in på 300-talet, undantagandes blott, att414

hans lärjunge Dionysius af Alexandria *) började att, rörande Apokalypsens apostoliskt johanneiska ursprung, hysa tvifvel.

BB. Eusebius' Kanon.

Till denna hörde, såsom vi se uti Eusebius' 2) Hist. Eccl. III. 25, följande:

1) de fyra Evangelierna.

2) Apostlagerningarna.

3) de paulinska Brefven (utan att antalet uppgifves).

4) första Johannes' bref och första Petrus' bref.

5) Johannes' Uppenbarelse ("om man så vill:" ii ye

(pavELrj).

Dessa äro de af Eusebius s. k. of.ioloyovf.itva. Deremot räknar han till àvrileyöfieva:

1) Jakobs bref.

2) Judas' bref.

3) andra Petrus' bref.

4) andra och tredje Johannes' bref.

Efter dessa uppräknar han några skrifter, hvilka han vill hafva, i likhet med de nu sednast uppräknade, hänförda till avxileyofieva, men dock (tvifvelsutan med hänseende till hans egen subjektiva åsigt) med den något särskiljande bibenämningen vä fra (oäkta). Dessa äro:

1) Acta Paidi.

2) Jloifn]v, Hermæ Pastor.

3) ^4no-/.cclvtpig nltqov.

4) det föregifna Brefvet af Barnabas.

5) de s. k. zlidayai nov àrtoavö/xov.

6) om man så vill: Johannes' Uppenbarelse, hvilken somliga räkna till öfioXoyovfieva, andra förkasta.

Efter de nu uppräknade tvenne klasserna anförer han

') Biskop, † 265.

2) Eusebius var biskop uti Cäsarea i Palästina, † 340.415

ännu en tredje, hvilken han kallar arona /.al duooeßrj. Dessa äro:

1) Evangelierna af Petrus, Tomas, Mattias och några andra.

2) Acta af Andreas, Johannes och andra apostlar.

2. Oin Hebräerbrefvet nämner Eusebius på det anförda stället ingenting särskilt. Men som han h. e. III. 3 uttryckligen talar om 14 Bref af Paulus: rov öè Tlav-lov 7rg6drjÅ.oi /.at oacpelg ai öe/aréooageg, och, jemte de förut ofta nämda 13 Brefven af Paulus, något annat bref än Hebräerbrefvet aldrig blef i den äldsta kyrkan nämdt såsom det 14:e, så synes man kunna såsom visst antaga, att till de af Eusebius nämda paulinska Brefven äfven hörde Hebräerbrefvet, Att så var, är så mycket vissare, som Eusebius h. e. III. 38, äfvensom annars uti sina skrifter på flere ställen, uttryckligen tilldömmer Paulus detta brefs författandeehuruväl ban tillika nämner, att somliga betvifla! Paulus' författarskap, ocli sjelf b. e. VI. 13, inkonseqvent nog, hänförer detsamma till dvri/.eyo-uava. Redan Eusebius har således, ehuru med någon tvekan, häufört Hebräerbrefvet till oftoXoyovfitva; hvaremot vi finna, att Apokalypsen, som i äldre canones förekommer bland de såsom äkta apostoliska erkända skrifterna, redan hos Eusebius börjar få en mera osäker ställning, så att det lemnas åt hvar och en med något vitsord, att afgöra, antingen den skall upptagas eller utdömmas.

3. Således hade Eusebius indelat bela antalet af de skrifter, som voro i fråga att såsom kanoniska erkännnas, uti trenne klasser:

1) första klassen: oiioXoyovutva: desamma som nu,

') Eusebius ansåg dock Hebräerbrefvet ursprungligen skrifvet på Paulus' modersmål (dtà rfjg ticcxqlov ykarrttjg'), således på aramäiska, och nämner, att somliga såsom öfversättare ansett Lukas, andra Klemens R.416

blott med den skilnad, att äfven Apokalypsen förslagsvis räknades dit.

2) andra Mässen: åvrileyö[ieva:

a. simpliciter àvTileyo/tieva: desamma som nu, med den skilnad, att Apokolypsen, som nu föres hit, förekom i en jemförelsevis underordnad art af åvrlleyö/neva, som här följer såsom .den andra.

b. àvTiXeyof-ieva vö&a: hit hörde a) i sista rummet Apokalypsen, dock blott förslagsvis; fi) några sedan från N. Testamentet helt uteslutna skrifter.

3) tredje Mässen: ax ott a y.ai åvaaefirj: några sedan helt förkastade skrifter. •

4. Under den tid, som följde närmast på det genom Eusebius Pampliili skedda särskiljandet af de nytestament-liga skrifterna uti de nämda tre eller, om man så vill, fyra klasserna, var det den kyrkliga forskningens bemödande, att för de skrifter, som af Eusebius icke voro hänförda till ö/uoloyov/neva, utfinna en norm, genom hvars användande, man i fråga om dessa skrifters apostoliska ursprung, deras egenskap, att böra upptagas eller förkastas, kunde frigöras från den myckna ovissheten och vacklandet, samt komma till ett mera stadgadt omdöme. För detta bemödande tedde sig dock icke obetydliga svårigheter att bekämpa. Ty dels saknade man angående vissa af dessa skrifter, såsom t. ex. andra Petrus' bref, samt andra och tredje Johannes' bref, tillgången till en i behöflig mån upplysande kyrklig tradition. I andra åter af dessa skrifter, såsom t. ex. Judas' bref och Apokalypsen, fann man innehållet sällsamt eller svårfattliga derjemte af häretiska partier mångfaldigt förtydt och miss-brukadt, såsom särskilt Apokolypsens innehåll missbrukades af Montanister och andra kiliaster. Ändtligen funnos måhända ock de ibland dessa skrifter, som, jemte det att fäderna om dem tycktes hafva alltför litet att förtälja, hade utseende af att företrädesvis afse någon viss af de417

kristliga huvudriktningarna. Sådana voro måhända Hebräerbrefvet och Jakobs bref. Emellertid synas de gjorda

ansträngningarna hafva såtillvida krönts med framgång, som man dels efterhand fann den kyrkliga traditionen hafva mera till verklig upplysning att erbjuda, än man ifrån början hade trott, dels lyckades att vid det ljus, man från de erkändt kanoniska skrifterna erhöll, för de dogmatiska svårigheterna i de flesta fall erhålla en till-fridsställande lösning. Och resultatet af denna kamp, som af den efter sanningens ljus trängtande menniskoanden utkämpades, blef, att, på samma gång de skrifter, hvilka redan Eusebius hade betecknat såsom vod-cc eller arona, med undantag endast af Apokalypsen, som också blott förslagsvis hade blifvit förd under denna kategori, alltmer sjönko och omsider från fältet för detta forskande helt försvunno, de öfriga deremot bland Eusebius' àyzLlEyo^Eva, eller de ibland dessa, som innehade första rummet, samt Apokalypsen, började alltmer erkännas såsom skrifter af verkligt apostoliskt innehåll, samt sålunda upphöjdes till ett anseende, hvarigenom skilnaden mellan dem och Eusebius' nfioloyov/iieva var nära att helt upphäfvas. Ett sådant bedömmande af den vigtiga frågan finna vi redan hos Cyrillus af Jerusalem '), Filastrius 2), Atanasius 3) och Efräm Syriern 4). Och i enlighet dermed blef slutligen på synoden i Hippo 393 N. Testamentets Kanon, sådan vi i det väsendtliga ännu ega den, kyrkligt fastständ. Och detta så, att uti densamma ingå: De fyra Evangelierna, Apost-lagerningarna, 13 Bref af Paulus, Paulus' Bref till He-bräerna, tvenne Bref af Petrus, tre af Johannes, ett af Jakob, ett af Judas och Johannes' Uppenbarelse.

') Biskop i Jerusalem, † 386.

Biskop i Brixia (= Brescia), † 390. J) Patriark i Alexandria, † 397.

4) Diakon i Edessa, † 378.

TREDJE KAPITLET.

Nya Testamentets värde.

Vi hafva sett, huru N. Testamentets enskilta delar, såsom gåfvor af den gudomlige Andens sjelfmeddelelse, under den för Christi församling grundläggande tidrymden trädde fram. Vi hafva derjemte sett, huru dessa delar under samma allsmäktiga inflytelse, om också efter en lång sof-ringsprocess, som anstiftelserna från sanningens och uppenbarelsens fiende gjorde nödvändig, omsider samlades och samordnades till ett helt, ett med hänseende till församlingens behof af ledning uti all sanning fulländadt harmoniskt helt. Uti detta hela hafva vi på samma gång varit i tillfälle att särskilja tvenne väsendtligt olikartade momenter, af hvilka det ena är det öfversinliga samt öfver all mensklig fattningsförmåga ocli allt menniskornas klander upphöjda innehållet, det andra åter den yttre omklädna-den för detta innehåll, kärlet, hvari det blifver oss till-fördt, formen, i hvilken det träder fram. Uti detta sistnämda moment, såsom utgörande något obestridligen sin-ligt och menskligt, hvarifrån den möjlighet till fel och misstag, hvaraf alla menskliga ting vidlådas, följaktligen icke kan tänkas helt utesluten, har ett och annat förekommit, som gifvit oss anledning, att göra det hela till föremål för en af inga förutfattade meningar hämmad kritik. Den pröfning af N. Testamentets skrifter, vi sålunda försökt anställa, hafva dessa dock i hufvudsaken segrande bestått. Att vid första anblicken ett och annat tyckts egnadt, att uppväcka någon tvekan, må vi medgifva. Det har t. ex synts oss mindre klart, af hvad skäl Petrus, den härlige Christusförkunnaren och ofta hänsynslöse stridskämpen föranledts att, såsom det synes i hans andra brefs 2 kap., i en viss skildring begagna en annans tankar och uttryckssätt. Men då vi betänkt, huru litet det är vi veta om den tids förhållanden.419

hvarunder Petrus skref sina sändebref, och att vi följaktligen sakua all befogenhet att förneka, det ju sådana förhållanden famde egt rum. att äfven han deraf föranledts, att i ett särskilt fall stödja sig vid en annans ord, hafva vi ensamt för den nämda omständighetens skull ej fördristat oss att ens förneka den skriftens trovärdighet eller äkthet. Och hvad beträffar de nytestamentliga skrifternas integritet, har det visserligen tyckts för denna innebära någon kränkning, att t. ex. det sista stycket af Markus' Evangelium, såsom detta vanligen förekommer (v. 9—20), enligt hvad våra textkritiker upplysa, icke är af Markus, utan efteråt tillsatt. Men emot faran af en korruption i denna del af N. Testamentet var från början ett värn beredt derigenom, att Jesu lefnadshändelser blifvit oss af fyra särskilta vittnen förtäljda, till följd hvaraf den lucka, som vid nämda ställe genom tidens

åverkan synes uppkommit och sedan lemnat tillfälle till ett underslef, var så att säga i förväg fyld genom hvad som vid samma punkt i berättelsen af de öfriga berättarne finnes sagdt. Vidare erfara vi icke heller utan en viss oro, hurusom uti Johannes' skrifter ställen förekomma J), hvilka af den sednaste tidens kritik såsom oäkta utdömmas. Men det måste då också anses såsom ett uttryck af den trohet, hvarmed Ordets Herre ännu vakar öfver sitt verk, att ännu i våra dagar de mest utomordentliga ansträngningar göras, att till sin ursprungliga renhet återställa N. Testamentets text, samt att, till främjande af dessas framgång och målets uppnående, lika utomordentliga upptäckter, synbarligen vid en högre makts ledning, blifvit gjorda. Den rubbning, som de nytestamentliga skrifternas integritet må hafva lidit, kan följaktligen icke anses vara af väsendtlig betydelse. Och huru mycket vi än åt en från alla fördomar lösgjord och skoningslös kritik gifva

') Joh. 5: 4; 7: 53—8: 11. 1 Joh. 5: 7.420

dessa skrifter till pris, så framgår detta oaktadt, eller rättare sagdt just derutaf, det slutresultat, att ingen bland N. Testamentets skrifter utan objektiv grund blifvit i kyrkans kanon intagen.

Sålunda har det förunnats oss att se, icke blott huru N. Testamentets enskilta skrifter uppkommit och omsider förenats till en kristenhetens kanon, utan ock hvad med hänseende till dess yttre gestaltning blifvit utifrån vid-gjordt. Men till vår ursprungliga uppgift hörer, att oaf-kortadt framställa N. Testamentets historia. Och såsom det är hvarje historisk framställnings sak, att uppvisa, icke blott hvem eller livad föremålet är, och hvad som annorstädesifrån vederfarits detsamma, utan ock hvad detta sjelft verkat, så också här. Vi hafva i N. Testamentet funnit ett literärt monument, hvilket, i rent menskligt hänseende och hvad dess tillförlitlighet beträffar, kan ställas i jembredd med hvilket annat som helst af samma ålder. Nu återstår således att, åtminstone i några allmänna hufvuddrag, antyda, hvilken den verkan varit, som af detsamma utöfvats. Och, för att från den profana och såsom sådan fullt opartiska verldshistorien låna ett uttryck, kunna vi, med blicken på N. Testamentet, säga, att "den himmelska uppenbarelse, som genom Jesus Christus utgick öfver jorden, har omskapat verlden." Vi finna det vara en för N. Testamentet alldeles egendomlig verkan, att, sedan det i menskligheten infört en lifs- och rörelseprincip, hvarom det städse betygar, att den "från verldens begynnelse och evig tid*liafver varit fördold i Gud, men nu är vorden uppenbar för lians helgon" *), och sedan det derjemte från begynnnelsen ocli sedan alltigenom intill den stund, då nya himlar och en ny jord skola uppkomma och detta dödliga skall ikläda sig odödlighet, i de tydligaste ord förutsagt, hvad som från denna menskligheten s nya

') Kol. 1: 26. Ef. 3: 9.421

medelpunkt skall utgå, och livad som genom alla tider deraf skall verkas, det förutsagda också genom alla tider uppfylles. Der är förutsagdt, att, när helst någon skulle vilja akta på hvad deri förkunnas, han deraf skulle erfara en så ocli så beskaffad verkan. Och ännu har ibland de millioner och åter millioner ingen kunnat ur sin egen erfarenhet af det förkunnade anföra något, som icke af den deri innehållna förutsägelsen varit en uppfyllelse. Der är utlofvadt, att, hvar helst någon skulle komma att tro på Guds Son, han i och med honom, i tro anammad, skulle hafva ett vittnesbörd i sig sjelf. Och intill denna dag har ingen för detta ordet upplåtit sitt hjertas dörr, utan att på samma gång hafva fått en i lif och verklighet framställd lösning på alla de gåtor, hvari hans förhållande till Gud städse förut var omhöljdt, så öfverensstämmande med T. Testamentets lära, och så bindande, att han, för att kunna betvifla denna läras sanning, måste på samma gång betvifla sin innersta erfarenhets vittnesbörd, betvifla sig sjelf, sin egen tillvaro. Derjemte är der förutsagdt, hvilka detta ordets verkningar skola blifva hos den, som söker förmätet undandraga sig dess makt. Särskilt är der sagdt, hvad som skulle vederfaras de bygg-ningsmännen, som förkastade Zions hörnsten, och dråpo lifvets furste. Och ännu i denna stund går detta samma folk med sin upplösta sjelfständighet, som genom ingen jordisk makt tyckes kunna återställas, såsom en skugga genom tiderna, en skugga af den städse närvarande, städse förverkligade förutsägelsen: "de skola se i hvem de stungit hafva." Så heter der ock om Jesu lärjungar: "Hvad J sagt hafven i mörkret, det skall varda hördt i ljuset; och det J talat hafven i örat i kamrarna, det skall pre-dikadt varda ofvan på taken." *) Och på ett annat ställe: "Detta evangelium om riket skall varda predikadt i hela

') Luk. 12: 3.422

verlden, till ett vittnesbörd öfver allt folk." J). Och denna förutsägelse, som icke har sin like i hela verldshistorien, har också vunnit en lika beundransvärd uppfyllelse. Till bevittnande häraf må blott erinras, att, sedan spridningen af Christi evangelium i 18 århundraden under jemn tillväxt fortgått, det på den sista tiden är kommet derhän, att årligen himdradetals föreningar bildas till denna spridnings ständigt påskyndade befordran, och att bland dessa finnes en, som årligen låter utgå 2 à 3 millioner ex., samt att bland hednafolken fortskridandet sker med den hastighet, att man trott sig kunna beräkna, att, derest icke något ovanligt afstannande eller tillbakagående inträder, det icke skall behöfvas rätt lång tid ännu för att Christi kunskap skall hafva trängt fram till alla jordens folk.

Men det för vår fråga om värdet af N. Testamentets innehåll mest betydelsefulla ligger dock uti dessa yttre företeelser allena ännu icke uttaladt. I och för sig kunde dessa möjligen vara af blott menskligt ursprung. Ty skrifter hafva funnits och finnas, hvilka, ehuru till innehåll och anda med den ifrågavarande helt olikartade, af ett stort, oberäkneligt stort antal menniskor blifvit lästa, och derjemte på menniskolifvets gestaltande mäktigt inverkat. Men den företeelsens gåta är redan löst. Dessa skrifter hafva allesamman varit sådana, som antingen alls icke vidrört frågan om vårt förhållande till Gud. eller ock gjort detta på det sätt, att det naturliga sinnet deraf funnit sig på det ljufligaste tilltaladt. Om N. Testamentet gäller åter, att det i det naturliga sinnet har, icke en bundsförvandt, utan en motståndare, en fiende, och detta så afgjordt, att allt hvad i menniskan är, när det först af den skriftens Anda anträffas, måste resa sig upp deremot. Och häraf följer, att när en skrift utgår i verlden och med stor hastighet sprides, så att dess innehåll snart

') Matt. 24: 14.423

är i allas mun, men vi af detta innehåll på samma gång förstå, att det är sådant, hvaraf menniskans allra innersta hjerteböjelse främjas, vi då ock hafva förstått hela orsaken till dess hastiga utbredande och den makt, den på sinnena utöfvar. Det är då, såsom när vi stå vid en strand och se ett skepp, der seglen äro allesamman hissade, från det nedersta till det öfversta, från det största till det minsta, der allt sväller af en stark, väldig medvind. Vi se det ila med stor hastighet fram öfver vågorna, och undra ej derpå: der är medvind. Men vi se der också ett annat skepp, som går i en alldeles motsatt riktning, ett skepp af annan konstruktion och beskaffenhet: der finnes icke ett enda segel, det går rakt emot vinden, och likväl ilar det fram öfver djupet med ännu större hastighet, än det förra. Ocli strax sluta vi, att det, hvaraf detta skepp föres framåt, är, icke vindens makt, utan något annat. Vi tänka, att der måste i det inre finnas en inredning, finnas verktyg starka nog, för att frambringa denna verkan, ett maskineri så uttänkt och bygdt, att af dess kraft det hela kan med ilande fart drifvas fram emot den häftigaste storm. Så är det ock med det ifrågavarande Skriftordet. Vi stå vid stranden af det stora verldshafvet och se, huru det skeppet ilar fram der, hvarest hela verlden reser sig i stormväder upp deremot, der, hvarest det tyckes vara i beständig fara, att af de tygellösa vågorna blifva i afgrunden begrafvet. När vi se, huru det går alltid emot stormen, och dock alltid med skyndsamhet drifves framåt, då lyftes vår tanke oemotståndligt från jorden och från allt hvad i menniskan är. Vi förstå, att det är ingen menniskomakt, utan Herren Gud, den osynlige, höge, allsmäktige, som drifver detta verk, ocli vi känna oss manade, att tillbedjande utropa: "Du, allena Du, är värdig att hafva kraft och rikedom och visdom och starkhet, ocli ära och pris och lof."424

Såsom nu detta förhållandemässigt gäller äfven om det gammaltestamentliga Guds ord, så gäller ock med hänseende till den uti N. Testamentet nedlagda nådes-skattens tillgänglighet för det menskliga medvetandet, mutatis mutandis, detsamma, som, i enahanda häuseende, blifvit sagdt om G. Testamentet. Vi tro, att i N. Testamentet ligger det, hvaraf verldshistoriens och den heliga historiens hela rörelse åstadkommes, och som, i den mån denna rörelse fortgår, skall, med uteslutande af allt annat, visa sig vara "Guds kraft till salighet." Deri ligger N. Testamentets värde. Men icke i det allena, utan ock deri, att den frälsande kraften är i dess ord på det sättet inneboende, att den låter sig deri med visshet finna. Visserligen har sökandet och tillegnandet äfven här sin särskilta och egendomliga uppgift. Skall det lyckas oss att kunna tränga in till den punkt, hvarest N. Testamentets egentliga gåfva ligger, så måste dock dessförinnan mången förvillande afväg hafva upptäckts och undvikits. Vägen är en labyrint Det blifver- af nöden att vara förtrogen med elementerna af den gäsningsprocess, ur hvilken såväl N. Testamentets språk, som N. Testamentets uppenbarelse framgick. Att känna de språkliga egendomligheterna af den gräkiska literatur, med hvilken N. Testamentets var i språkligt hänseende närmast

befryndad, samt i hvad mån dessa kunna hafva på den sednare bestämmande inverkat; att derjemte med uppmärksamhet följa tecknen af den inverkan, som de nytestamentlige skriftställarnes judiska talspråk utöfvat på deras gräkiska samt deras framställningssätt i allmänhet: detta är här första vilkoret. Och lika oumbärligt blifver, att icke lemna ur sigte de sedligt religiösa strömningar, af hvilka judendomen på ifrågavarande tid genomkorsades, samt arten af den andlighet, som inom dess skilda kretsar derigenom hade uppkommit. Det talade ordet skall först härigenom för uttolkaren få den betydelse, som det i verkligheten innebär. Först då425

skall ock värdet af N. Testamentets uppenbarelse göra sig till fullo kändt. Utåt skola de segrar vinnas, af hvilka här en antydning försökts, om den ock blifvit alltför svag. Inåt och inom den heliga uttolkningens råmärken skola göras deremot svarande eröfringar. Den förstörelsebrin-gande föreställningen, enligt hvilken, i fråga 0111 skriftordets uttolkning, det i vissa fall icke skulle gifvas någon säkrare grund för afgörandet, än den tillfällige uttolkarens personliga förgodtfinnande, skall alltmera se sitt slut. Afgörandet skall befinnas bero af en evig och återkalle-lig lag. Och vi skola ändtligen äfven ifrån denna sida få se fullkomnadt hvad Herren sade: "mina ord skola icke förgås."

28Rättelser,

hvilka läsaren hafve godheten införa, innan boken läses: Sid.

26 står: niasnc läs: msnnc

59 „ irN3 „

60 „ "i^V1, rr^nn „ rno8»'1, rrrq 68 „ n^üDittj „ d^DDMD

70 „ tvenne gånger „ "V£*<j

73 ., D^n „ wwr;

• T ~ • T —

77 „ estas „ ekstas

88 „ a. k. 28 „ aa. k. 28

90 „ k. 50—52: 1—12 „ k. 50: 1—52: 12 92 „ b. k. 2—9 „ b. k. 2—5

98 „ (4:e rad. nedifr.) paralleleseras. läs: paralleliseras. 109 „ (jrat Hakefär, läs: Gatt Hahefär 126 „ (5:e rad. nedifr.) vistelse i Jerusalem, läs: andra

vistelse i Jerusalem. 187 „]rrbn läs: jM^rr. De bristfälligheter i de he-bräiska vokalljudstecknen, hvilka här icke anföras, torde den välvillige läsaren sjelf afhjelpa.

225 „ tr/.loyudia, läs: exAoyààia.

226 „ (17:e rad. nedifr.) Detta slag af textindelning

ar, läs: Hvad åter indelandet i verser vidkommer, så är dettaNamn ocli sakregister.

Sid

Tabell, utvisande de i Bibelen innehållna kanoniska Böckernas samt de till dem fogade apokryfiska Böckernas i Luthers Bibel förekommande och hos oss vanligblifna ordningsföljd.

G. Testamentet.

1 Mose's Bok

2 Mose's Bok

3 Mose's Bok

4 Mose's Bok

5 Mose's Bok

Josaa's Bok Domareboken Ruts Bok.

1 Samuels Bok

2 Samuels Bok

1 Konungaboken

Tabell, utvisande de i Bibelen innehållna kanoniska Böckernas samt de till dem fogade apokryfiska Böckernas i detta arbete angifna kronologisksyntetiska ordningsföljd.

G. Testamentet.

1 Mose's Bok

2 Mose's Bok

3 Mose's Bok

4 Mose's Bok

5 Mose's Bok

Josua's Bok Domareboken

1 Samuels Bok

2 Samuels Bok

1 Konungaboken

2 Konungaboken

aja Jeremia Ezekiel Obadja Joel ' Jona Amos Hosea Mika Nahum Habakuk Zefanja Haggai Zakarja

Malaki _

Job

Predikaren Klagovisorna Psalmerna Höga Visan Salomos Ordspråk Daniel Ruts Bok t Krönikeboken 2 Krönikeboken Esras Bok Nehemia's Bok Esters Bok

3 Mackabäerboken

4 Mackabäerboken Judits Bok

Tillägg 1111 Esters Bok Tobia's Bok

Jesus Siraks sons visbets Bok

Vishetens Bok

Manasse's Bön

Baruks Bok

Jeremia's Bref

Tillägg till Daniels Bok

Esras fjerde Bok.

N. Testamentet. Mattäus' Evangelium Markus' Evangelium Lukas' Evangelium Johannes' Evangelium Apostlagerningarna

Paulus' 1 Bref t. Tessalonicenserna „ 2 Bref t. Tessalonicenserna ,, Bref till Galaterna „ 1 Bref till Korintierna 2 Bref till Korintierna „ Bref till Romarena „ Bref till Kolosserna ,, Bref till Efesierna „ Bref till Filämon „ Bref till Filipperna „ 1 Bref till Timoteus „ Bref till Titus

2 Bref till Timoteus

Hebräerbrefvet

Den gräkiska Esras Bok t Mackabäerboken 2 Mackabäerboken

Jokobs Bref Judas' Bref

1 Petrus' Bref

2 Petrus' Bref

L Johannes' Bref

2 Johannes' Bref

3 Johannes' Bref

Johannes' UppenbarelseSvnkronistisk tabell, utvisande tidpunkterna för de i Bibelen innehållna särskilta skrifternas jemte de gammaltestamentliga apokryfernas uppkomst.

Skrifter.

Samtida regenter.

Pentateuken ....j orakr im ^ ledes af Moge _ Agypten: Faraonerna.....

Den nittionde Psalmen..........\ 1500-1075

Josua Bok.................. 1400-talet ^

Domareboken................ 1100—1000 Uomarena '

Psaltaren (utom 90:de Psalmen)...... 1070-400 Regenter: Saul.........i 1075—1055

David........ 1055—1015

o. s. v.

Samuels Böcker............... 1020—970 David, Salomo

Job.....................(| Salomo........1015—975

Höga Wisan................] 1015—975

Ordspråksboken (k. 30, 31 dock 900—700) (

Rut......................omkr. 1000

(Juda rike) (Israels rike)

Obadja.................... 889—884 Jehoram.............889—885 Joram............896—884

Abasja................885—884

Joel..................... 878—850 Jehoas................878—838 Jehu..............884—856

Joakas ....856—840

Jona..................... 825—784 Amazja................838—810 Jerobeam II . . 825—784

Amos..................... 810—758 Usia..................810—758 (Anarki) .... (784—772),

År f. Chr. Regenter öfver det osöndrade Guds folk samt sedan öfver Juda rike. År f. Chr.

Regenter

öfver de affallna tio stammarna eller Israels rike

Ar f. Chr.

Regenter öfver samtida verldsriket

Ar f. Chr.Skrifter.

Hosea . ... 790—725 Regenter: Usia..................Assyrien: Pul.......... 773—762

Jes;ia .... 759—700 Jotam........ 758—741 Pekahja..... 760—758

Ahas......... 741—725 Pekah...... 758—738 Tiglat Pileser....... 762—733

Hiskia...............725—696 (Anarki) .... (738—730) Sahnanassar........ 733—717

Hosea...... 729—722 Sargon........... 717—714

Assyrierna . . . Sanherib.......... 714—696

tøika.................... 725—722 Hiskia...............Hosea Asarhaddon........ 696—677

jjahum...................710—699 Hiskia...............(Assyrierna) Samuges.........j 677—656

Habakuk . ... 650—627 Manasse.............696—641 Kiniladan.........j 656—635

Zefanja................... 640—625 Amon...............641—639 Sardanapal......... 635—625

Jeremia.................. 627—588 ff. Josia.................639—609 Babylonien: Nabopolassar afskud-

Joakas...............609 dar sig Assyriens öfvervälde

Jojakim . ...609—598 och blifver konung..... 625

Jojakin...............598 Kaldäerna besegra Ägypti-

Zedekia.............598—588 erna vid Circesium..... 606

Daniel...................'603—534 Jojakim Nebukadnezar konung . . . 604

Jojakin Eröfrar Jerusalem..... 588

Zekekia Persien: Perserna (och Mederna)

(Kaldäerna. Perserna under Cyrus eröfra Babylon 536

under Cyrus) Cyrus konung i Persien . . 529—522

Ezekiel.................... 593—572 Zedekia

(Kaldäerna)

Klagovisorna................ 588 ,

Konungaböckerna.............. 560—540 * Darius Hystaspis...... WI—485

8 (Xerxes)..........(485—465)

Hägg- j ....j 519 (Perserna) , ' Artaxerxes Longimanus . . 46,-424

Z/àKäridi i '

Esters Bok ....omkr. 460

Krönikeböckerna) (. co .AA

Esras Bok • i............{ 458-400

Kohälät.................. 440—420

Malaki................... 433—424

Nehemias Bok............... 427—424

Ar f. Chr.

Regenter öfver det osöndrade Guds folk samt sedan öf-Juda rike.

Ar

ver

Samtida regenter.

Regenter öfver de affallna tio stammarna eller Israels rike.

Ar f. Chr.

Regenter öfver samtida verldsriket

Ar f. Chr.Skrifter.

Tessalonicenserbrefven......53 Klaudius......41—54

Lukas' Evangelium....... 55-64 Nero........54—68

Galaterbrefvet..........56 eller 57

KorintierbrefVen 58

Romarbrefvet..........'59 eller 60

Kolosserbrefvet) (

Efesierbrefvet [.....J 59-61

BrefVet till Filämon) (

Judas' Bref...........60-63

Jakobs Bref...........omkr. 61

Apostlagerningarna.......63

Filipperbrefvet.........63

Första brefvet till Timoteus (,.o Brefvet tül Titus <

i Första Petrus' Bref.......i 63 eller 64

Markus' Evangelium......|64

Andra Petrus' Bref.......!64

Andra brefvet till Timoteus . . 64

Apokalypsen...........65 eller 66

Hebräerbrefvet.........65—67

Mattäus' Evangelium......jomkr. 66

Johannes' Evangelium..... 80-90 Titus........79—81

Första Johannes' Bref..... 80-90 à 91 Domitianus.....81—96

Andra Johannes' Bref) | gQ 90 à 91

Tredje Johannes' Bref) (

Samtida regenter.

År efter Chr. Det romerska riket.Synkronistisk tabell.

Skrifter. Samtida regenter.

År före Chr. i Ägypten. År f. Chr. Syrien. Det romerska riket.

i

G. Testamentets apokryfer. (Ptolemæus Lagi konung, återtar j (Seleukus herre öfver Syrien) . (301)

Palästina från Antigonus) . . . (301)

j Jesus Siraks sons vishets Bok . 300-280 Ptolemæus Lagi......... 301—284 Seleukus Nikator........ 301—281

Ptolemæus II Philadelphus . . . 284—246 (Antiochus III d. Store. Palästina

kastadt af och an mellan Syrien

och Ägypten..........(224—187)

Den gräkiska Esras Bok) 200 170 Ptolemæus V Epiplianes .... 204—180 (Palästina beherrskadt af Syrien) (176)

Judits Bok ' ' ' (~~ Ptolemæus Philometor..... 180—170 Antiochus IV Epiphanes .... 175—163

(börjar våldsamheterna mot Ju-

Tilläggen till Daniels Bok . . . omkr. 200 darna).............(170)

Tobia's Bok........... 200-1 (Mackabäerna resa sig till för-

Vishetens Bok) |omkr 150 1 (Ptalemæus Physkon)......(170—163) svar)..............(166)

Baruks Bok)........| °m Ptolemæus Philometor..... 163—145

Första Mackabäerboken.....omkr. 110 ' (Johannes Hyrcanus)......(135—107)

Andra Mackabäerboken.....omkr. 50

Tredje Mackabäerboken.....straxt efter 50 Palästina lagdt under

Romarnes välde . . 64

Fjerde Mackabäerboken . , . . 40-4 Herodes d. Store ut- i

nämnes till romersk | lydkonung öfver Pa- i

Tilläggen till Esters Bok .... 20-1 lästina.......|40

År efter Chr.

Esras fjerde bok, Esras Uppenbarelse ....omkr. 70—90

Manasse"s Bön..........omkr. 100-200

- '